

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İŞKODRA VİLAYETİNİN
İDARİ ve SOSYAL YAPISI (1876-1912)

Yüksek Lisans Tezi

İlkay ERKEN

Danışman
Prof. Dr. Nedim İPEK

SAMSUN, 2014

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**İŞKODRA VİLAYETİNİN
İDARİ ve SOSYAL YAPISI (1876-1912)**

Yüksek Lisans Tezi

İlkay ERKEN

Danışman
Prof. Dr. Nedim İPEK

SAMSUN, 2014

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

02/01/2014

İlkay ERKEN

TEZ KABUL VE ONAYI

İlkay ERKEN tarafından hazırlanan “İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)” başlıklı bu çalışma, __/__/__ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__/__/__

Enstitü Müdürü

ÖZET

İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)

İlkay ERKEN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak/2014

Danışman: Prof. Dr. Nedim İPEK

İşkodra vilayeti kuzey Arnavutluk'un kültürel ve ekonomik merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vilayetin konumu sahip olduğu idari, askeri ve hukuki yapısında birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İşkodra'nın coğrafi konumu nedeniyle ortaya çıkan özel durumuna vilayet içerisindeki bölgeler arası farklılıklar eklenmiştir. Bunun sonucunda vilayet hem idari hem de hukuki olarak farklı özelliklere ve ayrıcalıklara sahip idari birimlerden oluşmuştur. Draç sancağında tamamen uygulanmakta olan Osmanlı idari ve hukuki sistem, İşkodra sancağında yerini bölgede var olan geleneksel hukuki ve idari yapıya bırakmıştır. İşkodra sancağında görülmekte olan bu farklı yapı sebebiyle bölgenin Osmanlı otoritesi dışında kalmış olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Osmanlı Devletinin bölgeye dair politikaları vilayette yaşanmış olan durum ile birlikte ele alınmalıdır. Vilayetteki idari ve hukuki farklılıkların temelinde oluşturulmuş olan askeri bir sistem olan dağlı idaresi yer almaktadır. Dağlı idaresi ile idari yapıda meydana gelen farklılıklar sayesinde bölge halkının Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı korunmuştur. Böylece farklı din ve mezheplere mensup ahali arasında gerçekleşen kültürel alışveriş hızlanmış, farklılıklarına rağmen bir arada hareket edebilen bir toplum oluşmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kuzey Arnavutluk, Dukağın, cibal, Geçler.

ABSTRACT

Administrative and Social Structure of the Shkodra Province (1876-1912)

İlkay ERKEN

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A. , January/2014

Advisor: Prof. Dr. Nedim İPEK

Shkodra Province was considered as a cultural and economic centre of north Albania. The location of the province brought along several changes in the administrative, military and judicial structure. The unique status of Shkodra, which sprang from its geographical features, was further influenced by the differences among the sub-regions within the province. As a result, the province was a combination of several administrative units, each of which had its own administrative and judicial features and privileges. Ottoman law and administrative system in the sanjak of Durres were fully enforced while these were replaced by existing traditional legal and administrative structures in the province of Shkodra. It was speculated that the province was out of the Ottoman authority due to this diverse structure. However, the policies pursued by the Ottoman Empire should be considered in the light of events which took place in the province. The fundamentals of the administrative and judicial differences observed in the province laid in the mountain administration, which was essentially military. The difference in the administration, which emerged as a result of this mountain administration, enabled the loyalty of the local people to the Ottoman Empire. Accordingly, cultural exchanges between the local people, who belonged to different religions and churches, were accelerated and a community with a mutual aim was enabled.

Key Words. North Albania, Dukagjin, cibal system, Ghegs.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u fethi sürecinde İşkodra'nın alınması önemli bir aşamadır. Konumu sebebiyle zaptı zor olan İşkodra, Osmanlı devleti hâkimiyetine girdikten sonra önemli bir merkez olmak vasfını korumuştur. Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen yenilikler ardından vilayet merkezi olmuştur. İdari sınırları bu günkü Arnavutluk'un kuzey yarısını içermekteydi. Aynı dönemde vilayet, kapladığı alan bakımından, Rumeli'de bulunan diğer Osmanlı vilayetlerinin en küçüğüydü. 93 Harbi ve sonrası yaşanan gelişmeler ile İşkodra'nın askeri önemi daha da artmıştır. Arnavut nüfusunun yaşamakta olduğu toprakların kuzeyde Karadağ ve Sırbistan'a, güneyde Yunanistan'a verilmesi bir dönüm noktası olmuştur. Arnavutların milli uyanışının başlangıcı olarak gösterebileceğimiz bu dönemde İşkodra vilayeti Karadağ ile sınır olması bakımından önemlidir.

Arnavutluk'ta yaşanan isyanların büyük kısmı İşkodra vilayeti dâhilindeki dağlılar tarafından çıkarılmıştır. İsyânların nedenleri Tanzimat'ın uygulanması teşebbüsleri ile 93 Harbinin sonuçları olmak üzere tasnif edilebilir. Arnavutluk'ta bahsedilen iki unsurun bir arada bulunabileceği yer ise İşkodra vilayettir.

İşkodra'nın, Arnavutluk bağımsızlığına giden süreçteki rolünü ortaya koymak çalışmamızın amaçlarından biridir. Bu süreci ortaya koyabilmek, yaşanan durumun vilayetin idari yapısına ve sosyal hayatına olan etkilerini daha iyi anlayabilmek için gereklidir.

“İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)” adlı çalışmamız böyle bir merakın neticesinde ortaya çıktı. Çalışmada kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı arşivinden edindiğimiz belgeler, devlet salnameleri, İşkodra vilayet salnameleri ile Tiran Devlet Arşivinde yapmış olduğumuz çalışmalar neticesinde ulaştığımız Osmanlı Devletine ait belgeler kullanılmıştır.

XIX. yüzyıl boyunca ama özellikle XX. yüzyıl başlarında Arnavutluk'a Avrupalılar tarafından yapılan seyahatlerin ve Arnavutluk hakkındaki çalışmaların sayısında artış görülür. Seyahatnameler vasıtasıyla sosyal yapıya dair belgelerden

ulaşamadığımız verilerle karşılaştık. Hatta seyahatnamelerin çokluğu bu yönde yapılacak çalışmalara olan ihtiyacı da göstermiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Türklerin Arnavutluk'u fethi süreci hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde İşkodra'nın vilayet olması, idari taksimatı ve bu taksimat içerisindeki istisnai idare usulünden bahsedildi. Sosyal yapının anlatıldığı ikinci bölümde vilayetin yerleşim birimleri, demografik ve dini yapısı, hukuk sistemi ile ilgili veriler üzerinde duruldu. Sonuç kısmında, çalışmamız boyunca farklı başlıklar altında yapılan tespitler, birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koymak açısından, bir arada verildi.

Tezin ortaya çıkmasında, konu tespitinden Arnavutluk'ta yapmış olduğum çalışmalara kadar her aşamada desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nedim İPEK'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım boyunca bıkmadan beni dinlemek zahmetine katlanıp yol gösteren hocam Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU'na, çalışmanın dil ve anlatım özellikleri bakımından düzenlenmesinde kıymetli vaktini ayırarak bana eleştiri ve önerileriyle yön veren hocam Doç. Dr. Serkan ŞEN'e, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapmış olduğum araştırmalar esnasında yardımlarını eksik etmeyen Ayten ERDEL hanımefendiye ve Tiran'da Arnavutluk Devlet Arşivlerindeki çalışmalarında yardımları ile işimi kolaylaştıran Ermal NURJA beyfendiye teşekkür ederim.

10/01/2014

İlkay ERKEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	xi
ŞEKİLLER.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

İŞKODRA VİLAYETİNİN İDARİ YAPISI

1.1 Osmanlı Devleti Taşra İdaresi.....	15
1.1.1 Klasik Dönem Taşra Teşkilatı.....	15
1.1.2 Tanzimat Devrinde Taşra Teşkilatı.....	19
1.2. İşkodra'nın Vilayet Olma Süreci.....	23
1.3. 1876 Sonrası Vilayetin İdari Yapısı.....	28
1.3.1 Vilayet İdari Taksimatında Meydana Gelen Değişiklikler.....	33
1.3.1.1 93 Harbi Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler.....	33
1.3.1.1.1 Podgoriçe Kazası.....	34
1.3.1.1.2 Bar Kazası.....	36
1.3.1.1.3 Ülgün Kazası.....	37
1.3.1.2 Mülki Tasarruf İle Meydana Gelen Değişiklikler.....	39

1.3.1.2.1 Draç'ın Sancak Olması.....	39
1.3.1.2.2 Akçahisar Kazasının Draç'a Bağlanması.....	40
1.3.1.2.3 Peklin Kazası.....	41
1.4. İşkodra Vilayetinin Mülki Taksimatı.....	42
1.4.1 İşkodra Sancağı Merkez Kazası.....	42
1.4.1.1 Tuz Kazası.....	43
1.4.1.2 Leş Kazası.....	44
1.4.1.2.1 Zadrime Nahiyesi.....	46
1.4.1.2.2 Leş Malısyası Nahiyesi.....	47
1.4.1.2.3 Şengın Nahiyesi.....	47
1.4.1.3 Akçahisar Kazası.....	48
1.4.1.3.1 Kışla Nahiyesi.....	49
1.4.1.4 Mirdita Kazası.....	50
1.4.1.5 Puka Kazası.....	51
1.4.1.5.1 Karacadağ ve Akbale Nahiyeleri.....	52
1.4.2 Draç Sancağı.....	53
1.4.2.1 Draç Merkez Kazası Köyleri ve İnderun Nahiyesi.....	54
1.4.2.2 Tiran Kazası.....	55
1.4.2.2.1 Şengırek Nahiyesi.....	56
1.4.2.2.2 Bastar Nahiyesi.....	57
1.4.2.3 Kavaye Kazası.....	57
1.4.2.4 Şiyak kazası.....	58
1.4.2.4.1 İşim ve Prez Nahiyeleri.....	59
1.5. Malisör-Dağlı İdaresi.....	60
1.5.1 Malisör-Dağlı İdaresine Tabi Yerler.....	64

II. BÖLÜM

İŞKODRA VİLAYETİNİN SOSYAL YAPISI

2.1.İşkodra Vilayetinde Yerleşim Birimleri.....	71
2.1.1 İşkodra Merkez Kazası Yerleşim Birimleri.....	71
2.1.2 Tuz Kazası Yerleşim Birimleri.....	82
2.1.3 Leş Kazası Yerleşim Birimleri.....	83
2.1.4 Akçahisar Kazası Yerleşim Birimleri.....	85
2.1.5 Mirdita Kazası Yerleşim Birimleri.....	85
2.1.6 Puka Kazası Yerleşim Birimleri.....	88
2.1.7 Draç Merkez Kazası Yerleşim Birimleri.....	88
2.1.8 Tiran Kazası Yerleşim Birimleri.....	89
2.1.9 Kavaye Kazası Yerleşim Birimleri.....	90
2.1.10 Şiyak Kazası Yerleşim Birimleri.....	90
2.2 İşkodra Vilayetinin Nüfus Yapısı.....	91
2.2.1 İşkodra Vilayetinin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı.....	93
2.2.2 İşkodra Vilayetinde Göç.....	102
2.3 Vilayet Dâhilindeki Hukuk Sistemi.....	117
2.3.1 Müsalaha-yı Dem Komisyonu ve Çalışmaları.....	121
2.4 İşkodra Vilayetinde Aile ve Evlilik.....	125
2.5 İşkodra Vilayetinde Din.....	132
2.5.1 İşkodra Vilayetinde Müslüman-Hristiyan İlişkileri.....	135
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	142

EKLER	150
ÖZGEÇMİŞ	154

TABLULAR

Tablo 1: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı (H. 1306/M. 1888).....	29
Tablo 2: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı (H. 1311/M. 1893).....	30
Tablo 3: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı (R. 1327/M. 1911).....	31
Tablo 4: Şenğin Nahiyesi Binaları (H. 1315/M. 1897).....	47
Tablo 5: Kışla Nahiyesi Bayrakları Nüfusu (H. 1310/M. 1892).....	49
Tablo 6: Mirdita Kazası Dâhilindeki Bayraklar (H. 1310/M. 1892).....	51
Tablo 7: Puka Kazası Bayrakları Nüfusu (H. 1310/M. 1892).....	52
Tablo 8: Tiran Kazası Binaları (H. 1316/M. 1898).....	56
Tablo 9: Kavaye Kazası Binaları (H. 1316/M. 1898).....	58
Tablo 10: Malisya Ciballeri-Kabileleri ve Bayrak Sayıları (H. 1310/M. 1892).....	66
Tablo 11: İşkodra Şehri Nahiyeleri (H. 1315/M. 1897).....	76
Tablo 12: İşkodra Şehrinde Bulunan Binalar (H. 1315/M. 1897).....	77
Tablo 13: Draç Kasabasında Bulunan Binalar (H. 1310/M. 1892).....	89
Tablo 14: İşkodra Vilayeti Nüfusu ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1881-1883).....	95
Tablo 15: İşkodra Vilayeti Genel Nüfusu (H. 1312/M. 1894).....	96
Tablo 16: İşkodra Merkez Kaza Nüfusu (H. 1316/M. 1898).....	97
Tablo 17: İşkodra Vilayeti Nüfusu (H. 1316/M. 1898).....	99

ŞEKİLLER

Şekil 1: İşkodra Hükümet Konağı.....	72
Şekil 2: Buyana Nehri Kenarındaki İşkodra Gümrüğü ve Londoralar.....	74
Şekil 3: İşkodra Kalesi, Tabak Mahallesi, Kurşunlu Camii ve Bahçalık Köprüsü....	75
Şekil 4: İşkodra Pazarı, Gümrük Dairesi, Buyana Nehri ve Köprüsü.....	78
Şekil 5: İşkodra Belediye-Memleket Bahçesi.....	80
Şekil 6: İşkodra Paruse Meydanı, Otel Kosova ve Otel Balkan 1923.....	81
Şekil 7: Oroş'ta Bulunan Mirdita Prensine Ait Konak.....	87

KISALTMALAR

A. AMD.	: Sadaret Âmedi Kalemî
A. MKT. MHM.	: Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme
A.D.A.	: Arnavutluk Devlet Arşivleri
Bel.	: Belge Numarası
BEO.	: Bâb-1 Âli Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.S.	: Devlet Salnamesi
DH. İD.	: Dâhiliye Nezareti İdari Kısım
DH. MKT.	: Dâhiliye Mektubi Kalemî
DH. MKT. MHM.	: Dâhiliye Mektubi Mühimme
DH. MUI.	: Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi
DH. TMİK. S.	: Dâhiliye Islahat
Dos.	: Dosya Numarası
F.	: Fon Numarası
H.	: Hicrî
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
HRT.	: Hartitalar
İ. DH.	: İrade Dâhiliye
İ. MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
İ. ŞD.	: İrade Şura-yı Devlet
İ.V.S.	: İşkodra Vilayet Salnamesi
M.	: Miladi
M.V.S.	: Manastır Vilayet Salnamesi

MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemî
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
R.	: Rûmî
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TFR. I. İŞ.	: Rumeli Müfettişliği İşkodra Evrakı
Y. PRK. ASK.	: Yıldız Parakende Evrakı Askeri Maruzat
Y. PRK. BŞK.	: Yıldız Parakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Y. PRK. UM.	: Yıldız Parakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı

GİRİŞ

Balkanlar¹ ifadesi bugün Güneydoğu Avrupa'yı tanımlamak üzere kullanılan bir terimdir. Bu terim aynı zamanda yarımada² içinde yer alan sıradağların da adıdır. Balkan dağları tabiri, Bulgaristan'ı Romanya'dan ayıran dağlar anlamında, ilk kez İngiliz gezgin John Morritt, tarafından kullanılmıştır³. Bu dağlar için Bulgarlar ve Sırpalar “eski dağ” anlamına gelen Stara Planina ismini kullansalar da Slavlar dışında hemen tüm bölge halkları Balkan ismini tercih etmişlerdir⁴. Bazı Türk lehçelerinde Balkan adının dağ manasında kullanıldığı da görülmektedir. Balkan Yarımadasındaki yolları şekillendiren balkan dağları, kimi yerlerde alçalarak ulaşımı kolaylaştırır. Bahsedilen yollardan birisi de bölgede Roma egemenliği döneminde oluşturulmuş, Arnavutluk'taki İşkumbi⁵ nehrine paralel ilerleyen Adriyatik kıyısındaki Durres (Draç) Limanından Selanik'e kadar uzanan ‘Via Egnatia’dır⁶.

Arnavutlar bu coğrafyanın en batısında yer aldıkları halde, Batı'nın kendi içersindeki “öteki” için kullandığı “Balkanlar” ifadesi ile en doğulu Balkan milleti olarak gösterilirler⁷. Strabon (M.Ö. 63-M.S. 20) “Coğrafya” adlı eserinde bölge için

---

¹ Avrupa'da Balkan adını ilk olarak İtalyan hümanist yazar ve diplomat olan Filippo Buonaccorsi Callimaco (1437-1496) kullanır. Lehistan Kralına danışmanlık yaptığı sırada 1490 yılında Papaya yazdığı mektupta orada bulunan dağlara yerel halkın *Balkan* dediğini belirtir. Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Dilek Şendil(çev.), İstanbul; İletişim Yayınları, 2003, s. 56.

² Balkan Yarımadası terimi ilk defa Alman Coğrafyacı Hohann August Zeure tarafından 1808 yılında kullanılmıştır. Misha Glenny, *Balkanlar; Milliyetçilik Savaş ve Büyük Güçler 1804-1999*, Mehmet Harmancı(çev.), İstanbul; Sabah Kitapları, 1999, s. 18.

³ 1794 yılında Cambridge Üniversitesini bitirip Londra'dan Akdeniz'e seyahate çıkan John Morritt “Haimus'un adını yansıtan bu dağlara Balkan denmesi ne hazin” diyerek hayıflanır. Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, s. 54.

⁴ Besim Darkot, “Balkan”, *İ.A.*, C.II., İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 280.

⁵ Arnavutluk kıtasını tabiat ve ahalice iki kısma bölen bu nehrin kuzeyine Geğalık ve güneyine Toskalık denir. Şemseddin Sami, “Arnavudluk”, *Kamus'ul-Alam*, C. I., İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 151.

⁶ Costantine A. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, New York; The Macmillan Company, 1919, s. 4.

⁷ Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, s. 126.

Albania⁸ tabirini kullanır⁹. Fakat İşkumbi Nehri vasıtası ile ikiye ayrılan Arnavutluk'un¹⁰ kuzeyinde bulunan Geğler¹¹ ve güneyinde bulunan Tosklar¹² kendilerini 'kartalın oğlu' anlamındaki Shiptar (Shcypetaor)¹³ olarak ifade etmişlerdir¹⁴. Korfu'nun hizasından Avlonya'ya kadar uzanan sahillerde yerleşen halk, Arberler diye bilinir ki bunlara Geğa telaffuzu ile Arben de¹⁵ denilmiştir. Kelimenin Sırpça şekli olan Arbanos ise aslında Arnavutçada 'tarla' anlamında geçen "ar", "are" ile 'toprağa ekmek, toprağı işlemek' manasına gelen "banes" kelimelerinin birleşimiyle meydana gelen "arbanes" sözü ile ilişkilidir¹⁶. Bugün kullandığımız "Arnavut" sözcüğü ise Türkçeye, kelimenin Rumca şekli olan "Arvanit" türevinden esinlenerek¹⁷ "Arnaut" biçiminde girmiş ve İstanbul şivesinde "Arnavut" halini almıştır¹⁸.

Arnavutların, genel manada kabul edilen görüşler doğrultusunda, Balkan Yarımadasına en erken yerleşen Hint-Avrupa kökenli halk olan İlliryalılar soyundan geldikleri ifade edilmektedir¹⁹. Bizans tarihi üzerine yapılan çalışmalarda bugünkü Arnavutluk'un kuzey-batı kıyı şeridinde yer alan bölgeye "Arbanon", burada yaşayan halka "Albanoi" denilirdi. Bu kabile, İlliryalılara XII. yüzyılda Arnavut

---

⁸ Albania adına ilk defa II. asırda İlliryalıların başkenti Albano-polis'de rastlanıldığı ileri sürülmektedir. Ali Bardhi, "Müfettiş Davut Boriçi'nin Günlüğünde (1870-1877 Eğitim) İşkodra Vilayeti'nde Eğitim", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009), s. 1.

⁹ Necip P. Alpan, *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara, 1975, s. 19.

¹⁰ H. Charles Woods, "Albania and Albanians", *The Geographical Review*, Vol. 5. , No. 4, (Apr. 1918), s. 263.

¹¹ Sadece kuzeydeki Geğler güneydekiler için Tosk ifadesini kullanırlardı. Henry Fanshawe Tozer, *Researches in the Highlands of Turkey*, Vol. I. , London; John Murray, Albemarle Street, 1869, s. 213.

¹² Geğa ve Toskların birbirinden farklı ırklar oldukları ileri sürülür. John Foster Fraser, *Pictures From The Balkans*, Popular Edition, London; Cassel and Company, 1912, s. 258.

¹³ M. Edith Durham, *High Albania and Its Customs In 1908*, London; Ropal Anthropological Institute Of Great Britain and Ireland, nd. , s. 453.

¹⁴ Molassi-Epir Kralı Pyrrhus askerlerinin hızla ilerlemesini övenlere gururla onların kartalın oğlu olduklarını ve bunun-başarının çok doğal olduğunu ifade ederdi. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 15.

¹⁵ Bugün Arnavutluk ve Kosova Arnavutları arasında erkek ismi olarak kullanılmaktadır.

¹⁶ Alpan, *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, s. 22.

¹⁷ Şemseddin Sami Fraşeri, *Arnavudluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* , Mütercimi Şahin Kolonya, ty, s. 4.

¹⁸ K. Süsseim, "Arnavutluk", *İ.A. ,C. I. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 575.*

¹⁹ Orta Avrupa'da, Hint-Avrupa grubuna giren önemli milletlerden biridir. Şimdiki Dalmaçya, Bosna ve Arnavutluk topraklarında yaşamışlardır. Avrupa'da en eski medeniyet çağı başlarında Rhein Irmağına kadar yayılarak oradaki Keltleri, Fransa, İspanya ve Kuzey İtalya'ya kaçmaya zorladılar. Adriyatik Denizi'nin her iki kıyısında da konuşulmuş olan İllirya dili Hint -Avrupa dilleri grubunda yer alır. Eski dillerin en az bilinenlerinden olan bu dile ait yazılmış, elde olan ve fakat layıkıyla okunamamış birkaç yazıt vardır. "Illry'ler", *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , Ankara; Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 100.

adını verecek olan topluluktur²⁰. Aynı zamanda “Arbanita” ismiyle de anılan bu topluluk Draç ile Debre arasında ikamet etmiştir. Adları “beyaz giyen adamlar” anlamına gelen Albanoi kabilesinin yaşadığı yere ise Albanopolis denilmekteydi²¹.

Arnavutların, esas itibari ile Asyalı bir toplum olup Balkanların kadim sakinlerinden Avrupa’ya ilk gelen kavim konumundaki Plesçlere²² dayandıkları yönündeki görüşlerin yanında²³ Kafkas kökenli olduklarını ileri sürenler de vardır²⁴. Kimi bilim adamları ise Arnavutların Traklardan geldiğini iddia etmektedirler. Zira Traklar İlliryalıların doğusunda yaşamış bir halktır. Bununla birlikte Arnavutların başlangıçtan beri Arnavutluk’ta yaşamış olduğu düşüncesini taşıyan Arnavut tarihçiler İllirya teorisini tercih ederler²⁵.

Merkezi İşkodra olan İllirya Krallığı, bugünkü Dalmaçya, Bosna, Karadağ, kuzey ve orta Arnavutluk²⁶ ile Sırbistan’ın büyük bir bölümünü kapsamaktaydı. Hakkındaki ilk bilgilere M.Ö. XIII. yüzyıla ait kayıtlarda ulaşılan İllirya krallığı, Büyük İskender’in babası Philip tarafından zayıflatıldıktan sonra Büyük İskender’in hâkimiyetine girmiş ve onun ölümü (M.Ö. 232) ile tekrar bağımsız olmuştur. Akabinde Büyük Catherine ismiyle de tanınan Teuta döneminde Roma’nın saldırılarına maruz kalmış ve M.Ö. 165’te krallık sona ermiştir²⁷.

Siyasi birliğini sağlayamadığından dağınık halde yaşamak durumunda kalan İlliryalı kabileler VI. yüzyıla kadar klasik Roma kültürünün etkisi altında kalmışlardı. Roma hâkimiyeti döneminde kuzeydeki dağlık kesimlerde ve iç bölgelerde yaşamakta olan İlliryalıların bir kısmı Arnavutluk’un iç noktalarına sürülürken, buldukları yerlerde kalanlar köleleştirilmiştir. Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmiş olan kasabalar bu dönemde ticari olarak gelişmiştir. Bölgeye

²⁰ Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 23.

²¹ Antonina Zhelyazkova, *Albania and Albanian Identities*, Antonina Zhelyazkova(ed.), IMIR, Sofia, 2000, s. 9.

²² Plesç ismi aslında Arnavutçada ihtiyar anlamına gelmekte olan “plak-plek” kelimesi ile alakalıdır. Şemseddin Sami Fraşeri, *Arnavudluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?*, s. 5.

²³ E. F. Knight, *A Narrative of Recent Travel*, London; Sampson Low Marston Searle and Rivington, 1880, s. 124. ; Woods, “Albania and Albanians”, s. 262. ; Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 210. ; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944, s. 6-7.

²⁴ Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi*, Ziya Bünyatov, Yusuf Gedikli(çev.), İstanbul; Selenge Yayınları, 2006.

²⁵ Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Özden Arıkan(çev.), İstanbul; Sabah Kitapları, 1999, s.52

²⁶ Osmanlı siyasi ve idari açıdan Arnavutluk ismini kullanmamıştır. Süsheim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 578.

²⁷ Bir diğer kaynağa göre İllirya’nın Roma sömürgesi olması M.Ö. 168 yılına isabet etmektedir. “İşkodra”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , Ankara; Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 423.

ticari, askeri ve kültürel olarak yerleşen Roma İmparatorluğunun etkisi VI. yüzyılda başlayan Sırp istilası ile azalmıştır²⁸.

Kuzey Arnavutluk'ta Avar saldırılarına karşı Kral Heraclius Sırp'lardan yardım talep eder. Sırp'lar yardım vaadiyle bölgeyi 640'da istilaya başlarlar²⁹. VII. yüzyılda Slav saldırılarının ardından başlayan bölgeye yönelik Slav göçleri XIV. yüzyıla kadar devam eder. Bu dönemde Slavlar ile İlliryalı topluluklar birbirine karışmışlardır. Söz konusu karışımdan, kuzeydeki dağlı İllirya kabileler ile güneydeki Helen kültürü tesirindeki İlliryalı kabileler etkilenmemiştir. Bu nüfus ve kültür hareketleri sonucu VII.-XII. yüzyıllar arasında kaynaklarda bölgenin adına İllirya biçimiyle rastlanmaz. Bununla birlikte İlliryalı topluluklar XII. yüzyılda bölgede "Arnavut" ismiyle tekrar tarih sahnesine çıkarlar³⁰.

IX.-XII. yüzyıllarda Güney İllirya bölgesi, Bizans hâkimiyetine girmiş ve böylece bölgede feodal düzen ortaya çıkmıştır. IX. yüzyılın ikinci çeyreğinde güçlenen Bulgar Krallığı, Güney İllirya bölgesinde Bizans ile mücadeleye girişir. 861, 892, 927 yıllarında Bulgarlar, Güney İllirya bölgesini üç kez istila ederek çeşitli karışıklıklara neden olmuşlardır³¹. Bu karmaşa döneminde köylü nüfusun bir kısmı topraklarını terk ederek büyük toprak sahiplerinin arazilerinde ücretli olarak çalışmaya başlar. Terkedilen araziler ise Bulgar ve Bizans çıkarlarını desteklemek üzere dini kurumlara, askeri görevlilere ve zengin toprak sahiplerine dağıtılır. Böylece ayrıcalıklı bir sınıf ortaya çıkar. Bulgar tehlikesi bittiğinde bölgede Bizans kontrolünde "askeri-feodal" ilişkiler tesis edilir³². Bizans'ın, 1018-1019 yıllarında Balkanları tekrar kontrol altına alması neticesinde bin yıldır kullanılmış olan Epir ve İllirya isimlerinin yerini "Albania" alır³³.

Bu sırada Güney İllirya'da, Michael Comennus Arnavut soyluların da yardımı ile Güney Epir bölgesinde Epir Despotluğunu (1204-1358)³⁴ kurar. Kuzey Arnavutluk'ta Sicilya Kralı I. Charles Anjou'nun hâkimiyetini kabul etmiş olan özerk

²⁸ Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 24.

²⁹ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 19.

³⁰ Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 25.

³¹ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 21

³² Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 26

³³ Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 583.

³⁴ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 22. ;Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. a.y.

Arnavut feodalleri I. Charles'e karşı birleşerek ayaklanırlar³⁵. Kral Anjou'yu tahtan indirerek³⁶ Albania Krallığını(1271-1368)³⁷ kurarlar. Kuzey Arnavutluk'ta kurulmuş olan diğer bir krallık ise başlangıçta merkezi İşkodra olan Sırp Krallığı idaresi altındayken diğer Arnavut beylerinin de yardımıyla Stefan Dushan'ın ölümünün(1354) ardından Sırpı Arnavutluk'tan atmış olan Balhsa Krallığı'dır (1336-1419)³⁸.

Antik çağda ve orta çağda Arnavutluk coğrafyasında durum böyle iken, Türklerin Balkanlar ile teması başlar. Kuzey Arnavutluk'ta Avar saldırılarını önlemek için Sırp'lardan yardım isteyen Arnavutlar, neticede Sırp istilasına uğramışlardı. Fakat bundan evvel daha X. yüzyılın ortalarında Balkanların Avrupa Hunları tarafından istila edildiği bilinmektedir. Ardından gelen Ogur, Avar, Peçenek, Oğuz, Kuman kitleleri Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Balkanlara ulaşırlar. Bölgeye gelen Türk kabileleri buldukları yerlerdeki dağ, dere, nehir, göl isimlerini Türkçeleştirmişlerdir. Hatta Adriyatik kıyısında bulunan Bar-Antivar şehrinin eski adı Avarların şehri manasına gelen Civi-tas Avaronim idi³⁹.

Güneyden, Anadolu vasıtası ile Türklerin Balkanlara girmesi ise, 1261'de Moğollardan kaçarak Bizans'a sığınan Selçuklu sultanı İzzettin Keykavus'a bağlı 30-40 Türkmen obası ve Sarı Saltuk'un önderliğini yaptığı dervişlerin Bizans İmparatoru tarafından Kuzey Dobruca'ya yerleştirilmesi ile olur (1263). Burada Altın Ordu Emiri Nogay'ın himayesine giren bu kitle, Baba Saltuk kasabasını kurmuştur. 1300'de Nogay öldüğünde yerine geçen hanlarla anlaşamayan Türkmenlerin bir kısmı Anadolu'ya geri döner (1301). Kalanlar ise Hristiyanlığı kabul ederek Keykavus halkı anlamında "Gagvuz" adı ile anılırlar⁴⁰. Sarı Saltuk

³⁵ Kral Anjou hâkimiyetinde kurulan Arnavut Krallığında birer feodal bey olmak sözü aldıkları halde Krallığın verimli, geniş arazilerine Fransız ve İngiliz Feodallerinin gelip hem verimli arazileri hem de yönetimi ele geçirmelerine karşı yerel feodaller tarafından gösterilen tepkidir. Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 46.

³⁶ Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 22.

³⁷ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 23.

³⁸ Balsha'ların Sicilya'dan gelmiş oldukları ve Roma yakınındaki Ballesum Lordunun torunu oldukları rivayet edilmektedir. Sırp Krallığı döneminde İşkodra idaresini elinde tutan Balsha ailesi zamanla asimile olarak Arnavutlaşmıştır. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 22.

³⁹ Axios Nehrine Vardar, Lihnidos Gölüne Ohri, Skardos Dağlarına Şar ismini veren Türkler olmuştur. Yine bugün Sırpçada bulunan ve anlamı-kökü tam olarak bilinmeyen kelimeler Avar etkisi ile Sırpçaya geçmiş kelimelerdir. Örneğin Avarlarda önemli kadına *katun* denir. Sırpçada *katuna*, Türk kadını anlamına gelmektedir. Muzaffer Tufan, "Balkanlarda Osmanlı Öncesi Türk İzleri", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara; Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1997, ss. 1-3

⁴⁰ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 10. İnalçık'ın bu görüşünün aksine Gagavuzların aslında Oğuzların içerisinde erimiş olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, İstanbul; Laçın Yayınları, 1998, s. 193.

sonrası, Anadolu'dan Balkanlara yapılan yağma amaçlı akınlar Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlar ve bu akınların öncüleri Ece Halil ve İshak Beylerdir.

Balkanlara Anadolu'dan yapılan temaslardan bir diğeri ise Aydınoğlu Umur Bey vasıtası ile olmuştur⁴¹. Epir Despotluğunda XII. yüzyılda başlayan karışıklıklar neticesinde Türkler Arnavutlar ile karşılaşır. Umur Bey'in askerlerinden iki bin kişi 1336'da Epir Despotluğu'nu Bizans İmparatorluğuna ilhak etmek üzere III. Andronikos'un yardımına giderler. Bunlar, Arnavutları imha edip bir çok esir ve ganimetle geri dönmüşlerdir⁴². Umur Bey ile Anadolu'dan Arnavutluk'a yapılan Bizans İmparatorluğu'na yardım maksatlı akınlar Osmanlı Beyliği ile devam eder⁴³.

Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk ile ilk teması, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın, Makedonya'dan batıya doğru harekâtı ile başlar. Bu harekât neticesinde Manastır ele geçirilir (1385). Osmanlının ilerleyişi sırasında, Kuzey Arnavutluk hâkimi Balşa ile Draç ve Orta Arnavutluk hâkimi Şarl Topia arasındaki mücadelede, Şarl Topia Çandarlı Halil Paşadan yardım ister. Meydana gelen Savra (Devol)⁴⁴ muharebesinde (1385) Prens Balşa ölür⁴⁵. Savra muharebesi Osmanlı ile Arnavutluk arasındaki ilişkinin başlangıcı olarak kabul edilir⁴⁶. Topia'ya verilen destek neticesinde, Kuzey Arnavutluk'ta Kroya ve İşkodra Osmanlı kuvvetleri tarafından alınır (1386). Fakat Venediklilerle ilişkilerin bozulmaması⁴⁷ için geri bırakılır⁴⁸.

Türklerin Balkanlarda ilerleyişinden endişelenen Bosna Kralı Traverko ile Sırp Despotu Lazar, Arnavut ve Hırvat beylerini dâhil ettikleri birlikleri ile savunmasız bir anında Osmanlı'ya saldırmayı planlar. Müttelik kuvvetler bu amaçla Karamanoğlu ile de anlaşır. I. Murad, Osmanlı'ya karşı düzenlenen bu tertibi bozmak için Lala Şahin Paşa komutasında yirmi bin kişilik bir kuvveti Bosna

⁴¹ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", ss. 10-11.

⁴² "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , İstanbul; Milli Eğitim Yayınları, 1971, s. 376.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , Ankara; TTK, 2011, s. 156.

⁴⁴ Batılı kaynaklarda bu savaşın adı Voissa-Viyose Şavaşı olarak geçmektedir. Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 53-54.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 203-204.

⁴⁶ Batılı kaynaklardaki görüşe göre Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk ile teması daha erken bir tarihe tesadüf eder. 1380'de başlayan Türk akınları sırasında Yanya Derebeyi Thomas Preljuboviç kendisine karşı isyan eden halkına ve komşusu Gjin Bua Shpata'ya karşı Türklerden yardım ister. Yapılan yardım ile hâkimiyetini koruyabilir. Böylece devam eden Türk akınları Arta'ya kadar uzanarak Adriyatik'e ulaşır. Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Etnasında Arnavutluk Müslümanları 1978-1912*, Ali Taner(çev.), İstanbul; Bedir Yayınevi, 1998, s. 20.

⁴⁷ Nitekim daha önce de Macar kralı Layoş Dalmaçya Sahilinde Venedik elinde bulunan limanlara hücum edince Senato ricası ile Osmanlı 5000 okçu ile Venedik'e yardım etmişti. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 204-205

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 176-177.

topraklarına gönderir. Arnavut beylerinden Jorj Kastriota'nın⁴⁹ ön ayak olduğu müttefik kuvvetleri 1387'de Ploşnik mevkiinde Lala Şahin Paşa kumandasındaki kuvvetleri mağlup eder. Bu ortamdan istifade eden Arnavut beyleri Osmanlı'ya karşı haraç ve asker vermek gibi vassallık yükümlülüklerini yerine getirmezler. 1389 Kosova ve 1396 Niğbolu galibiyetleri sonrası Balkanlar'daki hâkimiyetini arttıran I.Bayezid, bölgede Osmanlı otoritesini tesis için timar sistemini tatbik etmeye başlar. 1402 Ankara Savaşı sonrası Osmanlı merkezi otoritesi bozulunca Arnavut beylerinin çoğu Venedik himayesine girer⁵⁰.

Fetret devri sonrasında, II. Murad devrinde Evrenuz oğlu İsa Bey kumandasında 1423 tarihli Arnavutluk seferi başlatılır. Bu sefer esnasında birçok şehri zapt eden İsa Bey, Arnavutluk'un önde gelen ailelerinden Araniati⁵¹ ve Kastriotaların Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesini sağlamıştır. Bununla beraber Arnavut beyleri 1423-1436 yılları arası çeşitli zamanlarda isyan ederler⁵². Söz konusu isyanlar 1435-1436⁵³ yıllarında Turahan Bey kumandasındaki kuvvetler tarafından bastırılır.

İskender Bey'in babası Jan-Ivan(Yuvan) Kastriota, önde gelen Arnavut beylerinden birisidir. Kastriotalar, Türkler Arnavutluk'a girmeye başladıklarında İşkodra ve Leş havalisine sahip bulunuyorlardı. Jan Kastriota zamanında mülkleri; Tiran, Matya, Aşağı ve Yukarı Debre ile Mirdita idi. Fetret devrinde Venedik

---

⁴⁹ İşkodra Beyi olan Jorj, Osmanlı Devletinin yanında yer alacağını bildirir. Lala Şahin Paşa'ya Bosna topraklarında rehberlik yapar. Fakat Bosna topraklarına girip ganimet için dağılmış olan Türk kuvvetlerini Sırbistan hâkimi Lazar'a bildirir. Türk kuvvetleri neredeyse tamamen imha edilir. Hoca Saadetin Efendi, *Tacü't Tevarih*, C. I. , İsmet Parmaksızoğlu(hzl.), Eskişehir; Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, ss.168-169.

⁵⁰ Arnavutluk kıyı şeridini kontrol etmek isteyen Venedik Cumhuriyeti feodal beylere verdiği vaatler ile başarılı olamayınca Arnavut feodallerini birbirine kıskırtır. Bu sebeple Osmanlının ilgisi bölgeye çekilmiş olur. Osmanlının askeri önlemlerine karşı feodal beyler Venedik'ten askeri yardım talep ederler. İlk başvuruyu yapan 1384'te Osmanlının ilk Arnavut vassalı olan Charles Thopia'nın oğlu George Thopia'dır. Bu yardımı 1391 yılında ister ve karşılığında Venedik'e Durres'i (Draç) teklif eder. Aynı yolu izleyen Dukgjinler 1392'de Venedik'e Lezha'yı teklif ederler. Koalisyon katılmak isteyen II. George Balsha, Dukagjinlerin baskısı ile birçok şehrini Venediklilere vermek zorunda kalır. Ankara savaşı sonrası ise hızlanan Osmanlı Vassallığından Venedik hâkimiyetine girme süreci Osmanlı'yı askeri tedbirler almaya sevk eder. Arben Puto and Stefanaq Pollo, *The History of Albania from Its Origins to the Present Day*, London; Routledge and Kegan Paul, 1981, ss. 55-56.

⁵¹ Çok eski bir Arnavut ailesidir. Avlonya ile Narda Körfezine kadar olan arazilerin sahibiydiler. Jorj Arainiti 1423 yılından itibaren Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Hatta Sultan Murad'ın sarayına alınmış ve muhtemelen 1427 yılında saraydan kaçarak Osmanlı'yı uğraştırmıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , s. 208.

⁵² Ayaklanma sebebi olarak, Beyazid zamanında Güney Arnavutluk'ta uygulanmaya başlanan timarın, hala vassallık ilişkisi ile Osmanlıya bağlı olan Orta ve Kuzey Arnavutluk bölgelerinde de uygulanmaya başlanması gösterilebilir. Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 88-89.

⁵³ 1435'te Kastriot, 1436'da Araniati isyanı bastırılır. Puto and Pollo, *The History of Albania*, s.68.

himayesine giren Yuvan, II. Murad'ın tahta geçmesi ile Yuvan iline⁵⁴ gönderilen büyük kuvvetler karşısında 1423 yılında Osmanlı vassallığını⁵⁵ kabul eder ve muhtemelen oğullarını bu tarihte saraya rehin⁵⁶ olarak verir⁵⁷. En küçük oğlu Jorj, Edirne'ye yollandığında 18-19 yaşındadır⁵⁸. Müslüman olup İskender ismini almıştır. Arnavut kimliğini muhafaza eden İskender Bey memleketi ile ilişkilerini gizliden gizliye sürdürmeye devam eder. Kabiliyeti, Osmanlı'nın dikkatini çeken İskender Bey sancak beyliğine kadar yükselir. 1431 tarihli Arnavid İli timar defterinde⁵⁹ İskender Bey 1437-1438 tarihlerinde Akçahisar (Kruya) subaşı olarak gözükmektedir⁶⁰.

Batı ve Osmanlı kaynaklarında İskender'in Niş-Morava savaşında Osmanlı saflarından firar ederek isyan ettiği kayıtlıdır. Macarların büyük bir ordu hazırladığı dönemde herkes Osmanlı'nın Rumeli'den atılacağına inanmaya başlayarak baba topraklarını almak için harekete geçiyordu. İskender Bey'in babasından kalan toprakları geri almak için harekete geçtiği yıllarda Arnavutluk'ta isyanlar başlamıştı. İsyancıların asıl sebebi ise Arnavut Beylerinin dirliklerinde uygulanan ve geleneklerine uymayan veraset düzenlemelerinden rahatsız olmalarıydı. İskender'in Babası Jan(Yuvan) Kastriota 1443'te ölüp, Osmanlı Devleti, topraklarına el koyunca bu durum İskender üzerinde olumsuz bir etki yapar⁶¹ ve ülkesine dönmek için aradığı fırsatı 1443'te bulur. Morova'daki mevkiini terk ederek Osmanlı'nın mağlup

⁵⁴ Osmanlı kaynaklarında Kastriota'nın sahip olduğu topraklara Yuvan İli denirdi. Halil İnalçık, "İskender Bey", *İ.A.*, C. VII., İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 1079.

⁵⁵ Jan Kastriota Osmanlı hâkimiyetine 1410 yılında ve kesin olarak 1423 yılında geçmişti. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I., ss. 444-445.

⁵⁶ Osmanlı Devleti yerel feodal beyleri vassal konumuna getirdikten sonra beylerin sadakati için çocuklarını rehin olarak Osmanlı Sarayına götürürdü. Ferit Duka, "XV.-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Üzerine Gözlemler", *Otam*, Ankara, Ocak 1991, s. 64.

⁵⁷ Toplam dört oğlu vardır ve İskender'in dışındakiler sultan tarafından zehirlenmişlerdi. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, ss. 27-28.

⁵⁸ İskenderin saraya rehin verilmesi 9-10 yaşlarında iken 1415'te gerçekleşir. 1420 de Edirne'de 5 yıl kaldıktan sonra, babasının yanına gönderilir. 1423 yılında Evrenuz Oğlu İsa Bey'in yürüttüğü harekât neticesinde Baba Kastriota tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alınırken İskender tekrar rehin olarak saraya gönderilir. (Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 90-91.) Verilen bu bilgiler İskender Beyin doğum tarihinin 1404 yılına denk geldiğini kuvvetlendirmektedir. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 215.

⁵⁹ Bu defter 1431-1455 yıllarına ait derkarlar ihtiva etmektedir. Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, C.I., S. II., İstanbul, 29 Temmuz 1953, s. 169.

⁶⁰ İnalçık, "İskender Bey", s. 1079.; İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin...", s.167.

⁶¹ İskender Bey babasının toprağı olan Kruya'ya sancak beyi olmak ister fakat olamaz. Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 90-91.

olmasında etkili olur⁶². Yeğeni Hamza Bey⁶³ ve 300 sadık adamı ile birlikte tanzim ettirdiği sahte ferman metni ile Muhafız Hasan Bey'i ikna edip Kroya (Kruya) Kalesi'ni teslim alır⁶⁴. Bu tarihten sonra İskender Bey Osmanlı'yı uzun süre uğraştıran mücadelesine başlar.

İskender Bey Mart 1444 tarihinde Lezha'da⁶⁵ Orta Arnavutluk Beyleri ile bir araya gelir. Toplantıya; George Arianite, Andreas Thopia, Nicholas Dukagjin, Theodere Konona, Muzaka gibi orta Arnavutluk beyleri ile diğer dağlı kabileler katılır. Osmanlı'ya karşı kendi arazilerini birlikte müdafaa etmek için askeri ve mali olarak destek verecekleri feodal bir ordu kurmak ve bu ordunun başına İskender'i getirmek kararı alırlar. Bu yapıda her beyin kendi feodal sınırları içerisindeki hâkimiyeti devam edecekti. Toplantıda varılan uzlaşmaya göre Lezha Birliği oluşturulur. Alınan kararlara göre, İskender Bey Arnavutların lideri olarak tanınacak ve kendisine birlik üyeleri yıllık vergi verecekti. Ayrıca birliğin 20 bin kişilik bir askeri kuvveti olacaktı⁶⁶.

İskender Bey'in güçlenmesinden rahatsız olan Venedik⁶⁷, birlikle yaptığı anlaşmayı 1447'de sonlandırır. Birlikten ilk olarak 1447 yılında Peter Span ve George Duzhma, 1450'de Arianiteler ve Dukgjinler ayrılır. Lezha Birliği parçalanınca İskender Bey Osmanlı'ya karşı varlığını koruyabilmek için müttefik aramaya başlar⁶⁸. İskender Bey'in faaliyetlerini önlemek isteyen II. Murad ilk etapta bölgeye akıncı kuvvetleri gönderir, ardından bizzat Arnavutluk seferine çıkarak⁶⁹

---

⁶² İskender Beyin Morava'da orduyu terk etmesi, onun daha önceden Haçlılarla-Macarlarla anlaşma yapmış olduğunu göstermektedir. İskender 1443 Niş yakınlarında Morava'da harekete geçerek ayaklanmayı başlatır. Puto and Pollo, *The History of Albania*, ss. 70-72.

⁶³ Osmanlı sarayına 1423 yılında Jan Kastrioti tarafından rehine olarak gönderilen dört kardeşten birisi ve İskender'in en büyük abisi olan Reposi'nin Türk kadınıyla evliliği neticesinde doğmuştur. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , s. 208.

⁶⁴ Bazı kaynaklarda Hasan Bey Sabel Paşa olarak geçmektedir. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 29.

⁶⁵ Alessio-Leş toplantısı da denilen Lezha toplantısı Alessio Katedralinde yapılmıştı. Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. ay.

⁶⁶ Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 94

⁶⁷ Lezha Toplantısı sonrası güçlenen İskender Osmanlı'ya karşı kazandığı zaferler ile ünlenir ve bu durum Adriyatik kıyısındaki birçok kasabanın sahibi olan Venedik'i endişelendirir. Birlik üyesi Dagnu Lordu Zaccaria varis bırakmadan ölünce anlaşma gereği Dagnu, birliğin olacaktı. Fakat Venedik buna itiraz ederek birlik kararını tanımaz ve kasabayı geri alır. Buraya askeri garnizon kurar. Venedik-İskender çatışması Dagnu kasabası sebebiyle başlar. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , Ankara; TTK, 2011, ss. 60-61.

⁶⁸ Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 95-96.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 445-446.

Kroya Kalesini muhasara eder. II. Murad, Macar Hunyadi'nin harekâtı⁷⁰ üzerine Arnavutluk'un fethini Mustafa Paşa'ya bırakarak Sofya'ya geçer. Fırsatı kaçırmayan İskender Bey, Mustafa Paşayı öldürür⁷¹.

Osmanlı kuvvetleri II. Kosova muharebesi sonrası bölgeye geri döner ve Berat şehrini zapt eder(1449). II. Murad 1450 yılında üçüncü Arnavutluk seferine bizzat çıkar. Bu dönemde Arnavut beylerinden destek alamayan İskender Bey din adamları vasıtasıyla bölge halkının desteğini sağlamaya çalışır. Bu teşebbüsüyle yetinmeyip Osmanlı'ya karşı özellikle İtalya Yarımadasındaki devletlerden askeri ve siyasi destek ister. Nihayet 26 Mayıs1451 tarihinde Napoli ile bir ittifak antlaşması imzalamayı başarır. Buna göre, İskender'e yıllık 15 bin duka altın tahsis edilip Kroya'ya Napoli askerlerinden muhafızlar gönderilir. İskender Bey, böylece, büyük bir Akdeniz imparatorluğu hayali kuran Napoli Kralı V. Alphonso'nun himayesine girer⁷². Napoli Kralı, ona askeri ve siyasi destek sözü verirken, İskender de alacağı destek neticesinde Türkleri memleketinden kovarak Arnavutluk'u Napoli Krallığının vassalı haline getirmeyi taahhüt eder. Fakat beklenenin aksine Napoli krallığı çok az sayıda asker yolladığı gibi bunların Osmanlı ile doğrudan mücadeleye girmesine de izin vermez. Sonuçta İskender umduğu desteği bulamaz⁷³.

İstanbul'un fethi sonrası Arnavutluk'ta varlığını sürdüremeyeceği endişesine kapılan İskender, Napoli, Ragusa, Venedik ve Roma nezdinde teşebbüse geçerek Osmanlıya karşı yeni bir Haçlı ittifakı oluşturmaya çalışır. Haçlı ittifakı fikri ve girişiminde her ne kadar başarılı olamadıysa da Venedik gibi denizci bir devletin desteğini arkasına alır. 1455-1460 yıllarında Osmanlı'ya karşı mevzii başarılar elde eder⁷⁴ ve Fatih Sultan Mehmed ile üç yıllık bir ateşkes imzalar⁷⁵. Ardından Kral V.

---

⁷⁰ Jan Hunyad İskender Bey ve İskender Araniti'yi de Osmanlı'ya karşı hareket etmek üzere davet eder. Hatta İskender, Venedik Cumhuriyeti ile bu esnada yaptığı anlaşmada bu sebeple para dahi alır. Fakat II. Kosova Muharebesi Arnavut Beylerin yardımı gelmesinden evvel neticelenir ve söz verilen yardımlar da ulaşamamış olur. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 63

⁷¹ Sadece Mustafa Paşa ile on iki zabıt para karşılığında salınır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 62.

⁷² Öyleki 1454 yılında Arnavutluk'ta Alfons namına para bastırılır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , ss. 64-65.

⁷³ Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 97.

⁷⁴ Tarihte Albulena zaferi olarak bilinen bu olay, Osmanlı'ya 1457 yılında tekrar iltica eden Hamza Bey'in teşviki neticesinde Davut Paşa ve İshak Bey kumandasındaki Türk Birliklerinin Hamza Bey'in planı doğrultusunda hareket etmesi ile olur. İskender Bey dağlara kaçtıkça Türk kuvvetleri onu takip eder. Kroya ovasına gitmek isteyen akıncılar Albulena Ovasına geldiğinde İskender Bey dağdan inerek dağınık haldeki Osmanlı kuvvetlerini bozar. Bu zafer ile Arnavutluk istilası gecikir ve Papa III. Kalikst İskender Bey'e "Mukaddes Makamın Umumi Kumandanı" unvanını verir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 66.

⁷⁵ Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 98-99.

Alphonso'nun oğlu Ferdinand'a yardım için 1461'de Napoli'ye giden İskender⁷⁶ 1462'de Arnavutluk'a geri döndüğünde onun haçlı ordusuna katılmasını önlemek için Arnavutluk'a girmiş ve zaferler kazanmış olan Osmanlı ordusu ile karşılaşır. II. Mehmed'in 10 yıllık sulh teklifini 1463 yılında kabul eden İskender kısa bir süre sonra Venedik'in Osmanlı'ya savaş ilan etmesi üzerine anlaşmayı tek yanlı olarak bozar. Fakat ilan edilen Haçlı seferi başlamadan bitince İskender, Osmanlı'ya karşı yalnız kalır.

Fatih, İskender'in üst üste antlaşmaları bozması ve dağlık arazilerde Türkleri uğraştırmasına kızar. Balaban Paşa komutasında gönderilen kuvvetlerin mağlubiyetinin intikamını almak için 1465 ilkbaharında 50 bin kişilik ordu ile Arnavutluk'a giren⁷⁷ Fatih'in karşısına İskender Bey bu sefer de çıkmaz⁷⁸.

Fatih, birinci Arnavutluk seferi sonrası Arnavutluk'tan ayrılınca İskender Bey tekrar meydana çıkar. Venedik, Macar ve Raguzalılardan yardım ister. Kendisi de Ocak 1466'da Roma'ya gider. Papa II. Paul, hazinesinin darlığını ileri sürerek ona az miktarda para verir. Buradan Napoli'ye geçen İskender iyi karşılanırsa da umduğunu bulamaz. Bir miktar paradan başka yardım alamayan İskender Bey, Nisan 1467'de memleketine döndüğünde Türklere saldırmak için hazırlanır. Kroya'yı abluka altına alan Balaban Paşa üzerine yürür. Bunun üzerine Fatih, Arnavutluk seferine karar verir. Gelişmeyi duyan İskender, kuşatmış olduğu İlbasan'dan çekilse de Fatih 1467 ilkbaharında büyük bir ordu ile Arnavutluk'a girer. Lakin Kroya kalesine yönelik ikinci kuşatması da başarısız olur⁷⁹.

Fatih'e karşı siyasi varlığını korumak isteyen İskender, 1468'de Lezha-Arnavut Birliğini tekrar canlandırmak ister. Bu sebeple Lezha'da toplanmak üzere Arnavut Beylerine çağrı yapmayı planlarken kuzeyden gelen Osmanlı ordusu ile karşılaştığı esnada Alessio'da hastalanır⁸⁰. Humma hastalığına yakalanmış olan İskender Bey 17 Ocak 1468'de ölür ve Leş kasabasındaki Nikola Kilisesine

---

⁷⁶ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, ss. 32-33.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 69.

⁷⁸ Sarp dağlara, derin vadilere saklanan İskender'in itaati için Kroya'nın zaptının gerekli olduğunu anlayan Fatih bu şehir önüne gelince sarp ve hâkim bir yere inşa edilen şehrin uzun süre dayanacağını düşündüğü için burada fazla durmaz, Arnavut beylerini baskı altında tutmak için Jund Ovasında İlbasan Kalesini inşa ettirir. Müneccimbaşı Dede Efendi, *Sahaif'ül Ahbar Fi Vekayi'ül-A'sar*, C. II. ,Tercüman 1001 Temel Eser, s. 335.

⁷⁹ İskender Frenk denizinden kaçır. Müneccimbaşı Dede Efendi, *Sahaif'ül Ahbar...*, s. 336.

⁸⁰ Chekrezi, *Albania, Past and Present*, ss. 32-33.

gömülür⁸¹. Ölüm döşeğindeki İskender hayalini kurduğu birleşik bir Arnavutluk'a ancak Venedik yardımı ile ulaşabileceğini düşündüğünden vasiyetinde topraklarını Venedik Cumhuriyeti'ne bırakır⁸². İskender Bey 1468 yılında vefat eder. Ölüm haberi üzerine Fatih'in "Hristiyanların vay haline kılıç ve kalkanlarını kaybettiler" dediği rivayet edilmektedir⁸³.

İskender ölünce öteden beri Arnavutluk'ta hâkimiyet tesis etmeye çalışan Venedik ve Napoli Krallıkları harekete geçer. Venedikliler, İskender'in mirasını oğlu Jan(Jean)'a teslim etmek ve eğer mümkün olmazsa kendileri Arnavutluk'u himaye etmek isterler. Öte yandan İskender'in dul karısı ve önde gelen beyleri ise Napoli Krallığını tercih etmekteydiler. Venedik ve Napoli krallıkları bu konuda anlaşamaları da Osmanlı'ya karşı tedbiri elden bırakmak istemezler. Bu arada Fatih de üçüncü Arnavutluk seferine hazırlanır. Ama Karamanoğulları, Macar, Venedik ve Akkoyunlulara karşı verilen mücadeleler söz konusu seferi geciktirir.

Fatih 1475'te Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı İşkodra'nın zaptı için görevlendirir. İşkodra Kalesi bir ay muhasara edilse de alınmaz. Ardından Fatih 1478'de Arnavutluk seferine çıkar. Nihayet Haziran 1478'de Kroya teslim olur. Böylece 1443'ten beri Arnavutların elinde bulunan Kroya 35 sene sonra Türklerin eline tekrar geçer. Bundan sonra Osmanlı ordusu İşkodra Kalesi'ni kuşatır. Fatih Sultan Mehmed kış mevsiminin yaklaşması üzerine muhasara işini Evrenozzade Ahmet Bey'e bırakarak geri döner. Fatih'in İstanbul'a ulaşmasından altı ay sonra Venedik'le yapılan antlaşmayla⁸⁴ İşkodra şehri boşaltılarak⁸⁵ teslim alınır⁸⁶.

İşkodra'nın fethi ile 16 yıl süren Osmanlı-Venedik Savaşı sona erer. Askeri olarak Arnavutluk'un kontrol altına alınması ardından sıra, ülke kaynaklarının ve

⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 70.

⁸² Chekrezi, *Albania, Past and Present*, s. 34.

⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 70.

⁸⁴ İki tarafın ellerindeki esirleri iade edeceği, Kroya ve İşkodra'nın Osmanlıya verileceği, Venedik'in yüz bin filori tazminat ile yıllık on bin duka vergi vereceği, Venedik'in İstanbul'da elçi (Balyoz) bulundurarak vatandaşları arasındaki hukuki işleri göreceği kararlaştırılmıştı. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , ss.124-125.). Bu antlaşma neticesinde Venedik, Adriyatik sahillerindeki hâkimiyetinin devamı karşılığında Kroya ve İşkodra üzerindeki hak iddiasından vazgeçer. Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 585.

⁸⁵ Osmanlılar İşkodra'yı boş olarak Venedik'ten aldı. Machiel Kiel, "İşkodra", *DİA*, C. XXIII. , İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 433.

⁸⁶ Bu esnada esirler arasında Raguzalı bir kumandanın da olmasından Raguzalıların İskender ve Venedik'e yardım ettiği anlaşılır. Bu sebepten Raguzalıların verdiği yıllık sekiz bin duka altın on bin dukaya çıkarılır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 73.

nüfusunun resmen kaydedilerek idari⁸⁷ birimlere bölünmesine gelir⁸⁸. Aslında Osmanlı Devleti bölgede idari yapılanmaya 1431 yılında başlamıştır⁸⁹. Bu tarihte tımar sisteminin tatbik edildiği yerlerde dokuz vilayetten oluşan Arnavud-İli Sancağı kurulur⁹⁰. Bunun dışında kalan Arnavut toprakları 1486'da İşkodra Sancağı⁹¹ isminde idari birime dönüştürülür⁹². Arnavutluk coğrafyası Kanuni Sultan Süleyman devrinde sekiz sancağa ayrılır. Bunlardan Ohri, Elbasan, Prizren, Yanya, Avlonya ve İskenderiye (İşkodra) sancakları Rumeli Beylerbeyliğine bağlı iken İnebahtı ve Karlı İli sancakları Kaptan Paşaya bağlı idi. Bu sancaklara 17. yüzyılda Dukagin, Delvine, Üsküp, Akçahisar, Priştine ve Vulçitrin sancakları dâhil olmuştur⁹³.

XVIII. yüzyılda merkezi hükümetin zayıflaması üzerine yerli idarecilerin ön plana çıkarak merkez ile irtibatı zayıf, göreceli olarak özerk idareler kurdukları görülür⁹⁴. İşkodra civarında Buşatlı Mehmet Bey entrikalar ile bölgede güçlenir⁹⁵. Bu şekilde Kuzey Arnavutluk'un hâkimi olan Buşatlı ailesi⁹⁶, Venedik ve Macaristan ile

⁸⁷ Sancakbeyi idaresinde sancak, sancakların altında sancak beyleri ile aynı yetkilere sahip olup onun altında yer alan sipahilerin idaresindeki vilayetlerden oluşan bir taksimat. Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 57.

⁸⁸ Bölgede tımarın uygulanması ile başlayan idari aşamada bölge ekonomik ve idari birimlere bölünmüş, bu birimlerin başına ise zaten var olan feodal beyler ya da Anadolu'dan getirilen memurlar konulmuştu. İdari birimlerden sancak beyliğine kesin olarak Müslüman idareci getirilmişti. İleride bu göreve Müslüman olmuş Hristiyanlar da getirilmiştir. Subaşılığı görevine gelebilmek için başlarda Müslüman olmak şartı aranmış ise de sonradan Hristiyanlarında bu görevlere geldiği görülmektedir. Halil İnalçık, "Ottoman Methods Of Conquest", *Studia Islamica, No. II*, Paris, 1954, s. 103.

⁸⁹ İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", s. 106.

⁹⁰ Bu günkü kazaların ölçüsünde olan bu vilayetler; Argirikasrı(sancak merkezi), Klisura, Kanina, Belgrad, Tomorince, İskarapar, Pavlo Kurtik, Çartalos, Akçahisar olmak üzere 9 tanedir. Vilayetler dâhilinde idari bir yönetim birimi olmayan muhtelif nahiyeler ve köyler bulunmaktadır. Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Ankara; TTK, 1987, ss. XXIII,1-123.

⁹¹ İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin...", s. 157.

⁹² Hicri 890 tarihli olup Miladi1485 yılına isabet eden tahrir kayıtlarından İskenderiye Sancağının teşkilini görmekteyiz. (Kiel, "İşkodra", C. XXIII. s. 433.). 1501 yılında Venedik ile yapılan antlaşma ile Bar ve Ülgün Limanları hariç olarak bütün Adriyatik sahillerinden vazgeçmiştir. Bu tarihte Draç ve Leş dâhil Osmanlı hâkimiyetine girer. Daha sonradan İşkodra Vilayetinin kazaları olmuş ve Berlin Antlaşması ile Karadağ'a terk edilecek olan Bar ve Ülgün Limanları ise, Osmanlı'nın Adriyatik'teki ilerleyişi sonucu 1571 yılında Venedik'ten alınmıştır. Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 585.

⁹³ "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 377.

⁹⁴ Kuzey Arnavutluk'ta Buşatlılar idaresindeki Paşalık idaresinin bir benzeri Güney Arnavutluk'ta Yanya merkezli olan Mehmet Ali Paşa idaresinde görülmektedir. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 287.

⁹⁵ Bu dönemde Venedik ve Avusturya ile yaşanan mücadelelerde Kuzey Arnavutluk'ta özellikle dağlıkların Osmanlı kuvvetlerine karşı hareket etmesi siyasi olarak bölgeyi karıştırır. Buşatlı Mehmet Bey bu dönemde güçlenir ve Osmanlı idaresi onu İşkodra'nın vasisi olarak atamak zorunda kalır. Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 586.

⁹⁶ 1756-1831 yılları arasında İşkodra bu aile tarafından idare edilmiş ve Osmanlı Devleti 1831 tarihi ile aileyi bölgeden çıkarır. (Kiel, "İşkodra", C. XXIII. s. 434.) Buşatlılar iktâ sahibi olarak sahip oldukları konumlarını 1831 yılında tımarın kaldırılması ile kaybettiler. Abdurrauf Sinno,

siyasi ilişkiler dahi kurmaya başlar. Mehmet Paşa, İşkodra kuvvetleri ile birlikte Rus savaşına katılmakta tereddüt etmesi üzerine idam edilir (1776). Yerine oğlu Mahmud Paşa⁹⁷ atanır. Mahmud Paşa Rusya ile kurduğu münasebetin ardından isyan eder. Bu isyan 1779'da Gazi Ethem Paşa vasıtası ile üç yıl sonunda bastırılabilir. Yapılan antlaşma gereği Mahmud Paşa valiliğe devam eder. 1788 yılında Mahmud Paşa'nın Karadağ'da ölümü üzerine İşkodra tekrar Osmanlı idaresine alınır. 1828 yılı Rus savaşında İşkodra Valisi Buşatlı Mustafa Paşa kendisine verilen vazifeyi zamanında yerine getiremez ve savaşın ardından usullere aykırı olarak Rus kuvvetlerine saldırır. Böylece fermanlı olan Paşa, Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın 1832 yılında İşkodra'ya gelmesi üzerine teslim alınır ve İşkodra'da yerli valiler devri böylece sona erer⁹⁸.

Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar (1877-1881), Ahsen Batur (çev.), İstanbul; Selenge Yayınları, 2011, ss. 157-158.

⁹⁷ Mahmud Paşa idaresi zamanında Leş, Tiran, Elbasan kazaları ile Dukagin'in tamamı İşkodra vilayetine ilhak edilir. Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 587.

⁹⁸ "İşkodra", *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , s. 423.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞKODRA VİLAYETİNİN İDARİ YAPISI

1.1 Osmanlı Devleti Taşra İdaresi

Osmanlı Devleti taşra idaresine dair terimlere farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklemiştir. O sebeple idari ile ilgili ifadelerin kullanıldıkları döneme ait muhtevaları yanı sıra tarihi süreç içerisindeki uğradıkları değişiklikler de önem arz etmektedir. Bu değişiklikler ifadelerin daralması ya da genişlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁹. Osmanlı taşra idaresinde meydana gelen değişiklikleri Tanzimat öncesi Klasik dönem ve Tanzimat sonrası olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz.

1.1.1 Klasik Dönem Taşra Teşkilatı

Klasik Osmanlı taşra idaresi sancaklar çerçevesinde şekillenmiştir¹⁰⁰. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki fetihleri sonrası sancakların üzerinde askeri uyumu sağlamak üzere “beylerbeylik” oluşturulmuştur¹⁰¹. Böylece XV. yüzyıl Osmanlı Devleti taşra idari yapısına baktığımızda biri Rumeli¹⁰² diğeri Anadolu'da bulunan

---

⁹⁹ “Vali” ifadesi, vaktiyle günümüz nahiyesine denk olan idari birimin başındaki yöneticiyi ifade etmek için kullanılırken daha sonra, bugünkü anlamdaki vilayetlerin birliğine benzeyen beylerbeyliğinin başındaki yetkiliyi ifade eder olmuştur. Anlam daralmasına örnek olarak, sadrazam vekili demek iken zamanla sancak yetkilisi ve XIX. yüzyıl ortalarından günümüze kadar gelen kullanımı ile “kaymakam” terimi verilebilir. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, s. 21.

¹⁰⁰ Mutullah Sungur, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi”, *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 752.

¹⁰¹ Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul; Klasik Yayınları, 2008, s. 13.

¹⁰² XIV. asrın ikinci yarısında Rumeli'de fütihat başlar başlamaz burası bir beylerbeylik yapılır ve Lala Şahin Paşa beylerbeyi tayin edilir. İlk zamanlarda Rumeli için eyalet denilmediği gibi küçük kaleler birer vilayet olarak zikredilmekteydi. Liva ve sancak tabirleri de yoktu. Bu teşkilatın tedricen XV. asırda tamamlanıp idari bölgelerin ve isimlerinin bu sırada oluşturulduğu

iki beylerbeylik¹⁰³ karşımıza çıkar. Beylerbeyleri eyaletlerin özellikle askeri idaresinden sorumludur. İdareleri altında sancaklar bulunmakta olup bunların idareleri de sancakbeylerine aitti¹⁰⁴. Sancakbeyleri askeri yetkilerin yanı sıra idari ve asayiş yetkilerine de sahip olmaları bakımından beylerbeylerinden ayrılmışlardır¹⁰⁵. Sefer esnasında, bütün sancakbeyleri idareleri altındaki timarları toplayarak eyaletin yöneticisi konumundaki beylerbeyinin kumandasında emrolunan yerde orduya katılırlardı. Beylerbeyinin sancakbeyleri üzerindeki nüfuzu genel bir teftişten ibaretti. Sancak beyleri doğrudan doğruya merkezle bağlantıya geçerlerdi. Bununla birlikte sefer sırasında beylerbeyleri eyaletlerin kumandanı olarak görev yaparlardı. İdari açıdan ise Beylerbeyleri sadece merkez sancağın yönetimiyle ilgiliydiler¹⁰⁶.

XVI. yüzyıl ortalarına doğru Osmanlı Devletinde eyalet teşkilatı sistemli bir hal alıp sayısı artmaya başlar ki bunda fetihlerle sınırların genişlemesi etkili olmuştur¹⁰⁷. Fakat askeri özelliği, idari özelliğine baskın olan beylerbeyliklerin bu özelliği aynı yüzyıl sonlarına doğru zayıflamaya başlamış, beylerbeyliği teşkilatının adı önce “vilayet” ardından XIX. yüzyıl ortalarına kadar “eyalet” olarak kullanılmıştır¹⁰⁸.

Osmanlı idari biriminin temeli olan sancaklar, merkezden gönderilen sancakbeyleri tarafından idare edilmekteydiler. Büyüklüğü günümüz vilayetleri gibi olan “sancak”, idari bir mıntıka olup yerleşim yerini ifade etmemekteydi. Başlarda askeri niteliği ön plana çıkan ve bölgesindeki timarların kumandanı olan sancakbeyi zamanla idari görevler üstlenir hale gelmiştir. Yönetimi altındaki bölgenin güvenliğini sağlamak ve şeriat hükümlerini yerine getirmekle mükellef olan sancakbeyi o yerde sultanın vekili olarak algılanırdı¹⁰⁹.

XVII. yüzyılda Osmanlı idari teşkilatının askeri niteliği kaybolmaya başlayınca sancakbeyi tabirinin yerini “mutasarrıf” almaya başlar. XIX. yüzyılda

---

görülmemektedir. M. Tayyib Gökbilgin, “*Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları*”, *Bellekten*, C. XX. , S. 78, Ankara; TTK, 1995, s. 247.

¹⁰³ Beylerbeylik teşkilatı aslında Selçuklularda mevcut olup XIV. yüzyıl ortalarında Osmanlı’da kurulan bir teşkilattir. Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası...*, s. 30.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 580.

¹⁰⁵ Sungur, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devletinde...”, C. XIII. , ss. 752-753.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 502-503.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 579.

¹⁰⁸ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası...*, s.30.

¹⁰⁹ Mucize Ünlü, “Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)”, (*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2002), ss. 26-27.

sancakların idarecisi mutasarrıf ünvanını taşımaya başlayınca sancak tabiri yerine “mutasarrıflık” tabiri kullanır¹¹⁰.

Sancakbeylerine tabi olan kazaların asayiş ve askeri idaresi timar subaşlarına ait olup adli ve hukuki işler kadılara bırakılmıştır. Kaza iâşesi, belediye, adliye işleri de kadılara aittir¹¹¹. “Kaza”, kadının yetki alanını ifade eder ve bu anlamı ile iskân alanının dışında bir kullanımı vardır. Kadılar mıntıklarında önemli gördükleri yerlerde oturduklarından orası kadılık merkezi, kaza merkezi ismini almış, “kaza” da o iskân yerinin adı olarak anılır olmuştur. Bunun yanında nüfus yoğunluğu düşük olan kadılıklar ile göçerlerden sorumlu kadılıklar da vardır. Kadı, sancakbeyi ve vali ile ilişkili olmayıp doğrudan İstanbul’daki amiri olan kazaskerlere bağlıdır. Bu anlamda askeri niteliği ağır basan “eyalet-sancak” idaresi dışında “kaza” idaresi, doğrudan merkezle ilişkili olması bakımından sivil bir idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹². XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren belediye hizmetleri ve idari görevleri gerilemiş olan kadılar XIX. yüzyıl sonlarında sadece miras taksimi veya şeriyeye mahkemelerindeki davalarda görevli hale gelmişlerdir¹¹³.

Beylerbeyinin, sancakbeyleri üzerinde var olan askeri denetim yetkisi, 1550’lerden sonra mali güçlük çekmeleri sonucu, askerlerini barındırmak üzere sancakların iç yönetimlerine karışmaları ve yürürlükte olmayan vergiler toplamaya başlamaları ile şekil değiştirmiştir. Timarlı sipahi ve yeniçeri çekişmesinde yeniçeriler lehine yaşanan gelişmeler sonucu timar sistemi bozulup yerini iltizamla idareye bırakmıştır. Böylece fiilen yaşanan idari değişimin ardından merkezin, eyaletler üzerindeki otoritesi de azalmıştır.

XVII. yüzyılda ordunun oluşturulmasında eyalet askerleri içinde timarlı sipahilerin yerini, valilerin kendi imkânları ile kapılarında besledikleri “kapu halkı” dediğimiz ücretli askerler almıştır. Valilerin güçleri, bu askerlerin sayı ve niteliği ile ölçülür olmuştur. Yaşanan değişimden sancakbeyleri de etkilenmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vezir rütbesini almış yani beylerbeyi ya da vali olmaya hak kazanmış kişilerin sayısındaki artışa karşılık, eyalet sayısını arttırmak mümkün olmayınca, hükümet bu kimselerin unvanlarına uygun görev vermek üzere bazı

¹¹⁰ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası...*, ss. 32,37.

¹¹¹ Feyzullah Ünal, “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30. , Ağustos 2011, s. 242. ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II. , s. 580.

¹¹² Ünlü, “Kosova Vilayetinin...”, s. 28.

¹¹³ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası...*, ss. 37-38.

sancakları, bağlı oldukları eyaletlerden ayırarak, bu kimselere paye olarak verirdi. Böylece yaygınlık kazanan uygulamalar ile ülke genelinde merkezi otorite zayıflar. Bu kimselerin uhdelere verilen sancak idarelerini sancaklara gönderdikleri vekilleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri görülür. Vekillere önceleri “müsellim” , “kaymakam” sonraları ise “mütesellim” denilmiştir ki onlar genellikle bölgenin ileri gelen ailelerine mensuptular¹¹⁴.

Mısır’da baş gösteren ayaklanma neticesinde Osmanlı ordusu eyalet askerlerine yenilmiştir. Osmanlı Devleti’nin, 1830’lu yılların başından 1840 yılına kadar Anadolu’daki kontrolünü kaybedilmesi ve İstanbul’un tehdit edilmesine yol açan bu isyan, ancak Osmanlının isteği üzerine Avrupalı devletlerin müdahil olması sonucu bastırılabilmişti. Gelişmeler sonrası Osmanlı Devleti iç güvenliği sağlamanın yanı sıra ekonomik güçlüklerin üstesinden gelmek üzere hemen her alanda yeniliklere girişmiştir. Askeri ve idari teşkilatta birtakım değişiklikler yapılmıştır. Geniş olan eyalet sınırları askeri nedenler ön plana alınarak daraltılmıştır¹¹⁵.

Bu dönemde, eyalet ya da vilayet denilen ve birkaç sancağın oluşturduğu idari yapının başında önceleri beylerbeyi daha sonra vali bulunmaktaydı. II. Mahmut devrinde de durum hemen hemen muhafaza edilir¹¹⁶. II. Mahmut döneminde merkezileşme çabaları doğrultusunda yerli ailelerden gelmekte olan kişilere itibar edilmemiş ve eyalet yönetimi daha önce denenmiş güvenilir kişilerin idaresine verilmişti¹¹⁷.

Eyalet yönetiminde, vali ile aynı yetkiye sahip mutasarrıf denilen yönetici bulunmaktaydı. Mutasarrıflar, vezir rütbesini almış oldukları halde kendilerine hükümetçe valilik görevi verilemeyen ve geçimlerini temin için tıpkı arpalık sisteminde olduğu gibi sancak idaresi verilen yöneticilerdir. Hatta bu usul, başka görevi olan vezir veya paşalara ek gelir sağlamak üzere de uygulandı. İşte bu yöntemle kendisine bir ya da birden çok sancak idaresi verilen mutasarrıflar aynı zamanda merkezde görevli olarak bulunmak zorunda olmalarından ötürü, sancakların

---

¹¹⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Tülay Ercoşkun(drl.), Ankara; İmge Kitapevi, 2007, ss. 97-99.

¹¹⁵ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası...*, ss. 120-121.

¹¹⁶ Valiler merkezden atanarak maaşa bağlanırlar. Böylece görevli oldukları yerlerde geçimleri için halktan vergi toplamak gibi usulsüz uygulamalar dönemi sonlanır. Kapı halkı denilen valinin maiyetlerindeki özel kuvvetlere böylece son verilir. Artık valiler merkeze bağlı, görev ve yetkileri belirlenmiş memur oldular. Hamit Er, *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul; Rağbet Yayınları, 1999, ss. 212-213.

¹¹⁷ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, s. 107.

idaresine kendilerini temsilen mütesellim gönderdiler. Mutasarrıfların valilerden farkı görevli oldukları sancaklardan birini merkez seçerek orada oturmuyor olmalarıydı¹¹⁸.

1.1.2 Tanzimat Devrinde Taşra Teşkilatı

II. Mahmut dönemi yeniliklerinin devamı niteliğinde olan Tanzimat, 3 Kasım 1839'da ilan edilmiştir. Bu dönemde karar verilen, yönetim, askerlik, vergi ve hukuk alanlarına ilişkin yenilikler uygulanmaya başlanmıştır¹¹⁹. Uygulama, imparatorluk topraklarının her birinin özel şartları göz önünde bulundurularak, kademe kademe gerçekleştirilmiştir. Hâkimiyetin ve denetimin kesin olduğu bölgelerde yenilikler uygulanmış, başarılar elde edildikçe diğer bölgelerde de uygulamaya geçilmiştir.

Yeniliklerin uygulanmasına, eyaletlerin sınırlarında değişikliğe gidilerek başlandı. Bazı sancaklar buldukları eyaletten alınarak yeni eyaletler oluşturuldu¹²⁰. Ancak bu dönemde teşebbüs edilen yenilik girişimlerinde ve vergilerin toplanmasında istenilen başarıya ulaşılamadı. Durumdan eyalet valileri sorumlu tutularak sık sık görevlerinden alınmışlardır. Karşılaşılan sıkıntıların başında yurtluk, ocaklık ve timar sahiplerinin yeniliklere direnmesi ve vergi vermek istemeyen kitlelerin tepkileri gelmekteydi¹²¹.

Yeniliklerin tatbikini kolaylaştırmak üzere 1842 yılında yapılan düzenleme sonrası, köy ile sancak arasında olup ve birkaç köyün birleştirilmesiyle meydana gelen “kaza” adı verilen idari birimler oluşturuldu. Kaza yöneticisi olarak ise halk tarafından seçilmiş olan “kaza müdürü” görevlendirildi. Sancak idaresinde, mutasarrıfın yerini merkezden atanan “kaymakam” aldı. 1842 idari düzenlemesinin en belirgin yeniliği ise “kaza” idaresinin ilk kez taşra idaresinde yer almış olmasıdır. Bu tarihe kadar “kaza”, mahkemenin bulunduğu yer olarak adli bir birimi ifade ediyordu¹²². Kaza yöneticisi olan müdürler, yörenin ileri gelenleri arasından, halk tarafından önerilip merkezin onayı ile göreve geliyorlardı¹²³.

¹¹⁸ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, s. 112.

¹¹⁹ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Ali Reşad (çev.), İstanbul; Kaknüs Yayınları, 1999, s. 44.

¹²⁰ Bu dönemde imparatorluk toprakları Rumeli'de 15 eyalet 42 liva, Asya topraklarında 17 eyalet 83 liva, Afrika topraklarında 3 eyalet 17 liva vardı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856-1861*, C. VI. , Ankara; TTK, 2011, s. 128.

¹²¹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, ss. 190, 194, 195, 198.

¹²² Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarik-i İlmiyye’ye Dair Ceza Kanunnamesi” *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25. , 1982, s. 25.

¹²³ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, s. 61.

1842 düzenlemeleri ile eyalet yönetiminde de birtakım değişiklikler yapıldı. Valiler vasıtasıyla yönetilen eyaletlerde valilerin yetkileri azaltıldı. Maliye ile ilgili sorumluluklar doğrudan merkezden atanan defterdarlara verildi. Vali başkanlığında eyalet meclisleri oluşturuldu¹²⁴. Bu kurulda defterdar, kadı, müftü, Müslüman halkın seçtiği temsilciler ile gayrimüslimlerin temsilcileri ve dini liderleri bulunmaktaydı. Sancaklara ilişkin işleri inceleyip karara bağlayan meclis, eğitim öğretim, maliye, güvenlik, bayındırlık işleriyle de ilgilenmekteydi¹²⁵.

Taşra teşkilatında 1842 yılında yapılan değişiklikler sonrası uygulamadaki aksaklıkları göz önüne alarak 68 maddeden oluşan 1849 Eyalet Meclisleri Nizamnamesi yürürlüğe girdi. Bu nizamname 1864 Vilayet Nizamnamesine kadar yürürlükte kaldı. Nizamnamede idarenin hemen her kolu ile ilgili açıklamalara yer verilse de ihtiyaç duyulan donanımına sahip yeterli personel bulmakta zorlandı. Tanzimat öncesi dönemde var olan personel ile yapılmaya çalışılan yenilikler¹²⁶, personelin eski alışkanlıkları, ekonomik sıkıntılar, ayaklanmalar ve Kırım Harbi'nin olumsuz etkisiyle istenilen düzeyde hayata geçirilemedi¹²⁷.

Kırım Harbi ardından 1856'da Islahat Fermanı¹²⁸, Tanzimat Fermanı'nı teyit etmek üzere Osmanlı Devleti tarafından idari anlamda düzenlemeler vaadi ile yayımlandı¹²⁹. Bunda, eyalet ve sancak meclislerinde temsilci olarak bulunan gayrimüslimlerin baskı altında tutulduğu yönündeki dış müdahaleler etkili olmuştu. Bu anlamda taşra teşkilatında yapılacak düzenlemeler için komisyonlar kuruldu¹³⁰. Çalışmalar 8 Ekim 1864 yılında tamamlandı ve Tuna Vilayeti Nizamnamesi adıyla uygulanmaya konuldu¹³¹.

1864 düzenlemesi¹³² sonrası, uygulamada eyalet ve sancak halkı temsilcilerinin katıldığı meclisler Vilayet İdare Meclisi adı altında toplanmaya devam etmiştir.

¹²⁴ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri...*, s. 23.

¹²⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856-1861*, s. 130.

¹²⁶ Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Reformları", *Türkler*, C. XII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 784.

¹²⁷ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, s.63.

¹²⁸ 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edildi. İçerik bakımından Tanzimat Fermanının birçok maddesini tekrar etse de daha ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 137.

¹²⁹ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri...*, s. ay.

¹³⁰ Fuat Paşa, Midhat Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa'nın katıldığı komisyon çalışmaları neticesinde meydana getirilen nizamname Niş, Vidin, Silistre eyaletlerinin birleştirilmesi ile kurulmuş olan Tuna Vilayetinde uygulamaya konulmuştur. Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, C. II., S.1, Nisan 2011, ss. 34-35.

¹³¹ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri...*, s. 26.

¹³² 1864 Tuna Vilayet nizamnamesi aslında Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu ilk vilayet nizamnamesi değildir. Lübnan'da meydana gelen karışıklıklara müdahil olan Avrupalı Devletlerin

Sancak adı “liva” olarak değiştirilmiş, yöneticisi de kaymakam yerine “mutasarrıf” olarak adlandırılmıştır¹³³. Mutasarrıf başkanlığında toplanan Liva İdare Meclisleri teşkil edilmiş ve üyeleri muhasebe müdürü, hâkim, müftü, gayrimüslim cemaatin dini liderleri ile ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim olan ve halkın oyları ile seçilmiş dört üye olarak belirlenmişti. Kaza müdürleri yerine gelen “kaymakam”, kaza idarecisi olarak doğrudan merkezden atanmaya başlanmıştır. Kaza idaresinde de livadakine benzer bir meclis oluşturulmuştur. Kaymakam başkanlığında, kaza mal müdürü, tahrirat kâtibi, kaza hâkimi, müftü, gayrimüslim dini temsilcileri ile seçilmiş dört üyeden oluşan Kaza İdare Meclisi, idari davalar, belediye işleri, gelir ve giderlerin belirlenmesi gibi görevlere bakardı¹³⁴.

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesinin Bosna, Erzurum ve Şam vilayetlerinde 1865 yılında uygulanması ardından¹³⁵, 1867 yılında içeriği değişmemekle birlikte imparatorluk genelinde uygulanmak üzere “Umumi Vilayet Nizamnamesi” ilan edildi¹³⁶.

Nizamname ile birlikte geniş toprakları içine alan eyaletler küçülerek “vilayet” adını almıştır. Sancaklar “liva” adını alarak vilayetin alt birimi olmuştur. Liva idaresinin alt birimi olarak “kaza” belirlenmiştir. İlk defa, 1871 tarihli yönetmelik ile oluşturulan “nahiye” örgütü¹³⁷, kaza sınırları içerisindeki köy veya çiftliklerden oluşmaktaydı¹³⁸. Nahiye müdürü olmak için belli şartlar gerekmektedir. Müdür olacak kişinin nahiye halkından 25 yaşını doldurmuş, okur yazar ve Osmanlı vatandaşı olması gerekmektedir¹³⁹. Mesafece birbirine yakın olan köy veya çiftlikler resmi işlemler konusunda da müşterek olduklarından birleştirilerek nahiye olmaları

---

temsilcilerinden oluşan komisyonun 9 Haziran 1861 tarihinde hazırladığı Lübnan Nizamnamesi bu anlamda ilk sayılabilir. Cenk Reyhan, *Osmanlı’da İki Tarz-ı İdare Merkeziyetçilik-Adem-i Merkeziyetçilik*, Ankara; İmge Yayınevi, 2007, ss. 94-104.

¹³³ Osmanlı Meclis-i Mebusanında 1864 tarihi vilayet kanunu tartışılırken mutasarrıf ve kaymakam sözleri despotça bulunarak eleştirilmiş ve Tuna Nizamnamesindeki unvanların kullanılması istenmiştir. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara; TTK, 2011, s. 58.

¹³⁴ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, ss. 186-188. ; Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye...*, s.64.

¹³⁵ Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri...*, s. 28.

¹³⁶ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı...*, ss. 62-63.

¹³⁷ Nahiyeler vilayetin taksimatında esas olacak ve böylece vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere münkısım bulunacaktır. *BOA, Y. EE. 112/28, Rumeli Vilayeti Kanunu*, s. 25.

¹³⁸ Nahiye olmaya müsait olan alanların daha çok Rumeli’de olması ve buralarda yaşamakta olan gayrimüslim nüfus vasıtasıyla dış müdahalelere açık bir konu olması sebebiyle 1864 nizamnamesinde nahiyeden söz edilmekle yetinilmiş, kuruluş şekli ve organları hakkında detaylı bilgilere yer verilmemişti. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı...*, ss. 59, 99, 100.

¹³⁹ Saydam, “Tanzimat Devri Reformları”, C. XII. , s. 791.

öngörülmüştü. Nahiye merkezi olarak bu köylere 3 saatten fazla uzak olmayan bir mahal tespit edilecekti¹⁴⁰.

Nahiyeler imparatorluğun içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum neticesinde istenilen seviyede uygulamaya konulamayıp daha çok kâğıt üzerinde kalmışlardır. Nahiyelerin işlevselleşmemelerinin nedeni, aynı köydeki farklı cemaatlerin dahi bir araya gelemediği şartlarda, birkaç köyün bir araya gelerek sorunlarının çözümüne ortak kararlar almalarının beklenerek düzenlenmeleri¹⁴¹.

1871 nizamnamesi ile uygulamada pek pratik olmayan merkez liva mutasarrıf ve kaymakamlıkları da kaldırmıştır¹⁴². Nizamnamenin 153. maddesinde vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her şehirde kurulacak olan belediye meclisinin kuruluşu, seçim usulleri ile ilgili bilgiler verilerek ilk defa belediye örgütü vilayet idaresi içerisinde yer almıştır¹⁴³.

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan Osmanlı taşra teşkilatındaki yenilikler 1864, 1867 ve 1871 tarihli vilayet nizamnameleri ile düzenlenmişti. Valinin idaresindeki vilayetler, mutasarrıf idaresindeki livalara; livalar, kaymakam idaresindeki kazalara; kazalar nahiye müdürü idaresindeki nahiyelere; nahiyelerde muhtar idaresindeki köylere taksim edilmişti¹⁴⁴. Oluşturulan bu dikey hiyerarşi taşra idaresinin merkezileşmesini beraberinde getirdiği gibi kurulmuş olan yerel meclisler vasıtası ile o yer ahalisinin de yönetime katılımını sağlamıştı.

İdari yapıda görülen bu düzenlemenin Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile devam ettiği görülür. 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi'de taşra idaresinde gerekli ıslahatların yapılacağı da belirtilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 108. maddesinde vilayet idaresinin yetki genişliği ve görevler taksimi esaslarına dayalı yeni bir vilayet kanunu hazırlanacağı ifadesi yer almıştır. Bu anlamda I. Meşrutiyet meclisinin ilk icraatlarından bir tanesi, vilayet idaresi ile ilgili bir kanun hazırlığına başlamak olmuştur. 1877 yılında tamamlanan ve 101 maddeden oluşan Teşkil-i Vilayat Kanunu onaylanmak üzere meclise yollanmış fakat karar alınmadan meclis kapatılmıştı¹⁴⁵.

¹⁴⁰ BOA, *Y.EE. 112/28*, Rumeli Vilayeti Kanunu, s. 26.

¹⁴¹ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı...*, s. 101.

¹⁴² Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine...", s. 36.

¹⁴³ BOA, *Y.EE. 112/28*, Rumeli Vilayeti Kanunu, s. 41.

¹⁴⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu; Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul; İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2010, ss. 69-70.

¹⁴⁵ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri...*, ss. 34-35.

Osmanlı vilayet idaresinde yapılmış olan bir diğer değişiklik teşebbüsü de Berlin Kongresinin 23. maddesi gereğince Osmanlı'nın Avrupa kıtasındaki vilayetlerinde uygulanmak üzere hazırlanan 23 Ağustos 1880 tarihli vilayet kanunu taslağıdır¹⁴⁶. İlk olarak Edirne'de uygulanmak istenen bu kanun taslağı da hayata geçirilmemiştir. Avrupalı devletlerin, Osmanlı iç siyasetine müdahale aracı olarak sık sık kullandıkları taşra idaresine ilişkin hususlar ve özellikle gayrimüslimlerin yönetime daha etkin katılmaları ile ilgili şikâyetleri her fırsatta dile getirilmiştir. Bu yöndeki talepleri karşılamak için Osmanlı Devleti düzenlemeler yapsa da Tanzimat sonrası, özellikle 1871 Vilayet Nizamnamesi ile şekillenen Osmanlı taşra idari yapısı varlığını muhafaza etmiştir.

1.2 İşkodra'nın Vilayet Olma Süreci

Fatih devrinde, Venedik'le yapılan mücadele neticesinde Rumeli'nin doğal olarak en batı ucu olan¹⁴⁷ İşkodra, 1479'da kesin olarak Osmanlı idaresi altına alınmıştır. Halk beş Venedik gemisi ile Buyana nehri vasıtasıyla Adriyatik'e geçerek şehri terk etmiştir¹⁴⁸. Arnavutluk İskenderiyesi¹⁴⁹ de denilen İşkodra 1486'da Rumeli Beylerbeyliğine bağlı sancak olarak idari bir birime dönüştürülür¹⁵⁰. Kanuni devrinde düzenlenmiş olan sekiz Arnavutluk sancağından birisi olan İşkodra¹⁵¹ XVIII. yüzyıla kadar Buşatlılar¹⁵², Çavuşoğulları ve Mehmet Ruşen Paşa tarafından idare edilmiştir¹⁵³. Bu yüzyılda İşkodra; Ülgün, Antıbari, Podgoriçe, Plav ve Karadağ kazalarından oluşan bir sancak haline gelmiştir.

---

¹⁴⁶ 17 Haziran 1880'de Berlin Kongresinde Osmanlı idaresine bırakılan Edirne, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayetlerinde uygulanacak vilayet nizamnamesini hazırlamak üzere İstanbul'da bir komisyon toplanır. Neticede Vilayet; sancak, kaza ve nahiyelere ayrılmıştı. Halk tarafından oluşturulan meclislerin seçim usulü daha basit bir hale getirilip vali, mutasarrıf, kaymakam, müdür ve muhtarların diğer cemaatlerden birer yardımcısı olacağı maddesi en belirgin değişikliklerden birisiydi. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, ss. 423-425.

¹⁴⁷ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 59.

¹⁴⁸ Bardhi, "Müfettiş Davut Boriçi'nin Günlüğünde...", s. 23.

¹⁴⁹ "İşkodra", *Türk Ansiklopedisi*, C. XX., s. 423.

¹⁵⁰ 1485 tarihli tahrirde İşkodra (İskenderiye); İşkodra merkez olmak üzere İpek, Podgoriçe, Drivasto, Zabljak ve Medun kalelerinden oluşan bir sancaktı. Kiel, "İşkodra", C. XXIII. ss. 433-434.

¹⁵¹ "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III., s. 377.

¹⁵² İşkodra'nın Venedik Cumhuriyeti idaresi altında olduğu vakit şehre 3 saat uzaklıkta bulunup ahalisi Müslüman olan ve 1892 yılında 350 hanelik nüfusa sahip Buşat köyündeki Buşatlılar, İşkodra'nın fethi esnasında Osmanlı kuvvetlerine yardımda bulunmuşlardır. İşkodra'nın eyalet olması ile yönetici olmuşlar ardından şehir Çavuşoğulları ve sonra yine Buşatlılar tarafından idare edilmiştir. *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 61-62.

¹⁵³ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 49.

Aynı yüzyılda İşkodra’da Çavuşoğulları ve Buşatlı aileleri ile İpek’in önde gelen feodallerinden Beyoğlular bulunmaktaydı. Bu üç aile İşkodra sancağını idare etmek üzere birbirleriyle mücadele ediyorlardı. 1730’lu yıllarda İşkodra Beyoğlular tarafından idare edilirken 1733 ve 1737 yıllarında çıkan ayaklanma sonrası Yusuf Çavuşoğlu İşkodra mutasarrıfı tayin edilmiştir. Bu tarihten sonra İşkodra’nın idaresi için Çavuşoğlu ve Beyoğlu aileleri arasında yaşanan mücadeleden faydalanan Buşatlı Mehmet Bey 1757 tarihinde mutasarrıf olarak yönetimi ele geçirir¹⁵⁴. Bu sırada İşkodra’nın Osmanlı Devleti ile olan bağları zayıflar. Bölgede ortaya çıkan ve görece özerk denilebilecek Buşatlı idaresi ancak 1832 yılında Buşatlı Mustafa Paşa’nın görevden alınması ile sonlandırılmıştır. Böylece İşkodra’da yaklaşık yüz yıl süren yerel feodallerin hâkim gücü kırılmış olur¹⁵⁵.

1831 yılında Osmanlı Devletinin toplamda 29 eyaleti bulunmaktaydı. İşkodra, Rumeli eyaletine bağlı livalar¹⁵⁶ arasında karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen yıllarda İşkodra dâhilinde yer alacak olan Dukağın Livası da bu esnada aynı eyalet içerisinde bulunmaktaydı¹⁵⁷.

1830’lu yılların başında Arnavutluk toprakları, Manastır, İşkodra, Prizren ve İpek paşalıkları “Manastır eyaletine; Priştine, Üsküp, Vranja, Leskovik ve Niş Paşalıkları Sofya eyaletine; Güney Arnavutluk ve Teselya toprakları da Yanya eyaletine dâhil olmak üzere üç eyaletten ibarettir. 1846 yılında İşkodra ve Prizren paşalıklarının Manastır eyaletinden ayrılarak “İşkodra eyaleti” adıyla doğrudan İstanbul’a bağlandığı ileri sürülse de¹⁵⁸ adı geçen yıllara denk gelen devlet salnamelerini incelediğimizde bu bilgiyi destekleyecek verilere ulaşamadık. Hatta İşkodra’nın salnamelerde “İşkodra” ismi ile anılması dahi ancak 1850 yılından sonradır. Bu tarihe kadar “İskenderiye” olarak ifade edilmiştir¹⁵⁹.

---

¹⁵⁴ Çavuşoğullarını, “Taraf” ve “Tabak” olarak ikiye ayrılmış olan zanaatçıların “Taraf” takımı ile terzi esnafları, İşkodra tüccarları, Ülgün Ağaları, Katolik Malisörler desteklemekteydiler. Bardhi, “Müfettiş Davut Boriçi’nin Günlüğünde...”, ss. 24-25.

¹⁵⁵ “İşkodra”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , s. 423

¹⁵⁶ 1831 yılında yapılan nüfus sayımında İşkodra “İskenderiye” ismi ile kayıt edilmişti. Rumeli Eyaleti dâhilindeki diğer livalar ise; İlbasan, Dukağın, Avlonya, Yanya, Sofya ve Manastır olarak kaydedilmişti. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Bahar Tırnakçı(çev.), İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Nisan 2003, s. 52.

¹⁵⁷ Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, C. XV. , S. 60, Ekim 1951, Ankara; TTK, 1995, ss. 617-625.

¹⁵⁸ Bardhi, “Müfettiş Davut Boriçi’nin Günlüğünde...”, ss. 28-29.

¹⁵⁹ D. S. , H. 1267, s. 67.

Yine devlet salnamelerine göre 1846 tarihinden, ilk defa “eyalet” olarak teşkil edildiği 1862 tarihine kadar, Manastır merkez olmak üzere kurulan Rumeli eyaleti dâhilinde Ohri, Kesriye ve zaman zaman Narda’nın da bulunduğu livalar içerisinde yer almıştır¹⁶⁰. Bu yıllarda İşkodra livası “mutasarrıf” idaresinde bir sancak olarak görülmektedir. Aslında Tanzimat’ın uygulanması için yapılan yeniliklerden olan 1842 düzenlemesine göre liva idarecilerinden mutasarrıfın yerini merkezden atanan “kaymakamlar” almıştı. Söz konusu Rumeli eyaleti, devlet salnamelerinde Manastır livası ile birlikte İşkodra livası idarecileri 1855 yılına kadar “mutasarrıf”, diğer liva idarecileri ise “kaymakam” unvanıyla karşımıza çıkmaktadır. 1855’ten itibaren Rumeli eyaleti için, 1842 düzenlemesine uygun olarak, eyalet yöneticisi olarak “vali” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır¹⁶¹. Fakat bu tarihten sonra da İşkodra, müstakil bir eyalet olana kadar yine “kaymakam” yerine, 1842 düzenlemesi öncesi olduğu gibi, “mutasarrıf” eliyle yönetilmeye devam etmiştir. Burada Tanzimat’ın henüz İşkodra’da uygulamaya konulmadığı fikri akla gelmektedir¹⁶².

1862 yılında müstakil bir eyalet olarak teşkil edilen İşkodra, 1863 tarihinde yeniden Rumeli eyaleti dâhilindeki liva statüsüne dönüştürülmüştür. Ertesi yıl tekrar eyalet olan İşkodra, 1865’de Rumeli eyaletindeki liva konumuna geri döner. 1866 ve 1867 yıllarında tekrar eyalet olarak görülen İşkodra, 1868 yılında ilk defa İsmail Paşa’nın valiliğinde İşkodra ve Zadrime sancakları ile 14 kazadan oluşan vilayet yapısı ile karşımıza çıkmaktadır¹⁶³.

1869¹⁶⁴ ve 1870 yıllarında İşkodra vilayeti, Prizren, Debre ve İşkodra sancaklarından¹⁶⁵ oluşmaktaydı¹⁶⁶. İmparatorluk genelinde vilayet nizamnamesi

¹⁶⁰ D. S. , H. 1263, s. 82. ; D. S. , H. 1264, s. 111. ; D. S. , H. 1265, s. 74. ; D. S. , H. 1266, s. 42. ; D. S. , H. 1267, s. 67. ; D. S. , H. 1268, s. 69. ; D. S. , H. 1270, s. 78. ; D. S. , H. 1271, s. 67. ; D. S. , H. 1272, s. 64. ; D. S. , H. 1273, s. 63. ; D. S. , H. 1274, s. 95. ; D. S. , H. 1275, s. 69. ; D. S. , H. 1278, s. 74.

¹⁶¹ D. S. , H. 1271, s. 67.

¹⁶² Buna benzer bir durum Trabzon eyaletinde de görülmekteydi. 1846 yılında Trabzon eyaleti vali ve livaları olan Karahisar-ı Şarki, Canik, Ünye, Batum, kaymakam tarafından idare edilmekteydi (D. S. , H. 1263, s. 86.). 1853’de eyalet vali, Lazistan ve Canik livaları mutasarrıf, diğer livalar ise kaymakam tarafından idare edilmeye başlamıştır (D. S. , H. 1270, s. 81.). 1864 yılına gelindiğinde ise mutasarrıf vasıtası ile yönetilmeye devam eden Canik livası ile kaymakam vasıtası ile idare edilen diğer livalar dikkat çekmektedir (D. S. , H. 1281, s. 71.). Bu durumun devam ettiği 1866 yılından (D. S. , H. 1283, s. 75.) sonra ise 1868’de Trabzon Vilayeti, Canik, Trabzon ve Gümüşhane livalarından oluşan idari yapısıyla karşımıza çıkmaktadır (D. S. , H. 1285, s. 104.). Bu tarihe gelindiğinde 1867 vilayet nizamnamesi gereği liva idarecileri mutasarrıflar olduğundan Trabzon Vilayeti livaları da mutasarrıf eliyle yönetilmeye başlanmıştır.

¹⁶³ D. S. , H. 1279, s. 72. ;D. S. , H. 1280, ss. 162-163. ;D. S. , H. 1281, s. 67. ;D. S. , H. 1282, ss. 154-155. ;D. S. , H. 1283, s. 72. ;D. S. , H. 1284, s. 89. ;D. S. , H. 1285, ss. 99, 174.

¹⁶⁴ Devlet salnamelerinde verilen bu bilgiye rağmen, 1869 yılında İşkodra Vilayeti ve Kuzeybatı Arnavutluk’u gösteren haritada belirtildiği üzere İşkodra Vilayeti; İşkodra, Podgoriçe, Bar, Ülgün,

gereği oluşturulan vilayetler, yerlerine kurulmuş oldukları eyaletlerden bile büyüktüler. Fakat daha sonra yönetimde etkinliği arttırmak için daha küçük vilayetler kurma yoluna gidildi¹⁶⁷. 1872 yılına gelindiğinde İşkodra'nın Prizren ve Debre sancakları olmaksızın vilayet konumunu küçülerek koruyup, sadece İşkodra sancağı ile 11 kazadan oluşan bir idari yapı halini aldığı görülmektedir¹⁶⁸.

İşkodra, sonraki iki yıl eyalet olarak isimlendirilmiştir¹⁶⁹. İmparatorluk genelinde vilayet idaresine geçilmiş olması ve salnamenin ilerleyen bölümlerinde İşkodra dâhilindeki rüşdiyeler ile idari birimler gösterilirken vilayet ifadesinin kullanıldığına dikkat edildiğinde, “eyalet” ifadesi ile İşkodra'nın “vilayet” statüsünün değiştiği yanılgısına kapılmamak gerekir. Bu tarihlerde İşkodra'nın vilayet olması ile ilgili olarak merkezle yapılan yazışmalarda aynı belgede “eyalet” ile birlikte kullanılan vilayet ve valilik ifadeleri göz önüne alınması gereken kayıtlardır¹⁷⁰.

1875 yılına geldiğimizde İşkodra, Manastır vilayeti idaresi altında bir sancak olarak Osmanlı taşra idaresindeki yerini alır¹⁷¹. Bu dönemde İşkodra sancağı; İşkodra, Leş, Puka, Mirdita, Kavaye, Bar, Ülgün, Akçahisar, Podgoriçe, Tiran olmak üzere 10 kazadan oluşmaktadır¹⁷². İşkodra'nın Manastır Vilayetine tabi bir sancak olarak karşımıza çıktığı bu dönem uzun sürmez. Nitekim Manastır vilayet salnamesinin H. 1293 yılına ait verilerinde İşkodra sancağı görülmemektedir¹⁷³.

İşkodra'yı, 1876 yılında tekrar müstakil bir vilayet olarak görmekteyiz¹⁷⁴. Salnamede “İşkodra valiliği” ifadesi kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere,

---

Draç, Zadrime, Leş, Puka kazaları ile Kurbin, Mirdita, Kışla, İşkodra Malisyası nahiyelerinden oluşmaktadır. Debre ve Prizren vilayet sınırları dâhilinde gösterilmemiştir. BOA, HRT. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

¹⁶⁵ İşkodra'nın bu üç sancaktan oluşan bir vilayet haline gelmesi konusunda aynı bilgiyi 1867 yılı olarak veren görüşler vardır. “İşkodra”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. ,s. 424.

¹⁶⁶ D. S. , H. 1286, ss. 124, 132, 206. ;D. S. , H. 1287, ss. 147, 216.

¹⁶⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., s. 46.

¹⁶⁸ İşkodra, Podgoriçe, İşpozi, Draç ve Kavaye, Peklin, Bar, Ülgün, Zadrime, Puka ve Akbale, Tiran ve Akçahisar, Gusine adı geçen 11 kazadır. D. S. , H. 1289, ss. 144, 245.

¹⁶⁹ D. S. , H. 1290, ss. 141-142, 207-208. ;İşkodra ve Podgoriçe sancakları olarak iki sancağa taksim edilmiş olan İşkodra vilayeti için bkz. D. S. , H. 1291, ss. 145, 212, 247.

¹⁷⁰ BOA, MF. MKT. 41/69, 24 Recep 1293/ 15 Ağustos 1876. ;*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, H. Yıldırım Ağanoğlu Sebahattin Bayram Mümin Yıldıztaş(hzl.), İstanbul; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2008, s. 55.

¹⁷¹ D. S. , H. 1292, ss. 151,173.

¹⁷² İlgili kaza adlarından Puka, kazaların sıralanarak bilgi verildiği kısımda yoktur. Bu sebepten kaza sayısı eksik gibi gözükmemektedir. Fakat salnamenin ilerleyen sayfalarında İşkodra sancağının idari yapısı ile ilgili verilen tabloda Puka kazası da sayılmıştır. M. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 81-85,97.

¹⁷³ Mucize Ünlü, “ Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1996), ss. 11-13.

¹⁷⁴ D. S. , H. 1293, ss. 154-155, 176.

özellikle 1871 vilayet nizamnamesi sonrası eyalet, vilayet, valilik ifadeleri birbiri yerine kullanılmakta olup bu ifadeler idari bir farklılık, ayrıcalık ya da konum belirtmemektedir.

1876 yılında İşkodra valisi, İşkodra'nın Manastır vilayetinden ayrılarak tekrar müstakil bir eyalet haline getirilmesinden dolayı yerel meclisin müslim ve gayrimüslim üyelerinin de mühürlerinin bulunduğu genel bir teşekkürnameyi sadrazama sunmuştur¹⁷⁵. 1876 yılı, İşkodra'nın sınırları ve idari taksimatında, zamanla yaşanacak değişikliklere rağmen, vilayet statüsünde bir değişikliğe gidilmediği tarihin başlangıcı olması bakımından önemlidir. İşkodra, bu tarihten itibaren Osmanlı Devletinden fiilen ayrıldığı 1912'ye kadar kesintisiz olarak vilayet olmaya devam etmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa kabinesi Balkan savaşlarının başlaması ihtimaline karşı Arnavutluk'ta meydana gelen isyanlara¹⁷⁶ son vermek üzere harekete geçmişti. 9 Ağustos 1912'de isyancı liderle Arnavutluk'ta yapılacak reformlarla ilgili görüşülmüş ve özerk bir Arnavutluk konusunda anlaşılmıştı¹⁷⁷. Böylece yapılan görüşmelerde 4 Eylül 1912 tarihinde, Arnavutlar tarafından yapılan öneriler kabul edilmiş ve isyanlar da son bulmuştu¹⁷⁸. Fakat 21 Ekim 1912 tarihinden itibaren İşkodra Karadağlılar tarafından kuşatılmıştı¹⁷⁹. Ardından Arnavutluk'un Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan tarafından fiilen işgal edilmesi üzerine¹⁸⁰, İskender Bey'in

¹⁷⁵ BOA, *İ.DH. 717/50125*, 18 Muharrem 1293/24 Şubat 1876.

¹⁷⁶ Arnavutluk'ta ortaya çıkan isyanların sebepleri arasında II. Meşrutiyet ile birlikte verginin herkesten alınmak istenmesi, zorunlu askerlik yükümlülüğünün getirilmesi, halkta bulunan silahların toplatılması gibi bölgede var olan kadim ayrıcalıkların yok sayılması girişimler gösterilebilir. (Süssheim, "Arnavutluk", C. I. , s. 591. Arnavutluk'ta II. Meşrutiyet sonrası meydana gelmiş olan isyanlarla ilgili bkz. Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2007, ss. 173-200. ;Bilgin Çelik, "II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, , İzmir, 2003), ss. 223-315. ;Ayten Görgülü, "Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah/1912-1913)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara, 2008), ss. 28-58.)

¹⁷⁷ Arnavutluk'un bağımsızlığı sürecinde Arnavut isyanları ve sebepleri hakkında bkz. Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, Atilla Dirim (çev.), İstanbul; İletişim Yayınları, 2006, ss. 155-181, 221-265, 277-285.

¹⁷⁸ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Mehmet Harmancı(çev.), C. II. , İstanbul; E Yayınları, 1983, ss. 352-353.

¹⁷⁹ Wadham Peacock, *Albania The Foundling State of Europe*, New York; D. Appleton and Company, 1914, s. 34.

¹⁸⁰ Balkan devletlerinin Arnavutluk'u paylaşmak gayelerine rağmen İtalya ve Avusturya-Macaristan devletleri bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasına destek vererek Fransa ve Rusya'ya karşı tavır almışlardı. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 219.

kırmızı zemin üzerine çift başlı kartalı ulusal bayrak olarak tercih edilerek¹⁸¹ 28 Kasım 1912'de İsmail Kemal Bey önderliğinde Avlonya'da toplanan Arnavut delegeler bağımsız Arnavut hükümetini ilan etmişlerdir¹⁸². Bu kararın alınmasından sonra 12 Aralık 1912'de Londra büyükelçiler konferansında Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınmıştır¹⁸³. Bu karara rağmen Balkan devletlerinin Arnavutluk'u işgali durmamış ve İşkodra Karadağ tarafından kuşatılmıştı. 22 Nisan 1913 tarihinde İşkodra düştüğünde Osmanlı Devleti Avrupadaki son toprağını da kaybetmiştir. İstanbul'da yaşanan iktidar değişimi sonrası Haziran 1913'te yapılan Londra antlaşması ile Arnavutluk'un sınırlarının tespiti Avrupalı devletlere bırakılmıştır¹⁸⁴. İşkodra'nın Karadağ tarafından 8 Ekim 1912'de işgal edilmesi¹⁸⁵ ve 28 Kasım 1912 yılında Arnavutluk bağımsız hükümetinin ilanı ile gerçekleşen fiili durum, I. Balkan harbi sonrası imza edilen Londra Antlaşması ile hukuki bir mahiyet kazanmıştır. Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması ile de Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınmış¹⁸⁶, İşkodra vilayeti Osmanlı idaresinden çıkmıştır¹⁸⁷.

1.3 1876 Sonrası Vilayetin İdari Yapısı

İşkodra vilayeti 1876 ve 1877 yıllarında İşkodra sancağı idaresindeki; Podgoriçe, Ülgün, Bar, Zadrime, Leş, Akçahisar, Kavaye, Draç, Puka, Peklin kazalarından oluşmaktadır. 1878 ve 1879 yıllarında, hemen hemen bu idari yapısını korumuş olan İşkodra vilayetinin nahiyelerine ait bilgiler de verilmiştir. İşkodra, Bar, Ülgün, Podgoriçe, Leş, Kavaye, Tiran, Akçahisar, Mirdita, Puka olmak üzere 10 kazadan oluşan vilayette Podgoriçe kazasına tabi İşpozi, Zabyak ve Koç nahiyeleri; Kavaye Kazasına tabi Draç ve Peklin nahiyeleri karşımıza çıkmaktadır. Draç ve

¹⁸¹ Chekrezi, *Albania The Past and Present*, s. 79.

¹⁸² Çelik, "II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut...", s. 330.

¹⁸³ Woods, "Albania and Albanians", s. 268.

¹⁸⁴ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, ss. 356-357.

¹⁸⁵ Balkan savaşlarının başlaması, İşkodra'nın kuşatılması süreci ile ilgili bkz. Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?*, Ahmet Tetik (hızl.), İstanbul; Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2010.

¹⁸⁶ Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 216.

¹⁸⁷ Arnavutluk'ta yaşanan bu gelişmeler üzerine Osmanlı aydınlarından tepkiler gelmiştir. Jön Türklere kızarak balkan ittifakının asıl sebebi olan Arnavutların, Osmanlı ordusuna katılarak mücadele etmemeleri eleştirilmiştir. Draç'ta büyük bir coşku ile karşılanan Wilhelm'in Arnavutlara ne derece yardımcı olabileceği tartışılmıştır. Hüseyin Kazım, *Arnavutlar Ne Yaptılar*, Yeni Turan Matbaası, H. 1330, ss. 2-6.

Peklin'in kaza statüsünden nahiye konumuna getirilerek Kavaye kazasına bağlanmaları kaza sayısında yaşanan değişimin nedenidir¹⁸⁸.

Bu tarihten sonraki yıllarda İşkodra vilayetinin idari yapısında 93 Harbi nedeniyle Karadağ'a terk edilen topraklardan ötürü değişiklikler yaşanmıştır. 1879 yılında vilayet dâhilinde Bar kazası ile Podgoriçe kazasının İşpozi nahiyesi görülmemektedir¹⁸⁹. Vilayetinin idari taksimatında daha önce Kavaye kazasının bir nahiyesi olan Draç, 1880 yılında Peklin, Tiran, Şiyak, Kavaye kazalarında oluşan bir sancak haline getirilir. Nitekim Draç sancağının idari yapısı ileride gerçekleşecek bir iki değişiklik dışında korunmuştur. İşkodra sancağı ise Akçahisar, Ülgün, Puka, Ğruda, Leş, Mirdita kazaları ve oluşturulan 9 yeni nahiyesi ile görünmektedir¹⁹⁰.

1881 yılında vilayetinin idari yapısı değişmeden sınırlarının tekrar daraldığını görmekteyiz. Ülgün kazasının Karadağ'a teslim edilmesi bu daralmada etkili olmuştur. 1882 yılında Tuz, Mirdita, Akçahisar, Leş, Puka kazalarından oluşan İşkodra Sancağı ile Tiran, Peklin, Şiyak, Kavaye kazalarından oluşan Draç sancağı İşkodra vilayetini oluşturmaktaydı¹⁹¹.

1888 yılı ile birlikte vilayet dâhilindeki nahiye isimleri ile köy sayıları düzenli olarak verilmeye başlandığı görülür. Aşağıdaki tabloda verilen bilgiler doğrultusunda İşkodra bu tarihte 2 sancak 8 kaza 6 nahiye ve 329 köyden oluşan bir vilayettir.

Tablo 1: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı
(H. 1306/M. 1888)¹⁹².

Sancak	Kaza	Nahiye	Köy
İşkodra	Merkez	Dağ Kenarı	11
		Karaniye	6
		Buyana Kenarı	20
		Drin Kenarı	13
	Akçahisar	-	53
	Leş	-	21
	Mirdita	-	-
	Puka	-	-
Tuz	-	-	

¹⁸⁸ D. S. , H. 1293, s. 246. ; D. S. , H. 1294, s. 451. ; D. S. , H. 1295, s. 347. ; D. S. , H. 1296, s. 156.

¹⁸⁹ D. S. , H. 1297, s. 205.

¹⁹⁰ Bu nahiyelerin hemen hepsi birer kabile olmakla birlikte nahiye olarak kayıt edilmişlerdir. Devlet salnamelerinde 1909 yılına kadar vilayet dâhilinde bu tip kayıtlara rastlanmaz. (D. S. , H. 1298, s. 54.) Vilayetinin İşkodra sancağı ifadesi sebebi ile tekrar mutasarrıflığa dönüştüğü ve iki sancaklı bir vilayet olmasının 1908 yılını bulduğu yönündeki görüş için bkz. "İşkodra", *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. ,s. 424.

¹⁹¹ İ. V. S. , H. 1299, s. 9. ;D. S. , H. 1299, ss. 130-131. ;D. S. , H. 1300, s. 281.

¹⁹² D. S. , H. 1306, ss. 688-693.

Draç	Merkez		5
	Tiran		101
	Kavaye		50
	Şiyak	Prez İşim	0 5
Toplam	8	6	329

1889 yılında merkez kazaya yeni köyler eklendiğini ve Leş kazasında Zadrime, Akçahisar kazasında Kışla nahiyelerinin teşkil edilmiş olduğunu görürüz. Önceki yıl Puka, Mirdita¹⁹³ ve Tuz kazalarına ait köy sayıları ilgili kazalardan bilgi edinilemediği için verilmezken bu yıl gösterilmiştir. Köy ve nahiye sayılarındaki artışa rağmen nihai toplamdaki sayılar yanlış olarak verilmiştir. Doğru toplam 8 kaza, 8 nahiye ve 410 köy olmalıydı. Peklin kazasının, Manastır vilayeti dâhilindeki İlbasan sancağının bir kazası olması kaza sayısındaki değişimi açıklamaktadır¹⁹⁴.

1890 yılında vilayet yapısında bir değişiklik gözlenmezken 1891 yılında Draç sancağına tekrar bağlanan Peklin kazası nedeni ile vilayetin kaza sayısı 9'a, nahiye sayısı 8'e, köy sayısında Peklin kazası dâhilindeki 91 köy ile birlikte 504'e yükselmiştir¹⁹⁵. Peklin'in İşkodra vilayeti sınırlarında kalması uzun sürmez ve 1892 yılında vilayet idari taksimatındaki yerini kaybeder¹⁹⁶.

Tablo 2: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı
(H. 1311/M. 1893)¹⁹⁷.

Sancak	Kaza	Nahiye	Köy
İşkodra	Merkez	Dağ Kenarı	12
		Karaniye	11
		Buyana Kenarı	24
		Drin Kenarı	15
		Şengün	0
		Leş	Leş Malisyası Zadrime
	Akçahisar	Kışla	49
Tuz	-	24	
Mirdita	-	5	

¹⁹³ Verilen 5 sayısı aslında köy olmayıp Mirdita kazası bayraklarını ifade etmektedir. *İ. V. S.* , H. 1310, ss. 98-99.

¹⁹⁴ *D. S.* , H. 1307, ss. 773-789.

¹⁹⁵ *D. S.* , H. 1308, ss. 766-770. ; *D. S.* , H. 1309, ss. 798-802.

¹⁹⁶ Bu salnamede köy ve kaza sayıları yanlış verilmiştir. 413 köy, 8 nahiye, 8 kaza olmalıydı. *D. S.* , H. 1310, ss. 806-810.

¹⁹⁷ *D. S.* , H. 1311, ss. 834-839.

	Puka	-	46
Draç	Merkez		5
	Tiran		101
	Kavaye		57
	Şiyak	Prez	5
		İşim	7
Toplam	8	10	470

Bu tarihten 1904'e kadar idari taksimat bakımından sancak, kaza ve nahiyelerde bir değişiklik olmazken köy sayılarında ufak değişiklikler olmuştur¹⁹⁸. 1904 yılı İşkodra vilayetinin toplam kaza ve nahije sayısında bir değişikliğin olmadığı bir yıl olup, Akçahisar kazası ve Kışla nahiyesi köyleri ile birlikte İşkodra sancağı dâhili dışında Draç sancağında gösterilmiştir. Vilayet dâhilinde yaşanan bu değişim sonrası oluşturulan yapı 1911 yılına kadar varlığını korur¹⁹⁹. Bu yıl vilayet idari taksimatında nahije sayılarındaki ani artış dikkat çekmektedir. Üstelik nahije sayısında meydana gelen artış vilayet sınırlarında yaşanan bir genişleme sonucu olmamıştır.

Tablo 3: İşkodra Vilayeti İdari Taksimatı
(R. 1327/M. 1911)²⁰⁰.

Sancak	Kaza	Nahije	Köy
İşkodra	Merkez	İbot	12
		Polay	28
		Buşat	14
		Kastriat	13
		Kastriat	0
		Şale Şoş	7
		Eşkaril	4
		Klemend	4
		Reç ve Loha	13
		Leş ²⁰¹ (Selimiye)	Şenğın
	Şenğın		0
	Zadrime		33
	Zadrime		33

¹⁹⁸ D. S. , H. 1312, ss. 852-858. ;D. S. , H. 1313, ss. 892-897. ; D. S. , H. 1314, ss. 672-676. ;D. S. , H. 1315, ss. 552-555. ;D. S. , H. 1316, ss. 672-676. ; D. S. , H. 1317, ss. 632-636. ;D. S. , H. 1318, ss. 672-676. ;D. S. , H. 1319, ss. 724-728. ;D. S. , H. 1320, ss. 744-748.

¹⁹⁹ D. S. , H. 1321, ss. 794-798. ;D. S. , H. 1322, ss. 812-816. ;D. S. , H. 1324, ss. 950-954. ;D. S. , H. 1325, ss. 946-950. ;D. S. , H. 1326, ss. 946-950.

²⁰⁰ D. S. , R. 1327, ss. 516-521.

²⁰¹ Bu tarihten itibaren Leş kazası Selimiye olarak anılmaya başlar. Ancak kaza ismini 1911 yılına kadar olduğu gibi Leş olarak kullanmaya devam edeceğiz. D. S. , R. 1327, s. 517.

	Tuz	Hot Gruda	24 4 6
	Mirdita	Kaşnit(merkez) Oroş Fani	16 13 6
	Puka	Akbale Karacadağ	46 - -
Draç	Merkez	İnderun	6 7
	Tiran	Şengirek Bastar	76 23 -
	Kavaye	-	57
	Şiyak	-	56
	Akçahisar	Kışla	75 55
Toplam	8	20	619

Tablo 3’te görülen nahiye sayısındaki artış 1912 yılında da devam etmiştir. İşkodra merkezindeki nahiye sayısı değişmezken Leş kazasında nahiye sayısı ikiden beşe²⁰², Tuz kazasında nahiye sayısı ikiden üçe²⁰³ çıkmıştır. Akçahisar kazasında önceki yıl bulunan Kışla nahiyesi kaldırılıp yerine Kurbin nahiyesi kurulmuş ve kazadaki nahiye sayısında bir değişiklik olmamıştır²⁰⁴. Böylece İşkodra vilayeti dâhilindeki nahiye sayısı 24’e yükselmiştir.

Nahiye sayılarında meydana gelen bu değişikliklerin sebebi ise nahiye olarak teşkil edilen bu yerlerin genel olarak Osmanlı hükümetinin tam olarak nüfuz edemediği dağlık bölgeler olmalarıdır. Bu bölgelerde öteden beri uygulanmakta olan “Dukağın Kanunu” sebebiyle hukukla ilgili anlaşmazlıklara dağlılar ileri gelenlerinden kimselerin katıldığı bir komisyon bakmaktaydı. İşte bu sebeple tam olarak hâkimiyet tesis edilemeyen bölgelerde Kanun-i Esasi’nin uygulanması, otoritenin sağlanması için adı geçen dağlı kanunlarının fesh edilerek nahiye teşkilatının oluşturulması kararı alınmıştır²⁰⁵. Bu doğrultuda İşkodra vilayeti dâhilinde merkez kaza ve Eşkaril olmak üzere iki kazanın teşkili ve bu iki kaza ile

²⁰² Zadime nahiyesi kaldırılarak Mid, Kalmt, Kışla, Vala nahiyeleri kurulmuştur. *D. S. , R. 1328, ss. 537-538.*

²⁰³ Hot nahiyesi kaldırılmış, Trabovin ve Rapşe nahiyeleri kurulmuştur. *D. S. , R. 1328, s. 538.*

²⁰⁴ *D. S. , R. 1328, s. 541.*

²⁰⁵ BOA, *DH. İD. 93/6, H. Şevval 1328/M. 12 Ekim 1910.*

Akçahisar ve Leş kazalarında toplam 9 nahiye kurulması kararlaştırılmış ve ilgili teşkilatların tesisi ve maaşları için gerekli ödenek belirlenip nahiyelerin sınırlarını gösteren krokilerin hazırlanması kararı verilmiştir²⁰⁶.

1.3.1 Vilayet İdari Taksimatında Meydana Gelen Değişiklikler

Şimdiye kadar İşkodra vilayetinin oluşum süreci ve 1876-1912 yılları arasındaki idari yapısı genel hatlarıyla verilmeye çalışıldı. Bu süreç içerisinde vilayet dâhilinde yeni kazalar ve nahiyeler kurulmuş, bir de sancak eklenmişti. Vilayeti oluşturan İşkodra ve Draç sancakları arasında yer değiştiren Akçahisar kazası ile vilayet sınırları içerisinde, Berlin Antlaşması gereğince, Karadağ'a terk edilen Ülgün, Podgoriçe ve Bar kazaları bulunmaktadır. Peklin kazası da vilayet idari taksimatında bir müddet varlığını korumuş ardından İlbasan sancağına katılmıştır. Kısaca mülki ve siyasi sebepler olarak iki ana başlık altında toplayarak İşkodra vilayetinde meydana gelen değişiklikleri açıklamak mümkündür.

1.3.1.1 93 Harbi Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler

Berlin Kongresi²⁰⁷ sonuçları ile yüzyıllardır Balkanlarda var olan Osmanlı mirası silinmeye, Müslüman nüfus buldukları yerlerden göç etmeye zorlandı²⁰⁸.

Berlin Antlaşması'nın İşkodra ve Arnavutluk özelinde doğurduğu sonuçlar vardır²⁰⁹. Arnavutluk toprakları kuzeyde Karadağ'a, güneyde Yunanistan'a bırakılır. Buna tepki olarak Arnavutlar, topraklarını savunmak üzere Prizren Birliği'ni

²⁰⁶ BOA, *DH. İD. 93/6*, H. 18 Zilhicce 1328/M. 21 Aralık 1910.

²⁰⁷ Avrupa devletleri, Akdeniz üzerindeki hâkimiyet emelleri neticesinde ortaya attıkları "Şark Meselesi" siyaseti ile Türkleri Balkanlardan atıp, Anadolu'daki Hristiyanların ve Ermenilerin bağımsızlık ya da muhtariyet elde etmelerini sağlamak istiyorlardı. Gelişen olaylar neticesinde Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Açık bir teknik, malzeme ve uzman askeri personel dengesizliği sonucu Osmanlı Devleti bu savaştan yenik ayrıldı. 13 Temmuz 1878'de imza edilen Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ sınırlarını genişleterek müstakil, Bulgaristan bağlı prenslik oldu. Avusturya-Macaristan Bosna Hersek'i işgal ederken, Teselya bölgesi Yunanistan'a, Kuzey Arnavutluk toprakları da Karadağ'a terk edildi. Savaş sonrası Osmanlı Devleti topraklarının 2/5'ini, nüfusunun 1/5'ini kaybetmişti. Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 15-24.

²⁰⁸ Kemal Karpat, Robert W. Zens, "I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1909)", *Türkler*, C. XII, Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 878.

²⁰⁹ Genel olarak ise Tanzimat hakkıyla uygulanamamış ve gayrimüslimlerle ilgili yapılacak olan ıslahatlarda başarılı olunamayınca Rusya Hristiyan tebaanın savunuculuğunu üstlenerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Böylece Osmanlı Devleti Tanzimat'ın iyi yönlerini kaybetmiş ve Avrupa Osmanlı'da gerçekleşecek ıslahatlara hayal gözüyle bakarak Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmayı terketmiştir. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 384

kurmuşlardır²¹⁰. Bu birlik çeşitli vilayetlerde temsilcilikler kurmuş²¹¹, askeri birlikler oluşturmuştur. Birlik, antlaşma doğrultusunda terki kararlaştırılan Arnavutluk topraklarının elden çıkmasını önlemek istiyordu²¹². 1878-1881 yıllarında “otonom” bir Arnavutluk idari yapısının gözlemlenmesine de neden olan bu birliğin, aslında saray tarafından Karadağ ve Yunanistan’a karşı muhalefet için desteklendiği iddia edilmektedir²¹³. Hatta desteğin somut delili olarak dağlı Müslüman kabile üyelerinden oluşmuş çetelere silah dağıtıldığı ifade edilmektedir. Birliğin oluşturulduğu komitelere öşür toplamak hakkı tanınmıştı²¹⁴. Bu sebeple Karadağ’a verilecek topraklar Osmanlı Devleti’nin rıza göstermesine rağmen boşaltılamamıştı²¹⁵.

Yaşanan anlaşmazlıklar sebebi ile Osmanlı-Karadağ sınır tayini için Tahdid-i Hudud Komisyonları oluşturuldu²¹⁶. Nihayetinde Berlin Kongresi kararları ile Podgoriçe, Bar ve Ülgün kazaları İşkodra vilayetinin birer kazası olmak özelliklerini kaybettiler. Bu sebeple, ileride İşkodra vilayeti dâhilindeki kazalar anlatılırken, konu bütünlüğünü bozmamak için, bu üç kazaya değinilmeyecektir.

1.3.1.1.1 Podgoriçe Kazası

1466 yılından itibaren Osmanlı Devleti Podgoriçe’de bulunmaya başlamış ve kısa bir süreliğine de olsa şehirdeki kale ve çevresi için Depedögen ismini kullanmıştır²¹⁷. Fatih Sultan Mehmed Han tarafından kurulmuş olan şehrin civarında

²¹⁰ Prizren Birliği hakkında geniş bilgi için bkz. *Lidhja Shqiptare E Prizrenit Ne Dokumente Angleze*, Ali Hadri(ed.), Pristina, 1978. ;Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 191-201.

²¹¹ Kuzey Arnavutluk bölgesini temsil eden İşkodra vilayeti idi. Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında...*, s. 176.

²¹² Birliğin amacı, Bosna’da olduğu gibi, Müslüman Arnavut ileri gelenlerinin sahip oldukları ayrıcalıklarını korumak üzere başlatmış oldukları, Hristiyan bir devletin egemenliğine karşı direniş olduğu, milli bir ayaklanma olmadığı görüşü hakkında bkz. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 422.

²¹³ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 421. ;Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss.199-200.

²¹⁴ Saray tarafından yapılan yardımların diğer bir amacının birliğin milli yönünü zayıflatmak ve ümmetçi bir hale dönüştürülmesi olduğu nakledilir. Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında...*, ss. 182-183.

²¹⁵ Berlin Kogresi hükümlerinin uygulanması ve karşılaşılan sınır problemleriyle ilgili bkz. Abidin Temizer, “ Osmanlı- Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1876-1912)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Samsun, 2007), ss. 40-61.

²¹⁶ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Ankara; TTK, 2012, ss. 248-255.

²¹⁷ Adnan Pepiç, “Podgoriçe’nin Kısa Bir Tarihçesi”, *OTAM*, S. 18’den Ayrı Basım, Ankara, 2006, ss. 279, 280.

Romalılar zamanından kalan kalıntılar vardır ki burası Divakliya isminde bir köydür²¹⁸. Evliya Çelebi'nin gözlemlerine göre Podgoriçe'de bulunan hisar içerisinde 300 kadar ufak haneler ile fetih sonrası inşa edilmiş cami, buğday ambarları ile cephanelikler, toplar ve su sarnıçları var iken hamam, han, medrese, çarşı ve pazarı bulunmamaktaydı²¹⁹. Podgoriçe, 1862 yılında 905 Müslüman, 440 Katolik, 1320 Ortodoks hanenin bulunduğu bir yer olarak karşımıza çıkar²²⁰. Kaza dâhilinde 1869 yılına ait bilgilere göre 7 kilise, 4 cami, 2 okul ve 1 medrese bulunur²²¹. 1875 yılına geldiğimizde Podgoriçe, 1 hükümet konağı, 1 medrese, 1 eczane, 1 hamam, 1 hastane, 1 telgrafhane, 2 Hristiyan mektebi, 3 karakolhane, 5 han, 10 İslam mektebi, 35 meyhane, 40 değirmen, 351 dükkân, 2244 hane, 12 camiden oluşan bir kasaba olarak karşımıza çıkar²²².

XIX. yüzyılda İşkodra sancağının bir kazası olan Podgoriçe, 1857 yılından İşkodra'nın müstakil bir eyalet olduğu 1868 yılına kadar kaza olmaya devam etmiştir²²³. 1869 yılına ait bir haritada İşkodra vilayetinin bir kazası olduğunu görürüz²²⁴. Bu durum 1874 yılına kadar sürmüştür²²⁵. Bu yıl idari taksimatta yaşanan bir değişim ile Podgoriçe İşkodra vilayeti dâhilinde sancak olarak belirtilmiş ama kazaları hakkında bilgi verilmemiştir²²⁶. Sonraki yıl, İşkodra'nın bir yıllığına Manastır vilayeti idaresine girmesiyle Podgoriçe tekrar kaza konumuna gerilemiştir²²⁷. 1879 yılına kadar İşkodra vilayetindeki bu konumunu korumuştur²²⁸. Fakat yaşanan 93 Harbi sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'nın 28. maddesi doğrultusunda²²⁹ 26 Ocak 1879 yılında Osmanlı Devleti Podgoriçe'yi Karadağ'a terk

²¹⁸ Şemseddin Sami, "Podgoriçe", *Kamus 'ul-Alam*, C. II., İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 1542.

²¹⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI. Kitap, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı(hzl.), İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 59.

²²⁰ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, Cavid Baysun(hzl.), Ankara; TTK, 1991, ss. 191-192.

²²¹ BOA, *HRT*. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

²²² *M. V. S.*, H. 1292, ss. 101-102.

²²³ *D. S.*, H. 1274, s. 95. ; *D. S.*, H. 1280, ss. 162-163. ; *D. S.*, H. 1282, ss. 154-155. ; *D. S.*, H. 1285, s. 174.

²²⁴ BOA, *HRT*. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

²²⁵ *D. S.*, H. 1287, s. 147. ; *D. S.*, H. 1289, s. 245. ; *D. S.*, H. 1290, s. 245.

²²⁶ *D. S.*, H. 1291, s. 247.

²²⁷ Bu tarihte Podgoriçe Kazası kaymakamı Salim Bey'in maaşı 2250 kuruş ve nahiyeleri olarak Koç, İşpozi, Zabyak belirtilmektedir. *M. V. S.*, H. 1292, ss. 81-82,97.

²²⁸ *D. S.*, H. 1292, s. 246. ; *D. S.*, H. 1293, s. 246. ; *D. S.*, H. 1294, s. 451. ; *D. S.*, H. 1295, s. 347. ; *D. S.*, H. 1296, s. 156. ; *D. S.*, H. 1297, s. 205.

²²⁹ *Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi*, İstanbul, H. 1297, ss. 261-262.

etmiştir²³⁰. Bu tarihten sonra gayet işlek olan şehrin tenhalaştığı görülmektedir. Bunun sebebi Müslüman ahalinin İşkodra'ya göç etmiş olmasıdır²³¹.

1.3.1.1.2 Bar Kazası

Diğer adı Antivari (Anthibaire)²³² olan Bar, Adriyatik Denizi sahilinde bir kasabadır. Venedik'in elinden 1573 yılında alınan Bar şehri Ülgün'ün kuzeyinde yer alır²³³. Osmanlı taşra teşkilatında önce İşkodra livasına²³⁴ ve sonra da vilayetine bağlı bir kaza olarak izlediğimiz Bar²³⁵, 1879 yılından itibaren vilayet dâhilinde gözükmez²³⁶.

İşkodra'nın 37 km batısında ve sahilden 4 mil kadar içeride bir dağ eteğinde kurulu olan Bar, XIV. yüzyıl sonlarında 1 kale, 1 suyu, 14 dükkân içeren pazar ile bir kaç küçük camiye sahiptir. Osmanlı idaresi altında iken yaklaşık 4000'i bulan şehir nüfusunun 2500'ü Müslüman idi. Ahalinin Müslümanları Türkçe, Katolikleri Arnavutça, Ortodoksları Slavca konuşurlardı. Çevre köyleri halkının lisanı ise Arnavutça idi²³⁷. Şehir 1869 yılında 14 kilise, 6 cami, 2 mekteb, 1 medreseye sahipti²³⁸. Katolik, Ortodoks ve Müslüman nüfusa göre bölünmüş olan şehirde Gitel, Varash, Berbot, Gretova, Nenkala köy ve mahalleleri bulunmaktaydı²³⁹. 1875 yılı verilerine göre 1 hükümet konağı, 1 gümrük binası, 1 medrese, 1 meyhane, 1 depo, 1 karakol, 1 hamam, 2 Hristiyan mektebi, 2 İslam mektebi, 2 han, 8 cami, 127 dükkân, 1295 meskene sahip olan şehirde 1880 Ortodoks, 50 Katolik, 2000 Müslüman nüfus yaşamaktaydı²⁴⁰. Bar kazası ahalisi Boşnak olması sebebi ile Boşnakça konuşurdu. Kaza merkezinde ise Türkçe ve Boşnakça konuşulurdu. Kazananın güneyinde yani

²³⁰ Pepiç, "Podgoriçe'nin Kısa Bir Tarihçesi", ss. 281-282.

²³¹ Şemseddin Sami, "Podgoriçe", C. II. , s. ay.

²³² M. Edith Durham, *High Albania*, London; Edward Arnold Publisher to the India Office, 1909, s. 5.

²³³ Süsheim, "Arnavutluk", C. I. , s. 585.

²³⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 59.

²³⁵ *D. S.* , H. 1274, s. 95. ;*D. S.* , H. 1280, ss. 162-163. ;*D. S.* , H. 1282, ss. 154-155. ;*D. S.* , H. 1285, s. 174. ;*D. S.* , H. 1292, s. 246. ;*D. S.* , H. 1293, s. 246. ;*D. S.* , H. 1294, s. 451. ;*D. S.* , H. 1295, s. 347. ;*D. S.* , H. 1296, s. 156.

²³⁶ *D. S.* , H. 1297, s. 205.

²³⁷ Şemseddin Sami, "Bar", *Kamus'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 1187.

²³⁸ BOA, *HRT*. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

²³⁹ Hyacinthe Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise se Eperme ose i Gegerise*, Per kthyer nga: Oriana Tamburi, Plejad 2008, s. 56.

²⁴⁰ *M. V. S.* , H. 1292, ss. 83, 97, 99, 101-102.

Ülgün'e yakın nahiyelerinde Arnavutça da bilinirdi. İspiç nahiyesi halkı İstanbul'a bahçıvanlık yapmak üzere gidip geldiklerinden Türkçe de bilirdi²⁴¹.

Şehir Avustura-Macaristan'ın en kısa yoldan denizle bağlantısını sağlayacak bir liman olması nedeniyle Berlin Kongresi kararlarından etkilenmiştir. Bar ile ilgili 29. madde içerisinde Karadağ'ın, gerek Bar ve gerek diğer karasularında hiçbir devletin savaş gemisi bulunmayacaktı. Bunun istisnası, Bar limanı ve Karadağ'a ait diğer sulardaki limanlar ile karantinahanelerin güvenliğinin Avusturya-Macaristan devletine ait küçük gemilerce sağlanacak olmasıydı. Neticede Bar şehri kongrenin 29. maddesi gereği Karadağ'a terk edilmiş ve Osmanlı hâkimiyeti sonlanmıştı²⁴². Bar'ın terk edilmesinde tıpkı Podgoriçe'de olduğu gibi halkın direnişiyle karşılaşılmamış, olağan süreç içerisinde teslim edilmiştir. Ancak 10 Ocak 1878 tarihinde Karadağ kontrolüne geçen Bar şehri ahalisinin geride kalanları hep birlikte barut deposuna giderek intihar etmeyi düşünmüşlerdi. Dinen caiz olmaması sebebi ile bundan vazgeçen halk²⁴³ çareyi İşkodra'ya hicret etmekte bulmuştu²⁴⁴.

1.3.1.1.3 Ülgün Kazası

Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında²⁴⁵ ele geçirdiği Ülgün'e İtalyanlar Dolçino veya Dolçineo derlerdi²⁴⁶. Ülgün'deki hisar içerisinde Mehemed Han Camii, bir takım binalar, zahire ambarları, cephanelikler ve su sarnıçları bulunmaktaydı. Kalenin dışında ikamet eden 700 Arnavut diğer askerlerle birlikte kaleyi korumaktaydı²⁴⁷. Ülgün şehri halkı genelde ticaret ve denizcilikle meşguldü. 80²⁴⁸ kadar ticaret gemileri bulunmaktaydı. Gemilerini hava muhalefeti ve limanları olmayışı sebebi ile Şeng'in ve diğer limanlara çekerlerdi. Halkın denizle ve ticaretle olan bu ilgisi onların çevresine göre daha medeni olmalarını sağlamıştır²⁴⁹. Ülgün,

²⁴¹ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 190.

²⁴² *Berlin Kongresi Protokolleri...*, ss. 262, 263.

²⁴³ Bar'daki askeri garnizonda bulunan 1400 asker halk ile birlikte İşkodra'ya gitmiştir. II. Abdulhamid Barlıların askerlerle birlikte İstanbul'da Küçükçekmece'ye yerleşmelerine izin vererek bunun için kendilerine bir vapur tahsis etmişti. Safet Boncoviç, "Müslümanlar'ın Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü", *Muhacirlerin İzinde*, Hayri Kolaşinli(drl.), Ankara; Lotus Yayınevi, 3. Basım 2004, s. 30.

²⁴⁴ Şemseddin Sami, "Bar", C. II. , s. 1187.

²⁴⁵ Süsseim, "Arnavutluk", C. I. , s. 585.

²⁴⁶ P.L. İnciciyan- H.D. Andreasyan, *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, Ayır Basım Güney Doğu Araştırmaları Dergisi, S.2-3, İstanbul; Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1974, s. 73.

²⁴⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 60.

²⁴⁸ Evliya Çelebi gemi sayısını 20 olarak ifade etmiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 60.

²⁴⁹ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 196.

Türk hâkimiyeti süresince Podgoriçe kazasının sahip olduğu idari gelişime benzer bir seyir izlemiştir. İşkodra sancağının bir kazası olarak karşımıza çıkan Ülgün, İşkodra vilayetinin kurulması sonrası da kaza olarak yerini korumuştur²⁵⁰.

İşkodra'ya 18 mil, Bar'a 10 mil uzaklıkta olan Ülgün kazası²⁵¹, 1869 yılında; 5 cami, 3 kilise, 3 mekteb, 1 medreseye sahip iken²⁵², 1875 tarihinde; 1 hükümet konağı, 1 Rüşdiye mektebi, 3 islam mektebi, 9 cami, 10 mağaza, 60 değirmen, 145dükkan, 1110 meskenin bulunduğu bir şehir olarak görülmektedir²⁵³. Şehirde 1862 yılında 540 Müslüman, 114 Katolik, 4 Ortodoks mesken bulunurken, 1875 yılında 2300 Müslüman, 2500 Katolik, 30 Ortodoks ve 30 Kıpti nüfus bulunmaktaydı²⁵⁴. 93 harbi sebebi ile İşkodra vilayetinden ayrılarak 27 Kasım 1880 yılında Karadağlılarca işgal edilmiş olan Ülgün, Karadağ'a terk edilen en son toprak olmuştur. Fakat 1881²⁵⁵ tarihine kadarki salnamelerde Ülgün, İşkodra Vilayetinin bir kazası olarak gösterilmeye devam edilmiştir²⁵⁶.

Berlin Kongresi kararları arasında yer almadığı halde Ülgün Karadağ'a terk edilen yerlerden olmuştur. Bunun sebebi halkın kongre kararlarının uygulanmasına olan tepkisinin ortadan kaldırılmasıdır. Berlin Kongresi kararlarına göre, Gusine²⁵⁷ ve Plav'ın Karadağ'a terk edilmesi gerekmektedir²⁵⁸. Buralarda yaşayan Hristiyan ve Müslüman halk ise buna gönüllü değildi. Hatta Prizren Birliğinin kurulmasında etkili olan yerler buralardı²⁵⁹. Bölgenin Berlin Antlaşması gereği Karadağ'a teslimi için Arnavutluk olağanüstü komiseri olarak görevlendirilen Mehmet Ali Paşa, Arnavut ileri gelenlerini toplayarak Gusineli Ali Paşa'nın Arnavut birlikleri ile Gusine'yi savunmasının doğru olmadığını anlatıp direnişi bırakmalarını öğütlerken öldürülür²⁶⁰. Yaşanan bu karmaşaya müdahil olan İtalya, Corti Uzlaşması diye bilinen bir teklif getirir. Bu teklifte Gusine ve Plav yerine halkı büyük oranda

²⁵⁰ D. S. , H. 1274, s. 95. ;D. S. , H. 1280, ss. 162-163. ;D. S. , H. 1282, ss. 154-155. ;D. S. , H.1285, s. 174. ;D. S. , H. 1292, s. 246. ;D. S. , H. 1293, s. 246. ;D. S. , H. 1294, s. 451.

²⁵¹ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 63.

²⁵² BOA, *HRT*. 286,H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

²⁵³ M. V. S. , H. 1292, ss. 101-102.

²⁵⁴ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s.199. ;M. V. S. , H. 1292, s. 99.

²⁵⁵ Podgoriçe'de görülen durum, daha kısa bir zaman dilimi için olsa da Ülgün için de yaşanmıştır. Ülgün'e ait bilgilerin güncellenmesi M.1298 tarihli Devlet salnamesine yetişmemiş ve güncel durum H. 1299/M. 1882 tarihli Devlet Salnamesine yansıtılmıştır. D. S. , H. 1299, ss. 130-131.

²⁵⁶ D. S. , H. 1295, s. 347. ;D. S. , H. 1296, s. 156. ;D. S. , H. 1297, s. 205. ;D. S. , H. 1298, s. 54.

²⁵⁷ Yarısı Müslüman olan Gusine'de 1052 Müslüman, 1028 Ortodoks hane bulunmaktaydı. Bosna'ya bağlı olduğu halde daha sonra Yeni Pazar'a açılmış olan yol sebebi ile İşkodra sancağına dâhil edilmiştir. Bu sebeple ahali si aslen Boşnak'tır. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss.192-193.

²⁵⁸ Süssheim, "Arnavutluk", C. I. , ss. 588-589.

²⁵⁹ Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, s. 257.

²⁶⁰ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 203.

Hristiyan olan Ğruda ve Hoti Karadağ'a terk edilecekti²⁶¹. Fakat neticede "Corti Uzlaşmasına" Arnavutlar yanaşmazlar²⁶². Bunun üzerine İngiltere'den "Ülgün Teklifi" gelir. Hot ve Ğruda arazisi yerine Ülgün'ün Karadağ'a verilmesi, aksi halde İzmir Limanının işgal edileceği tehdidi ile teklif edilir²⁶³. 3 Ağustos 1880'de altı Avrupa devleti Osmanlı'ya, arazinin Karadağ'a terki için nota vererek, aksi halde Ülgün'e ortak donanma göndereceklerini belirtirler. 3 Fransız, 2 Avusturya, 2 İtalya, 1 Rus, 1 Alman gemisinden oluşan donanma Eylül 1880'de Ülgün'e gönderilmiştir²⁶⁴. Neticede Ülgün 27 Kasım 1880'de Karadağ'a teslim edilmiştir²⁶⁵.

1.3.1.2 Mülki Tasarruf İle Meydana Gelen Değişiklikler

Berlin Kongresi sonrası siyasi nedenlerle meydana gelen toprak kayıpları ile İşkodra vilayeti Bar, Ülgün ve Podğoriçe kazalarını kaybeder. İdari teşkilatda meydana gelen bu değişikliklerden sonra bu gibi bir kayıp söz konusu olmamış, Osmanlı hâkimiyetinden çıkana kadar vilayet sınırları korunmuştur. Ancak vilayetin kaza sayısı ve dağılımında mülki değişiklikler sonucu değişimler yaşanmıştır. Draç'ın sancak olması, Peklin kazasının vilayet sınırları dışındaki İlbasan sancağına bağlanması ve İşkodra sancağı dâhilindeki Akçahisar kazasının Draç sancağına bağlanması yaşanan değişimlere örnektir. İlerleyen bölümlerde Draç ve Akçahisar kazaları ile ilgili daha detaylı bilgiler verileceğinden bu bölümde Peklin kazasında meydana gelen değişiklikten bahsederken kaza ile ilgili bilgilere yer verilmekle yetinilecektir.

1.3.1.2.1 Draç'ın Sancak Olması

1501 yılında Venedik'ten alınarak Osmanlı hâkimiyetine giren Draç²⁶⁶, 1857 yılında Rumeli eyaletinde Ohri livası dâhilinde nahiye olup bu konumunu 1864 ve

²⁶¹ Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, s. 261. ;Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 199.

²⁶² Teklifin temelinde Abdülhamid'in ümmetçilik politikasıyla örtüşmesi sebebiyle saray tarafından kabul edildiği belirtilir. Büyük kısmı Hristiyan olan iki bölgeyi terk ederek yerine Müslüman nüfusun yoğun olduğu iki yer almak mantıklıydı. Ancak Abdülhamid gibi düşünen Avrupalı diplomatlar Katolik Arnavutların Ortodoks Karadağ idaresine girmeyi red edeceklerini düşünememişti. Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında...*, ss. 184-185.

²⁶³ Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 201.

²⁶⁴ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 207-208.

²⁶⁵ Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, s. 281.

²⁶⁶ Süsheim, "Arnavutluk", C. I., s. 585.

1865 yıllarında Ohri livasına bağlı Kavaye kazası dâhilinde sürdürmüştür. 1868 yılında İşkodra'nın vilayet olarak tanzim edilmesiyle Draç yine Kavaye kazasına bağlı nahiye olma özelliğini devam ettirir. 1870 ve 1874 yıllarında kaza olarak tekrar İşkodra vilayeti dâhilinde görülür²⁶⁷. Kaza statüsünü, İşkodra'nın 1875 yılında Manastır'ın bir sancağı olması ile kaybederek, İşkodra sancağına bağlı Kavaye kazası içerisinde nahiye olarak varlığını sürdürür²⁶⁸. Fakat hemen ertesi yıl kaza olarak teşkil edilen Draç, 1877 yılında Kavaye kazasına bağlı bir nahiye olur. 1880 yılına kadar nahiye olarak gördüğümüz Draç bu yıl Tiran, Şiyak, Kavaye, Peklin kazalarından oluşan, vilayetin iki sancağından biri haline gelmiştir²⁶⁹. Osmanlı hâkimiyetinden çıkana kadar İşkodra vilayeti idari dağılımında sancak konumunu korumuştur.

1.3.1.2.2 Akçahisar Kazasının Draç'a Bağlanması

Akçahisar'ı, Rumeli eyaletine bağlı Ohri livası içerisinde Tiran kazasında bir nahiye olarak gördüğümüz yıl 1857'dir²⁷⁰. İşkodra vilayeti dâhilindeki Zadrime sancağında bir kaza olması ise²⁷¹ 1868 yılında gerçekleşmiştir. 1870 ve 1872 yıllarında yine İşkodra vilayeti dâhilindeki kazalardan Tiran'a bağlı bir nahiye olarak gördüğümüz Akçahisar, 1874 yılında müstakil kaza olur²⁷². Bu tarih ile birlikte Akçahisar kazası İşkodra vilayeti ve İşkodra sancağı idari sınırları dışına çıkmaz. Ancak, Akçahisar'ın emniyet açısından²⁷³ ve İşkodra'ya 18, Draç'a 10 saat mesafede bulunması, resmi işlemleri ve inzibatı konusunda Draç ile ilişkisinin daha fazla olması sebebiyle, İşkodra vilayetinin önerisi üzerine Draç sancağına bağlanmıştır²⁷⁴. Böylece 1903 yılında İşkodra sancağından ayrılarak Draç sancağına bağlanan²⁷⁵

²⁶⁷ D. S. , H. 1274, s. 95. ;D. S. , H. 1281, s. 167. ;D. S. , H. 1282, s. 155. ;D. S. , H. 1285, s. 174. ; D. S. , H. 1287, s. 216. ; D. S. , H. 1291, s. 247.

²⁶⁸ M. V. S. , H. 1292, s. 84. ;D. S. , H. 1292, s. 246.

²⁶⁹ D. S. , H. 1293, s. 246. ;D. S. , H. 1294, s. 451. ;D. S. , H. 1295, s. 347. ;D. S. , H. 1296, s. 156. ; D. S. , H. 1297, s. 205. ;D. S. , H. 1298, s. 54.

²⁷⁰ D. S. , H. 1274, s.95.

²⁷¹ Bu tarihe kadar nahiye olarak kalmıştır. D. S. , H. 1281, s. 167. ;D. S. , H. 1282, s. 155.

²⁷² D. S. , H. 1285, s. 174. ; D. S. , H. 1287, s. 216. ; D. S. , H. 1289, s. 245. ; D. S. , H. 1291, s. 247.

²⁷³ BOA, DH. TMIK. S. 39/77, H. 1320 Cemazeyilevvel 13/M. 18 Ağustos 1902.

²⁷⁴ BOA, BEO. 1892/141830, H. 18 Rebuilahir 1320/M. 21 Temmuz 1902.

²⁷⁵ D. S. , H. 1292, s. 246. ; D. S. , H. 1294, s. 451. ; D. S. , H. 1297, s. 205. ; D. S. , H. 1300, s. 281. ; D. S. , H. 1320, s. 746. ; D. S. , H. 1321, s. 797.

Akçahisar 1903 yılından 1912 yılına kadar vilayet idari taksimatında Draç sancağı içerisindeki yerini korumuştur²⁷⁶.

1.3.1.2.3 Peklin Kazası

Peklin 1889 yılı verilerine göre, Manastır vilayetinin İlbasan sancağında kaza merkezi olan küçük bir kasabadır. İşkumbi nehrinin kuzey kısmında yer alır. Kuzeyinde Draç sancağı güneyinde Yanya vilayetinin Berat sancağı ile çevrilidir. XIV. yüzyılın sonlarında toplam 91 köyden oluşan kaza merkezinde 2 cami, 1 tekke, 1 medrese ve 1 saat kulesi bulunmakta olup nüfusu 1800 kadardır. Kasaba merkezinde var olan bu yapılara ek olarak kazanın genelinde toplam 7 mektep, 4 cami, 3 tekke, 1 medrese bulunmaktadır. Nüfus sayımına göre nüfusu 15.000 civarında olup hemen tamamı Müslümandır²⁷⁷.

1865 ve 1866 yıllarında Rumeli eyaleti sancaklarından Ohri'ye bağlı Kavaye kazasının bir nahiyesidir. İşkodra dâhilindeki Kavaye kazasına bağlı bir nahije olması 1868 yılına tesadüf eder. 1870'e geldiğimizde İşkodra sancağındaki Draç kazasının nahiyesi olmuştur²⁷⁸. 1874'te İşkodra vilayetinde kaza, 1875'te tekrar İşkodra sancağında Kavaye kazasının bir nahiyesi olur. 1876 ve 1877 yıllarında kaza²⁷⁹, 1878, 1879 yıllarında Kavaye kazasında nahije ve Draç'ın sancak olması ile tekrar kaza olmuştur²⁸⁰. Draç sancağı dâhilinde bir kaza olarak gördüğümüz Peklin, 1883 ve 1884 yıllarında vilayet sınırları içerisinde görülmez. 1888 yılında kazaya atanacak kaymakamlarla ilgili bir belgede İşkodra vilayeti dâhilinde karşımıza çıkar²⁸¹. 1891 tarihli devlet salnamesinde Draç sancağında gördüğümüz Peklin, 1892 yılı ve sonrası bir daha vilayet sınırları²⁸² içerisinde bulunmaz²⁸³.

²⁷⁶ 1876-1904 yıllarında İşkodra sancağı dâhilinde bulunmuş olması nedeniyle Akçahisar'ı İşkodra sancağın dâhilinde göstermeye devam edeceğiz.

²⁷⁷ Şemseddin Sami, "Peklin", *Kamus'ul-Âlam*, C. II. , İstanbul; Miharar Matbaası, 1889, ss. 1526-1527.

²⁷⁸ *D. S.* , H. 1281, s. 167. ;*D. S.* , H. 1282, s. 155. ;*D. S.* , H. 1285, s. 174. ;*D. S.* , H. 1287, s. 216.

²⁷⁹ *D. S.* , H. 1291, s. 247. ; *D. S.* , H. 1292, s. 246. ;*D. S.* , H. 1293, s. 246. ; *D. S.* , H. 1294, s. 451.

²⁸⁰ *D. S.* , H. 1295, s. 347. ;*D. S.* , H. 1296, s. 156. ;*D. S.* , H. 1297, s. 205. ;*D. S.* , H. 1298, s. 54. ;*D. S.* , H. 1299, s.131.

²⁸¹ BOA, *İ. DH. 1066/83607*, H. 11 Cemazeyilevvel 1305/M. 25 Ocak 1888.

²⁸² Peklin'in sıklıkla vilayet sınırları dışına çıkarılmış olması dikkat çekmektedir. Arnavutluk'u kültürel olarak ikiye ayırmakta olan İşkumbi nehrinin kuzeyinde, İşkodra vilayeti idari sınırlarına yakın bir yerde olmasına rağmen İlbasan sancağı vasıtası ile Manastır vilayetine bağlanmasının gerekçelerini tespit edemedik. Bu yüzden hangi gerekçelerle Peklin'in İşkodra vilayetine dâhil edildiği ve sonra hangi sebeplerle ayrıldığı bilgisine sahip değiliz. Diğer kazalarla ilgili verilen bilgilerle mukayese edildiğinde Peklin'e ait bilgiler, kaza kaymakamı ve birkaç memurun dışına

1.4 İşkodra Vilayetinin Mülki Taksimatı

Osmanlı Devletinin Rumeli'deki topraklarının kuzey batısında bulunan ve kapladığı alan bakımından en küçük vilayeti olan İşkodra²⁸⁴, kuzeyinde Karadağ, doğusunda Kosova ve Manastır vilayetleri, güneyinde Manastır ve Yanya vilayetleri ile çevrili olup batısında Adriyatik Denizi bulunmaktadır²⁸⁵. Aynı adı paylaştığı İşkodra Gölünün²⁸⁶ ise güneyinde yer almaktadır²⁸⁷. 9 bin metre karelik bir alan kaplayan vilayetin²⁸⁸ doğu-batı genişliği 76 km olup kuş uçuşu uzunluğu 170 kilometredir²⁸⁹. İşkodra vilayeti aynı zamanda Arnavutluk'un büyük kısmını teşkil eden Geğalı'ğın²⁹⁰ başlangıç ve kilidi konumundadır²⁹¹.

İşkodra vilayeti Berlin Antlaşması sonrası çizilen son sınırları itibariyle İşkodra ve Draç olmak üzere iki sancaktan ibarettir. İşkodra sancağı vilayetin kuzeyinde bulunarak Tuz, Mirdita, Leş, Akçahisar ve Puka kazalarından; Draç sancağı ise vilayetin güneyinde yer alarak Tiran, Kavaye ve Şiyak kazalarından oluşmaktadır²⁹².

1.4.1 İşkodra Sancağı Merkez Kazası

İşkodra, kelime anlamı itibariyle Arnavutça “tepe” manasındaki “kodra” sözcüğü ile ilişkilidir²⁹³. Yunanca olarak ifade edilişi ise İskender Kalesi anlamına

---

çıkılmaktadır. Bu sebepten Peklin, bundan sonraki bölümlerde vilayet dâhilindeki kazalar içerisinde gösterilmeyecektir.

²⁸³ D. S. , H. 1309, s. 801. ;D. S. , H. 1310, ss. 806-807.

²⁸⁴ Edirne 32.500, Selanik 35.000, Manastır 28.500, Yanya 17.500, İşkodra 10.800 kilometre karelik bir alan kaplamaktaydı. Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, İstanbul, 1323, s.14.

²⁸⁵ Şemseddin Sami, “İşkodra”, *Kamus'ul-alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 978. ; *İ. V. S. , H. 1316*, s. 131. ; *İ. V. S. , H. 1310*, s. 157. ; *İ. V. S. , H. 1312*, s. 62.

²⁸⁶ Osmanlı'nın Avrupa'da bulunan en büyük gölüdür. Uzunluğu 45 km genişliği 13 km olup alanı 350 kilometrekaredir (Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, s.12.). Gölün uzunluğunun 44 ve genişliğinin 13 km olduğu da belirtilir. *İ. V. S. , H. 1316*, s. 136. ;*Servet-i Fünun*, “İşkodra”, R. 22 Mayıs 1324/M. 4 Haziran 1908, C. 35. , S. 893. , s. 135.

²⁸⁷ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313, s. 106.

²⁸⁸ *Servet-i Fünun*, “İşkodra”, s. ay.

²⁸⁹ *İ. V. S. , H. 1316*, s. 131.

²⁹⁰ İşkodra vilayetine bağlı tüm kaza ve nahiyeler ile Manastır ve Kosova vilayetleri dâhilindeki İlbasan, Debre, Mat, Kalkandelen, Prizrin, İpek, Yakova, Üsküp, Priştine sancağına tabi Lome Nahiyesi Arnavutluk'un Geğalık kısmını oluşturmaktaydı. BOA, *Y. EE. 12/17*, R. 14 Kanunuevvel 1296/M. 26 Aralık 1880.

²⁹¹ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s.188.

²⁹² Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih...*, s. 108. ; *İ. V. S. , H. 1310*, ss. 57-58. ;*İ. V. S. , H. 1312*, ss. 62-63.

²⁹³ *İ. V. S. , H. 1316*, s. 141.

gelen Aleksandire Pırgaz'dır²⁹⁴. Önceleri Kir Nehrinin iki tarafında ve ovada kurulu olan şehir, saldırılardan korunmak üzere daha korunaklı olan tepenin üzerindeki kaleye taşınır. Kalenin etrafını surlarla çevirerek oluşturdukları bu şehre İşkodra (Scodra) adını vermişlerdir²⁹⁵. İşkodra'ya çeşitli kaynaklarda Skutari²⁹⁶, Skodra, Scutari, Skadar ve İskenderiye denildiği de görülmektedir²⁹⁷.

İşkodra vilayetinin merkezi konumunda olan İşkodra merkez kazası idari bakımdan son derece önemlidir. Vilayet merkezi olmadan evvel Osmanlı idari yapısı içerisinde sancak ve mutasarrıflık merkezi olarak yer almıştır. İşkodra'nın vilayet halini almasından sonra oluşturulan örgütlenmede de bölgedeki askeri, kültürel ve ekonomik ağırlığı nedeniyle vilayet merkezi olmuştur.

İşkodra vilayeti merkez kazası dâhilinde, başkanlığını valinin yaptığı vilayet idare meclisi²⁹⁸, mektubi kalemi, tahrir ve vergi dairesi, nüfus kalemi, nafia dairesi, ziraat bankası ve meclisi, orman idaresi, zabıta alayı, polis dairesi, telgraf ve posta dairesi, vilayet matbaası, istatistik komisyonu, şe'riyye mahkemesi, istinaf mahkemesi, muhacirin komisyonu, rüsumat dairesi, Çayağazı karantina idaresi, reji idaresi, tercüme odası, ticaret odası²⁹⁹, belediye meclisi³⁰⁰, Buyana vapur işletmesi³⁰¹, maarif dairesi, Karadağ hudut komiserliği yer almaktadır³⁰². İşkodra vilayet merkezinde Fransa, Avusturta-Macaristan, İtalya, İngiltere, Rusya, Yunanistan devletlerine ait konsolosluklar bulunmaktaydı³⁰³.

1.4.1.1 Tuz Kazası

Tuz kazası İşkodra'nın kuzey kısmında bulunur ve Karadağ ile huduttur. Kaza, Metağış, Valedine, Şipşanik, Dinoşe köyleriyle Hot ve Ğruda malisyasının

²⁹⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 55.

²⁹⁵ Şemseddin Sami, "İşkodra", C. II. , s. 978.

²⁹⁶ *İ. V. S.* , H. 1312, s. 59.

²⁹⁷ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 35. ;Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti sınırlarında meydana gelen değişiklikler ve Karadağ'a terk edilen yerlerde kalan müslim ve gayrimüslim nüfusa ilişkin bilgilerin verildiği harita. BOA, *HRT. 0211*, M. Ağustos 1881.

²⁹⁸ Naib, müftü, defterdar, mektupçu, tahrirat müdürü, evkaf muhasebecisi, defter-i hakâni memurları ile diğer cemaat ruhanileri doğal üyelerdir. *s.İ. V. S.* , H. 1299, s. 45. ; *İ. V. S.* , H. 1310, s. 16. ; *İ. V. S.* , H. 1315, s. 48.

²⁹⁹ *İ. V. S.* , H. 1310, ss. 21,24-25. ; *İ. V. S.* , H. 1315, s. 55.

³⁰⁰ Belediye reisi, tabip ve üyeler ile başkâtip, sandık emini, müfettiş, ser çavuş ve çavuşlar, odacı, bahçıvan, fener memurları bulunmaktaydı. *İ. V. S.* , H. 1315, ss. 59-60. ; *İ. V. S.* , H. 1316, s. 94.

³⁰¹ *İ. V. S.* , H. 1310, s. 31. ; *İ. V. S.* , H. 1315, s. 61.

³⁰² *İ. V. S.* , H. 1315, s. 106.

³⁰³ *İ. V. S.* , H. 1310, s. 32.

bütünü kapsamaktadır. Hot malisyası Rapşe ve Trabovın, Gruda malisyası Kışve ve Tuz bayraklarını içine alır. İşkodra gölünde bulunup Tuz'a 8 km uzaklıktaki "Helim", kazanın iskelesidir. Bu iskeleye İşkodra'dan hareket eden 4 bin kıyye istiabındaki kayıklar yanaşabilmekteydi. Nakliyat bu küçük kayıklar vasıtası ile gerçekleşmekteydi³⁰⁴. Sarp ve taşlık arazilerden gelen Çam Nehri kazayı aşip Karadağ'a girdikten sonra İşkodra gölüne dökülür. Kazanın kuzey kısımları dağlıktır. Yükseltelerin en meşhuru "Daçik-Daçin" tepesi olup kasabaya hâkim bir noktadadır. Tuz kazasının batı tarafı ise oldukça verimli bir ovadır³⁰⁵.

Tuz kazası İşkodra vilayeti sınırları içerisinde olduğu halde 1881 tarihli vilayet salnamesine kadar bir kaza olarak görülmez. Karadağ'a sınır olması sebebiyle önemli bir konumda olan Tuz köyü civarında bulunan nahiyelerin ilhakıyla kaza teşkil edilmesi kararlaştırılır. Kazaya atanacak kaymakamın bölgenin durumunun farkında olan, mahalli lisana vakıf bir kimse olmasına dikkat edilmiştir. Ardından Podgoričeli olup daha önce İşkodra'ya hicret etmiş olan Halil Efendinin, Tuz kaymakamlığına atanması için İşkodra vilayetinden gönderilerek komisyona havale edilen 28 Aralık 1880 tarihli telgraf üzerine, uygun bir maaşla memuriyete başlaması onaylanmıştır. Böylece Tuz kazası İşkodra vilayeti dâhilinde kurulmuştur³⁰⁶.

İkinci sınıf kaza olan Tuz'da, kaymakamın başkanlığını yaptığı kaza idare meclisi³⁰⁷, bidayet mahkemesi, zabıta idaresi, telgraf ve posta idaresi, duyun-u umumiye idaresi, rüsumat idaresi gibi idari birimler bulunmaktaydı³⁰⁸.

1.4.1.2 Leş Kazası

1911 yılında yapılan düzenleme ile Selimiye olarak anılmaya başlanmıştır³⁰⁹. Ancak genel olarak kullanılmış olan Leş isminin nereden geldiği hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Fatih'in Leş'i Venedik'ten fethi sırasında askerlerin attıkları "Bu kal'a leys gibidir, ya'ni arslan gibidir" naraları sebebiyle

³⁰⁴ *İ. V. S.*, H. 1312, s. 85.

³⁰⁵ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 80-81.; *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 143-144.

³⁰⁶ BOA, *Y.A.RES.* 9/28, M. 28 Muharrem 1298/H. 31Aralık 1880.

³⁰⁷ Naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi ve diğer üyeler bu meclisi oluşturur. *İ. V. S.*, H. 1315, s. 107.

³⁰⁸ *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 81-82.; *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 79-80.

³⁰⁹ BOA, *BEO.* 3857/289262, H. 15 Safer 1329/M. 16 Şubat 1911.

kazanın bu ismi aldığını belirtir³¹⁰. Diğer rivayete göre, Drin nehrinin durgun sularının zaman zaman taşması sonrasında yaydığı ağır koku sebebiyle şehre Lesh denilmiştir. Başka bir rivayete göre ise antik meşe anlamında “ Lisi i Lashtesise” denilen şehir zamanla Alessio ismini almıştır³¹¹.

Kadim isimlerinden birisi de Lissus olan kasaba³¹², İşkodra'nın 36 km güney doğusunda ve Drin Irmağı kenarında kurulu bir kaza merkezidir³¹³. Kuzeyinde İşkodra, güneyinde Akçahisar, doğusunda Mat kazaları ile batısında Adriyatik deniziyle çevrilidir³¹⁴. İşkodra'nın fethi esnasında ele geçirilmiştir. Fetih sonrası yapılan tahrirde Rumeli Eyaleti dâhilindeki Dukagin sancağında bir voyvadalık olarak görülür³¹⁵.

İşkodra sancağı dâhilinde 3. sınıf bir kaza olarak yer alan Leş'te kaza idare meclisi, bidayet mahkemesi, rüsumat dairesi, duyun-ı umumiye idaresi, posta ve telgraf dairesi, zabıta idaresi³¹⁶ ile nahiye teşkil edilene kadar Şenğin limanında görevli memurlar bulunmaktaydı³¹⁷. İşkodra vilayetinin son defa vilayet olması ardından kaza statüsünü sürdüren Leş'te bir de belediye idaresi kurulması kararlaştırılmıştı³¹⁸. İlk vilayet salnamesinden itibaren meclisi ve reisi hakkında bilgiler edindiğimiz belediye idaresi, 1891 yılından kurulmuştur³¹⁹.

³¹⁰ Leş şehri Arnavutları, Venedik ve İspanya diyarlarına yaptıkları akınlarda elde ettikleri ganimet ve öldürdükleri kâfirleri Drin Nehri kıyısındaki kaleye getirir ve “kâfir leşlerini” burada Drin Nehrine atarlarmış. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 54.

³¹¹ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqipërisë...*, ss. 69,74.

³¹² Edward Lear, *Journals Of a Landscape Painter in Albania*, London; Richarad Bentley, 1900, s. 125.

³¹³ Şemseddin Sami, “Leş”, *Kamus 'ul-Alam*, C. V. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1896, s. 3991

³¹⁴ *İ. V. S.* , H. 1310, ss. 84-85. ; *İ. V. S.* , H. 1316, s. 145.

³¹⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 54.

³¹⁶ *İ. V. S.* , H. 1316, ss. 82-83. ; *İ. V. S.* , H. 1315, s. 110.

³¹⁷ *İ. V. S.* , H. 1312, ss. 87-89.

³¹⁸ İşkodra vilayetinin, Leş kazasının ilerlemesi, bayındırlık faaliyetlerinin yapılması için bir belediye teşkilatı kurulması ve belediye bütçesi içinde keyl ve kantar rüsumunun yarısıyla geçit resminin tamamının bu belediye dairesine bırakılmasını teklif etmesi üzerine konu Şura-yı Devlette tartışılır. Maliye nezareti söz konusu keyl ve kantar rüsumunun bütçe açığını önlemek üzere alınan tedbirler dolayısı ile hazineye ait gelirlerden olduğunu bildirmiştir. Ancak 1887 yılına ait olan bu gelirlerin toplamının 2800 kuruş olup bunun yarısının 1400 kuruş gibi cüzi bir miktar olması sebebi ile gerekli ödenek bulunana kadar belediyeye bırakılabileceği, geçit resmi gelirlerinin ise kilo ve kantar rüsumu ile kıyaslanmayacak derecede çok olması sebebi ile hazineye aktarılmaya devam etmesi gerektiği bildirilmiştir. Şura-yı Devletin bu doğrultuda almış olduğu karar Meclis-i Vükela'da onaylanmış ve Leş belediye dairesi keyl ve kantar rüsumunun yarısını gelir olarak almış ve kurulmasına karar verilmiştir. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, ss. 34,35.

³¹⁹ Belediye ile ilgili veriler sadece H. 1299 ve H. 1310 tarihli salnamelerde bulunmakta, H. 1312, H. 1315 ve H. 1316 tarihli salnamelerde yer almamaktadır. *İ. V. S.* , H. 1299, s. 52. ; *İ. V. S.* , H. 1310, s. 82.

Kaza içerisinde 1 karakol, 1 kiremithane, 1 Hristiyan mektebi, 2 hükümet konağı, 2 gümrük binası, 2 kışla, 2 İslam mektebi, 3 telgrafhane, 5 han, 5 fırın, 6 değirmen, 8 cami, 10 mağaza, 31 kilise, 100 dükkân, 500 bahçe, 1000 dönüm çayır 1100 mesken, 1500 bağ, bulunmaktadır³²⁰. Hükümet konağı ve gümrük dairesinin birer tanesi Şenğin nahiyesinde bulunmakla beraber diğer yapılar Leş merkez ve Zadrime ile Malisya nahiyesinde bulunmaktadır³²¹.

1.4.1.2.1 Zadrime Nahiyesi

Zadrime, Leş kazasının kuzeyinde, Drin ırmağının doğusunda yer alır³²². İşkodra şehri ile Leş kasabası arasında bulunan Zadrime nahiyesi verimli bir ovanın üzerinde kuruludur³²³. Cevdet Paşa 1860'lı yıllara ilişkin olarak Zadrime'de 50 Müslüman, 450 Katolik meskeni bulunduğunu ve ahalinin ziraatla meşgul olduğunu nakleder³²⁴. Aynı tarihlerde nahiyeye genelindeki nüfusun daha fazla olduğu görülür. 18000 kişinin yaşamakta olduğu nahiyede 16000 Katolik bulunmaktadır³²⁵. Nahiyeye merkezi Dabiç köyü olup toplam köy sayısı 33'tür³²⁶. Köylerde yaşamakta olan ahali küçükbaş hayvan ile domuz beslerdi³²⁷.

İşkodra 1868 yılında ilk defa vilayet olduğunda Zadrime sancak olarak idari yapı içerisinde yerini almıştı. Bu durumun ardından Zadrime 1877 yılına kadar İşkodra sancağı dâhilinde bir kaza olarak varlığını korumuştur. 1889 yılında Leş kazasında Zadrime nahiyesinin teşkil edilmiş olduğunu görürüz³²⁸. 1912 yılına kadar nahiyeye olarak gördüğümüz Zadrime bu yıl lağv edilmiştir³²⁹.

³²⁰ İ. V. S. , H. 1315, s. 113. ; İ. V. S. , H. 1310, s. 85.

³²¹ İ. V. S. , H. 1316, ss. 145-146.

³²² Şemseddin Sami, "Zadrime", *Kamus'ul-Alam*, C. IV. , Mihran Matbaası, İstanbul, 1894, s. 2404.

³²³ İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, s. 78.

³²⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 195.

³²⁵ Toplam 34 köy ve her köyde bir kilise ve rahip vardır. Pazar günleri ve bayramlarda çan çalınırdı. Bu durumdan Müslüman ahali hoşnut olmazdı. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, ss. 80-82.

³²⁶ İ. V. S. , H. 1310, ss. 86-87.

³²⁷ İ. V. S. , H. 1312, ss. 91-92. ; İ. V. S. , H. 1315, s. 116.

³²⁸ D. S. , H.1285, s. 99, 174. ; D. S. , H. 1293, s. 246; D. S. , H. 1294, s. 451. ; D. S. , H.1307, ss. 773-789.

³²⁹ Zadrime nahiyesi yerine Mid, Kalmt, Kışla, Vala nahiyesi kurulmuştur. D. S. , R. 1328, ss. 537-538.

1.4.1.2.2 Leş Malısyası Nahıyesi

Leş kazasının doğu kısmında yer alan Leş Malısyası nahıyesi merkezi konumundaki Kruzez³³⁰ bayraęı³³¹ dâhil olmak üzere 6 köyden oluşmaktadır. Nüfus sayımı yapılmamış ise de yaklaşık 280 haneden oluştuğu tahmin edilmektedir. Ahalisi Katolik olan nahıyede toplam 10 kilise bulunmaktadır. Bu nahıyede dağlı kanunu dediğimiz usul-ı cibal geçerlidir³³². Leş Malısyası Bulgeri, Manatija, Velja ve nahıye merkezi olan Kruzez olmak üzere toplam 4 bayraktan oluşmaktadır³³³.

1.4.1.2.3 Şenğın Nahıyesi

İşkodra kazasının iskelesi konumunda olan Şenğın'de ticaretin gelişmesi sebebi ile 1892 yılında buranın bir müdürlük yani nahıye olması yönünde karar alınmıştır³³⁴. 1893³³⁵ yılında İşkodra'ya bağlı bir nahıye olan Şenğın, 1894 yılında Leş dâhilinde liman olarak kaydedilmiştir. Ardından Leş kazası içerisinde nahıye olarak teşkil edilmiştir. 1911 yılına kadar Leş kazası dâhilindeki yapı korunmuştur³³⁶. Loyd kumpanyasının vapurları haftada bir ve İtalyan vapurları 15 günde bir defa limana gelmektedir³³⁷.

Tablo 4: Şenğın Nahıyesi Binaları (H. 1315/M. 1897)³³⁸.

Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet
Hükümet Konağı	1	Lokal(?)	1	Karantina İdaresi	1
Rüsumat İdaresi	1	Duyun-u Umumiye dairesi	1	Askeri Erzak Ambarı	1
Fırın	1	Acente	1	Han	1
Dükkân	3	Kahvehane	2	Telgrafhane	1

³³⁰ Arnavutça olarak okunduğunda “siyah kafa-kara kafa” manasına gelmektedir.

³³¹ Bu idari yapı hakkında ileride bilgi verilecektir.

³³² *İ. V. S.*, H. 1310, s. 87. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 91.

³³³ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 87.

³³⁴ BOA, *DH. MKT. 1985/95*, H. 17 Muharrem 1310/M. 11 Ağustos 1892.

³³⁵ *D. S.*, H. 1311, ss. 834-839.

³³⁶ *D. S.*, R. 1327, ss. 516-521.

³³⁷ *İ. V. S.*, H. 1312, s. 88. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 115. ; *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 85-86.

³³⁸ *İ. V. S.*, H. 1315, s. 115.

Yukarıdaki gösterilen binaların yanısıra nahiye dâhilinde zabıta dairesi, Şenğin limanı ve Şenğin hastanesi³³⁹ bulunmaktadır. Resmi dairelerin yoğunluğu nüfus yoğunluğu ile orantılı görünmemektedir. Bundan sebeple Şenğin'in limanı ile dolayısıyla ticari yönü ile ön plana çıkmış idari bir birim olduğu ileri sürülebilir.

1.4.1.3 Akçahisar Kazası

Kruja³⁴⁰, Croja³⁴¹ olarak da bilinen Akçahisar, İşkodra sancağında kaza merkezi bir kasabadır. Akarsuları ve çeşmeleri çok olduğundan ismi Arnavutça çeşme demek olan Kruya'dan gelmektedir³⁴². Türkler ise kasabayı Akçahisar adıyla anmışlardır. Kuzeyinde Leş, doğusunda Mat, güneyinde Tiran kazaları batısında ise Adriyatik deniziyle çevrilidir. 604 metre rakımlı bir dağa dayanmış, gayet sarp bir tepenin üzerinde kurulu olan kasaba verimli bir ovaya sahiptir. Kuzey ve kuzey batı tarafında sık ormanlar bulunmaktadır³⁴³.

İşkodra vilayeti dâhilinde 3. sınıf bir kaza³⁴⁴ olan Akçahisarın, 1888 yılında Mat ve Mirdita kazaları ile merkezi yine Akçahisar olan bir sancak haline getirilmesi teklifi yapılmıştır. Bu teklif uygun görülmemiş, adı gecen kazalar mevcut konumlarını korumaya devam etmişleridir³⁴⁵.

Akçahisar kazasında idari yapı ile alakalı birimler olarak kaza idare meclisi, belediye meclisi, bidayet mahkemesi, nüfus dairesi, telgraf dairesi, zabıta dairesi sayılabilir. Bunlara daha sonra maliye dairesi, maarif ve evkaf komisyonu, tahsilat komisyonu Ğuruz çiftliği idari birimlerinin eklendiği görülür³⁴⁶. Miri bir çiftlik olan Ğuruz, 6100 dönüm arazi, 66000 dönüm ormanlık ve koruluk içermektedir. Ayrıca 29 çiftçi meskeni, 5 dükkân, 1 kale, 1 zahire ambarı, 1 han bulunmaktadır³⁴⁷.

³³⁹ Hastanede bir tabip ve bir eczacı vardır. *İ. V. S.*, H. 1316, s. 87.

³⁴⁰ Osmanlı idaresine geçmeden önceki adıdır. Bu devirde İskender Bey'in babası Jan Kastriota hâkimiyetindeydi. Ardından İskender Bey'in idaresinde olmuş ve Osmanlı'nın 1478 yılında fethi ile Osmanlı idaresine geçmiştir. *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 146-147. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 95-96.

³⁴¹ Dağdan çok fazla su çıktığından dolayı çeşme-*burim* olarak isimlendirilmiş. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqipërisë...*, ss. 233-234.

³⁴² Şemseddin Sami, "Akçahisar", *Kamus'ul-Alam*, C. I., İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 257-258.

³⁴³ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 91.

³⁴⁴ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 87.

³⁴⁵ BOA, *DH. MKT. 1528/28*, H. 24 Zilkade 1305/M.2 Ağustos 1888.

³⁴⁶ *İ. V. S.*, H. 1299, ss. 50-51. ; *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 87-88. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 92-93. ; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 116-117. ; *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 83-85.

³⁴⁷ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 92.

1.4.1.3.1 Kışla nahiyesi

Akçahisar kazası dâhilindeki Kışla nahiyesi, Mat kazasıyla sınırdır. Akçahisar'ın Mat ve Mirdita kazaları ile birleştirilerek bir sancak merkezi haline getirilmesi fikri kabul edilmeyince, Akçahisar'a bağlı olmak üzere merkezi Kışla olan Bişkaş, Kışla ve Selita bayraklarından³⁴⁸ oluşan bir nahie kurulması kararlaştırılır³⁴⁹. Devlet salnamelerindeki kayıtlarda 1888 yılında idari taksimatta karşılaşmadığımız Kışla nahiyesi ancak 1889 yılından itibaren gösterilmiştir³⁵⁰. İdari teşkilatı hakkında sadece müdür ve kâtibin isimleri verilir³⁵¹. İnzibat ve asayişin temini ile Kışla bölgesinden civar kazalara yapılmakta olan eşkıyalığın önlemesi için nahie meclisinin kurulmasına yıllar sonra karar verilmiş, uzak köylerden meclise katılacak olan üyelere maaş karşılığında mısır verilmesi İşkodra vilayetine bildirilmiştir³⁵². Kışla nahiyesi, Selita, Orşin, Bişkaş bayraklarını ihtiva etmekteydi. 1912 yılında kaldırılarak Leş kazasına bağlanan Kışla nahiyesi yerine Akçahisar kazasında Kurbin nahiyesi kurulmuştur³⁵³.

Tablo 5: Kışla Nahiyesi Bayrakları Nüfusu (H. 1310/M. 1892)³⁵⁴.

Bayrak Adı	Hane	Toplam Nüfus	Katolik	Müslüman	İbadethane
Selita ³⁵⁵	150	750	540	210	1 Cami 1 Kilise
Orşin	300	1500	1500	-	2 Kilise
Bişkaş ³⁵⁶	300	1500	1250	250	1 Kilise

Kışla nahiyesinin bayrakları ile merkezinde tabloda verilen kliseler dâhil olmak üzere toplamda 9 kilise ve 1 cami bulunmaktaydı³⁵⁷.

³⁴⁸ Bu üç bayrak vilayet salnamesinde Selita, Orşin, Bişkaş olarak verilmektedir (*İ. V. S.* , H. 1310, s. ay.). Nahie merkezi olan Kışla'nın bayrağının Orşin olması muhtemeldir

³⁴⁹ BOA, *İ. MMS.* 99/4198, H. 8 Zilkade 1305/M. 17 Temmuz 1888.

³⁵⁰ *D. S.* , H. 1306, ss. 688-693. ; *D. S.* , H. 1307, ss. 773-779.

³⁵¹ *İ. V. S.* , H. 1312, s. 97.

³⁵² 8 üye, bayrakların önde gelen kişileri ile bayraktarlarından oluşan nahie meclisi üyelerine Mirdita ve Leş malisyelerinde olduğu gibi fevkalade bütçeden ödenek ayrılarak maaş karşılığında mısır ödenmesine dair Şura-yı Devlet mülkiye dairesi kararı İşkodra vilayetine bildirilmiştir. BOA, *DH. MKT.* 2347/21, H. 20 Muharrem 1318/M. 20 Mayıs 1900.

³⁵³ *D. S.* , R. 1328, s. 541.

³⁵⁴ *İ. V. S.* , H. 1310, ss. 92-93. ; *İ. V. S.* , H. 1315, ss. 122-123.

³⁵⁵ 1900 yılında 565 Katolik ve 130 Müslüman, 1901 yılında 540 Katolik ve 210 Müslüman erkek nüfusa sahipti. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 84-85.

³⁵⁶ 1901'de 750 Katolik ve 140 Müslüman, 1916'da 1995 Katolik ve 196 Müslüman olan erkek nüfusa sahiptir. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 85.

1.4.1.4 Mirdita Kazası

Mirdita bir kaza ismi olduğu gibi kabilenin de ismidir. İsmi kökeni ile ilgili anlatılan bir hikâyeye göre Kosova Savaşı sabahında Sultan Murad'ın Mirdita kabilesi reisi ile karşılaştığında onu selamlayarak savaştaki yardımlarından ötürü “iyi gün” dediği ve Mirdita isminin buradan gelmiş olduğu halk arasında anlatılmış³⁵⁸. Mirdita isminin kökeni ile ilgili olarak anlatılan diğer bir hikâyeye göre Mirdita kabilesi Şoş ve Şale kabileleri ile aynı kökene sahipti. Mirditlerin atası Bosna'nın Osmanlı tarafından fethi sonrası kaçarak XV. yüzyıl başlarında Arnavutluk'a yerleşmişti. Kardeşlerden biri olan Şale'nin bir at eyeri varmış. Diğer kardeş Şoş ise eleğe sahipmiş ve hiçbir şeyi olmayan kardeşe “mir dit” demişler. Mir dit denilen bu kardeş ise Mirdita kabilesinin atasıymış³⁵⁹. Her iki hikâyede geçen Mirdit kelimesi, Arnavutçada iyi demek olan “mir” ile gün demek olan “dit” kelimesinin birleşiminden ortaya çıkmış ve “iyi gün” anlamında yorumlanmıştır. Bir dönem Berfand olarak da adlandırılan kaza, sonradan tekrar Mirdita olarak anılır olmuştur. Mirdita kazası doğusunda Debre, kuzeyinde İşkodra, güneyinde Akçahisar, batısında Leş kazaları ile çevrili dağlık bir alanda yer almaktadır³⁶⁰.

Kazada idari birim olarak, başkanlığını kaymakamın yaptığı ve tahrirat kâtibi ile sivil üyelerin bulunduğu kaza idare meclisinden başka İşkodra zaptiye alayı 3. Mirdita taburu vardır. Bu taburda 15 çavuş, 30 onbaşı ve 200 nefer bulunmaktaydı³⁶¹.

Oroş, Dibri, Fani, Kuşan, İspaç olmak üzere 5 bayraktan oluşmakta olan kazanın merkezi Oroş bayrağıdır. İşkodra vilayeti kurulmadan önce sayılan bu bayrakların her biri birer nahiye şeklinde idare edilmekteydi. Bu nahiyelerin idaresi ise Doda ailesinden gelen ve Kaptan denilen bir idareci tarafından yürütülmekteydi. Babadan oğula geçen bu prensin mensup olduğu bayrak ise Oroş idi³⁶². Beş bayraktan Oroş, İspaç ve Kuşan bir ailenin parçası olduklarından asıl Mirditler olarak bilinirler ve birbirlerinden kız alıp vermezler. Birinin kan davası diğerine düşerdi³⁶³.

³⁵⁷ BOA, *HRT*. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869.

³⁵⁸ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 313.

³⁵⁹ Durham, *High Albania*, ss. 122-123.

³⁶⁰ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 148. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 102-103.

³⁶¹ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 96-97. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 101-102. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 125. ; *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 88-89.

³⁶² Durham, *High Albania*, s. 26.

³⁶³ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, , ss. 197-198.

Dibri ve Fandi (Fani) bayraklarının bölgeye sonradan gelmiş olma ihtimalleri vardır ki birbirlerinden kız alıp verirler³⁶⁴.

Tablo 6: Mirdita Kazası Dâhilindeki Bayraklar (H. 1310/M. 1892)³⁶⁵.

Bayrak Adı	Hane	Nüfus	Kilise
Oroş	150	750	4
Dibri	500	2500	7
Fani	250	1250	4
Kuşan	250	1250	4
İspaç	550	2750	7

Oroş bayrağı kaza merkezi olmasının yanı sıra Mirdita kazası dâhilindeki bayraklar arasında da ilk sırada gelmektedir. Sadece idari bir merkez değil konum olarak da diğer bayraklardan üstün durumdadır. İşkodra vilayetindeki tüm bayraklar, bayraklarını takmış oldukları çubuğun alt tarafına sıradan teneke takardı. Sadece Oroş bayrağı bakır kaplama altlık kullanabilirdi. Bu onlara Sultan Murad tarafından verilmiş bir imtiyazdı³⁶⁶. İmtiyazlı konumlarının da etkisi ile olsa gerek tablodan da anlaşıldığı üzere beş bayrak arasında en az hane ve nüfusa sahip olduğu halde kaza merkezi konumundadır. 1911 yılında Oroş bayrağı 16 ve Fani bayrağı 6 köyden oluşan birer nahiye haline getirilmiş olarak görülmektedir³⁶⁷.

1.4.1.5 Puka Kazası

İşkodra sancağında 3. sınıf bir kaza olan Puka, kuzeyinde İşkodra, doğusunda Prizren, güneyinde Mirdita batısında Leş kazaları ile çevrilidir. Kaza taşlık bir alan üzerinde yer almış olsa da İşkodra'dan Prizren'e giden yol üzerinde olduğundan işlek bir yerdedir³⁶⁸. Puka, Akbale ve Karacadağ nahiyeleri, Dukağın denilen sancağa bağlı idiler. Fakat bu sancağın kaldırılması ile adı geçen nahiyeler İşkodra sancağına dâhil olmuşlardır³⁶⁹. Bu yüzden Dukağın adının bu kaza için kullanıldığı da olur³⁷⁰.

³⁶⁴ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 83. ; Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 197.

³⁶⁵ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 98-99.

³⁶⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 182.

³⁶⁷ *D. S.*, R. 1327, ss. 516-521.

³⁶⁸ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 94.

³⁶⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, ss. 196-197.

Kaymakamın başkanlığını yaptığı kaza idare meclisinin diğer memur üyesi tahrirat kâtibi olup 3 tane de sivil üye bulunmaktadır. Zabıta idaresi ise diğer idari birim olarak karşımıza çıkar ki kaza dâhilinde idari örgütlenmeye ilişkin yapılar bunlardan ibarettir³⁷¹.

Mısır, buğday, arpa yetiştirilen Puka kazasında kadınlar kilim, seccade, çorap imal ederler. Kaza genelinde 90 Cami, 4 İslam mektebi, 9 kilise bulunmaktaydı. Kaza dâhilinde 46 köyde 1570 hane olup Kabaş, Akbale, Kert, Puka, Berişa, Karacadağ olmak üzere 6 bayrağa ayrılırdı. Bayraklar arasında da dağlı kanunları yani usul-u cibal uygulanmaktadır³⁷². Aşağıdaki tabloda Puka kazası bayrakları verilmiştir.

Tablo 7: Puka Kazası Bayrakları Nüfusu (H. 1310/M. 1892)³⁷³.

Bayrak	Hane	Nüfus	Müslüman	Katolik	Cami	Kilise	Mektep	Köy
Kabaş	240	1880	940	940	3	1	-	8
Akbale	200	1400	210	1190	1	2	1 İslam	8
Kert	200	1400	280	1120	1	3	1 İslam	15
Puka	230	1610	700	910	1	1	1 İslam	7
Berişa	200	1400	-	1400	-	2	-	5
Karacadağ ³⁷⁴	500	4000	4000	-	3	-	1 İslam	8

1.4.1.5.1 Karacadağ ve Akbale Nahiyeleri

Puka kazasını oluşturan bayraklardan olan Karacadağ ve Akbale daha sonradan nahiye olarak idare edilmeye başlanmışlardır. 1900 yılında, Karacadağ köyü sakinleri Dâhiliye Nezaretine, resmi işlemler için gitmek zorunda oldukları kaza merkezine uzak olmalarından dolayı güçlük çektiklerini ve bu sebeple nahiye olmak isteklerini içeren arzuhallerini göndermişlerdir³⁷⁵. 2. sınıf birer nahiye olarak kurulmuş olan Akbale ve Karacadağ nahiyeleri ile ilgili dâhiliye, maliye ve harbiye

³⁷⁰ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 80.

³⁷¹ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 88.

³⁷² *İ. V. S.*, H. 1310, s. 94.; *İ. V. S.*, H. 1316, s. 147.; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 123-124.

³⁷³ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 94-95.; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 124-125.

³⁷⁴ Yabancı kaynaklarda da bu bayrağın tamamen Müslüman olduğu teyit edilmiştir. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 82-83.

³⁷⁵ BOA, *DH. MKT. 2381/34*, H. 2 Rabiulevvel 1318/M. 30 Haziran 1900.

nezaretlerinin de olumlu görüşleri alınmıştır³⁷⁶. 1911 yılında Akbale ve Karacadağ bayraklarının nahiye yapılarak Puka kazası idaresinde oldukları görülür³⁷⁷. 1911 yılından itibaren nahiye olarak gördüğümüz bu iki bayrağın nahiye teşkilatının oluşturulması ise hemen gerçekleştirilememiş 1912 yılına kadar sürmüştür³⁷⁸. Fakat kurulacak olan bu iki nahiyenin müdürlerine ödenmesi gereken maaşlara bütçede karşılık olmaması sebebi ile gelecek yıl kurulmaları kararı dâhiliye nezareti tarafından sadarete bildirilmiştir³⁷⁹. Bu sebeple 1909 yılı devlet salnamesinde gösterilen iki nahiyenin sadece isim olarak var olduğu, kuruluşunun henüz tamamlanmamış olduğu dikkatimizi çekmektedir.

1.4.2 Draç Sancağı

Diğer adı Durazzo³⁸⁰ olan Draç'a, çevresindeki şiddetli fırtınalardan dolayı konumu itibari ile muhasaralı demek olan "Epidamnos" denmiştir. Ardından, iki kaya üzerinde bulunan şehir için Latince "Drahyon³⁸¹" sözü kullanılmıştır³⁸². Arnavutlar da şehrin Latince'den gelen bu ismini esas alarak şehre Durrresi demişlerdir³⁸³.

Draç, 1502 yılında Osmanlı Devleti idaresine girmiştir³⁸⁴. Geğalık kıtasının bir iskelesi olan Draç kasabasının, önemli bir yerde olması sebebiyle merkezi Draç olmak üzere bir mutasarrıflık teşkil edilmesi yönünde İşkodra vilayetince yapılan teklif Şuray-ı Devlet tarafından kabul edilmiş ve Draç sancağı 1880 yılında kurulmuştur³⁸⁵. Ardından bölgenin nezaketine ve önemine vakıf bir mutasarrıf atanmış ve memuriyeti tasdik edilmiştir³⁸⁶.

Draç sancağı, İşkodra vilayetini oluşturan iki sancaktan birisi olarak vilayetin güney kısmında yer almış, kuzeyinde İşkodra, kuzey doğusunda Manastır ve Debre, doğu ve güneyinde İlbasan, batısında Adriyatik deniziyle sınırlıdır. Arazisi genelde

³⁷⁶ BOA, *BEO*. 4028/302064, H. 28 Rabiulahir 1330/M. 16 Nisan 1912.

³⁷⁷ *D. S.*, R. 1327, s. 519.

³⁷⁸ BOA, *BEO*. 4019/301379, H. 5 Rabiulahir 1328/M. 24Mart 1912.

³⁷⁹ BOS, *BEO*. 4006/300379, H. 29 Safer 1330/M. 18 Şubat 1912.

³⁸⁰ İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, s. 77.

³⁸¹ Bazı kaynaklarda "Dyracchium" olarak geçmektedir. Lear, *Journals Of a Landscape...*, s. 165.

³⁸² *İ. V. S.*, H. 1315, s. 138. ; *İ. V. S.*, H. 1316, s. 148.

³⁸³ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, ss. 241-243.

³⁸⁴ *İ. V. S.*, H. 1312, s. 113. ; *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 139,150.

³⁸⁵ BOA, *İ. MMS*. 67/3138, H. 29 Recep 1297/M. 7 Temmuz 1880.

³⁸⁶ BOA, *İ. DH*. 814/66748, H. 18 Şevval 1297/M. 23 Eylül 1880.

düz ve ovalık olup sadece Tiran ve Kavaye kazalarının doğu tarafları dağlıktır. Draç'ın toprağı bereketli olup layıkıyla işlenmediğı halde hayli miktar buğday, mısır, arpa, pirinç gibi hububat ile sebze ve meyvenin her çeşiti elde edilirdi. Bunlar Draç limanı vasıtasıyla Triyeste ve İtalya'ya ihraç edilirdi³⁸⁷. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Liman, 15 günde bir Avusturya'nın Loyd gemileri tarafından ziyaret edilmektedir³⁸⁸.

Drač sancağı dâhilinde sancak idare meclisi³⁸⁹, İşkodra zabıta alayı 2. Draç taburu, nüfus idaresi, vergi idaresi, defter-i hakani idaresi, orman idaresi, ziraat bankası şubesi, nafıa dairesi, bidayet mahkemesi, polis idaresi, telgraf ve posta idaresi, belediye meclisi, duyun-u umumiye nezareti, rüsumat idaresi, reji idaresi, liman idaresi, karantina idaresi ve Yunanistan ile Avusturya devletlerine ait konsolosluklar bulunmaktaydı. Sonraki yıllarda karantina idaresi ve ticaret ziraat sanayi odası, muhacir komisyonu, evkaf komisyonu, şeriyye mahkemesi, istintak dairesi ile maarif meclisinin idari birimlere eklendiğı görülür³⁹⁰.

Drač sancağının kazaları olan Tiran, Kavaye ve Şiyak dışında merkez kazaya bağı olan nahiye ve köyleri de bulunmaktadır.

1.4.2.1 Draç Merkez Kazası Köyleri ve İnderun Nahiyesi

Merkez kazaya bağı 5 köy bulunmaktadır³⁹¹. 1909 yılına geldiğimizde ise merkezdeki köy sayısı 6 olmuş ve bir de nahiye eklenmiştir. İnderun nahiyesi, Manastır vilayetinin İlbasan sancağının Peklin kazası dâhilinde iken Draç merkez kazasına bağlanmıştır. İnderun nahiyesinin Draç'a bağlanması ile ilgili talepler Draç mutasarrıflığınca dile getirilmiş ve İşkodra valiliğı bunu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. İnderun nahiyesine bağı köylerden, Şiyak ve Kavaye kazalarına girerek ahalinin malına zarar veren 60 kadar eşkıya bu talebin sebebini oluşturmuştur. İnderun nahiyesinin İlbasan'a uzak olması ve nahiyedeki yetersiz güvenlik tedbirleri ile huzurun ve idarenin sağlanamayacağı belirtilmiştir. Asayişin temini için ise

³⁸⁷ Şemseddin Sami, "Drač", *Kamus'ul-Alam*, C. III. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1891, s. 2125.

³⁸⁸ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 246.

³⁸⁹ Mutasarrıfın reisliğinde naib, muhasebeci, tahrirat müdürü ile sivil üyelerinde bulunduğu meclise daha sonra müftü eklenmiştir. *İ. V. S.* , H. 1315, s. 138. ; *İ. V. S.* , H. 1316, s. 91.

³⁹⁰ *İ. V. S.* , H. 1310, ss.100-106. ; *İ. V. S.* , H. 1316, ss. 92-98. ; *İ. V. S.* , H. 1315, ss. 135-137.

³⁹¹ Köylerin isimleri verilmemektedir. *İ. V. S.* , H. 1315, s. 142.

İnderun nahiyesinin Draç sancağına nakledilmesi gerektiği bildirilir³⁹². Konuyla ilgili yazışmalar neticesinde İnderun, Draç merkez kazasına bağlı bir nahije haline getirilmiştir³⁹³.

1.4.2.2 Tiran Kazası

Tiran kazası, Draç sancağını oluşturan kazaların en büyüğü olarak İşkodra'ya 88 ve Draç merkeze 30 km mesafede bulunmaktadır. Kuzeyinde Akçahisar, doğusunda Mat, güney doğusunda İlbasan, kuzey batısında Şiyak, batısında Draç kazaları ile çevrili haldedir.

1872 yılında İşkodra valisi, Prizren vilayeti dâhilinde bulunan İlbasan'ın bu vilayetten ayrılmasını ve Tiran'ın da sancak haline getirilmesini talep eder. Bunun üzerine Prizren valisi merkeze yolladığı cevabında Tiran'ın, henüz Tanzimat'ın uygulanmamış olduğu bir eyalette bulunması yerine yakınlık ve cinsiyet bakımından daha müşterek bir konumda olduğu Prizren vilayetine eskiden olduğu gibi tekrar bağlanmasının daha uygun olacağını belirtir. Bu öneri Dâhiliye Nezareti'nce de uygun bulunur³⁹⁴.

Neticede Tiran sancak yapılmayarak İşkodra vilayeti içerisindeki kaza konumunu korumaya devam etmiştir³⁹⁵. 2. sınıf bir kaza olarak kurulmuş olan Tiran kazası, kaymakam, naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi, tapu kâtibi, sandık emini, a'şar, anbar, telgraf memurları ile belediye meclisi³⁹⁶ üyelerinden oluşan idari birimlere sahipti³⁹⁷. Sonraki yıllarda bu idari birimlere bidayet mahkemesi, mal kalemi, nüfus idaresi, telgraf idaresi, reji idaresi, maarif komisyonu, zabıta idaresi³⁹⁸, ziraat bankası³⁹⁹, tapu kalemi, duyun-u umumiye idaresi, orman idaresi, ticaret ve ziraat ve

³⁹² BOA, *İ. DH. 814/66748*, H. 18 Şevval 1297/M. 23 Eylül 1880.

³⁹³ BOA, *DH. MUI.38-2/30*, H. 28 Cemazeyilahir 1328/M. 7 Temmuz 1910. ; *D. S. , R. 1327*, s. 519.

³⁹⁴ BOA, *ŞD. 1998/5*, H. 17 Muharrem 1289/M. 20 Nisan 1872.

³⁹⁵ *D. S. , H. 1289*, s. 245.

³⁹⁶ Reis ve tabip dışında ikisi Hristiyan olmak üzere beş üyeden oluşmaktaydı. *İ. V. S. , H. 1310*, s. 115. ;*İ. V. S. , H. 1312*, s. 120. ;*İ. V. S. , H. 1315*, s. 146. ;*İ. V. S. , H. 1316*, s. 100.

³⁹⁷ H. 1299 tarihli İşkodra vilayet salnamesi İşkodra ve Draç olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm olan Draç sancağı ile ilgili bilgiler verilmeye başlandığında sayfa numarası yeniden 1 ile devam etmektedir. *İ. V. S. , H. 1299*, s. 4.

³⁹⁸ *İ. V. S. , H. 1310*, ss. 114-116.

³⁹⁹ *İ. V. S. , H. 1312*, s. 121.

sanayi odası, evkaf komisyonu, nakliye vasıtaları komisyonu, emval tahsil komisyonu⁴⁰⁰ eklenmiştir.

Kaza idari sınırları içerisinde 62 mescit, 32 zaviye, 25 mektep, 15 tekke, 6 cami, 2 rum kilisesi, 1 medrese, 1 rüşdi, 1 rum mektebi, 1 katolik mektebi, 1 katolik kilisesi⁴⁰¹ bulunmaktaydı. Kazada bulunan ibadethane ve okulların dışındaki yapılar ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: Tiran Kazası Binaları (H. 1316/M. 1898)⁴⁰².

Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet
Hane	6601	Dükkân	638	Han	30
Kiremithane	12	Un Değirmeni	149	Zeytin Değirmeni	407
Fırın	25	Saat	1	Hamam	2
Gazhane	1	Kışla	1	Kulübe	285
Kahvehane	17	Meyhane	20	Eczahane	1
Hükümet Konağı ⁴⁰³	1	Zeytin Makinesi	1	Debboy	1
Cephane	1	Talimhane	1	Telgrafhane ⁴⁰⁴	1

Tabloda verilen yapılara ek olarak kaza sınırları içerisinde 20419 tarla, 629 bağ, 3230 çayır, 3615 kuru, 1388 zeytinlik, 1184 otlak, 2918 mera, 1226 orman, 139816 zeytin ağacı, 2180 kestane ağacı bulunmaktadır⁴⁰⁵. Tiran'ın idari yapısı içerisinde ise daha sonradan teşkil edilmiş iki nahiyesi bulunmaktadır.

1.4.2.2.1 Şengirek Nahiyesi

1908 yılında İşkodra valisi, Tiran'ın dağlık köylerinden biri olan Şengirek'in merkez olacağı bir nahiye oluşturulmasının kanunların uygulanması hususunda

⁴⁰⁰ İ. V. S. , H. 1315, ss. 145-150. ;İ. V. S. , H. 1316, ss. 99-103.

⁴⁰¹ İ. V. S. , H. 1310, s. 119. ; İ. V. S. , H. 1312, s. 124. ;İ. V. S. , H. 1315, s. 153.

⁴⁰² İ. V. S. , H. 1316, ss. 151-152.

⁴⁰³ 7 Mayıs 1895 tarihinde adı geçen hükümet konağının tamirinin belediye ve halkın yardımları neticesinde hizmete açıldığı vilayet tarafından sadarete bildirilmiştir. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 107.

⁴⁰⁴ Ahalinin yardımları ile inşa edilmiştir. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 87.

⁴⁰⁵ İ. V. S. , H. 1310, s. 119. ; İ. V. S. , H. 1312, s. 124. ; İ. V. S. , H. 1315, s. 153.

faydalar getireceğini belirtmiştir⁴⁰⁶. Bunun üzerine malisya bölgesinde Şengirek'in merkez olacağı bir nahiye oluşturulmasına dair kararın Dâhiliye, Maliye ve Defter-i Hakani nezaretlerine bildirilmiş olduğu ve bunun uygulanması için İşkodra valisine sadareten bir yazı yollandığı görülür⁴⁰⁷. Bu karar neticesinde Şengirek nahiyesi kurulmuştur.

1.4.2.2.2 Bastar Nahiyesi

1909 yılında Dâhiliye Nezaretinden İşkodra vilayetine gönderilmiş olan karar doğrultusunda kurulmuş olan bir nahiyedir. Şengirek nahiyesinin bölünerek, merkezi Bastar köyü olan bir nahiye daha oluşturulması uygun bulunur. Fakat bu işlem için gerekli olan paranın bulunmaması nedeniyle ilgili teşkilatın oluşumu sonraki yıl tamamlanmak üzere kararlaştırılmıştır⁴⁰⁸. Nahiyenin oluşturulması ile kaç köyü ihtiva ettiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. 101 köyden oluşan Tiran kazasında merkeze bağlı 76 köy varken Şengirek nahiyesinde 23 köy bulunmaktadır. Bastar nahiyesi, Şengirek nahiyesinin bölünmesi ile oluşturulduğundan bu iki nahiyenin toplam köy sayısının 23 olması muhtemeldir⁴⁰⁹.

1.4.2.3 Kavaye Kazası

İşkodra vilayetinin güneyinde bulunan Kavaye kazası batısında Adriyatik Denizi, kuzeyinde Draç, kuzey doğusunda Tiran, doğusunda İlbasan, güneyinde Avlonya kazaları ile çevrilidir. 1561 yılında Ali Haydar adlı bir kimse tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Daha önceleri köy halinde olan Kavaye, 1866 yılında kaza yapılmıştır⁴¹⁰. 1880 yılında Draç'ın sancak teşkil edilmesi sırasında Şura-yı Devlet kararıyla, kaza olarak Draç sancağı dâhilinde yer almıştır⁴¹¹.

2. sınıf bir kaza olan Kavaye dâhilinde kaymakam, kaza idare meclisi, mal müdürü, tahrirat kâtibi, tapu kâtibi, sandık emini, a'şar ve ağnam memuru, bidayet

⁴⁰⁶ BOA, *DH. TMİK. S. 70/6*, H. 28 Muharrem 1326/M. 2 Mart 1908.

⁴⁰⁷ BOA, *BEO. 3318/248829*, H.12 Rabuilahir 1326/M. 14 Mayıs 1908.

⁴⁰⁸ BOA, *DH. MKT. 2863/54*, H. 14 Cemazeyilahir 1327/M. 3 Temmuz 1909.

⁴⁰⁹ *D. S.*, R.1327, s. 520.

⁴¹⁰ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 124.; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 129.; *İ. V. S.*, H. 1316, s. 152.

⁴¹¹ BOA, *İ. MMS. 67/3138*, H. 29 Receb 1297/M.7 Temmuz 1880.

mahkemesi ve belediye meclisi⁴¹² ile yürütülmekte olan idari işler ilerleyen tarihlerde daha sistemli bir hal almıştır. Nüfus idaresi, zabıta idaresi, memleha idaresi, duyun-u umumiye idaresi, reji idaresi, çiftlikler nezareti, tapu kalemi⁴¹³, maarif komisyonu, ziraat bankası, askeri nakliye vasıtası komisyonu, ticaret ve ziraat ve sanayi odası, evkaf komisyonu⁴¹⁴ kazaya eklenen idari birimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplam 57 köyden oluşan kazada 42 tekke, 37 mescit, 10 iptidai mektebi, 4 kilise 1 medrese, 1 rüşdiye mektebi, 1 Rum mektebi, bulunmaktaydı⁴¹⁵. Bunlara ek olarak kaza içerisinde bulunan yapılar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 9: Kavaye Kazası Binaları (H. 1316/M. 1898)⁴¹⁶.

Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet
Hane	3245	Dükkân	415	Mağaza	22
Han	12	Değirmen	110	Fırın	12
Meyhane	8	Eczane	1	Kiremithane	10
Memleket Bahçesi	1	Karakolhane	1	Çömlek Fabrikası	5

1.4.2.4 Şiyak kazası

Şiyak kazası, kuzeyinde Akçahisar, doğusunda Tiran, güneyinde Draç kazaları ve batısında Adriyatik deniziyle komşudur⁴¹⁷. Toplamda 2500 haneden ibaret olan Şiyak, İşim ve Prez nahiyeleri birer zabıta çavuşu vasıtasıyla idare edilmekteydiler. Bu nedenle bölgenin güvenliği layıkıyla sayılamadığı gibi bu nahiyelerde bulunan ormanlar da korunamamaktaydı. Yine bu nahiyelerin kıyısında buldukları sahilin emniyeti de sağlanamadığından ihracat ve ithalata ilişkin hazinenin kayıpları olmaktadır. İşte bu nedenlerden ötürü adı geçen üç nahiyenin, merkezi Şiyak olmak üzere birleştirilerek kaza teşkil edilmesi ve bunun için gerekli

⁴¹² Reis, tabip, kâtip ile ikisi Hristiyan olmak üzere dört üyeden oluşan belediye meclisi için bkz. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 123. ;*İ. V. S.*, H. 1312, s. 128. ;*İ. V. S.*, H. 1315, s. 156.

⁴¹³ *İ. V. S.*, H. 1299, s. 5. ;*İ. V. S.*, H. 1310, ss. 122-124. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 127.

⁴¹⁴ *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 155-158.

⁴¹⁵ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 125. ;*İ. V. S.*, H. 1312, s. 130. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 159.

⁴¹⁶ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 152.

⁴¹⁷ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 128. ;*İ. V. S.*, H. 1312, s. 133. ;*İ. V. S.*, H. 1315, s. 162. ;*İ. V. S.*, H. 1316, s. 152.

paranın bulunmasının beklenmesi sakıncalı olacağından bir an evvel söz konusu idari değişikliğe gidilmesi lazım geldiği Şura-yı Devlet tarafından belirtilmiştir⁴¹⁸.

Kazanın güneyinde Arzin ve kuzey doğusunda İşim nehirleri bulunur. Bu iki nehir arasında tepeler, bataklıklar ve tuzlalar vardır. Arazisi verimli olan kazadan, halkının çalışkan olmayışı sebebiyle yeterince istifade edilemez. Kazaya bağlı Prez ve İşim nahiyeleri ile birlikte 56 köy vardır⁴¹⁹.

3.sınıf bir kaza olan Şiyak, kaymakam, kaza idare meclisi⁴²⁰, naip, mal müdürü, tapu kâtibi, sandık emini, öşür ve ağnam memuru ile idare edilmekteydi⁴²¹. Ardından nüfus idaresi, zabıta idaresi, belediye idaresi⁴²², reji idaresi, rüsumat memuriyeti, bidayet mahkemesi, maarif komisyonu, askeri nakliye vasıtaları komisyonu, ticaret ziraat ve sanayi odası gibi idari birimlerin kurulmuş olduğunu görürüz⁴²³.

İdari birimlerinin yanında kaza dâhilinde 2767 hane, 23 mescit, 10 kilise, 9 İslam mektebi, 7 tekke bulunmakta olup idari işlerin görüldüğü binalarla ilgili bilgi verilmemiştir⁴²⁴. Kazada bir hapishane bulunduğunu, ihtiyacı karşılamadığını ve tamir yapılarak genişletilmeye muhtaç olduğunu bu yazışmalar neticesinde öğrenmekteyiz⁴²⁵.

1.4.2.4.1 İşim ve Prez Nahiyeleri

Daha önceden Şiyak ile birlikte birer nahiye halinde olan İşim ve Prez 1879 yılından itibaren Şiyak kazası dâhilinde nahiye olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1893 yılında merkez kazada 44, kazaya bağlı nahiyelerden Prez'de 5 İşim'de 7 köy bulunmaktaydı⁴²⁶.

⁴¹⁸ BOA, *İ.MMS.* 67/3138, H. 19 Zikade 1296/M. 4 Kasım 1879.

⁴¹⁹ Şemseddin Sami, "Şiyak", *Kamus'ul-alam*, C. IV. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1894, s. 2892.

⁴²⁰ Kaymakam, naip, mal müdürü, tahrirat kâtibi ile 4 üyeden oluşmaktadır. *İ. V. S.* , H. 1310, s. 126. ;*İ. V. S.* , H. 1316, s. 108.

⁴²¹ *İ. V. S.* , H. 1299, s. 6.

⁴²² Reis, tabip, kâtip ve 3 üyeden oluşmaktadır. *İ. V. S.* , H. 1312, s. 132. ;*İ. V. S.* , H. 1315, s. 161. ;*İ. V. S.* , H. 1316, s. 109.

⁴²³ *İ. V. S.* , H. 1310, ss. 126-127. ;*İ. V. S.* , H. 1312, s. 131. ;*İ. V. S.* , H. 1315, s. 161.

⁴²⁴ *İ. V. S.* , H. 1316, ss. 152-153.

⁴²⁵ BOA, *DH. TMIK.* S. 56/54, H. 20 Zilhicce 1322/M. 25 Şubat 1905. ;BOA, *TFR. I. İŞ.* 2/164, H. 6 Rabiulevvel 1321/M. 2 Haziran 1903.

⁴²⁶ *D. S.* , H. 1311, ss. 834-839.

1.5 Malisör-Dağlı İdaresi

İşkodra vilayetinin genelinde uygulanmayan askeri ve ekonomik özellikler içeren bir idare biçimi olarak “cibal usulü” karşımıza çıkar. Cibal sisteminin kabile yapısının yoğun olarak görüldüğü dağlık alanlarda yani vilayetin kuzeyinde geçerli olduğu açıktır. Daha çok çiftçilikle meşgul olan Draç sancağına tabi kazalarda cibal sistemi uygulanmazdı. Vilayetin sadece merkez mahalleleri, Malisya Bölgesi, Mirdita ve Puka kazaları, Leş malisyası ve Zadrime nahiyeleri, Tuz kazasının Hot ve Ğruda kabilelerinde uygulanmakta olduğu bir sistemdi⁴²⁷.

İşkodra vilayetinde dağlı idaresine tabi bayrakların normalde kura⁴²⁸ ve askerlikle ilgili bir yükümlülükleri⁴²⁹ olmadığı gibi emlak vergisinden⁴³⁰ de muaftılar⁴³¹. Sahip oldukları muafiyetler karşılığında, sefer zamanı eli silah tutan her erkek Osmanlı ordusuna katılırdı⁴³². Bayrakların sorumlulukları sefer esnasında yapılan çağrı ile başlamakta ve sefer sonunda bitmekteydi⁴³³. Bu yüzden kabilelerin zorunlu ve paralı askerler oldukları düşüncesi doğru değildir zira yükümlülükleri sadece sefer süreci ile sınırlıydı. Bu durumun istisnası olarak Akçahisar kazası gösterilebilir. Akçahisar ahalisi bir takım vergilerden muaf olmakla birlikte Osmanlı'nın genel yargı sistemine tabidir. Bunun yanında Akçahisar, İşkodra sancağı içerisinde nüfus sayımının yapılmış olduğu tek kaza olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sahip oldukları vergi muafiyetlerinin temeli ise daha fethin ilk yıllarına dayanmaktadır⁴³⁴.

⁴²⁷ Draç sancağı dâhilinde bulunan kaza, nahiye ve köylerde bu usul uygulanmamaktadır

⁴²⁸ H. 1262/M. 1846 yılında askerlik kanununda yapılan değişiklik ile birlikte ordunun er ihtiyacı askerlik yaşına gelmiş (20-25) Müslümanlar arasında yapılacak olan kura ile tespit edilecekti. İsmine kura denk gelen kimseler askere alınacaktı. Bazı durumlarda ise bu kişiler yerlerine gönderdikleri vekil ve ödedikleri bir bedel vasıtasıyla bu yükümlülüğü yerine getirmekteydiler. 1871 yılında yapılan değişiklik ile ismine kura isabet eden ya bizzat askeri yükümlülüğünü yerine getirecek ya da “bedel-i nakdi” denilen bir miktar para ödeyerek yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılacaklardı. Böylece bedeni bir mükellefiyet olan askerlik Müslüman tebaa için belli şartlar altında nakdi bir yükümlülük haline gelmişti. Abdüllatif Şener, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi (1839-1876)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.), ss. 106-107.

⁴²⁹ İ. V. S. , H. 1310, s. 60.

⁴³⁰ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, ss. 426-427.

⁴³¹ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 209-210. ; 1550 yılında yaşanan bir harp esnasında Türk ordusuna yardım eden bu kabileler o zamana kadar mahrum kalmış oldukları muhtariyeti ve vergi muafiyetini elde etmişlerdir. Süsseim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 585.

⁴³² Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, ss. 58-59.

⁴³³ Askeri yükümlülüğe sahip olup, cibâl usulüne tabi olmayan Draç sancağında ise durum farklıydı. Onlar askerlik yükümlülüğüne tabi olarak askerlik yapmakta ve vergi sorumluluklarını yerine getirmekteydiler.

⁴³⁴ Kendilerinin öşür alınmadığı halde haraç alınmaktaydı. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i...*, ss. 103-104.

Kabilelere verilen ayrıcalıkların sebebi olarak Osmanlı Devletinin otoritesinin ve kuvvetinin bu bölgelerde hiçbir zaman tesis edilememiş olduğunu ileri süren görüşler bulunmaktadır⁴³⁵. Hatta buna örnek olarak çoğu zaman yasak olduğu halde şehirde silahları ile dolaşmakta olan Hristiyan dağlı Arnavutları göstermektedirler⁴³⁶. Dağlarda yaşamakta olan bu kabileleri kendi siyasi otoritesi halkasına alamayan Osmanlı Devleti'nin zorunlu olarak bu bölge halkına birtakım ayrıcalıklar vererek isyan etmelerinin önüne geçmeye çalıştığı ifade edilir⁴³⁷. Ancak burada gözden kaçırılan bir husus bulunmaktadır. Dağlı kabilelerin yaşamakta oldukları coğrafya dikkate alındığında buralardan alınabilecek vergi miktarının sınırlı olacağı görülür. Geçimlerini ellerindeki hayvanlarla sağlayan ve çok az ekilebilir araziye sahip olan bu savaşçı kabilelerin, devlete olan bağlılıklarını da muhafaza etmelerini mümkün kılacak bir yol olarak, kendilerine vergi ve zorunlu askerlik muafiyeti getirilmiştir. Zaten fakir olan bölge halkından bunun karşılığında savaşçı tabiatlarından faydalanmak üzere sadece sefer zamanı Osmanlı ordusunda Müslüman-Hristiyan ayrımı yapılmaksızın hizmet etmeleri istenmiştir. Osmanlı Devleti pratik bir yaklaşımla maddi imkânsızlıklar içerisindeki bölge halkından vergi almanın yersizliğini görerek onların Osmanlı ordusu içerisinde hizmet etmelerini sağlayacak bir sistem oluşturmuştur⁴³⁸. Üstelik bu sistem neticesinde Osmanlı ordusunda askerlik yapmaktan onur duyan kabileler şehir ve kasabalarda yaşayan Hristiyanlara, bu sistem dışında olmaları sebebiyle, önyargılı davranarak küçük görmüşler ve neticede dindaşları ile değil muharebelerde birlikte savaşmışları Müslüman Arnavutlarla yakın ilişkiler kurmuşlardır.

Arnavutçada “mâl” dağ, “mâlisör” dağlı anlamına gelmektedir. “Mâlisya” ise dağlık demektir. İşkodra'nın kuzey kısmında bulunan Malisya bölgesi 10 cibâlden ve toplam 27 bayraktan oluşmaktadır⁴³⁹. Şehir haricinde yaşamakta olan bu ciballer aynı zamanda yaşamış oldukları dağların isimleri ile anılan kabilelerdir. Kabilelere Arnavutça “fis-far” denilmekte olup bir kabileye mensup kişi başka yerde otursa da

⁴³⁵ Peacock, *Albania The Foundling State...*, ss. 35, 50.

⁴³⁶ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, s. 136.

⁴³⁷ William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Sibel Özbudun(çev.), İstanbul; Nesnel Yayınevi, Eylül 1987, ss. 68-69.

⁴³⁸ Osmanlı Devleti savaşlarda ve Arnavutluk ile Rumeli arasındaki geçitleri korumada yapacakları askeri yardımlar karşılığında kabileleri cizyeden muaf tutmuştur. Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında...*, s.157.

⁴³⁹ İ. V. S. , H. 1310, ss. 66-67

kabilesine bağı kalmaya devam ederdi. Kabileler⁴⁴⁰, bayraktarlar tarafından idare edilen çeşitli bayraklara ayrılabilirdi⁴⁴¹. Kabile içerisindeki bayraklar, kabilenin büyümesi ile oluşabileceği gibi, aslında farklı bir yer ve kökenden gelenlerle de oluşabilirdi⁴⁴². Her cibâl yani kabile, hükümet tarafından belirlenerek gönderilmiş ve nahiye müdürüne denk⁴⁴³ bir vazife yürütmekte olan “bölükbaşı” tarafından idare edilirdi⁴⁴⁴.

Bölükbaşlar İşkodra şehrinde ikamet etmekte olan Müslüman kişiler içerisinde seçilmekteydiler. Cibâllerin inzibat ve diğer işlerinden “bayraktarlar”, “kocabaşlar⁴⁴⁵” ve “ğubarlar” sorumluydular. Bayraktarlık babadan oğula geçmekte olup her bayrağın ileri gelenleri arasından seçilmekteydiler⁴⁴⁶. Ğubarlar, büyük aile reisleri içerisinde seçilmiş zabıta memuru hükmündedirler.

Görevli olarak tayin edildikleri kabileye haber verilmesi üzerine o kabile bayraktarları ile ihtiyarları şehre inerek bölükbaşy alıp görev mahalline götürürlerdi. Böylece görevli olduğu mahallin halkı ile tanıştırılırdı. Bölükbaşlar, İşkodra kasabasında ikamet etmekte olup gerekli olduğu zaman görevli oldukları malisy mahalline giderlerdi. Bölgelerine vardıklarında Ğubarlar, bayraktarlar ve kocabaşlar ile birleşerek görevlerini ifa ederlerdi⁴⁴⁷.

---

⁴⁴⁰ Arnavutların kabilelere ve sonra bayraklara ayrılmaları İşkoç toplumunda görülmekte olan yapıya benzemektedir (Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, s. 68.). Hatta bu bölünmüş yapıya rağmen bir arada kalarak Arnavut milleti etrafında birlik oluşturmaları, İşkoçların İngilizlerden ettiği nefret sayesinde olduğu gibi, Arnavutların da Slavlara olan nefretleri sayesinde olmuştur. Fraser, *Pictures From The Balkans*, s. 256.

⁴⁴¹ Süsseim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 575.

⁴⁴² Durham, *High Albania*, s. 20.

⁴⁴³ Bölükbaşların, nahiye müdürünün kontrolünde oldukları yönündeki görüş (Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, s. 347.) bölgede var olan ayrıcalıklar ve askerlik hizmetlerinin görülme usulleri ile birlikte değerlendirildiğinde gerçekçi görülmemektedir. Nitekim Osmanlı Devleti bu bölgelerdeki otorite zaafını gidermek, vergi, askerlik, hukuk gibi alanlarda genel kurallara uyulması için nahiye örgütlenmesinin gerekli olduğunu düşünmüş (BOA, *DH. İD. 93/6*, H. Şevval 1328/M. 12 Ekim 1910.) ve bu doğrultuda 1912 yılında vilayet dâhilindeki nahiye sayılarında artış görülmüştü. DS. , R. 1328, s. 541.

⁴⁴⁴ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s.199.

⁴⁴⁵ Osmanlı Devleti’nde Hristiyan ileri gelenlere Kocabaşı denilmekteydi. Bu kişiler merkezi otoritenin gerilemesi ve vergi sistemindeki değişiklik neticesinde taşrada cizyeyi toplamak üzere götürü usule geçilmiş olması ile ortaya çıkmışlardı. Özellikle Balkanlarda XVIII. yüzyılda da Hristiyanlardan vergi toplamak üzere böyle bir üst sınıf oluşmuştur (Özcan Mert, “II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkeziyetçilik Politikası”, *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 725.). 1840 yılında muhtar ve kocabaşlara yıllık 500-1000 akçe maaş ödenmesi kabul edilmişti. Saydam, “Tanzimat Devri Reformları”, C. XII. , s. 791.

⁴⁴⁶ Çocuğun yaşının küçük olması onun bayraktar olmasına engel değildi. Ancak yeterince erişkin olana kadar bir başkası görevi yerine getirebilirdi. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 307.

⁴⁴⁷ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s.199.

Bölükbaşılar, Kocabaşılar, Bayraktarlar, Ğubarlar ve İhtiyarlar mensup oldukları kabile ve bayraklara ait sorunları çözmek üzere bir komisyon gibi çalışmaktaydılar. Sahip oldukları vazifeler genel olarak hukuki, idari ve askeri konuları içermektedir⁴⁴⁸.

Cibal sistemi aslında askeri bir içeriğe sahiptir. Bu sisteme göre sefer ilanı, bir tepeden yapılan üç top atışı ile gerçekleştirilirdi. Bunu duyan bayraktarlar, kendilerine hükümet tarafından verilen bayrakları buldukları mahallin camisi önünde açarlardı. Dağlı idaresine tabi olan ve eli silah tutan her erkek 24 saat içerisinde istisnasız bir şekilde toplanmış olurdu. Her bayrak içerisinde, en kıdemli olan kişinin kumanda ettiği 12 kişiden oluşan takımlar bulunmaktaydı⁴⁴⁹. İşte bu takımlar hükümetin daveti ile silah altında toplanırdı. Sefere katılmayanlar ise bedel-i şahsi verir ise de genelde askeri cephaneyi nakletmek üzere ekonomik durumlarına göre 1-3 adet yük hayvanı tedarik ederlerdi⁴⁵⁰. Savaş sürerken geçerli bir mazereti olmadan savaş alanından ayrılan olur ise 3000 kuruş nakdi cezaya çarptırılırdı. Ceza tahsil edilene kadar cezaya çarptırılan kişinin hanesinde bulunanlar askere alınırlardı. Buna muhalefet eden olur ise, bulunduğu cibalden kovulurdu⁴⁵¹.

İşkodra halkı, kendilerini Osmanlı Devleti'nin askeri bir sınıfı olarak ayrıcalıklı görmekte ve bundan gurur duymaktaydılar. Her birinde en az ikişer deste fişek bulunarak orduya katılmış olan bayrak ahalisi ellerinde bulunan fişekleri bitirmeden devletten fişek istemenin utanılacak bir şey olduğunu düşünürlerdi. Devletten, yaptıkları askerliğin karşılığı olarak ise günlük birer kıyye mısır ekmeği ve 40'ar para değerinde katık alırlardı. Çoğu Katolik olan dağlı kabilelerin başlarında

⁴⁴⁸ Komisyonun hukuk ile ilgili olan vazifelerine ikinci bölümde İşkodra vilayetinde Hukuk başlığı altında değinilmiştir. Burada idari ve askeri vazifeleri değerlendirilecektir.

⁴⁴⁹ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 59-60. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 88.

⁴⁵⁰ Kırım savaşı sonrası yapılacak olan barış antlaşmasına esas olacak Viyana Protokolüne göre Padişah Osmanlı tebaası olan Hristiyanların Müslümanlarla hukuki eşitliği hakkında vermiş olduğu garantiyi kuvvetlendirecekti. Viyana Protokolü gereğince 18 Şubat 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilir. Eşitlik tartışılırken gayrimüslimlerin askerliği konusu gündeme gelir. Fakat getirilen bu eşitlikten ne Müslimler nede gayrimüslimler memnun olmayınca gayrimüslimler bir bedel ödemek şartıyla askerliği yerine getirmiş sayılacaklardı. Önce “iane-i askeriye” sonraları “bedel-i askeriye” denilen ve cizyenin yerini alan bu yükümlülük alınacak olan asker sayısına göre belirlenen bir miktarı içermektedir. Bu bedel Hristiyanların ödemekte oldukları diğer vergilere ilave edilerek tahsil edilmeye başlandı. (Şener, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi...”, ss. 107-109.) “bedel-i askeriye” vergisinin getirilmesinde bir diğer etken ise gayrimüslimlerin askere alınması ile oluşacak sıkıntıların giderilmesiydi. Gayrimüslimlerin askere alınması halinde her cemaatin kendisine ait din adamları ordu içerisinde bulunacaktı. Bu cemaatlerin her birinin hafta tatili farklı günlerde olacak ve bu da askeri disiplin ve düzeni bozacaktı. Bu sebepten daha önceden cizye mükellefi olanlar “bedel-i askeriye” adı altında bir vergi vererek askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılacaklardı. Saydam, “Tanzimat Devri Reformları”, C. XII. , s. 795.

⁴⁵¹ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 60-61. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 65-66, 77.

bulunan bölükbaşılar ile şehir merkezindeki ve civardaki bayrakların ahalisi Müslüman olmasına rağmen dil ve ırk birlikleri sayesinde savaş esnasında bir vücut halinde hareket ederlerdi⁴⁵².

Sefere katılmak üzere toplanan bayrakların Osmanlı ordusuna katılmaları belirli bir düzen dâhilinde yapılmaktaydı. Bayraklar kadim gelenekleri dâhilinde orduya katıldıkları gibi yiyecek ve cephanе alımında da bu sıraya uymaktaydılar. Yine bu sıra doğrultusunda savaş alanını terk etmekteydiler⁴⁵³. Slav memleketine yani kuzeye yapılacak olan bir seferde Hot kabilesi harp alanına birinci olarak gelmiş en sonda çıkmıştır. Hatta Hot kabilesi yiyecek ve cephanesini almadan İşkodra kasabası bayrakları dahi yiyecek ve cephanelerini alamazlardı. Güneye yapılan seferlerde ise birinci bayrak Mirdita'nın Kaptan bayrağı olan Oroş olurdu⁴⁵⁴.

İşkodra dağlı kabilelerinin en güçlüsü olan Hot kabilesinin⁴⁵⁵ sahip olduğu bu ayrıcalık ise aynı zamanda bayraktarlık kurumunun oluşması ile ilgilidir. Hot kabilesi, İşkodra Paşası olan Buşatlı Mehmet Paşa'nın Ülgün üzerine yapmış olduğu seferde, dağlı kabilelerden yardım istemesi üzerine savaş alanına ilk katılan dağlı kabile olmuştur. Dağlıların bu yardımı ile muzaffer olan Mehmet Paşa, Hot kabilesi lideri Ulk (kurt) Beye “Sen bir kahramansın. Bizim gibi Müslüman olmalısın. Dile benden ne dilerse” demiş. Kabile reisi Ulk ise sadece vergi vermeden İşkodra pazarına gelmeyi talep etmiş, ardından kendisi de Müslüman olmuştur. İşte bu şekilde ilk bayraktarlık uygulaması başlamıştır. Hot kabilesi bu tarihten itibaren kuzeye gerçekleştirilen seferlerde hep ilk sırada yer alarak diğer kabilelere liderlik yapmıştır⁴⁵⁶.

1.5.1 Malisör-Dağlı İdaresine Tabi Yerler

Roma İmparatorluğu devrinde, kabile reislerinden Ledokjan tarafından şekillendirilmiş olan “Dukağın” kanunları İşkodra vilayeti dâhilindeki cibâllerde geçerlidir. Kabileler sahip oldukları mahalli hukuk kuralları çerçevesinde idare

⁴⁵² Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 205.

⁴⁵³ *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 65-66.

⁴⁵⁴ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 201-202.

⁴⁵⁵ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 135.

⁴⁵⁶ Müslüman olan Ulk ve ardından 1900'lü yıllara kadar geçen 7 nesle rağmen Hot kabilesi içindeki İslam hane sayısı üçtür ama bayraktarlar hala bu haneden olmaktadır. Durham, *High Albania*, ss. 67-68.

edilirlerdi⁴⁵⁷. İşkodra merkez kazasına bağlı olan malisya cibali dâhilindeki kabileler, şehirden kendilerine gönderilen bölükbaşı ve o kabile ileri gelenlerinden oluşan komisyon tarafından idare edilmekteydiler. Bu komisyonun kademe olarak üzerinde hem bidayet hem de istinaf mahkemesi gibi çalışan cibal komisyonu bulunmaktaydı⁴⁵⁸. Ciballer arasındaki hukuki anlaşmazlıklara, vilayet merkezinde bulunan cibal komisyonu bakmaktaydı. Komisyonda hükümetten maaş alan kabile reisleri yer almaktaydı. Bu komisyon reis, muavini, kâtip ve civarda bulunan Hot, Ğruda, Klemend, Kastriat, Eşkaril, Reç ve Lohe, Koplik, Gölkenarı, Riyol, Postriba, Şale ve Şoş, Temol, Ğarije, Eşlak kabilelerinin bölükbaşlarından oluşmaktaydı⁴⁵⁹.

Cibâl komisyonunda komisyonun başkanlığını hükümet tarafından atanmış olan muvazzaf bir memur yapardı⁴⁶⁰. Bazı kaynaklarda komisyona başkanlık eden kişinin Müslüman bölükbaşılar içerisinde seçilerek atandığı ve bu kişiye “sergerde” denildiği nakledilmiştir.⁴⁶¹ Ancak Osmanlı kaynaklarında komisyona başkanlık eden kişinin hükümet tarafından tayin edilmiş Müslüman bir bölükbaşı olmakla birlikte kendisinden reis olarak bahsedilmemiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere malisya bölgesinde bulunan her kabile-cibale şehirde bulunan Müslüman akrabaları içerisinde bir bölükbaşı tayin edilmekteydi. Bölükbaşının tayin edilmiş olduğu kabilenin mensubu olması, kabile halkının bölükbaşının otoritesini kabul etmesinde etkili olmuştur. Hükümet tarafından atanmış olan bu bölükbaşılar İşkodra şehrindeki cibal komisyonunun da doğal üyesi idiler.

İşkodra vilayeti merkez kazası dâhilinde idare edilmekte olan 10 dağlı kabile bulunmaktadır. Tablo 10’da teferruatlı olarak görüleceği üzere toplam 27 bayrağa ayrılmaktaydılar.

---

⁴⁵⁷ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 427.

⁴⁵⁸ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 203.

⁴⁵⁹ Bölükbaşılara devlet tarafından aylık maaş verilmekteydi. 1860’lı yıllarda bölükbaşılara resilik yapan Hot cibali bölükbaşısı 350 kuruş maaş alırken diğerleri aylık 300 kuruş almaktaydılar. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 199.

⁴⁶⁰ *İ. V. S.*, H. 1299, ss. 47-48. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 23-24, 71-72. ; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 54-55.

⁴⁶¹ Durham, *High Albania*, s. 30.

Tablo 10:Malisya Ciballeri-Kabileleri ve Bayrak Sayıları (H. 1310/M. 1892)⁴⁶².

Cibal Adı	Bayrak Sayısı	Hane	Nüfus	Müslüman	Hristiyan
Hot ⁴⁶³	2	500	4500	50	4450
Ğruda ⁴⁶⁴	2	400	3400	1700	1700
Klemend ⁴⁶⁵	4	740	6025	175	5850
Kastriat ⁴⁶⁶	1	450	3700	570	3130
Eşkaril ⁴⁶⁷	1	550	5250	750	4500
Reç ve Lohe ⁴⁶⁸	2	310	2850	2130	820

⁴⁶² İ. V. S. , H. 1312, ss. 74-75. ; İ. V. S. , H. 1315, ss. 69-70. İ. V. S. , H. 1316, s. 143.

⁴⁶³ Rapsha(Rapşa) ve Trabofna(Traboin) bayraklarıdır (Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 73. ;Cevdet Paşa, *Tezahir 13-20*, s. 202.). XX. yüzyıl başlarında bu kabileye yapılan ziyarette 500 hane ve bir bayraktan oluşmakta olduğu belirtilmiştir. Asıl kökleri Ghag Lazar'dır. Türk fethi sonrası Bosna'dan kaçarak bölgeye 13 nesil önce yerleşmiştir. Yazara göre bu tarih 1528'dir. Lazar'ın üç kardeşinden biri Krasnich kabilesi olup Arnavutluk'a yerleşmiş Müslümandır. Diğer iki kardeş Vasojevich ve Piperkech Ordokos olup Karadağ'a yerleşerek Sırplaşmışlardır. Lazakechi yani Hot kabilesi ise Arnavutluk'a yerleşmiş ve büyük oranda Katoliktirler. Hot kabilesi Arnavutluk'a geldiğinde de burada kendilerinden önce yerleşmiş olan bir toplulukla karşılaşmışlardır. Yerli manasına gelen "Anas" dedikleri bu topluluğun Tatar olduklarına inanıyorlardı. İnsanları altı at üzerinden zıplayacak kadar atletik ve güçlü olup at eti yemiş. Kabile içerisinde kendi kökenleri ile ilgili anlattıkları hikâyelerde bunu nakleden kabile üyeleri Anaslardan geldikleri halde kendi kabileleri içinde yaşamakta olan 20 hanenin hala bulunduğunu ve var olan bu uzak ilişki sebebi ile onlarla evlendiklerini nakletmişlerdir. Durham, *High Albania*, ss. 67-69.

⁴⁶⁴ Dinoshhi ve Mileshe bayraklarından oluşmaktadır (Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss.72-73.). Ğruda kabilesi XVI.-XVII. yüzyıllarda Bosna'dan Arnavutlu'ğa göç etmişlerdir. İslamiyeti kabul etmiş olanların İslamiyete geçmeleri yedi nesil öncesine dayanmaktaydı. Durham, *High Albania*, ss. 75-75.

⁴⁶⁵ XVIII. asrın ortalarında 15'i Müslüman toplam 500 hanede 4500 nüfusa sahipti (Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 192.). Kendilerine yetecek arazileri olmadığından Adriyatik sahilinde bulunan tarlalarda kulübeler inşa edip ziraat mevsimi buralara inerek geçinirlerdi (İ. V. S. , H. 1310, s. 69.). Aslında arazileri gayet güzel ve kanallarla sulanabilir haldeydi. Fakat kendilerine yetecek miktarda mısır üretilemediğinden Leş kıyısındaki ovalara inmekteydiler. Mart ayında köylerine geri dönmekteydiler. Ancak bu toplu bir göç olmayıp kadın ve çocukların köylerinde kaldığı, sadece erkeklerin yiyecek temini için indiği bir göç şekliydi. Clementi- Klemend soyundan gelmekte olan bayraklar ise Vukli, Boğa, Nikshi ve Seltze olmak üzere dört taneydi. Bunlardan Seltze bayrağı iki guruba ayrılarak "Djenovic Seltze" ve Karadağdan gelmiş ve başka kandan olan "Rabijeni Seltze'den" oluşmaktaydı. Seltze 300, Vukli 94, Boga 75, Nikshi 94 haneden oluşmaktaydı. Bayraklardan sadece Seltze'de okul bulunmaktaydı. Durham, *High Albania*, ss. 83-86, 90, 98, 102.

⁴⁶⁶ İsmi Latince "Castrum" kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. İskender Bey öldüğünde onun yasını tutup yol kenarında üzerlerinde siyah bir aba ile ağlamakta olanlara Türkler neden ağladıklarını sorar. Onlar da kılıçlarını kaybettiklerini söylerler. Buna cevap veren Türk ise artık yeni kılıçlarının kendisi olacağını belirtir ve onlara Türk kanununu okuyarak Türk cübbesini giymeye davet eder. Ancak kendilerinin Hristiyan olup hep böyle kalacaklarını, Türk kıyafeti giymeyeceklerini ifade ederek teklifi reddederler. Bunun üzerine Türk onlara "jelek- yelek" giymeyi önerir ve Türk idaresine böylece girmeyi kabul ederler. 1900'lü yılların başında bu kabile hala 1 bayrak ve 500 haneden oluşmaktaydı. Kadınları küçük çocukları ile birlikte İşkodra pazarına inerek sattıkları yünden kazandıkları paralarla yiyecek alarak geri dönerlerdi (Durham, *High Albania*, ss. 42-43, 63.). Ahalisi hayvanları ile birlikte kış mevsimini sahilde, yaz mevsimini ciballerinde geçirirlerdi. İ. V. S. , H. 1310, s. 69.

⁴⁶⁷ Ahalisi kışın hayvanları ile sahilde, yazın ciballerinde geçirirdi (İ. V. S. , H. 1310, s. ay.). Dağdakileri vergiden muaf olup ovadaki arazileri için vergi verirlerdi. Cevdet Paşa, *Tezahir 13-20*, ss. 209-210.

⁴⁶⁸ Ahalisi kış mevsimini hayvanları ile sahilde yazları ciballerinde geçirirler (İ. V. S. , H. 1310, s. ay.). Reçi ve Lohja bayraklarından oluşur (Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 78.).

Rance ⁴⁶⁹	4	470	3722	2782	680/260
Postriba ⁴⁷⁰	3	400	3030	2590	450
Temal ve Eşlak ⁴⁷¹	2	440	3680	-	3680
Şoş ve Şale ⁴⁷²	6	1020	6000	-	6000

Yukarıda bahsedilen cibâllerde 32 kilise, 23 cami, 11 İslam mektebi bulunmaktadır⁴⁷³. Sözü edilen bu yapıların inşasına Cevdet Paşa'nın önerileri üzerine başlanmıştır⁴⁷⁴.

İşkodra şehrinde bulunan cibal komisyonuna üye veren ve hukuki işlemlerini bu komisyonun değerlendirmesi ile yürüten 10 kabilenin dışında İşkodra sancağı içerisinde bulunarak cibal usulüne tabi olduğu halde cibal komisyonuna temsilci vermeyen kabileler de bulunmaktadır. Burada cibal usulü ile ilgili farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Malisya bölgesindeki on kabile hem idari ve askeri hem de hukuki bir sistem vasıtasıyla idare edilir. Bunun yanında cibal usulünün sadece idari ve askeri olarak uygulanmakta olduğu birtakım bayrak, kabile ve kazalar bulunmaktadır. Genelleyerek ifade etmek gerekirse cibal usulünde ikinci gruba dâhil olanlara İşkodra şehrinde oturan ve Müslüman olan kabilelere bölükbaşı gönderilmez

---

Lohja- Lohe bayrağı 80 Müslüman, 40 Hristiyan haneden oluşmaktaydı. Rechi-Reç bayrağının kökeni ise Lohe ile aynı olmayıp karışiktır. Orjinalleri Şale kabilesi olup aslında Katolikler. Merkezleri ve bayraktarı olan yerin adı Grizha olup tamamı İslam'dır. Durham, *High Albania*, ss. 103-104.

⁴⁶⁹ 680'i Katolik, 260'ı Ortodoks'tur. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 70.

⁴⁷⁰ Cukalit (Zuccali) dağı eteklerinde yaşamaktadırlar. Shllokut, Temalit, Toplana bayraklarından oluşur. İşkodra'ya yaklaşık olarak 6 mil uzaklıkta olan bu bayrağın merkezi Drishti'dir. Burada eski bir kilise kalıntısı üzerine inşa edilmiş bir cami vardır. Burasının, Maranay dağına bakan tarafında bir türbe bulunmaktadır. Türbeyi her yıl hac için ziyaret edenler bulunur. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, ss. 143-144, 148.

⁴⁷¹ Shlaku ve Temali bayraklarından oluşur. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 79.

⁴⁷² "Shala" denilen Şale kabilesi Mirdita kabilesi ile akrabadır. Kabile nüfusunun yeterince artması neticesinde Petsaj, Lothaj ve Lekaj olmak üzere üç bayrağa ayrılmıştır. Okolo isminde bir ovası olup 80 kadar hane burada yaşamaktadır ve yetiştirilmekte olan mısırın başka yerlere satılması yasaklanmıştır. Meydana gelecek bir kan davası sebebi ile Ğruda'dan mısır alamayacakları ihtimali doğrultusunda bu yasak konulmuştur (Durham, *High Albania*, ss. 120-123.). İşkodra sancağında bulunan bu kabile tamamen Hristiyan kalmıştır. Kadim zamanların vahşi adetlerini en saf hali ile muhafaza eden bir kabiledir (Süssheim, "Arnavutluk", C. I. , s. 576.). Daha önceden Prizren paşalığı dâhilindeydiler. XVIII. asrın ortalarında toplam 6417 nüfusu vardı. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 147.

⁴⁷³ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 68. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 73.

⁴⁷⁴ Mekteplerin kurulması ile bölgede çocukların okur yazar olmasının ardından camilerin açılması ile sünnet olan kişi sayısı 5170'e ulaşmıştır. 100 yaşını aşmış 30 kişi de sünnet olmak istekleri halde bundan vazgeçirilmişlerdi. Mektep ve camilerin kurulmasından H. 1285 yılına kadar geçen süre zarfında mektebe devam eden 1195 öğrenci vardır. Cevdet Paşa, *Tezahir 13-20*, ss. 185, 213-214.

ama kendi mahalli hukuklarını tatbik ederlerdi. Bu kabileler cibal komisyonuna tabi olmak ve kendilerine bölükbaşı tayin edilmesi dışında malisyâ ciballeri ile aynı ayrıcalık ve görevlere sahiptiler.

İşkodra şehri, Malisyâ bölgesinde olduğu gibi bayraklara ayrılmaktadır. Şehirde bulunan toplam 14 mahalleden 12'sinde Müslimanlar yaşamaktaydı. Bu 12 Müslümanmahallesi kendi içerisinde 15 bayrağa ayrılmış ve iki semtte yoğunlaşmıştı⁴⁷⁵. İki semtten birisi olan Terzihane'de 8, diğer semt olan Debbağhane'de 7 bayraktan bulunmaktaydı. Tophane, Ruskebir, Praşzir, Nevçay, Parveçe, Russağir, Praşbala, Dodas, Debbağhane, Ayazma, Bağçalık, Hacı Resül, Koç, Tepe, Berdiçe adı geçen 15 bayraktı⁴⁷⁶. Sayılan bayraklar sefer esnasında dağılı idaresi dâhilinde orduya katılırlardı⁴⁷⁷. Ancak burada sayılan bayrakların yukarıda ifade edilen kabileler gibi cibal komisyonu dâhilindeki hukuki yapıya dâhil olduklarını söylemek güçtür. İşkodra şehrindeki bayrak yapısı askeri bir içeriğe sahip olmakla birlikte hukuki olarak Osmanlı Devleti'nin nizami mahkemelerine tabiydiler.

İşkodra şehri mahalleleri ve Malisyası ahalisinin yanı sıra aslında çiftçilikle uğraşmakta olan Zadrime nahiyesine bağlı 6 bayrak ile Barbaloş, Buşat, Berdice, Drinkenarı, Dağkenarı, Karaniye⁴⁷⁸ nahiyelerinin Müslüman halkı da sefer zamanı Osmanlı kuvvetleri yanında savaşa katılırdı⁴⁷⁹.

Zadrime daha evvelden bölükbaşı tarafından değil "cabilik" unvanına sahip kişi tarafından idare edilirken sonradan nahiyeye teşkilatı kurulduğunda buraya bir müdür tayin edilmiş, bayrakları ise bayraktarlar ile idareye devam etmiştir. Buyana Kenarı ile Drin Kenarı nahiyesi de bölükbaşı ile değil "tahsildar" denilen birer zabıt ile idare olunurdu⁴⁸⁰. İşkodra şehri mahallelerinden farklı olarak burada sayılmakta olan nahiyeler bölükbaşı tarafından idare edilirdiler. Yani buralarda uygulanmakta

---

⁴⁷⁵ İ. V. S. , H. 1316, s. 141.

⁴⁷⁶ İ. V. S. , H. 1312, s. 65.

⁴⁷⁷ İşkodra kasabasındaki 15 bayrağın hepsi Müslümandır. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 201. ; İ. V. S. , H. 1310, ss. 59-60.

⁴⁷⁸ Karaina nahiyesi 1 bayraktan ibaret olarak İşkodra şehrinin en kalabalık bayrağıdır. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 201, 203.

⁴⁷⁹ İ. V. S. , H. 1310, s. 61. ; İ. V. S. , H. 1315, s. 89. ; Zadrime ahalisi çiftçi olsada bir miktar asker çıkmaktadır. Bu sayıyı Cevdet Paşa 500 olarak vermektedir. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 203.

⁴⁸⁰ Buyana Kenarı nahiyesine bayrak verilmemiştir. Buna teşebbüs edildiğinde var olan bayrakların düzenine, orduya katılma, tayin ve cephaneye alma sırasında uygun bir yer bulunamadığından vazgeçilmiştir. Fakat ahalisi dağılı idaresine tabi olarak diğer bayraklara dâhil olarak orduya katılırlardı. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 200, 202-203.

olan cibal usulü hukuki olarak nizami mahkemelere tabi olmak dışında Malisya ahalisinin idare şekline daha yakındır. Cibal sisteminin uygulanmasında idari ve askeri nitelikler bu nahiyelerde korunmuştur.

Cibal usulüne dâhil olan Leş malisyası ise Leş kazası dâhilinde bir nahije olup, Bulgeri, Manatija, Velja ve nahije merkezi olan Kruzez olmak üzere toplam 4 bayraktan oluşmaktaydı⁴⁸¹. Bu bayraklar cibal usulü çerçevesinde vergi ve zorunlu askerlik gibi yükümlülüklerden muaf olarak mahalli kanunlarına göre idare edilmekteydiler. Ancak kendilerine İşkodra şehrinde ikamet etmekte olan bölükbaşı gönderilmezdi. Hukuki anlaşmazlıklarını nizami mahkemelerde değil dağlı kanunları dediğimiz Dukağın kanununu uygulayarak hallederlerdi. İşkodra Cibal komisyonunda temsilcileri yoktu. Ancak Leş Malisyası nahije müdürünün bir anlamda bölükbaşı vazifesi yapmakta olduğu ileri sürülebilir.

Mirdita kazasını oluşturan Oroş, Dibri, Fani, Kuşan, İspaç bayrakları ile Puka kazasını oluşturan Kabaş, Akbale, Kert, Puka, Berişa, Karacadağ bayrakları dağlı kanunları dâhilinde idare olunmaktaydılar ve her bayrağın bir bayraktarı vardı⁴⁸². Ancak buralarda Malisya bölgesinden farklı bir durum söz konusudur.

Mirdita kazası daha önceden “Kaptan” vasıtasıyla yönetilmekteydi. “Kaptan” bir anlamda bölükbaşının işini yapmaktaydı. Fakat kaptanlar, bölükbaşılar gibi İşkodra şehrinde ikamet etmemekteydiler. Kaptan, Doda ailesinden seçilmekteydi ve tıpkı bayraktarlarda olduğu gibi kaptanlık babadan oğula geçmekteydi. Bu farklılıkları, Mirdita kabilesinin sahip olduğu kadim muafiyetlerden kaynaklanmaktaydı⁴⁸³. Hatta seyyahların gözünde Osmanlı hâkimiyetinin hiçbir zaman tam olarak tesis edilemediği yerler olarak da gösterilmekteydiler⁴⁸⁴. Mirdita kabilesinin kaptan vasıtası ile yürütülen idare biçimi buranın bir kaza teşkil edilmesi ile son bulmuş ve kaymakam eliyle idare olunmaya başlanmıştır. Bayrakları ise yine bayraktarlar eliyle idare edilmeye devam etmiştir⁴⁸⁵. Bu haliyle Mirdita kazasının idari konumu itibariyle hükümetle olan irtibatı dikkat çeker. Ancak buradaki durum Leş Malisyasında yaşanmakta olan durumun bir benzeridir. Mirdita kabilesine bölükbaşı gönderilmez ve böylece kabile şehirdeki cibal komisyonunda temsil

⁴⁸¹ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 87.

⁴⁸² İ. V. S., H. 1312, ss. 99-100, 103-104.

⁴⁸³ Kosova muharebesinde göstermiş oldukları yararlılık nedeniyle H. 840 yılına ait olan ferman ile yaşadıkları bölge kendilerine bırakılmıştı. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 197-198.

⁴⁸⁴ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 288.

⁴⁸⁵ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 200.

edilmezdi. Dukağın kanunu ile anlaşmazlıklarını hallederlerdi. Cibal usulünde bölükbaşı vasıtasıyla yerine getirilmekte olan işlerden olan idari yönetim Mirdita kazasında Kaptan tarafından yerine getirilirdi.

Puka kazası teşkil edilmeden önce anılmış olduğu Dukağın kazası olarak bölükbaşı tarafından yönetilmekteydi. Kazanın, Prizren Caddesi üzerinde bulunması sebebi ile buranın güvenliğinin sağlanması için Dukağın kazası ve bölükbaşı ile idaresi kaldırılarak yerine Puka kazası teşkil edilmiş ve müdür tarafından yönetilmeye başlanır⁴⁸⁶. Fakat buraya atanmış olan müdür, bölükbaşılardan uygulamakta olduğu kadim gelenekleri sebebi ile Puka kazasında oturmayarak yerine bıraktığı bir vekil sayesinde İşkodra şehrinde ikamet etmeye devam etmiştir. Neticede kazaya atanan bir müdür (sonrasında kaymakam) olsa da bölükbaşı ile idare edildiği dönemlerin izlerini muhafaza etmiştir. Kaza içerisindeki bayraklar bayraktarlar vasıtasıyla yönetilmiştir. Puka kazası ve Akbale ile Karacadağ nahiyesi ahalisi vergilerden muaf olarak dağlı idaresi dâhilindeydiler⁴⁸⁷. Ancak İşkodra Malisya bölgesindeki on kabileye şehir merkezinden gönderilen bölükbaşı, Puka kazası kabilelerinde de yoktur. Puka kazası kabileleri bu yüzden İşkodra şehrindeki cibal komisyonunda temsil edilmezdi⁴⁸⁸. Hukuki meselelerini Dukağın Kanunu çerçevesinde kabile içerisindeki meclislerinde hallederlerdi. Puka kazasında cibal usulünün daha çok askeri özellikleri barındırdığı açıktır. İdari olarak kaymakam tarafından yönetilmekte olan bir kaza gibi görünür. Aslında Mirdita kazası ve Leş malisyası nahiyesindeki durum Puka kazası için de geçerlidir. Görevli olan kaymakam aslında bölükbaşı işini yapmaktadır.

---

⁴⁸⁶ Bu tarihlerde kazalar kaymakam değil müdür vasıtasıyla idare edilmekteydi.

⁴⁸⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, ss. 200, 209-210.

⁴⁸⁸ Durham, *High Albania*, s. 189.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞKODRA VİLAYETİNİN SOSYAL YAPISI

2.1 İşkodra Vilayetinde Yerleşim Birimleri

İşkodra vilayeti sınırları dâhilinde değişik ölçülerde şehir ve kasabalar bulunmaktadır⁴⁸⁹. İdari yapılanma bağlamında bahsedilen kaza merkezlerinin birer kasaba veya şehir olduğunu söylemek ilk başta mümkün görünse de her kaza merkezinin aynı zamanda bir yerleşim yeri olmadığı görülür. Özellikle idari bir gereklilik neticesinde oluşturulan kazalarda bu durum dikkati çekmektedir. Kazaların yerleşim alanı olarak içerdikleri birimler İşkodra merkez kazasında şehir, Leş, Akçahisar, Tiran, Draç, Kavaye kazalarında kasaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Tuz, Puka, Mirdita, Şiyak gibi kazalarda durum farklıdır. Sayılan kazalar birbirlerinden farklı nedenlerle de olsa idari bir tasarrufla oluşturulmuşlardır. Bu sebeple yerleşim birimleri köy sınırlarını aşmamıştır.

2.1.1 İşkodra Merkez Kazası Yerleşim Birimleri

İşkodra'da yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde şehrin M.Ö. 2100-1800 tarihlerinde yerleşime açılmış olduğu anlaşılır⁴⁹⁰. Yine M.Ö. VI-V. yüzyıllara ait kalıntılar ile üzerinde İşkodra adını taşımakta olan sikkeler bulunmuştur. İşkodra kalesinin duvarlarında İllirya dönemi ile ilk çağ ve orta çağ dönemlerine ait

---

⁴⁸⁹ Şehir; nüfusunun çoğu ticaret ve sanayi gibi işlerle uğraşan tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim yeridir. Kasaba; şehirden küçük köyden büyük, kırsal özelliklerini kaybetmemiş olan yerleşim merkezinde denilmektedir. Ancak iki yerleşim yerinin birbiri yerine kullanıldığı da görülür. Nedim İpek, "Kuruluşundan Cumhuriyet'e Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Cevdet Yılmaz(edit.), Samsun; Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 165.

⁴⁹⁰ *Qytetet Shqiptare*, Editors Ramdan Çipuri-Genti Kruja-Niuton Mulleti, Epoka University, 2010, s. 39.

buluntulara rastlanması da şehrin tarihi geçmişi bakımından dikkate değerdir⁴⁹¹. İllirya ile Romalılar arasındaki mücadeleler ardından M.Ö. 229 yılında Romalılar İşkodra'yı işgal ederler. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması ile İşkodra Bizans'ın payına düşer⁴⁹². Bizans İmparatorluğu, İllirya devrinde önemli bir konuma sahip olan İşkodra'yı, Arnavutluk topraklarını idare etmek üzere Yeni Epir, Eski Epir, Prevalitan ve Dardania olarak ayırmış olduğu dört eyaletten⁴⁹³ Prevalitan'ın merkezi yapmıştır. İşkodra bu konumunu IX. asra kadar korumuş, bu tarihten sonra Draç şehri lehine gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmeler ile eski önemini yitirmiştir⁴⁹⁴.

Şekil 1: İşkodra Hükümet Konağı⁴⁹⁵.

İşkodra vilayeti merkezi olan İşkodra şehri, kuzeyinde İşkodra gölü⁴⁹⁶ ve Tuz, doğusunda Puka, güneyinde Mirdita kazaları ve batısında Karadağ ve Adriyatik

⁴⁹¹ Bardhi, “ Müfettiş Davut Boriçi'nin Günlüğünde...”, s. 16.

⁴⁹² Şemseddin Sami, “İşkodra”, C. II. , s. 978. ; *Qytetet Shqiptapre*, s. 39.

⁴⁹³ Bazı kaynaklarda Bizansın Arnavutluk topraklarını üç bölgeye ayırmış olduğu belirtilir. Ancak bu halde de Prevalitane eyaletinin merkezi İşkodra idi. Zhelyazkova, *Albania and Albanian Identities*, s. 9.

⁴⁹⁴ Bardhi, “ Müfettiş Davut Boriçi'nin Günlüğünde...”, ss. 18-19.

⁴⁹⁵ İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90444/4.

⁴⁹⁶ Boyana gölü de denilmekte olan İşkodra gölünden pisi, sazan, levrek, kefal balıkları ile yılan balığı çıkarılmaktadır. Yılan balığı diğer göllerden çıkanlara benzemez ve misk gibi kokar. Hatta bu balık humma ve ağrısı olanlara şifa vermekte olup dünyada eşi benzeri yoktur (*Evllya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 57.). Gölden çıkarılan balıklar iriliklerinin yanı sıra çıkarılan yumurtasıyla da meşhürmüş. *Servet-i Fünun*, “İşkodra Coğrafya ve Tarihi”, R. 28 Eylül 1311/M. 10 Ekim 1895, C. 10. , s. 239. , s. 71.

Deniziyle sınırdır⁴⁹⁷. Avrupa'nın en kadim şehirlerinden birisi olan İşkodra'nın⁴⁹⁸ Adriyatik sahiline olan uzaklığı ise 28 km'dir⁴⁹⁹.

Şehre Leş kazası yönünden gelip Drin ve Kir nehirlerinin⁵⁰⁰ birleştiği yerde bulunan köprüden geçerek girildiğinde sağ tarafta⁵⁰¹ zeminden 100 metre yükseklikte bir dağın üzerinde kurulu bulunan İşkodra ya da Rozafe kalesi görülür. Çevresinde bulunan surların uzunluğu toplamda 880 metre olup kale içi 35 dönümlük bir alanı kapsamaktadır⁵⁰². Kalenin batısındaki İşkodra Gölü'nden doğup Adriyatik Denizi'yle birleşen Buyana Nehri⁵⁰³ ile güneyinde bulunup Buyana Nehrine karışarak Adriyatik'e dökülen Drin⁵⁰⁴ ve Kir nehirleri ile çevrili bir ada görünümünde olduğundan kale için "Bu şahin yuvasını yapan ne güzel yere kondurmuş" denildiği rivayet edilir⁵⁰⁵.

Tepe mahallesinin hemen üst tarafında bulunan Rozafe kalesi Arnavut şarkılarına göre Roza ve Fa isimli iki kardeş tarafından İşkodra şehrini ve gölünü korumak üzere yapılmıştır. Kalenin içinde genelde valinin oturduğu harap halde bir konak, depo ve kışla olarak kullanılan yapı, fetih sonrası camiye dönüştürülmüş olan bir kilise ile yağmur sularını saklamak için kullanılan depolar bulunmaktaydı⁵⁰⁶. Ayrıca 100 kadar askerin barındığı meskenler ile bunların buğday depoları da yer almaktadır. Toplam iki kapısı olan kalenin büyük kapısı doğuya bakarken diğeri küçük ovaya⁵⁰⁷ karşıdır. Bu kapıdan kaleye girerken Muya Baba Sultan'a ait makam bulunmaktadır⁵⁰⁸.

⁴⁹⁷ İ. V. S. , H. 1312, ss. 62-63. ; İ. V. S. , H. 1310, ss. 57-58.

⁴⁹⁸ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 34.

⁴⁹⁹ *Servet-i Fünun*, "İşkodra", s. ay.

⁵⁰⁰ Drin ve Chiri nehirleri şehrin güneyinde birleşerek Adriyatik'e akarlardı. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 285.

⁵⁰¹ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 36.

⁵⁰² *Qytetet Shqiptapre*, s. 63.

⁵⁰³ 43 km uzunluğunda olup İşkodra Göl'ünü Adriyatik Denizi'ne bağlayan nehirdir. Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, s.12.

⁵⁰⁴ Manastır vilayetinde Ohri gölünden doğan nehirdir. Kosova vilayetinden gelen Ak Drin ile birleşerek İşkodra vilayetine girip Zadrime ovasına ve Leş civarından Adriyatik'e dökülür. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 27.

⁵⁰⁵ İ. V. S. ,H. 1310, ss. 54-55. ;İ. V. S. ,H. 1312, ss. 60-61. İfadenin bizzat Fatih Sultan Mehmed'e ait olduğu ileri sürülmektedir. *Servet-i Fünun*, "İşkodra Coğrafya ve Tarihi", s. 70.

⁵⁰⁶ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, ss. 40-42.

⁵⁰⁷ Burada kastedilen yer Drin ve Kir ırmakları tarafına ve Kurşunlu camiinin bulunduğu cepheye bakan civardaki arazilerdir.

⁵⁰⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 55.

Şehrin Buyana Irmağı vasıtası ile Adriyatik Denizi'yle olan irtibatı ve gemilerin hareket imkânı İşkodra'yı bir liman şehri yapmaktadır⁵⁰⁹. Şehrin rakımı 9 metre olduğundan sular yükseldiğinde⁵¹⁰ Buyana nehri kıyısında bulunan pazar ve gümrük dairesini hatta bazı mahalleleri sular basar. Bazen aylarca süren bu duruma alışık olan halk "londora" denilen altı düz kayıklar ile hayatlarına devam edermiş⁵¹¹. Drin nehrinin de taşkınlara yol açmasından benzer durum şehrin güneyinde yer alan Zadrime ovasından itibaren tüm arazide yaşanmaktaydı. Bundan dolayı arazide bulunan biraz yüksek tepeler üzerine inşa edilmiş evler, taşkınlar sonrası birer adacık halini alırdı. İnsanlar haftalarca yaşamlarını londoralar vasıtasıyla sürdürürlerdi⁵¹².

Şehrin hava sıcaklığı yazın nadiren 37 dereceye ulaşırken kış mevsimi aralıksız yağan yağmurlarla kasvetli bir hal almaktaydı⁵¹³. İşkodra vilayetinin geneli engebeli arazilerden oluşmaktadır. En büyük dağı şehrin kuzey kısmında yer alan ve ahalinin "Maranay" dediği, Arnavutluk Alpleri veya İşkodra Dağlarıdır. Adı geçen dağ silsilesi İşkodra Gölünün kuzey batısından başlayarak Drin Nehrini izler ve Karadağ içlerine ve diğer kolları ile Yeni Pazar'a kadar gider⁵¹⁴.

Şekil 2: Buyana Nehri Kenarındaki İşkodra Gümrüğü ve Londoralar⁵¹⁵.

⁵⁰⁹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih...*, s. 107.

⁵¹⁰ Suların yükselme sebebi Drin Nehrinden İşkodra Gölüne dökülen sulardır. Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniyeye Cep Atlası*, s.12.

⁵¹¹ *Servet-i Fünun*, "İşkodra Coğrafya ve Tarihi", s. ay.

⁵¹² Peacock, *Albania The Foundling State...*, ss. 28-30.

⁵¹³ *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 63-64.; *İ. V. S.*, H. 1316, s. 140.

⁵¹⁴ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 132

⁵¹⁵ http://www.shkodraonline.com/galeria/main.php?g2_itemId=2213, (24.12.2013)

İşkodra şehri feth edildiğinde, kalenin güneyinde yer alan Hacı Resul (Kafe), Ali Bey, Bahçalık, Öteyaka, Ayazma, Tepe olmak üzere 6 mahalleden oluşuyordu. Fetih sonrası ormanlık ve çalılık alana doğru genişleyerek Tophane, Ruskebir, Praşzir, Nevçay, Paruçe, Russağir, Praşbala, Dodas mahalleleri kurulmuştur⁵¹⁶.

Şekil 3: İşkodra Kalesi, Tabak Mahallesi, Kurşunlu Camii ve Bahçalık Köprüsü⁵¹⁷.

XVII. yüzyıl sonlarında şehir yirmisi Tophane ile Terzihane ve beşi Tabak semtinde olmak üzere 25 mahalleden oluşmaktaydı⁵¹⁸. Mahalle sayısının daha sonraki dönemlerde bu kadar çok olmadığı dikkat çekmektedir. Burada mahalle isimleri ile bayrak isimlerinin bazılarının karıştırılarak birarada verilmiş olması muhtemeldir. XIX. yüzyıl ortalarında ise şehir Tabak, Tepe, Ayazma, Kafe, Bahçalık, Berdice, Kuçi, Dobraçi, Golem ve Rus mahalle-semtlerinden oluşmaktaydı. Her semt sokaklara ya da bayraklara bölünmekteydi. Bayrakların başında ise idareci olarak “bayraktar” bulunmaktaydı⁵¹⁹. Şehrin asıl kalabalığı ise

⁵¹⁶ İ. V. S., H. 1312, s. 64.

⁵¹⁷ Köprünün sol tarafı Bahçalık mahallesidir. Şehre Leş ve Zadrime yönünden gelirken bu giriş kullanılmaktadır. Kurşunlu camisi çevresindeki evlerin yoğunluğu bugünümüzde azalmış durumdadır. Kalenin görünmekte olan yamacı ve İşkodra gölü ile pazara bakan diğer yamacı şehrin ismini almış olduğu kadim yerleşim alanlarıdır. Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 32

⁵¹⁸ Mahalle sayıları verilmekle birlikte isimleri hakkında bilgi verilmemiştir. Bu yüzden diğer kaynaklarda ifade edilmiş olan mahalle sayıları ile uyuşmamaktadır. İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, s. 71.

⁵¹⁹ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 39.

Göl semtinde olup bu tarafa Terzihane adı verilirdi. Drin nehri civarında Bahça, Ayazma, Debbağhane ve Tepe mahallelerinin bulunduğu tarafa da Debbağhane semti denirdi⁵²⁰.

İşkodra vilayeti teşkil edildiğinde eski mahallelerden olan Öteyaka mahallesinin izi kalmamış ve Ali Bey, Hacı Resül, Ayazma, Bağçalık mahalleleri de eski önemini yitirmiştir. 1898 yılında şehirde 12 ‘si İslam 2’ si Hristiyan olmak üzere 14 mahalle bulunmaktadır. Müslümanların yaşamakta olduğu yerler Tophane, Ruskebir, Praşzir, Nevçay, Paruçe, Russağir, Praşbala, Dodas, Debbağhane, Ayazma, Bahçalık⁵²¹, Hacı Resül, Koç, Tepe, Berdiçe namlarıyla 15 bayrağa ayrılmıştır⁵²². Burada şehrin sahip olduğu mahalle sayıları ile Müslümanların yaşadığı yerlerin sayıları arasında bir dengesizlik görülmektedir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi şehirde 14 mahalle veya semt bulunmaktaydı. Bunlar kendi içlerinde bir ya da birkaç sokağa veya bayrağa bölünmekteydiler. Neticede Müslümanlar 12 mahallede yaşamakta olup 15 bayrağa bölünmüşlerdi.

Tablo 11: İşkodra Şehri Nahiyeleri (H. 1315/M. 1897)⁵²³.

Nahiye	Köy	Hane	Nüfus	Müslüman	Hristiyan	Cami	Kilise	Mektep
Buyana Kenarı	21	425	2975	644	2331	6	7	2 İslam Mektebi
Dağ Kenarı	26	705	4950	4474	476	18	2	4 İslam Mektebi
Drin Kenarı	15	735	6265	2800	3465	7	6	2 İslam Mektebi
Karaniye ⁵²⁴	5	367	2579	7579	-	5	-	4 İslam Mektebi

İşkodra şehrinde 2’ si Hristiyan olmak üzere 14 mahalle ile birlikte nahiye müdürlerine denk “bölükbaşı” rütbesine sahip muvazzaf birer memur tarafından

⁵²⁰ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 195.

⁵²¹ Bahçalık mahallesi Drin ve Kir nehirlerinin birleştiği yerdedir. İşkodra kalesinin Kir ve Drin nehirlerine bakan yamacında ve Bahçalık’ın karşısında ise Tabak Mahallesi bulunur (Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 31.). Bu iki mahalle bugün aynı isimle varlıklarını sürdürmektedirler.

⁵²² *İ. V. S.*, H. 1312, s. 65.

⁵²³ *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 93-94. ; *İ. V. S.*, H. 1316, s. 143.

⁵²⁴ Bu nahiye genel olarak taşlıktır ve ahalisi geçimlerini kayıklar ile Podğoriçe ovasına geçip tarım ile sağlarlar. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 195.

idare olunan Buyana, Dağ kenarı, Drin kenarı, Karaniye isimlerinde nahiyelerden oluşan 4 bölge bulunmaktadır. Şehir toplam 67 köyü içerirdi⁵²⁵.

Tablo 11’de gösterildiği üzere İşkodra şehrine bağlı köyler genel olarak Buyana, Drin Kenarı, Dağ Kenarı, Karaniye isimleriyle 4 nahiyeden oluşmaktadır⁵²⁶. Burada adı geçen nahiyelerin aslında birer yerleşim birimi olduğu ve idari olarak kullanmakta olduğumuz nahiyeden farklı bir usulle yönetildiği ortadadır. Nahije adı verilen bu bölgeler-köyler taşra idaresi dâhilinde kurulan nahiyelerden farklıdır. İşkodra şehri dâhilinde sayılmış olan nahiyeler, nahije müdürü vasıtası ile değil bölükbaşı denilen kimseler tarafından idare olunurlardı⁵²⁷.

Tablo 12: İşkodra Şehrinde Bulunan Binalar (H. 1315/M. 1897)⁵²⁸.

Bina	Adet	Bina	Adet	Bina	Adet	Bina	Adet
Hane	8500	Eczane	6	Otel	2	Hastane	1
Dükkân	3550	Kütüphane ⁵²⁹	1	Kışla	3	Hamam	1
Hükümet Konağı	1	Aşçı Dükkânı	36	Belediye Dairesi	1	Topçu Dairesi	1
Han	35	Değirmen	12	Gümrük	1	Cephane	1
Şiyak Dökümhanesi	15	Zeytin Mi’sarası	20	Reji İdaresi	1	Memleket Bahçesi ⁵³⁰	1
Fırın	51	Bağ	1550	Debboy	2	Anbar	1
Debbağhane	1	Matbaa	1	Karakol	7	Rüşdiye	1
Medrese	2	Gazino Meyhane	100	İslam Mektebi	17	Katolik Mektebi	5
Cami	26	Rum Mektebi	1	Rum Kilisesi	2	Katolik Kilisesi	1

⁵²⁵ İ. V. S. , H. 1316, s. 141.

⁵²⁶ Adı geçen nahiyelerin dışında merkez vilayete bağlı olmak üzere çarşı nahiyesi kurulmak istenmiştir. Şehrin girişinde Buyana Nehri kenarında bulunan çarşı esnaf ve tüccarlarının mahkeme işlemleri için şehre gitmek zorunda kalmaları sebebi ile İşkodra vilayeti burasının nahije olarak teşkil edilmesini Dâhiliye Nezareti’ne teklif eder. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti ile Adliye Nezareti’nin görüşleri doğrultusunda, sadece idari ve adli işlemlerde kolaylık sağlanması için mevcut mevzuat gereği böyle bir nahiyenin kurulamayacağı İşkodra vilayetine bildirilir. BOA, *DH. MKT.* 2658/95, H. 5 Şevval 1326/M. 31 Ekim 1908.

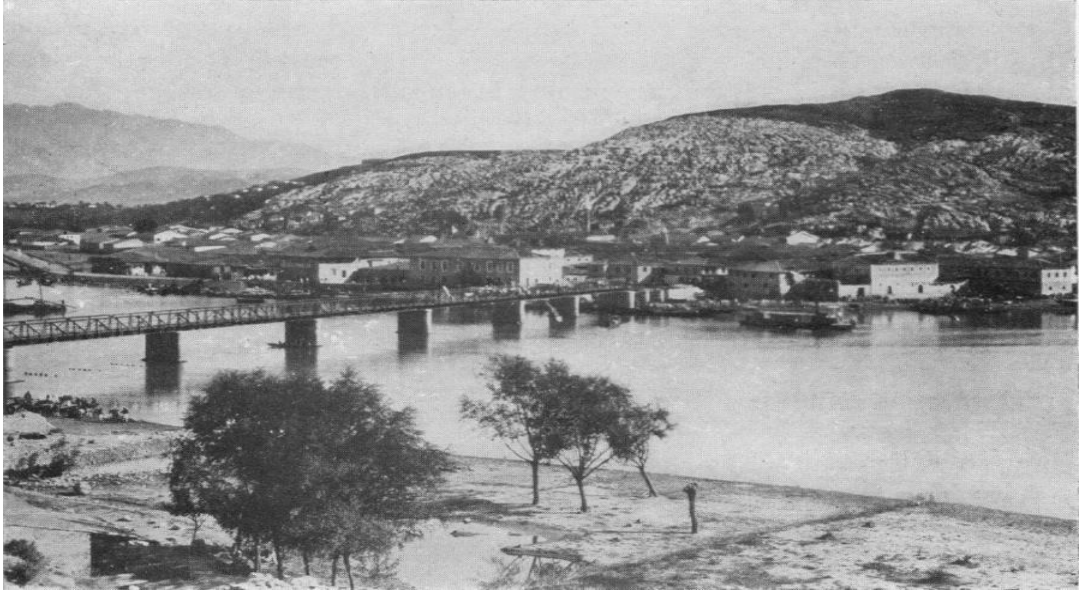
⁵²⁷ Burada yönetimle alakalı özel bir durum dikkat çekmektedir. Bu durumu tezin birinci bölümü içerisinde “dağlı idaresi” başlığı altında açıklamıştık. Bu sebepten burada adı geçen nahiyelerle ilgili fikir vermesi açısından köy, nüfus, cami, mektep, kilise sayıları verilmekle yetinilmiştir.

⁵²⁸ İ. V. S. , H. 1315, ss. 90-91. ;İ. V. S. , H. 1312, ss. 68-69.

⁵²⁹ Burada verilen iki medreseden birisinde, Arapça ve Farsça yazma eserlerin bulunduğu kütüphane olduğu belirtilmiştir. Fakat tabloda ayrı olarak verilen kütüphane ile medrese içerisindeki kütüphane mi işaret edilmiş tespit edemedik (Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 43.). Evliya Çelebi ise medrese sayısını 6 olarak belirtmiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 56.

⁵³⁰ Kışla-yı Hümayuna yakın olup kasabanın en güzel yerinde bulunmaktaydı. *Servet-i Fünun*, “İşkodra Coğrafya ve Tarihi”, s. 71.

Evliya Çelebi İşkodra’da bulunan camilerle ilgili bilgiler vermektedir. Çarşı Başında bulunan Sultan Bayezid-i Veli Camii, Ali Bey mahallesinde Hüseyin Bey Camii, İskele-başında Müftü Camii ve Kara Hasan Camii meşhur olan camileridir. Bu camilerden başka 70 adet mescit bulunduğunu da bildirir⁵³¹. Tabloda gösterilen Cami sayısı, İşkodra’nın Manastır vilayetine bağlı bir sancak olduğu 1875 yılındaki cami sayısından azdır. Bu dönemde İşkodra’daki cami sayısı 44 olarak belirtilmişti. Ayrıca şehirde kilisenin bulunmadığı da ifade edilmektedir. Burada, merkez kaza sınırlarının değişmediği dikkate alındığında, salname kayıtlarındaki tutarsızlığın baskı hatası ya da yanlış bilgiden kaynaklanmış olabileceği akla gelmektedir. Bir diğer husus ise merkeze bağlı nahiyelerin sayım yapılırken dikkate alınmamış olması ihtimalidir. Bu haliyle daha önceden merkez nahiyelerdeki camiler de dikkate alınıyorken artık rakamlar ayrı ayrı verilmeye başlanmış olabilir. Burada, cami sayısı dışındaki bilgiler diğer kaynaklardakilerle uyumaktadır⁵³². Ayrıca İşkodra’nın her Türk şehrinde olduğu gibi birçok camisinin olduğu, her sokağında iki ya da üç cami bulunduğu da aktarılan bilgiler arasındadır⁵³³.

Şekil 4: İşkodra Pazarı, Gümrük Dairesi, Buyana Nehri ve Köprüsü⁵³⁴.

⁵³¹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, ss. 55-56.

⁵³² Ünlü, “Manastır Vilayeti’nin...”, s. 105. ;Cami sayısının 40 olarak verildiği diğer kaynaklar için bkz. Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye’nin Tarih...*, s. 107. ; Şemseddin Sami, “İşkodra”, C. II. , s. 977.

⁵³³ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqipërisë...*, s. 43.

⁵³⁴ Woods, “Albania and Albanians”, s. 269.

Yukarıdaki tabloda verilmemiş olsa da şehrin bir mil kadar uzağında bir pazar vardır⁵³⁵. Yukarıdaki fotoğrafta bir kısmı görülen pazar, Buyana Nehri kenarında yer almakta olup diğer yanında yükselen tepede İşkodra Kalesi bulunurdu⁵³⁶. Bağçalık tarafından şehre gelindiğinde Drin ve Kir nehirlerinin birleştiği yerdeki köprüden⁵³⁷ geçildikten sonra İşkodra Kalesinin üzerinde bulunduğu dağın burnundan dönülerek şehre girilir.

İşte bu şekilde sağdaki tepede kale, sol tarafta İşkodra Gölünün ve Buyana Nehrinin bulunduğu, sol tarafta taştan yapılmış ve yaklaşık 1500 dükkânı⁵³⁸ içeren pazar olduğu görülür. 1830'lu yıllarda 2000 dükkân ve depo içeren İşkodra pazarı, 1870'lere gelindiğinde 2500 dükkâna ev sahipliği yaparak İşkodra şehrini Balkanların önemli ticaret merkezlerinden birisi durumuna getirmiştir. Ancak 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, 1874 yılında Selanik-Mitroviçe tren yolunun hizmete girmesi ve 1880 yılında Bar ve Ülgün şehirlerinin Karadağ'a terki sonucu İşkodra eski ticari canlılığını kaybetmeye başlamıştır⁵³⁹. Pazar içerisindeki dükkânlarda Avrupadan ithal edilmiş olan araç gereçler, silahlar, çömlekler, deri ürünleri, ahşap malzemeler, meyve ve sebzeler gibi ihtiyaç dâhilindeki hemen her şey bulunmaktaydı. Yapılan alışverişlerde her cins para kullanılmaktaydı⁵⁴⁰. Gün batımından 1 saat kadar önce kapatılan pazar⁵⁴¹, ücretini tüccarların ödemiş olduğu, 4 kolluk tarafından korunmaktaydı. Yine her hafta pazar günü açılan pazara, dağlı kabileler ile çevre köy ahalisi, ürünlerini satmak üzere inerlerdi⁵⁴².

Pazarın tam ortasında 1807-1808 yıllarında vezir Buşatlı İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış olan bir bedestan bulunurdu. İçerisinde iki katlı ve iki cepheli 64 adet dükkân barındırmaktaydı. Üzerinde farklı motiflerle işlemler olan iki büyük kapı ile onlara göre daha küçük olan iki kapısı daha vardı⁵⁴³.

⁵³⁵ Yıkılmış olan pazarın bulunduğu yerin önünden geçen caddenin adı bu gün "Eski Pazar" dır.

⁵³⁶ Kimi kaynaklara göre pazar, şehir merkezine 2 mil uzaklıktadır. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 280.

⁵³⁷ Bu köprü Buşatlı Ahmet Paşa tarafından 1768 yılında yaptırılmıştır. Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 32.

⁵³⁸ Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre o tarihlerde pazar 500 dükkâna sahipti. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 56.

⁵³⁹ *Qytetet Shqiptapre*, s. 82.

⁵⁴⁰ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, ss. 132-134,148.

⁵⁴¹ Lear, *Journals Of a Landscape...*, s. 132.

⁵⁴² Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 40.

⁵⁴³ *Qytetet Shqiptapre*, s. 75.

İşkodra'nın eski şehir alanı, İşkodra kalesinin eteğinde olup bir kısmı İşkodra gölü ve pazarına bakmaktaydı. Bu kısımdaki evlerin bazıları yarı harap vaziyetteydi. Şehre İşkodra ismi bu tepeye yerleşimin ardından verilmiştir⁵⁴⁴. Osmanlı fethinden sonra kurulan yeni şehirdeki çatıları alçak ve yayvan evlerin çevresi, mahremiyetine düşkün ahali tarafından yüksek duvarlar ile örülmüştü⁵⁴⁵. Evlerin çevresindeki duvarlar sebebiyle labirent halini almış sokakların bulunduğu yeni şehir, Türk şehir yapısı çerçevesinde oluşturulmuş bir şehir olarak, geceleri hiçbir sesin duyulmadığı, caddelerin bomboş ve sakin olduğu bir hal almıştı⁵⁴⁶.

Şekil 5: İşkodra Belediye-Memleket Bahçesi⁵⁴⁷.

Şehrin giriş kısmında bulunan kale ve pazarın kuzeyindeki düzlük alandaki şehir merkezi; kale, pazar ve gölün ortasında kalmıştır. Şehir merkezi sahip olduğu bahçeli evler nedeniyle “İşkodra'nın bahçe kısmı” diye de anılmış⁵⁴⁸. Şehirdeki evlerin ve camilerin güzel işlemeli ve boyalı olması göze çarparmış. Ancak bakımsız olmaları sebebi ile ahşap oymalarının kırılmış, boyalarının dökülmüş olduğu

⁵⁴⁴ İtalyanlar “tepe üzerindeki” anlamında Scutari ifadesini kullanırmış. Tozer, *Researches in the Highlands...*, ss. 285-286.

⁵⁴⁵ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, ss. 127-128.

⁵⁴⁶ W. F. Wingfield, *A Tour in Dalmatia, Albania and Montenegro with in Historical Sketch of The Ragusa*, London; Richard Bentley, 1859, ss. 155-156.

⁵⁴⁷ *Servet-i Fünun*, “İşkodra Coğrafya ve Tarihi”, s. 62.

⁵⁴⁸ Lear, *Journals Of a Landscape...*, ss. 132-134.

kaydedilmektedir⁵⁴⁹. İşkodra şehrindeki evler, kış mevsiminde Buyana ve Drin nehirlerinin meydana getirdiği taşkınlardan çevresindeki duvarlar sayesinde kurtulurdu. Ancak taşkın zamanlarında sokaklar birer suyolu halini alırdı⁵⁵⁰.

Memleket bahçesi ile hükümet binasının bulunduğu yerin köşesinde konsoloshanelerin olduğu cadde yer almaktaydı. Burası aynı zamanda Müslüman ve Hristiyanlara ait mahallelerin de birleştiği yerd. Bu noktadan başlayarak Kir ovasına kadar uzayan “Fuschta Chocta” caddesi şehrin en işlek caddelerinden birisiydi. Bu caddede gün boyu turlar atan şehirli ve dağlı Arnavutları izlemek mümkündü. Müslümanlar tarafından işletilmekte olan birçok lokantanın bulunduğu caddede hanlar da vardı⁵⁵¹.

Şekil 6: İşkodra Paruse Meydanı, Otel Kosova ve Otel Balkan 1923⁵⁵².

XIX. yüzyılın sonlarında şehirde iki otel bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi olan “Otel Toshli”, konsoloshanelerin bulunduğu muhitteydi. Otel içerisindeki birçok eşya İngiltere’den ithal edilmişti. Özellikle porselenler dikkati çekmekteydi. Otelin

⁵⁴⁹ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, s. 110.

⁵⁵⁰ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 45.

⁵⁵¹ Peacock, *Albania The Foundling State...*, ss. 37-39.

⁵⁵² Bu fotoğrafta solda görülen iki katlı binada aynı anda iki otel bulunmaktadır: Otel Kosova ve Balkan Otel. Aynı açıdan çekilmiş meydana ait diğer fotoğraflarda Kosova Otel yerinde Bosna Otel yazdığı görülmektedir. *Qytetet Shqiptapre*, s. 104.

işletmecileri Yanyalı iki kardeş olup müşterileri genellikle Hristiyan tüccarlardı⁵⁵³. Şehirde bulunan diğer otel hakkında görsel malzemeler vasıtasıyla bilgi edinebilmekteyiz. Paruse meydanında bulunan iki katlı binanın da çeşitli zamanlarda “Bosna Otel”, “Otel Balkan” ve “Kosova Otel” isimleri ile faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir.

2.1.2 Tuz Kazası Yerleşim Birimleri

Tuz’da tahrir yapılmadığı halde idaresindeki 24 köyde⁵⁵⁴ yaklaşık olarak 1230 hane⁵⁵⁵ bulunmaktadır. 7500’ü bulan nüfusunun 3120’si Müslüman kalanı Hristiyan’dır⁵⁵⁶. Kaza dâhilinde 1 kışla, 1 hastane, 2 mescid, 4 mekteb, 4 kilise bulunmaktadır⁵⁵⁷.

Bu yapıların dışında birtakım imar faaliyetleri girişimi de olmuştur. Kışla ve hükümet dairesinin bulunduğu meydana cami ve sundurmalı pazar yeri yaptırılması yönündeki düşünce üzerine adı geçen yerde inceleme yapılır. Neticede Tuz kaza merkezi olduğu halde burada 5-10 haneden başka bir şeyin bulunmadığı, bu sebeple orada sundurmalı pazar yeri inşasına şimdilik gerek olmadığı belirtilmiştir. Tuz’da bulunan kalede görevli askerler ve civardaki Müslümanların dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için mevcut olan mescidin tamiri ile ahşaptan bir minare yapılmasının yeterli olacağı belirtilmiştir. Böylece yapılması planlanan cami ve pazar yeri yapılmamıştır⁵⁵⁸. Fakat daha sonra gerçekleşen yazışmalar üzerine mescidin genişletilip ahşap minaresinin inşasına karar verilmiştir. Mescidin genişletilebileceği alanda sıbyan mektebinin olması ve ahalinin imar işleri için verecek parasının bulunmaması üzerine Şura-yı Devlet kararıyla masrafları maliye nezareti üstlenir. Böylece sıbyan mektebi başka bir yerde yeniden yapılacak ve mescit de genişletilmiş olacaktır⁵⁵⁹.

Buradan hareketle Tuz’un kaza merkezi bir kasabadan ziyade idari bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusu daha çok civar köy ve dağlarda ikamet etmektedir. Muhtemeldir ki Karadağ sınırında bulunması Tuz köyünün kaza haline

⁵⁵³ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, ss. 110-113.

⁵⁵⁴ D. S. , H. 1311, s. 837.

⁵⁵⁵ İ. V. S. , H. 1316, s. 144.

⁵⁵⁶ İ. V. S. , H. 1312, s. 86.

⁵⁵⁷ İ. V. S. , H. 1310, s. 81. ; İ. V. S. , H. 1315, s. 109.

⁵⁵⁸ BOA, *İ.DH. 1265/99437*, H. 30 Recep 1309/M. 29 Şubat 1892.

⁵⁵⁹ BOA, *MF. MKT. 274/61*, H. 29 Muharrem 1313/M. 22 Temmuz 1895.

dönüşmesinde etkili olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Tuz'un kaza merkezinde idari birimler bulunmaktadır. Fakat kasaba ölçeğinde büyümediği için yerleşim alanları daha çok kaza dâhilindeki köylerden ibaret olarak kalmıştır.

2.1.3 Leş Kazası Yerleşim Birimleri

Venedikliler zamanında kasaba, Adriyatik kıyısındadır. İki tarafından Drin nehri geçtiği için bir ada halinde olup, güzel ve hayli büyük bir görünümü varmış. Kasabanın 3 mil genişliğindeki çevresi duvarlarla örülü olduğu halde halkın bir kısmı sahilde yerleşmiştir. Ancak zamanla ada kaybolmuştur. Muhtemelen Drin nehrinin taşması sonucu ortadan kalkmıştır. Kasabanın ortadan kalkması sonucu yerinde çok da gelişmemiş, Çingeneler ve Katoliklerin oturduğu bir köy kurulmuştur⁵⁶⁰. Bu dönemden kalma 5 büyük kiliseden biri camiye dönüştürülmüş fakat sonra harap olmuştur. Bu caminin harabelerinde İskender Bey'in gömülü olduğu kesin ise de yeri tam olarak belli değildir⁵⁶¹. Şehrin deniz tarafında bir kale harabesi vardır. Bu kale önünden denize açılan gemiler geçmekteydi⁵⁶². Kale içerisine girilince ne kadar korunaklı bir şekilde yapılmış olduğu anlaşılır. İçerisinde küçük ve büyük toplar, fırın, hamam ve cami bulunmaktaydı⁵⁶³.

Kasabanın doğu tarafı dağlık, batısı denize kadar ovalık bir alandır. Toprağı verimli ise de Drin ırmağından setler vasıtasıyla korunmadığından taşkınlara uğrar. Bu durum araziye bataklık haline getirmiştir. Sahip olduğu geniş meralar sebebiyle İşkodra civarındaki ahali kış mevsiminde hayvanlarını bu meralara getirmiştir. Ormanlık alanları bol olup buradan elde edilen kereste ihraç edilirdi.

Leş kasabasında birisi antik diğeri ise Osmanlı fethi sonrası kurulmuş olan iki farklı kasaba bulunmaktadır. Bunlardan daha eski olanı Drin nehri kıyısındadır. Burası etrafı surlarla çevrili bir kale merkezindeki kadim Lissus kasabasıdır. Şemseddin Sami'nin verdiği bilgilere göre kasabanın 8 dükkândan oluşan çarşısı, her hafta pazar günü kurulan pazarı ve 4 camisi vardır. Drin nehrinin taşması ile oluşan bataklıklardan dolayı ahalisinin çoğu Murkine tepesindeki bahçeli evlerde ikamet

⁵⁶⁰ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqipërisë...*, ss. 70-71.

⁵⁶¹ İskender Bey'in burada değil Dalmaçya kıyılarındaki Lissa adasında gömülü olduğu ileri sürülür (İ. V. S. , H. 1316, s. 145.). Leş şehrinin eski isimlerinden birisinin Lissus olduğu dikkate alındığında Lissa denilerek kast edilen adanın burası olması muhtemeldir.

⁵⁶² Burada bahsedilen yerin şehrin Drin Nehri kıyısındaki kale harabesi olması muhtemeldir. İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi Tarihi ve Coğrafyası*, s. 78.

⁵⁶³ İ. V. S. , H. 1316, ss. 144-145.

etmeye başlamıştır⁵⁶⁴. Yaşanan taşkınlar sebebiyle yeni kurulmuş olan bu kasaba sahip olduğu pazarı, Müslümanların oturduğu bahçeli evleri ile birlikte yamaçta bulunmaktaydı. Hristiyan nüfus ise daha çok Drin nehri etrafında yani yeni kurulan kasabanın aşağısında, kadim kasabanın çevresinde bulunan bahçeli evlerde ikamet etmekteydiler⁵⁶⁵. İkamet edilen bu evlerin bahçelerinde su kuyusu bulunup çevresi yüksek duvarlarla örülüydü.

Yeni kurulmuş olan Leş kasabası içerisinde 80 mağazası olan bir pazar bulunmaktaydı. Yine pazar günleri dağlıların ve özellikle Mirditlerin geldiği pazar kurulurdu. Bu pazarda tahıl, keten, boya ve inşaat için ağaçlar, balmumu, yün, ayı postu, tavşan ve samur postu satılmaktaydı. İşkodralı ve Draçlı tüccarlar da bu pazara gelmekteydiler⁵⁶⁶. Ancak pazar günü kurulan bu pazara Hristiyanların gelmediği nakledilen bilgiler arasındadır⁵⁶⁷. Katolik Mirditlerin pazara inmekte olduğu bilgisi birlikte değerlendirildiğinde bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Dağlı Arnavutların ibadetlerinde disiplin görülmediğinden pazar günü kasabaya inmiş olmaları muhtemeldir.

Kaynaklarda ifade edilmemiş olsa da Leş kasabasında Drin nehri kıyısında bu gün harabe haldeki kale dışında başka bir kale daha bulunmaktadır. Murkine tepesi üzerinde konumlandırılmış olan kale kasabadan 186 metre yüksekliktedir. Duvarlarının bir kısmı M.Ö. II-III. yüzyıllara ait olup Lissus döneminden kalmıştır. Kale 1478 Osmanlı fethi sonrası Sultan Süleyman tarafından tamir ettirilmiştir. İçerisinde 1521 yılında yaptırılmış olan Süleyman Caminin duvarları ve minaresinin bir kısmı ayakta. Ancak tavanı yoktur. Kale içerisinde caminin yanı sıra kilise harabesi, su depoları ve cephanelikler bulunmaktadır. Kale girişinde antik dönemden kalma kilise ve mezar harabeleri vardır. Kale tarihi süreç içerisinde Lissus devri ardından Roma, Bizans, Vendik, Dukağın ve Osmanlı idaresinde çeşitli değişikliklere uğramış ve son halini Osmanlı devrinde almıştır.

---

⁵⁶⁴ Şemseddin Sami, “Leş”, C. V. , ss. 3991-3992.

⁵⁶⁵ Lear, *Journals Of a Landscape...*, ss. 125-126.

⁵⁶⁶ Burada 3 ya da 4 cami ile birlikte bir hocanın idaresindeki İslam mektebi de bulunmaktaydı. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, ss. 71-72.

⁵⁶⁷ Lear, *Journals Of a Landscape...*, s. 155.

2.1.4 Akçahisar Kazası Yerleşim Birimleri

Kruja, Kroia şeklinde de isimlendirilen Akçahisar kasabası bir dağın eteğinde dağınık bir şekilde inşa edilmiş evlerden oluşmaktadır. Dağın tepesinde bir kale mevcuttur. Bu kale 1831 tarihinde Reşid Paşanın emriyle tamir ettirilmiştir. Kalenin harabeleri içerisinde 80 hane ile 2 cami⁵⁶⁸ bulunur⁵⁶⁹.

Kruja kalesi İskender Bey'in kalesi olarak da bilinir. Kalenin hemen altında hafif bir şekilde kıvrılarak yarım daire şeklini almış bir pazar vardı. Akçahisar beyinin konağı pazara ve pazarın girişinde bulunan caminin yükselen beyaz minaresi ve zeytin ağaçları ile kaplı dağa bakmaktaydı⁵⁷⁰.

İşkodra sancağı içerisinde nüfus sayımının yapılmış olduğu tek kaza olan Akçahisar dâhilinde dağlık alanları ile birlikte toplam 49 köy bulunmaktaydı. 2164 hanenin bulunduğu kaza genelinde 26 tekke, 17 kilise, 13 mescid, 3 cami, 4 ibtidai mektebi, 1 rüşdiye mektebi, vardı. Akçahisar malisyelerinde dağlı kanunu uygulanmamakta, ahalisi Osmanlı Devleti kanun ve nizamlarına tabi olarak idare edilmekteydi⁵⁷¹.

2.1.5 Mirdita Kazası Yerleşim Birimleri

İşkodra sancağı dâhilinde kaza olarak gördüğümüz Mirdita kazasındada şehir veya kasaba ölçeğinde herhangi bir yerleşim yeri bulunmamaktaydı. Mirdita kabilesi içerisinde bulunan beş bayrak ve bu bayrakların yaşamakta oldukları dağ köyleri yerleşim birimi olarak görülür.

Mirdita kabilesi genel olarak da birtakım ayrıcalıklara sahipti. Fethin ilk yıllarından itibaren Mirdita halkı her evden bir asker vermek karşılığında bütün vergilerden muaf tutuldukları gibi arazilerine Müslüman nüfus da iskânı edilmemiştir⁵⁷². Osmanlı ordusuna yapmış oldukları bu yardımlar sonraki yıllarda da

---

⁵⁶⁸ Günümüzde kalenin içerisinde bulunmakta olan camilerden birisinin minaresi büyük oranda ayakta. Üzerinde sekiz köşeli yıldız ve hilal damgaları olan minare H. 1203 tarihini işaret eder. Kalenin içerisinde fetih sonrası yaptırılmış olan XV. yüzyıla ait harabe durumda bir de hamam bulunmaktadır.

⁵⁶⁹ Şemseddin Sami, "Akçahisar", C. I. , ss. 257-258.

⁵⁷⁰ Yazar Kruja'da dinlemiş olduğu ezanın, o zamana kadar duydukları içerisinde en iyisi olduğunu da belirtmiştir. Lear, *Journals Of a Landscape...*, ss. 110-111,120-121.

⁵⁷¹ *İ. V. S.* , H. 1316, s. 147. ;*İ. V. S.* , H. 1315, s. 121. ;*İ. V. S.* , H. 1312, s. 96. ;*İ. V. S.* , H. 1310, s. 91.

⁵⁷² "Arnavutlar", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 369

devam etmiştir. Hizmetlerinin karşılığında Mirdita prensinin almış olduğu mecidiye nişanını gururla taşıyarak misafirlerine gösterdiği kaydedilmektedir. Güney Arnavutluk ve Karadağ'a yapılan seferler esnasında göstermiş olduğu faydadan dolayı Mirdita Prensi Bib Doda'ya paşa ünvanı verilmiş⁵⁷³, kendisi resmi memur kıyafetleri giymeye başlamıştır⁵⁷⁴.

Mirdita ahalisinin bu bölgeden ayrılarak başka bölgelere yerleşmelerini ve vergi muafiyetlerinin devamı isteğini merkez kabul etmemiştir. Vergi muafiyetlerinin ancak topraklarında oturmaya devam etmeleri halinde süreceği bildirilmişti⁵⁷⁵. Hatta XVII. yüzyılda Osmanlı-Avusturya mücadelesinde gösterdikleri yararlılık karşılığında kendilerine uzun süre boyunca yıllık 20 ton kokoroz⁵⁷⁶ yardımı yapıldığı söylenmektedir⁵⁷⁷. Bu yardımların devam etmekte olduğuna şahit olan seyyah, gönderilmekte olan erzak konvoyu ile Mirdita kazası merkezi konumundaki Oroş köyüne gitmiştir⁵⁷⁸.

Verilen tüm bu ayrıcalıklara rağmen Mirdita halkı sınırlı olan geçim kaynaklarının yetersizliği ve savaşçı karakterlerinin de etkisi ile sığır hırsızlığı, haydutluk gibi eylemlerle anılırlarmış⁵⁷⁹. Bölgede devam eden yangın, gasp gibi huzursuzluklara çözüm olarak İşkodra'dan Mirdita'ya bir araba yolu⁵⁸⁰ yapılması ve İşkodra'dan Firzovik'e kadar gidecek bir demiryolunun buradan geçmesi talebi gündeme gelmiştir⁵⁸¹. Yapılması planlanan bu yolda, Mirditalıların günlük iki-üç kuruş yevmiye ile çalıştırılarak eşkıyalıktan vazgeçirilmeleri İşkodra vilayetince önerilmiştir⁵⁸². Aralıklarla öne sürülen bu çözüm şekli Mirdita ahalisinin geçimlerini idame etme usulleri hakkında bizlere fikir vermektedir. İşlenebilir arazilerinin olmayışı Mirditalıları eşkıyalığa sürüklemekteydi.

⁵⁷³ Cevdet Paşa'ya göre Kırım harbi esnasında Bib Doda yararlılık göstermişti. Fransa sefaretinin teklifi ile Osmanlı Devleti kendisine Mirliyalık rütbesi vermişti. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 180.

⁵⁷⁴ Yazar kendisinin Oroş köyünü ziyaret eden ilk Avrupalı olduğunu da belirtmektedir. Tozer, *Researches in the Highlands...*, ss. 295, 303.

⁵⁷⁵ BOA, A. MKT. MHM. 477/21, H. 29 Şevval 1291/M. 9 Aralık 1874.

⁵⁷⁶ Kokoroz mısır demek olup Arnavutlar için buğday ekmeği yerine kullanmaları sebebiyle çok önemlidir. Mısırın bulunmadığı zamanda ordu içerisindeki Arnavut askerlere buğday ekmeği verilmeye başlanınca askerlerin şikâyetleri artmıştı. Bunun üzerine bölükbaşılar çağrılarak biraz daha idare etmeleri istenilmiş. Ardından gerekli miktarda kokoroz Korfu'dan getirtilerek muhtemel bir isyan önlenmişti. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 168.

⁵⁷⁷ Süsseim, "Arnavutluk", C. I., s. 575.

⁵⁷⁸ Tozer, *Researches in the Highlands...*, ss. 288-290.

⁵⁷⁹ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, ss. 123-124.

⁵⁸⁰ BOA, BEO. 3905/292846, H. 19 Cemazıyilevvel 1329/M. 18 Mayıs 1911.

⁵⁸¹ BOA, DH. MKT.1784/16, H. 11 Rebiülevvel 1308/M. 25 Ekim 1890.

⁵⁸² BOA, BEO. 1814/135998, H. 14 Zilhicce 1319/M. 24 Mart 1902.

Mirdita kazasında hükümet konağı ya da diğer bir idari yapı görünmemektedir. Ancak Mirdita prensinin Mirdita kazası merkezi konumunda olan Oroş koyünde bir konağı vardır⁵⁸³. Bu evin resmî haberleşmeler için kullanılmış olması muhtemeldir.

Şekil 7: Oroş'ta Bulunan Mirdita Prensine Ait Konak⁵⁸⁴.

1873 yılında İşkodra valisi Mirdita ahalisinin ekonomik durumunu belirttikten sonra burada hükümet konağı, kilise ve mektep inşa edilmesinin faydalı olacağını ifade eder. Kazada okumak isteyenlerin okulları olmadığı için Karadağ'a gitmek zorunda kaldıkları belirlenir. Adı geçen 3 yapının maliyetinin ise 120 bin kuruş olacağını bildirir. Fakat merkezden gelen cevapta Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulduğunda ahalinin kilisesini kendi imkânları ile yapmakta olduğundan bunun devletçe yapılması uygun görülmemiştir. Hükümet konağıyla mektep için ise keşif yapılması gerektiği bildirilmiştir⁵⁸⁵. Nitekim biz bu tarihten sonra Mirdita'da devlet tarafından inşa edilmiş kilise ve hükümet konağı tespit edemedik⁵⁸⁶.

⁵⁸³ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 299.

⁵⁸⁴ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 300.

⁵⁸⁵ BOA, A. MKT. MHM. 461/17, H. 20 Cemazeyilahir 1290/M. 15 Ağustos 1873.

⁵⁸⁶ Ancak burada İşkodra zabıta alayı 3. Mirdita taburu toplam 245 asker ile bulunduğu için askerlerin ikamet etmekte oldukları bir yapının olması muhtemeldir. Ancak buna ilişkin bir binanın varlığına rastlamadık. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 96-97.

İdari binalarla ilgili kayda rastlamadığımız kazanın tüm sakinleri Katoliktir. Nüfus sayımının yapılmadığı kazada 1700 hanede toplam 8500 kişinin yaşamakta olduğu tahmin edilir. Sefer zamanı Malisya ahalisi gibi Osmanlı ordusuna katılırlar. Kaza genelinde dağlı kanunu yani cibali usulü uygulanmaktaydı⁵⁸⁷.

2.1.6 Puka Kazası Yerleşim Birimleri

Puka'nın idari olarak ifade etmekte olduğu kaza sınırları içerisinde şehir ya da kasaba diyebileceğimiz bir yerleşim birimi bulunmamaktadır. Puka ahalisini oluşturan kabileler ve onların da ayrılmış oldukları bayraklar köylerde ikamet etmekteydiler. Belgelerde kaza merkezi olarak tarif edilen yer ise kaymakam, tahrirat kâtibi ve zabita memurlarının bulunduğu yerdir. Haliyle burası bir kasaba olmaktan uzaktır. Bu anlamda Puka eski adı ile Dukagin kazası, Kabaş, İkbale, Kert, Puka, Berişa, Karacadağ olmak üzere 6 bayrağa ayrılarak toplamda 46 köyden oluşan bir yerleşim birimidir.

2.1.7 Draç Merkez Kazası Yerleşim Birimleri

M.Ö. 627 yılında İlliryalı kabileler tarafından inşa edilmiş olan bir yerleşim birimidir⁵⁸⁸. Roma İmparatorluğu döneminde işlek bir liman olan Draç'a gemilerle gelen yolcular, İlbasan, Manastır yoluyla Selanik'e ve Yunanistan'a giderlerdi⁵⁸⁹. Eski zamanlarda küçük bir ada halinde olan şehrin kuzeyine 5 ve güneyine 1 km mesafede iki kanal bulunmaktaydı. Bu iki kanaldan kuzeydeki, zamanla dolmuş bataklık olmuştur. Bu şekilde liman, sazlık ve bataklık nedeniyle yazın hastalıklar yayan bir yer haline gelmiştir. Güneydeki kanal ise küçük kayıkların işleyebileceği bir halde kalmıştır. Bu kanal üzerinde 36 metre uzunluğunda ahşap köprü bulunmaktaydı. Kasabanın konumu sebebiyle sancak merkezi yapıldığı ve nüfusunun 5000'i bulduğu görülmektedir⁵⁹⁰. Draç sancağının merkezi olan Draç kasabasında bulunan binalar aşağıda listelendiği gibidir.

---

⁵⁸⁷ *İ. V. S.*, H. 1315, s. 127.

⁵⁸⁸ *Qytetet Shqiptapre*, s. 141.

⁵⁸⁹ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 107. ; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 138-139.

⁵⁹⁰ Woods, "Albania and Albanians", s. 262. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 141.

Tablo 13: Draç Kasabasında Bulunan Binalar (H. 1310/M. 1892)⁵⁹¹.

Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet	Bina Adı	Adet
Hükümet Konağı	1	Tabya Konağı	1	Belediye Dairesi	1	Belediye Bahçesi	1
Hapishane	1	Dalyan	1	Selhhane	1	Karakolhane	5
Memleket saati	1	Kahvehane	9	Eczane	2	Telgrafhane	1
Cami	3	Kilise	4	Medrese	1	Rüşdi	1
İnas Mektebi	1	Sıbyan Mektebi	1	Rum Mektebi	2	Katolik Mektebi	1
Hane	698	Han	8	Hamam	1	Gazino	4
Dükkân	123	Mağaza	107	Fırın	12	Kuyu	2
Rüsumat Dairesi	1	Su Değirmeni	2	Meyhane	3	Kiremithane	15
Ahır Samanlık	30	Karantina Hane	1	Gaz İspirto Anbarı	2	Duyun-u Umumiye Dairesi	1
Fener	1	Çeşme	4				

2.1.8 Tiran Kazası Yerleşim Birimleri

İsminin, VI. yüzyıldan kalmış olduğu düşünülen kale için kullanılan “Tirkan” ifadesinden geliyor olması muhtemeldir⁵⁹². Kasabanın kuruluş tarihi kadim olmayıp XVII. asrın başına dayanmaktadır. Tiran kasabasının kurucusu ve bilinmekte olan en eski beyi, Tiran’ın Milet köyünde doğmuş olan Süleyman Paşa’dır⁵⁹³. Süleyman Paşa Ohri Beyi iken çıkmış olduğu bir av esnasında yolunu kaybederek 15 haneli küçük bir köy olan Tiran’a gelir ve burayı sever. Böylece burasını imar etmeye başlayarak pazar ve cami inşa ettirir⁵⁹⁴. Süleyman Paşa, İran seferinde vefat edince Atik Camisine⁵⁹⁵ defnedilmiştir⁵⁹⁶. Evliya Çelebi eserinde, Tiran’ın Ohri sancağı dâhilinde bir voyvodalık ve camileri, hanları, hamamı, çarşısı ve pazarı bulunan bir kasaba olduğunu belirtir⁵⁹⁷.

Tiran kasabasına İşkodra tarafından girildiğinde sağında ve solunda Atik ve Ethem Bey başta olmak üzere camiler ve mescitler ayrıca bir iki medrese

⁵⁹¹ *İ. V. S.*, H. 1316, ss. 150-151.

⁵⁹² *Qytetet Shqiptapre*, s. 1.

⁵⁹³ Şemseddin Sami, “Tiran”, *Kamus’ul-Alam*, C. III., İstanbul; Mihran Matbaası, 1891, s. 1717.

⁵⁹⁴ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 240.

⁵⁹⁵ Adı geçen Süleyman Paşa Atik cami 1886 yılında tamir edilmiştir. BOA, *İ. SD. 80/4761*, H. 24 Cemazeyilahir 1303/M. 30 Mart 1886.

⁵⁹⁶ H. 1023/1614 tarihinde gömülmüştür. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 118.; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 123.

⁵⁹⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 54.

bulunmaktadır⁵⁹⁸. En meşhur camilerinden olan Hacı Ethem Bey Camisinin inşasına 1792-1793 yıllarında başlanmış, 1821 yılında sona ermiştir. Caminin duvarlarında ağaç, çiçek, manzara ve muhtemelen İstanbul camilerini içeren çizimler bulunmaktadır⁵⁹⁹. Ethem Bey Camiinin hemen yanında yükselen bir de saat kulesi vardır⁶⁰⁰. Tiran kazası dağlık kısımları da dâhil olmak üzere çoğu dağlarda kurulu toplam 101 köyden ibarettir. Dağlarında dağlı kanunu uygulanmayıp resmi kanun ve nizamlar geçerlidir⁶⁰¹.

2.1.9 Kavaye Kazası Yerleşim Birimleri

Kaza merkezi olan Kavaye kasabası, bir dağ eteğinde kurulu olup 1 çarşı ile pazarı vardır. Nüfusunun beşte birinin Hristiyan olduğu kasabada toplam 5500 kişi yaşamaktaydı⁶⁰². Geğalık kıtasının en güney kısmını oluşturan Kavaye kasabasında yeşillikler hâkimdir. Tepelerindeki zeytin ağaçları dikkat çekmektedir. Kasabanın merkezinde bir cami ile hemen yanında yükselen saat kulesi bulunmaktaydı. Kasaba içerisindeki pazarın üzeri hasırla örtülü çatısı dikkat çekti⁶⁰³. Arazisi verimlidir. Fakat ahalsinin ilgisizliği ve havasının ağır olması nedeniyle arazileri yeterince işlenmemektedir. Mısır, pirinç, buğday gibi hububat yetiştirilirken zeytin ve meşe ağaçları da bulunur⁶⁰⁴.

2.1.10 Şiyak Kazası Yerleşim Birimleri

Şiyak kazası, dâhilindeki İşim ve Prez nahiyeleri ile birlikte toplamda 56 köyden oluşan bir idari yapıdan meydana gelmişti⁶⁰⁵. Şiyak'ın kaza teşkil edilmesi idari bir tasarrufun yanında güvenlik gerekçesiyle olmuştu. Şiyak kazası tamamen

⁵⁹⁸ Şemseddin Sami, "Tiran", C. III. , s. 1717.

⁵⁹⁹ *Qytettet Shqiptapre*, s. 6.

⁶⁰⁰ Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 239.

⁶⁰¹ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 151. ;*İ. V. S.*, H. 1312, s. 123.

⁶⁰² Bu nüfus merkez kaza nüfusudur. Kazaya ait toplam nüfus ise yaklaşık 30 bindir (Şemseddin Sami, "Kavaye", *Kamus'ul-Alam*, C.V. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1896, s. 3706.). XIX. yüzyıl ortalarında ise merkez kazada 4000 İslam 1500 Ortodoks nüfus bulunmaktaydı. Hecquard, *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise...*, s. 246.

⁶⁰³ Burada bahsedilen saat kulesi ve yanında yıkılarak yeniden inşa edilmiş bir cami bu gün hala bulunmaktadır. Ancak kasaba merkezinde iki ya da üç adet sıradan olmayan, gösterişli camiler olduğu bilgisini teyit eden görsel veya yazılı bilgiye rastlayamadık. Lear, *Journals Of a Landscape...*, ss. 170-175.

⁶⁰⁴ Şemseddin Sami, "Kavaye", C. V. , s. 3706.

⁶⁰⁵ Şemseddin Sami, "Şiyak", C. IV. , s. 2892.

vergiye tabi olması nedeniyle yürütülecek idari işler için kaza merkezi olarak tercih edilmiş, kaymakam ile diğer idari görevliler burada ikamet etmiştir. Ahalisinin Puka, Mirdita, Tuz kazalarında olduğu gibi birtakım ayrıcalıklara sahip olmaması sebebi ile idari yönüyle öne çıkması normaldir. İdari işlemleri yürütecek olan memurların yoğunluğuna rağmen Şiyak kazası dâhilinde şehir veya kasaba ölçeğinde tespit edebildiğimiz yerleşim birimi bulunmayıp yerleşim birimleri köylerden ibarettir.

2.2 İşkodra Vilayetinin Nüfus Yapısı

Arnavutluk'u fiziksel olarak ikiye ayıran İşkumbi nehri aynı zamanda ülkeyi, Geğalık-Toskalık olmak üzere iki ana kültürel yapıya da ayırmaktadır. Güney Arnavutluk'ta yaşamakta olan Hristiyan Arnavutların kuzeye oranla daha çok Ortodoks-Rum etkileri taşıdıkları gözlemlenir. Kuzey Arnavutluk'ta ya da İşkodra vilayetinde, Karadağ sınırında yoğunlaşan Hristiyanların büyük kısmının Katolik oldukları görülür. Vilayetin güneyine inildikçe Draç ve kazalarında Ortodoks Arnavutların sayısında artış gözlemlenirken Katolik Arnavutların sayısında ciddi azalmalar meydana gelir.

Katolik ve Ortodoks Arnavutların yaşadıkları bölgelerdeki yoğunlukları genel manada böyle iken şehir merkezlerinde Müslüman nüfusun her iki mezhebe nazaran fazla olduğu ortadadır. Şehir merkezinde ikamet eden nüfusun çoğunluğunun Müslüman ve kuzeydeki dağlarda yaşayan kabilelerin çoğunluğunun Hristiyan olması, yerleşik hayat ile İslamiyet arasındaki ilişkiyi akla getirmektedir.

Vilayetin nüfusuna ilişkin genel görünüm, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu fikrini bizlere verir. Ancak nüfusla ilgili bilgilerin İşkodra vilayeti geneli için sağlıklı olarak toplanmış olduğunu söylemek de güçtür. İşkodra sancağı dâhilinde sadece Akçahisar kazasında tahrir yapılmış olması gerçeği vilayete ilişkin nüfus verilerine temkinli yaklaşmayı zaruri hale getirmiştir. Özellikle İşkodra sancağı dâhilindeki bölgelerde, önceki bölümde bahsetmiş olduğumuz vergi muafiyeti, idari yönetim ve ileride bahsedeceğimiz hukuk kuralları ile ilgili ayrıcalıkları sebebi ile nüfus sayımı ve tahrir yapılamamıştır. Yapılan girişimler ise ahalinin tepkisi ile sonuçlanmış ve neticede merkez kaza ile Leş, Mirdita, Puka, Tuz kazalarında nüfus ve mal sayımı yapılmamıştır. Mirdita, Puka ve Tuz kazaları tamamen, İşkodra'ya bağlı cibâller ile Leş Malisyası nahiyesi dağlı kanunları diye tabir ettiğimiz cibâl

usulüne tabiydiler⁶⁰⁶. Bu bölgelerdeki istisnai idari yapı gereği alınmayan vergi, beraberinde nüfusla ilgili bilgilerin eksikliğini de getirmekteydi. Adı geçen yerlerin nüfus ve mal sayımının yapılarak devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi vergi alınması gerektiği düşüncesi üzerine dâhiliye nezareti, gerekirse tahrir için ek askeri birliklerin bölgeye sevk edilmesini önermiştir. Bunun için İşkodra merkez kazasında askeri birlikler yardımı ile tahririn yapılması ve ardından vilayetin tahrir yapılmamış olan diğer kesimlerinde de tahririn yapılmasını bildirmiştir. Bu talep üzerine böyle bir teşebbüsün neticesiz kalacağı, halkın öteden beri sahip olduğu ayrıcalıklarının ellerinden alınmasına mukavemet ederek zaten nazik olan bölge asayişinin bozulacağı İşkodra valiliğince bildirilmiştir⁶⁰⁷.

İşkodra vilayetinde teşebbüs edilen nüfus sayımları vergi toplamak ve nüfusu tespit etmek amacının yanısıra, Rumeli ıslahatları doğrultusunda, vali yardımcılarının nüfus içerisinde bulunan cemaatlerin oranlarına göre atanması amacı da taşınmaktaydı⁶⁰⁸. Nitekim 1896 yılında İşkodra vali yardımcılığına posta ve telgraf nezareti muhasebat-ı ecnebiyye müdürü Ohanis Efendinin tayin edildiği görülmektedir⁶⁰⁹.

İşkodra vilayetindeki idari birimlerin tamamında nüfus sayımı yapılmamış olmasına rağmen, bu yerlerle ilgili çeşitli yıllara ilişkin olarak yapılmış tahminlere dayanarak vilayetin yaklaşık olarak nüfusu tahmin edilmektedir.

İşkodra vilayeti nüfusuyla ilgili resmi verilerde kullanılmış olması muhtemel olan, nüfus tahmin yöntemi örneği olarak Cevdet Paşa'nın yaklaşımı verilebilir. Olağan üstü görevle⁶¹⁰ bulunduğu İşkodra ile ilgili bilgiler veren Cevdet Paşa, tahriri yapılmamış olan vilayetin asker ve hane sayılarına ilişkin detaylı bilgiler sunmuştur. Bu sayıları verirken izlediği yöntemini de açıklamıştır. Cevdet Paşa İşkodra'da önceden vergi toplanması için 4 hanenin 1 hane olarak sayıldığından hareketle hane sayılarını tespit etmiştir. Her hanede silah kullanabilecek 1-2 kişi olduğunu varsayarak erkek nüfusa dair çıkarımlar yapmıştır. Ancak İşkodra'da bazı hanelerde

⁶⁰⁶ 1321 senesi bütçe dengesi için ilave olarak konulan tedbirler arasında her gayrimüslim tebaadan 50'şer kuruş vergi alınması ve bu verginin bedel-i askeriyyeye eklenerek toplanması kararına karşı İşkodra'daki özel durum belirtilmiş ve bu verginin tahsilinden vazgeçilmişti. BOA, *BEO*. 2666/199893, H. 14 Recep 1323/M. 14 Eylül 1905.

⁶⁰⁷ BOA, *Y.A.HUS*. 521/38, H. 8 Rabiulahir 1326/M. 10 Mayıs 1908.

⁶⁰⁸ BOA, *A. MKT. MHM*. 678/32, H. 21 Recep 1313/M. 7 Ocak 1896.

⁶⁰⁹ BOA, *A. MKT. MHM*. 678/32, H. 24 Şevval 1313/M. 8 Nisan 1896.

⁶¹⁰ H. 21 Rabiulevvel 1278/M. 26 Eylül 1861 tarihinde alınmış bir karar neticesinde İşkodra mutasarrıfı Çerkes Abdi Paşa ile ahali arasında meydana gelmiş olan huzursuzluğu gidermek üzere fevkal'ade komiserlik sıfatıyla görevlendirilmiştir. Cevdet Paşa, Tezahir 13-20, s. 157.

40-50 kadar askerlik yapabilecek erkeğin olduğuna rastladığını da belirtmiştir. Bu yöntemi kullanarak İşkodra'nın sahip olduğu hane ve nüfus bilgilerini hesaplamıştır⁶¹¹.

Cevdet Paşa'nın İşkodra'da daha önceleri uygulanmakta olan vergi toplama yöntemi temelinde yapmış olduğu hesapta, vergiye tabi olmayan bölgelerle ilgili bir çelişki bulunmaktadır. Vergiye tabi olmayan bir mahalde zaten vergi toplanmayacağı için 4 hanenin 1 hane sayılıp kaydedilmesi ile ilgili verilere ulaşması mümkün değildi. Buradan yola çıkarak, Cevdet Paşa'nın, vergi toplanmakta olan mahallerle ilgili genel bir kaniya vardığı anlaşılır. Şehir merkezinde ikamet eden ve dağlı kabilelerin yöneticisi konumundaki bölükbaşı vasıtasıyla, onların görevli olduğu kabilelere ilişkin hane ve nüfus bilgilerini elde etmiş olması muhtemeldir. Zira bölükbaşılar, bayraktarlar vasıtası ile her bayrağın ve neticede her cibalin-kabilenin kaç asker çıkarabileceğini hesap edebilecek durumdaydılar. Sefer zamanı Osmanlı ordusu saflarında savaşmayı hem görev hem de şerefli bir ayrıcalık olarak gören ve zorunlu askerlikten muaf olan kabilelerin, asker sayılarıyla ilgili bilgilere ulaşmak pek de zor görünmemektedir.

Biz de bu çerçevede İşkodra vilayeti ile ilgili çeşitli yıllarda verilmiş olan nüfus istatistik ve tahminlerini birlikte dikkate alarak değerlendirdik. İşkodra'nın müstakil bir vilayet olana kadar ve vilayet olduktan sonra yaşadığı sınır değişiklikleri nüfus sayısındaki değişimde etkili olmuştur. Bu sebeple yıllara göre verilecek olan istatistikler dikkate alınırken İşkodra'nın o tarihteki idari sınırları göz önünde tutulmalıdır. Nüfus sayısında yaşanan değişimlerin sebepleri arasında; nüfus artış hızı, yapılan sayımının niteliğindeki artış, nüfus sayımının yapıldığı bölgelerin artması, diğer vilayetlerden alınan göçler ile kadın nüfusunun da sayılmaya başlanması gösterilebilir.

2.2.1 İşkodra Vilayetinin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı

Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımının yapılmış olduğu 1831 yılında İşkodra, Rumeli Eyaletinde İskenderiye Livası olarak karşımıza çıkmaktadır⁶¹². Bu tarihte

⁶¹¹ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 202.

⁶¹² Aynı eyalette bulunan ve daha sonra Puka olarak isimlendirilmiş olan diğer bir liva ise Dukağın'dır. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda...", ss. 619-627. ; Karpaz, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 45, 52-53.

nahiye olarak ifade edilen şehir merkezi nüfusu 1836'sı Müslüman, 5593'ü gayrimüslim olmak üzere 7429 kişiden oluşmaktaydı⁶¹³.

1860-1878 yılları arasında İşkodra vilayetinin %47'si yani 141.100'ü Müslüman idi. Bu haliyle 300.000'e yaklaşan genel bir nüfustan söz edilmektedir. Daha net bir rakam vermek gerektiğinde 1872 yılı verilerine göre İşkodra vilayetinin 100.000 İslam, 128.000 Hristiyan'dan oluşan bir nüfus dağılımına sahipti. Bu istatistik, Osmanlı Devleti nüfusu ile ilgili Avrupalı araştırmacılarca yapılan çalışmaların genelinde görülen, gayrimüslim nüfusunun Müslüman nüfustan daha fazla olduğu yönündeki bir ön kabul ya da amaç neticesinde yapılmıştır. Nitekim özellikle Rumeli için yapılmış olan batı menşeli nüfus çalışmalarının 93 Harbi ve sonrası gelişmeler neticesinde kesildiği görülür⁶¹⁴.

1877-1878 yılında vilayetin 135.000 nüfusu bulunmaktaydı⁶¹⁵. Vilayetin nüfusunda meydana gelen bu düşüşün sebebi idari yapıdaki değişimdir. 1872 tarihinden sonra İşkodra vilayeti Prizren ve Debre sancakları olmaksızın bir vilayet olarak yeniden düzenlenmişti⁶¹⁶. Bu yıllara ait verilen bilgiler Akçahisar, Ülgün, Bar, Puka, Podgoriçe, Peklin, Tiran, Draç, Zadrime, Kavaye, Leş, Mirdita bölgelerinin nüfusuna ilişkin bilgileri içermektedir⁶¹⁷. Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere Mirdita, Leş, Puka kazalarında ilerleyen yıllarda dahi nüfus sayımı ve tahrir yapılamamıştır. Bu sebeple verilmiş olan nüfus sayımına ilişkin bilgilerin bu bölgelerle ilgili olanları tahminidir.

1878-1879 yılında İşkodra vilayetine bağlı idari birimlerde bulunan İslam ve Hristiyan erkek nüfusun gösterildiği belgede 81.642 İslam, 75.663 Katolik, 4.308 Ortodoks olmak üzere toplam 161.613 sayısı verilmektedir. Burada, henüz Karadağ'a terk edilmemiş olan Ülgün kazası ile birlikte bazı nahiye ve köylerin erkek nüfusuna ilişkin bilgiler de verilmiştir. Ciballerin ve sayım yapılmamış olan kazaların nüfuslarının yine tahmini olarak verilmiş olduğu ihtimali yüksektir ki belgede bununla ilgili bir açıklama yoktur⁶¹⁸.

---

⁶¹³ İşkodra, "Üsküdar" olarak ifade edilmiştir (Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 91, 196.). Bu yıllarda Arnavutluk'un genel nüfusu ise 350 000 civarındaydı. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., ss. 60, 149.

⁶¹⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., ss. 41, 98, 157.

⁶¹⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., s. 158.

⁶¹⁶ D .S. , H. 1289, ss. 144, 245.

⁶¹⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., s. 158.

⁶¹⁸ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, ss. 193-194.

1881-1883 yılı ve sonrası Osmanlı nüfus sayımlarında kadınların da sayılmaya başlanmış olması ve vilayetin idari sınırlarında meydana gelen değişiklikler, nüfusla alakalı verilen rakamlara ilişkin değerlendirmelerde gözden uzak tutulmamalıdır.

Tablo 14: İşkodra Vilayeti Nüfusu ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1881-1883)⁶¹⁹.

Kaza Adı	Müslüman		Rum		Katolik		Yabancı Uruklu		Toplam Nüfus
	K	E	K	E	K	E	K	E	
Akçahisar (İşkodra Sancağı)	6132	6264	-	-	923	873	-	-	14192
Draç	1384	1634	712	802	114	87	19	29	4780
Tıran	15749	15777	386	501	23	27	3	5	32471
Kuvaya (Kavaye)	8372	8523	1295	1456	-	-	3	3	19652
Sırak (Şiyak)	7532	7234	375	386	379	371	-	-	16277
Draç Sancağı Toplam	33036	33168	2768	3145	516	485	25	37	73180
Vilayet Toplamı	39168	39432	2768	3145	1439	1358	25	37	87372

Tablo 14’de ifade edildiği üzere vilayetin Draç sancağı merkez ve bağlı kazalarına ilişkin nüfus sayıları verilirken, İşkodra sancağında Akçahisar kazası nüfusu dışında bilgi verilmemiştir. Bu sebeple sayımın yapılmamış olduğu bölgelerin nüfusu tahmini olarak eklendiğinde İşkodra vilayeti nüfusu toplam olarak 250.000 civarındadır⁶²⁰.

Aşağıda vilayetin genel nüfusu ile ilgili vilayet salnamesinde ayrıntılı olarak verilmiş bir tablo bulunmaktadır. Verilen bilgiler doğrultusunda İşkodra şehrinin 67.500 kişiden ibaret olduğu görülür. Tablonun salnamede verildiği kısımdan önce, İşkodra şehrine ait nüfusun 41.000 olduğu ifade edilmiştir. Ancak daha sonra yapılan incelemeler neticesinde yukarıdaki tablo salnameye eklenmiş ve nüfus sayımı yapılmamış olsa da gerçeğe yakın bilgilerin bunlar olduğu belirtilmiştir.

⁶¹⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 166-167.

⁶²⁰ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, s. 189.

Tablo 15: İşkodra Vilayeti Genel Nüfusu (H. 1312/M. 1894)⁶²¹.

Bölge	Ortodoks	Katolik	Müslüman	Toplam
İşkodra Kazası	1500	27.000 ⁶²²	39.000	67.500
Dağ Kenarı	-	250	3600	3850
Karaina Nahiyesi	-	-	2820	2820
Göl Kenarı	-	30	930	960
Hot Cibali	-	3330	35	3365
Çruda Cibali	-	1500	2100	3600
Klemend Cibali	-	4200	120	4320
Eşkaril Cibali	-	1848	330	2178
Kastriat Cibali	-	1950	450	2400
Reç Maa Lohe	-	800	1860	2660
Koplik Grije Riyol	-	1500	3300	4800
Postriba Cibali	-	1500	3000	4500
Şale Cibali	-	2880	-	2880
Şoş Cibali	-	1800	-	1800
Pulti Cibali	-	1680	-	1680
Şalak Temal	-	1800	14	1814
Puka Kazası	-	5050	5700	10.750
Zadrime Nahiyesi	-	3000	1500	4500
Mirdita Kazası	-	12.106	6	12.112
Leş Kazası	-	2700	510	3210
Kışla Nahiyesi	-	3600	800	4400
Kurbin Nahiyesi	-	1800	600	2400
Akçahisar Kazası	-	1822	12.397	14.219
İşkodra'ki İslam Muhacirler	-	-	5100	5100
Draç Kazası ⁶²³	1489	199	3112	4800
Kavaye Kazası ⁶²⁴	2773	-	17.010	19.783
Tiran Kazası ⁶²⁵	900	40	31.112	32.052
Şiyak Kazası ⁶²⁶	750	732	14.896	16.378
Toplam	7412	83.117	150.292	240.825

⁶²¹ Bu tablo salnamede sayfa numarası verilmeyerek 64. ve 65. sayfalar arasında ilave edilmiştir. *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 64-65.

⁶²² Şehirdeki Katolikler nüfusun yarısından azdı. Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 83.

⁶²³ 1881/1883 yılına ait nüfusun gösterildiği tablodaki gibi Draç kazası genel olarak 3000 İslam, 1500 Ortodoks ve 200 Katolik ve toplam 5000 civarında bir nüfustan oluşmaktaydı. Merkez kazanın bu dağılımı 1892, 1894, 1897, yıllarında da değişmeden devam etmiştir (*İ. V. S.*, H. 1310, s. 109. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 114.). Draç kazasının bu yapısı yabancı kaynaklarda da ortaya konmuştur. 1901 yılında kazada 3018 İslam, 1520 Ortodoks, 199 Katolik bulunurken 1902 yılında 6000 olan toplam nüfusun 1800'ü Ortodoks, 200'ü Katolik, 4000'i Müslüman, 1916 Avusturya nüfus sayımlarında 2457 Müslüman, 1539 Ortodoks ve 175 Katolik bulunduğu aktarılmaktadır. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 88.

⁶²⁴ Kaza yaklaşık 20.000 nüfusa sahiptir. 17.000 kişinin Müslüman geri kalanının Ortodoks olduğu kazaya ilişkin çeşitli yıllara ve kaynaklara ait verilerde bu durum değişmemiştir. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 125. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 130. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 159. ; Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 90.

⁶²⁵ Tiran kazası 32.000 nüfusu ile Draç sancağı içerisindeki en kalabalık kaza olup 1000 kadar Ortodoks ve 50 kadar Katolik nüfusa sahipti. Nüfus dağılımı çeşitli yıllarda verilmiş olan istatistiklerle tekrarlanmıştır. Yabancı kaynaklarda Ortodoks nüfusunun 2000 kadar olduğunun belirtilmesinde dışında bir fark görülmemektedir. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 118. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 152. ; Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 89-90.

⁶²⁶ Kaynakların hem fikir olarak belirttiği husus kazanın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğudur. 16.000 civarındaki genel nüfusun 1500'e yakını Katolik ve Ortodokstur. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 128. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 133. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 162. ; Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 90-91.

Hatta tablonun salnemenin diğer bölümlerinin tamamlanmasından sonra eklenmiş olduğunu ilerleyen sayfalarda belirtilen malıya ciballeri ile ilgili verilen nüfusa ilişkin bilgilerden anlayabilmekteyiz. Bu sayfalarda dağlı kabilelerin nüfusu 42.157 olarak verilmiş iken yukarıdaki tablonun hazırlanmasına yardımcı olan tahkikat neticesinde sayı 35.997 olarak revize edilmiştir⁶²⁷. Vilayetin genel nüfusu ile ilgili olarak verilen 240.825 ise 1881 sayımı ile birlikte yapılmış olan 250.000 tahminine yakındır ki her ikisine de vilayetin kadın nüfusu dâhildir.

1894 yılına ilişkin diğer bir istatistiğe göre İşkodra vilayetinde 5913'i Ortodoks, 2797'si Katolik olmak üzere toplam 330.728 kişi yaşamaktaydı. Vilayetin bir yıl sonraki nüfusu ise 339.500 olarak verilmiştir⁶²⁸. Verilen bu istatistiklerdeki Katolik ve Ortodoks nüfus dikkat çekmektedir. Bu haliyle İşkodra şehri ile merkeze bağlı dağlı kabileler, Puka ve Mirdita kazası ile Leş Malıyası nahiyesi, kısaca dağlı idaresinin mevcut olduğu bölgelerde, verilenden daha fazla Hristiyan nüfusun yaşadığı bilinmektedir. Bu durum vilayet salnamelerinde sık sık belirtilmiş olup tablolarda da gösterilmiştir. Burada 1894 ve 1895 yılına ait verilen rakamlarda sadece Draç sancağı ve Akçahisar kazasında nüfus sayımı yapılmış olması nedeni ile toplam nüfus tahmini olarak ifade edilmiştir. Tahmini olarak eklenmiş olan nüfus ise İslam, Katolik, Ortodoks diye ayrılmayarak verilmiştir. Bundan dolayı 10.000 kadar gayrimüslimin vilayette bulunduğu izlenimi doğmuştur. Aşağıda nüfus sayımı yapılmadığı halde tahmin yürütülerek 1898 yılına ait İşkodra merkez kazasının nüfus dağılımı verilmiştir.

Tablo 16: İşkodra Merkez Kaza Nüfusu (H. 1316/M. 1898)⁶²⁹

Mıntıka	Ortodoks	Katolik	Müslüman	Toplam
İşkodra Şehri	600	16.000	50.000	66.600
Buyana Mıntıkası ⁶³⁰	-	2350	650	3000
Dağ Kenarı Mıntıkası	-	500	4500	5000
Drin Kenarı Mıntıkası	-	3500	2800	6300
Karaina Mıntıkası	-	-	7600	7600
Bağlı Ciballer	675	31.450	10.700	42.825
Merkez Kaza Toplamı	1275	53.800	76.250	131.325

⁶²⁷ İ. V. S. , H. 1312, ss. 64-65, 74-75.

⁶²⁸ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*..., ss. 193, 258.

⁶²⁹ İ. V. S. , H.1316, s. 138.

⁶³⁰ "Mıntıka" ile merkez kaza dâhilinde nahiye olarak ifade edilmiş olan, bölükbaşı vasıtası ile idare edilen, yerleşim birimi belirtilmiştir.

İşkodra vilayetinin nüfus sayımı yapılmayan İşkodra kazasına dair birbirinden farklı nüfus sayıları hemen her dönemde dillendirilmiştir. Tablo 15 ve Tablo 16’da İşkodra kazası nüfusuyla alakalı bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi sayımın yapılmadığı bölgelerle ilgili ileri sürülen tahminlerdeki farklılık olabilir. Verilen sayılardaki dengesizliğin sebeplerinden bir diğeri ise İşkodra kazasının sınırları ile alakalı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bazı kaynaklarda İşkodra şehri için verilen rakamlar, şehir merkezi nüfusuna kazaya idari olarak bağlı olan nahiyelerin nüfuslarının da eklenmesiyle bulunmuştur. Diğer istatistiklerde ise sadece şehrin sahip olduğu merkez mahalleler hesap edilerek nüfusa ilişkin bilgilerin verildiği görülür. Bu durum İşkodra kazası nüfusu hakkında verilen sayılar arasındaki farkın temel sebebi gibi görünmektedir.

İşkodra şehri nüfusunun 1869 yılında 27.000⁶³¹, 1879 yılında 40.000⁶³², 1889 yılında 26.000⁶³³, 1897 yılında 35.000, 1900 yılında 45.320⁶³⁴, 1895 yılında 37.000⁶³⁵, 1918 yılında 32.000⁶³⁶ olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Söz konusu farkın sebebinin yıllara bağlı nüfus değişimi ile açıklanamayacağı ortadadır. 1894 ve 1898 yılı vilayet salnamelerinde İşkodra şehri ile cibâlleri ve nahiyeleri hakkındaki nüfus bilgileri birbirine yakındı. Yine 1881 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında kadınların da dikkate alınmış olması şehrin nüfusuyla ilgili verilen rakamlardaki farklılıkları açıklayabilir. Üstelik salnamede 1894 yılına ait bilgilerin verildiği bölümde İşkodra şehrinin 41.000 olarak gösterilen nüfusunu düzeltme ihtiyacı duyularak yeniden düzenlenmişti. İşkodra şehrinin kapladığı alan ile ilgili farklı yaklaşımlar nüfusuyla ilgili tutarsızlıkları beraberinde getirmektedir. Şehir merkezinde bulunan mahalleler ele alındığında ortaya çıkan sayılar ile çevre mahalleleri eklendiğinde ortaya çıkan sayılar farklılaşmaktadır. Bu yüzden İşkodra şehrinin merkez ve çevresinde bulunan mahalleleri ile birlikte 60.000 civarında nüfusa sahip olması daha muhtemeldir.

Merkez kaza nüfusunun 55.075’inin Hristiyan olması ise normal görünmektedir. Nitekim Mirdita, Puka, Leş kazaları ile İşkodra merkez kazaya bağlı

---

⁶³¹ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 281.

⁶³² Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 67

⁶³³ Aynı yıllarda Selanik 80.000, Edirne 62.000, Prizren 38.000, Manastır 25.000, Yanya 23.000, Üsküp 25.000 nüfuslu şehirlerdi. Şemseddin Sami, “Balkan”, *Kamus’ul-‘Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 1215.

⁶³⁴ Şehrin 1/3’ü Hristiyandır. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 68.

⁶³⁵ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih...*, s. 7.

⁶³⁶ Woods, “Albania and Albanians”, s. 259.

cibâllerde Katolik nüfusun yoğun olduğu bilinmektedir. 93 Harbi öncesi ile mukayese edildiğinde vilayette yaşamakta olan Hristiyan nüfusta oransal olarak bir gerilemenin yaşanmış olması ise mümkündür. Karadağ'a terk edilen Bar, Ülgün, Podgoriçe kazalarında yaşamakta olan Müslüman ahalinin büyük kısmı İşkodra'ya göç etmiş, ancak yaşanan bu göçün tersi dikkate değer oranda olmamıştır. Hatta Ülgün ve Bar'da kalan Katolik Arnavutların İşkodra'ya göç ettikleri resmi belgelerden takip edilebilmektedir⁶³⁷.

Tablo 17: İşkodra Vilayeti Genel Nüfusu (H. 1316/M. 1898)⁶³⁸.

Kaza Adı	Ortodoks	Katolik	Müslüman	Toplam
Merkez Kaza	1275	53.800	76.250	131.325
Tuz Kazası ⁶³⁹	-	4350	3150	7500
Leş Kazası ⁶⁴⁰	-	4000	1500	5500
Akçahisar Kazası ⁶⁴¹	-	5050	12.550	17.600
Puka Kazası	-	5750	6150	11.900
Mirdita Kazası ⁶⁴²	-	8500	-	8500
Drač Sancağı (41 ecnebi bulunmakta) ⁶⁴³	5950	900	65.750	72.641
Toplam	7225	82.350	165.300	254.966

⁶³⁷ BOA, *BEO*. 689/51657, H. 2 Rabiulevvel 1313/M. 22 Ağustos 1895.

⁶³⁸ *İ. V. S.*, H. 1316, s. 139.

⁶³⁹ Tuz kazası nüfusu ile ilgili değişik tarih ve kaynaklarda verilmekte olan bilgiler burada da verildiği gibi 7500 civarında olup bunun 2500-3000'i Müslüman ve geri kalanı Katolik'tir. *İ. V. S.*, H. 1310, s. 81.; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 86.; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 109.; Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 80.

⁶⁴⁰ Zadrime nahiyesi ile birlikte olarak verilmiş olan Leş kazası nüfusu, 1500'ü Müslüman ve kalanı Katolik olmak üzere 5500'dür (*İ. V. S.*, H. 1315, s. 112.). Leş Malisyası nahiyesi ile Leş merkezi nüfusu birlikte ele alındığında ise 1901 yılında 1500 İslam, 5120 Katolik bulunmaktadır. 1897 yılında kazanın merkez nüfusu 2000'dir. Bu nüfusun 50 kadarı Katoliktir. Bu sayı 1916 verilerinde, şehir merkezi ve çevresi ile birlikte ele alındığında, 1162 İslam ve 3584'ü Katolik olarak verilmektedir. Kaza geneli için ise aynı tarihte 1162 Müslüman, 6799 Katolik nüfusu verilmektedir. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 86.

⁶⁴¹ Tablo 14 ve Tablo 15'de verildiği üzere İşkodra sancağında nüfus sayımının yapıldığı tek yer olan Akçahisar kazasında 12.500 civarında Müslüman bulunmaktayken 1800 civarında Katolik nüfus vardı. 1898 yılına ait bilgilerin verildiği Tablo 17'ye gelindiğinde Katolik nüfusunun 5000'i geçtiği görülür. Burada meydana gelen artış Kışla nahiyesinde bulunan Katolik nüfusun kaza nüfusuna eklenmesi ile meydana gelmiş olabilir. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 91-93.; *İ. V. S.*, H.1315, ss. 121-123.

⁶⁴² 1869 yılında Mirdita nahiyesi nüfusu 11.947 olarak gösterilmekteydi (BOA, *HRT*. 286, H. 3 Muharrem 1286/M. 15 Nisan 1869). 1892 yılında kazayı oluşturan 5 bayrağın nüfusu 8000 olarak verilmiştir. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 98-99.

⁶⁴³ Osmanlı kaynaklarında farklı tarihlerde verilmiş olan Draç sancağı nüfusunun birbirine yakın değerleri içerdiği görülür.1881-1898 yılları arasında verilen istatistiklerde Draç sancağı nüfusu 73.000 kişidir. Yabancı kaynaklarda verilen sayılar da bunun paralelindedir(Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 87-88.). 1903 yılında Akçahisar'ın Draç sancağına dâhil edilmesi neticesinde sancak nüfusunda bir artış meydana gelmiş ve nüfusu 90.000'e yaklaşmıştır. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 204-205.

Yukarıdaki tabloda vilayetin genel nüfusu verilmiştir. İşkodra merkez kazasıyla ilgili tahmini rakamlardan oluşan Tablo 16'ya Tuz, Leş, Mirdita kazalarıyla ilgili tahminlerin de eklenmesiyle İşkodra sancağı nüfusu belirtilmiştir. İşkodra sancağı nüfusuna Draç sancağına ilişkin nüfus sayımına dair veriler eklendiğinde vilayetin 254.966 olan genel nüfusuna ulaşılmıştır⁶⁴⁴.

Müslüman nüfusun hem oran hem de miktar olarak Draç sancağında daha yoğun bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde 82.350 olarak verilen Katolik nüfusun neredeyse tamamı İşkodra sancağı dâhilinde, özellikle İşkodra şehri, cibâllerinde bulunmaktaydı. İşkodra sancağının 182.325 olan nüfusunun 81.450'si yani %44,6'sı Katolik'ti. Yabancı kaynaklarda Katolik nüfusun oranının daha yüksek olduğu verilir. 1900 yılında İşkodra sancağının %38'i yani 64.830'u Müslüman ve %62'si yani 104.090'ı Katolik olmak üzere toplam 168.940 kişiden oluştuğu ileri sürülür. Diğer bir kaynağa göre İşkodra sancağı nüfusu %45,5'i Müslüman ve %53,9'u Katolik toplam 150.154 kişidir. Belçika elçisinin tespitine göre İşkodra sancağında 65.000 Müslüman, 104.000 Katolik toplam 169.000 kişi bulunmaktaydı. Tüm verilerde Ortodoks nüfusunun dikkate değer oranda olmadığı ortak kanaat olarak belirtilmekteydi⁶⁴⁵. İşkodra sancağı nüfusuna ilişkin birbirine yakın rakamlar verilmektedir. Buna rağmen Katolik nüfusun Müslüman nüfustan fazla gösterilmesi çabası daha önceden belirttiğimiz yabancı araştırmacıların Katolik nüfusun daha fazla olduğu yönündeki ön kabullerinin yansımasıdır.

Vilayetin idari yapısında bir değişikliğe gidilmediği halde 1895 yılında nüfusun 337.584 ve 1900 yılında 339.500 olarak verildiği görülür⁶⁴⁶. Her iki veride de vilayetin nüfusu 1898 yılına göre 90.000'e yakın bir artış göstermiştir. Burada meydana gelen artışın sebebi, yapılan sayımların eski sayımlara nazaran, etkin olduğu alanın genişlemesi ve nüfusun tahminlere dayalı olarak bildirildiği, vergiye tabi olmayan idari birimlerle ilgili sayıların arttırılmış olmasıdır. Bu manada adı geçen idari sınırlar içerisindeki nüfusla alakalı tahmini nüfus değerleri arttırılmış olduğu daha gerçekçi görünmektedir. Nitekim resmi sayımın yapılmış olduğu Draç

⁶⁴⁴ Bu yıl için verilen vilayet nüfusunun yanısıra 1897 yılına ait resmi verilerde vilayetin nüfusu 337.584 olarak nakledilmiştir. Bu sayımın içerisinde bulunan 87.529 kişinin, vilayet içerisinde nüfus sayımının yapılmış olduğu yerler yani Draç sancağı ile Akçahisar kazasına ait olduğu görülmekte, kalan miktar tahmini olarak ifade edilmektedir. *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, C. V. Prof. Dr. Tefik Güran(hzl.), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Temmuz 1997, ss. 19-24.

⁶⁴⁵ Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 66-67.

⁶⁴⁶ Karpát, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 244-245.

sancağı ve Akçahisar kazalarında bahsedilen artışa denk olacak bir oranda nüfus değişimi gözlenmemektedir.

1902 yılında İşkodra, Kosova ve Manastır vilayetlerinde yapılmış olan nüfus sayımı neticesinde İşkodra vilayeti nüfusu 173.590'ı İslam ve 86.029'u gayrimüslim olmak üzere toplam 259.619 olarak verilmiştir. Tahrir yapılmış olan Draç sancağı İslam ahali nüfusu 75.518 ve gayrimüslim ahali 6.883 iken tahririn yapılmamış olduğu İşkodra sancağında 98.072 İslam ahali ile 79.146 gayrimüslim bulunmaktaydı⁶⁴⁷.

1905 yılında İşkodra şehrinin nüfusunu 1898 yılında olduğu gibi 66.000 olarak veren Tüccarzade İbrahim Hilmi vilayetin nüfusunu ise 294.100 olarak gösterir⁶⁴⁸. Aynı yıl vilayet nüfusunun 300.000 civarında olduğu diğer bir kaynaktan belirtilmiştir⁶⁴⁹. 1900 yılına ilişkin olarak verilmiş olan 339.500 sayısından farklı olan bu rakam, Draç sancağında yapılmış olan nüfus sayımına eklenen İşkodra sancağının tahmini nüfus sayısından meydana gelmektedir. Nitekim verilmiş olan bu sayıların sonraki yıllarda daha düşük olarak belirtilmiş olması bize İşkodra sancağı ile ilgili tahminlerin revize edildiğini gösterir ve böylece vilayetin nüfusları bu miktarlarda gösterilmez.

1906 sayımında Draç sancağı 6098'i Ortodoks, 2178'i Katolik olmak üzere toplam 89.848 kişiden oluşmaktaydı⁶⁵⁰. Draç sancağının 1881-1883 sayımında verilen 5913 Ortodoks, 991 Katolik ve toplam 73.180 olan nüfus sayısının artmış olduğu görülmektedir. 25 yılda meydana gelmiş olan yaklaşık %15'lik nüfus artışı anormal görünmemektedir. Ayrıca 1903 yılında Akçahisar kazasının Draç sancağına bağlanması da dikkate alındığında toplamda meydana gelen artış ile Katolik nüfusunda yaşanan artış daha anlamlı görünmektedir.

İşkodra vilayetinde, 1910 yılında 101.664'ü gayrimüslim olmak üzere toplam 238.106, 1911 yılında toplam 349.000 olan nüfusun 218.000'i Müslüman, 11.000'i Ortodoks ve 120.000'i Katoliktir⁶⁵¹. Bu yıllara ait Avusturya verilerine göre İşkodra

⁶⁴⁷ BOA, Y. PRK. BŞK. 68/74, H. 1320/M. 1902.

⁶⁴⁸ Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, ss. 54-55.

⁶⁴⁹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih...*, s. 107.

⁶⁵⁰ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 204-205.

⁶⁵¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Fatma Sarıkaya(çev.), Ankara; TTK, 2012, s. 141.

vilayeti sınırlarında 89.500'ü gayrimüslim kalanı Müslüman olmak üzere toplam 239.500 kişi yaşamaktaydı⁶⁵².

İşkodra vilayetinin yıllar içerisindeki nüfus dağılımı verilen bilgilerden yola çıkıldığında, Draç sancağının büyük oranda Müslüman olduğu ve 75.000-90.000⁶⁵³ sayısına yaklaşan bir nüfusa sahip olduğu görülür. Vilayetin daha fazla miktarda nüfusa sahip olan İşkodra sancağında ise nüfus sayımının yapılmamış olması sebebi ile nüfusa ilişkin çeşitli tahminler yapılmıştır. Bu tahminler neticesinde İşkodra sancağının 150.000-180.000 kadar nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Bu sayının neredeyse yarısının yani 75.000 kadarının ise Katolik ve çok az bir miktarının Ortodoks nüfustan oluştuğu görülür.

Böylece yabancı kaynaklarda da çeşitli yıllara ait olarak verilen⁶⁵⁴ rakamlar Osmanlı Devleti'nin verileri ile birlikte dikkate alındığında İşkodra Vilayeti toplam nüfusunun 250.000 civarında olduğu söylenebilir. Bu sayının yerli ve yabancı kaynaklarda çeşitli yıllara ait olan veriler doğrultusunda 7500 kadarının Ortodoks ve kalanının Katolik olup toplamda 90.000 kadar Hristiyan nüfus bulunduğu söylenebilir. Bu sayının üzerindeki iddialar vilayetin toplam nüfusunun daha yüksek gösterildiği istatistikler gayrimüslim nüfusunun fazla gösterilmesi gibi bir gayretin varlığını göstermektedir.

2.2.2 İşkodra Vilayetinde Göç

“Göç”, kişinin münferit ya da kitlesel olarak, bulunduğu mekânı terk ederek başka bir mahalle yerleşmesidir. Genel anlamda serbest ve zorunlu göç olarak tasnif edilebilen göç; kültürel, ekonomik, siyasi nedenlere dayalı olarak yapılmış olabilir. Kitlesel göçlerin ise genelde nedeni yaşanan savaşlardır. Savaş nedeniyle göçenler belgelerde “mülteci” olarak tanımlanmıştır. Olağan üstü koşullar altında meydana gelen mültecilik hali normalleşmenin sağlanması ardından yurduna dönmeyi

---

⁶⁵² Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. 65.

⁶⁵³ Bu fark, Akçahisar kazasının Draç sancağına bağlanması ile meydana gelmektedir. Akçahisar kazası dikkate alınmaz ise yıllar içerisinde Draç sancağı nüfusunun 75.000 civarında olduğu görülür.

⁶⁵⁴ Vilayette, 1901 yılında 88.619'u Hristiyan olmak üzere toplam 222.504, 1903 yılında 322.000, 1905 yılında 169.000'i Hristiyan toplam 369.000 nüfus vardı. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, s. ay.

planlayan kişiler için kullanılmıştır. Artık yurduna dönemeyerek iskân edilmiş olanlarına ise “muhacir” denmiştir⁶⁵⁵.

Osmanlı Devleti göç ile Rusya'nın Kırım'ı 1783 yılında ilhakı ile tanışmıştı. Ortodoks Rus hükümdarın idaresinde yaşamak istemeyen Müslüman ahalinin göçü böylece başlamıştı. 1853-56 Kırım savaşına kadar çeşitli aralıklarla devam eden göçler bu tarih ile birlikte hızlanır. Kafkasya'dan 1862 yılında başlayan Çerkes göçünü 93 Harbi ve ardından Balkan Savaşları nedeniyle yaşananlar takip eder⁶⁵⁶.

93 Harbi sonrası İşkodra vilayeti sınırlarında meydana gelen değişiklikler beraberinde nüfus hareketlerini de getirmiştir. Karadağ'a terk edilen topraklarda kalan Müslüman ahali İşkodra vilayetine doğru harekete geçmiştir. Aslında İmparatorluk genelinde yaşanan ve genel olarak “Doksanüç Muhâcereti” denilen bu göçler⁶⁵⁷ beraberinde göç edenlerin iskânı ve iaşesi gibi sorunları getirmiştir. İşkodra vilayeti, bu süreç içerisinde 93 Harbi sonuçlarından doğan siyasi problemlerle uğraşmanın yanısıra Karadağ'a terk edilen topraklarda kalan ahalinin maddi ve kültürel sorunları ile de ilgilenmek zorunda kalmıştır. Neticede Karadağ idaresinde yaşamak arzusunda bulunmayan ve bunun için çeşitli yollarla zorlanmış olan ahalinin İşkodra'ya göçü başlamıştır.

Yaşanan savaşlar sonrası siyasi olarak sınırlara yansıyan değişiklikler, demografik yapı üzerindeki değişiklikleri de beraberinde getirir. Galip devletlerin kimi zaman uyguladıkları ve nüfus yapısını kendi lehlerine değiştirmeyi amaçlayan baskı politikaları bunun bir örneğidir⁶⁵⁸. 1876 Karadağ isyanı ve sonrasında 93 Harbi ardından Karadağ'a terk edilen Bar, Podğoriçe, Ülgün kazalarında yaşamakta olan eski Osmanlı tebaası maruz kaldıkları baskılar neticesinde göç etmek zorunda kalmışlardır.

Görülen baskılar genel olarak dini ve ekonomik nedenler ile zorunlu askerlik uygulamasının getirdiği zorluklar olarak sıralanabilir. Müslüman ahalinin göçe zorlanma nedeni ise Balkanlarda amaçlanan ve Rusya'nın liderliğinde yürütülen Panslavist emeller, Slav birliğinin sağlanması için Müslüman nüfusun temizlenmesi

---

⁶⁵⁵ Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, 2010, ss. 1-2.

⁶⁵⁶ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 30-31.

⁶⁵⁷ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara; TTK, 1995, s. 5.

⁶⁵⁸ Nedim İpek, “Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6. , Samsun, 1991, s. 97.

olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁵⁹. Bu doğrultuda Rusya tarafından Karadağ'a yapılan silah yardımlarının, Müslüman nüfusun göçe zorlanması amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir⁶⁶⁰.

Karadağlıların, Müslüman nüfusu göçe zorlama nedenlerinin bir diğeri de zihinlerindeki Müslüman algısıdır. Karadağlı bir din adamı, Türkleşmiş kimseleri “gebeş ve ensesi kalın” olarak nitelemiştir⁶⁶¹. İslam dinine karşı gösterilen bu yaklaşım aslında sadece dini temelli olmayıp Müslüman olanların zamanla Türkleşmiş vaziyette algılanmasından kaynaklanmaktaydı⁶⁶². 6 Aralık 1905 yılında Karadağ'da kabul edilen anayasa ile İslam dini Ortodoksluk ile eşit hale getirilmiştir. Bu haliyle Müslüman ahali ayrıcalıklı konumlarına tecavüz edildiğini düşünür. Podğoriçe'de, Müslümanların vaftiz edilip her Müslümanın kalpak takmak zorunda kalacağı, Slav dilinin Müslüman çocuklarına da öğretileceği söylentileri yaşanan baskıların diğeri bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁶³.

Berlin Antlaşması gereğince ekonomik hakları güvence altına alınmış olduğu halde toprak sahibi Müslümanlar yaşadıkları baskılar nedeni ile göç etmek zorunda kalmışlardı. Ahalinin göç ettirilme nedenlerinden birisi de göç edenlerin kalan mallarını sahiplenmek arzusuuydu. Nitekim göç edenlerden arta kalan mallar ordu mensupları ile halka dağıtılmıştı⁶⁶⁴. Ekonomik baskıların en sık uygulandığı yöntem ise vergi artışıdır⁶⁶⁵. Karadağ hükümetinin koymuş olduğu yüksek vergiler sebebi ile 144 haneye karşılık gelen 886 Katolik, İşkodra'ya göç etmeyi tercih etmişlerdi⁶⁶⁶. Göç eden bu Katolik ahali Akçahisar kazası dâhilinde bulunan köylerde iskân edilmişlerdi⁶⁶⁷.

---

⁶⁵⁹ Karadağ'da yaşanan durumun bir benzeri Kafkaslarda görülür. Kırım harbi sırasında ayaklanmış olan Nogaybaklar ile Urumlar Ruslar tarafından bölgenin Ruslaştırılması amacıyla yıldırma politikalarına maruz kalmışlardı. Topraklarına el konulup artırılan vergilerle ekonomik olarak zor durumda bırakılıp fakirleştirilmiş olan halk yaşadıkları açlık ve kıtlık sebebi ile çareyi göç etmekte bulmuşlardı. Hilmi Bayraktar, “Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, Konya, Güz 2007, ss. 407-408.

⁶⁶⁰ Temizer, “Osmanlı- Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları...”, ss. 67-68, 70.

⁶⁶¹ Boncoviç, “Müslümanlar'ın Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü”, s. 16.

⁶⁶² Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, ss. 349-350.

⁶⁶³ Temizer, “Osmanlı- Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları...”, s. 72.

⁶⁶⁴ Karadağ'dan göç etmek zorunda kalan ahalinin geride bıraktıkları arazilerin toplamı 36.000 dönüm olup Karadağ tarafından zapt edilmişti. Boncoviç, “Müslümanlar'ın Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü”, s. 28.

⁶⁶⁵ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Ankara, 1999, s. 143.

⁶⁶⁶ Nedim İpek, “Balkanlar, Girit ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1. ,İsparta, 1995, ss. 200-201.

⁶⁶⁷ Tufan Gündüz, *Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, İstanbul; Yeditepe Yayınevi, 2012, s.149.

Karadağ'da kalmış olan Müslüman ahaliye getirilen zorunlu askerlik⁶⁶⁸ uygulaması da göçe neden olan etkenlerdendir⁶⁶⁹. Hristiyan bir devletin ordusunun mensubu olarak o devletin üniformasını taşımayı kabul etmek Müslüman ahali tarafından benimsenmemiştir⁶⁷⁰. Osmanlı Devleti'nin girişimleri neticesinde Karadağ'da kalmış olan Müslüman nüfusun Karadağ ya da Osmanlı vatandaşlığından birisini tercih edinceye dek askerlikten muaf tutulmaları öngörülmüş ancak buna rağmen ahali çözümü göç etmekte bulmuştu⁶⁷¹.

Yaşanan göçün tek aktörünün Müslüman ahalinin olmadığını belirtmekte fayda vardır. Hristiyanlar da Karadağ'da yaşanan ekonomik sıkıntılar ve kıtlıklar sebebi ile eski idarecileri olan Osmanlı Devleti sınırlarına göç etmişlerdir⁶⁷². 1893 yılında İşkodra vilayetinden Karadağ'a göç eden Hristiyan ahali olup olmadığı ile ilgili dâhiliye nezaretince istenilen bilgiye İşkodra valiliğince verilen cevapta, vilayeti terk ederek Karadağ'a hicret etmiş Hristiyan aile olmadığı hatta oradan gelerek İşkodra vilayetinde iskân edilmiş Hristiyan ailelerin bulunduğu belirtilmişti⁶⁷³. 1905 yılında memleketlerini terk ederek Osmanlı Devletine mülteci ve muhacir sıfatlarıyla kabullerini talep etmiş 2 Hristiyan ailenin Tiran kazasında uygun bir yerde iskânlarında herhangi bir sorun olmayacağı görülmüş ve bu yönde gerekli olan işlemlerin yapılması İşkodra vilayetine bildirilmişti⁶⁷⁴. Karadağ'dan İşkodra vilayetine gerçekleştirilen Hristiyan göçlerinde mezhep farklılığının etkili olmuş olması muhtemeldir.

1878 yılında her vilayette birer göçmen müdürlüğü kuruldu⁶⁷⁵. Göçmenleri misafir etmek, iskân yerlerini (boş ve kullanılmayan veya devlete ait atıl durumdaki

---

⁶⁶⁸ Bulgar anayasasının 71. maddesi 19-32 yaş arasındaki her erkeğin din ayrımı yapılmaksızın askere alınmasını öngörüyordu (İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, s. 136.). Avusturya'nın Bosna Hersek Müslümanlarını da kapsayan zorunlu askerlik uygulamasını yürürlüğe koyması ile Osmanlı Devleti topraklarına, askerliği asimilasyon aracı olarak gören Boşnaklar yığılmışlardı. Gündüz, *Alahimane Bosna...*, ss. 45-46.

⁶⁶⁹ Kırım Savaşı sonrası Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçlerin sebepleri arasında Müslüman ahaliye getirilen askerlik yükümlülüğü bulunmaktaydı. Müslüman ahali askerlik yaparak Osmanlı'ya kurşun sıkmak yerine göç etmeyi tercih etmişti. Bayraktar, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan...", s. 408.

⁶⁷⁰ Temizer, "Osmanlı- Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları...", s. 73.

⁶⁷¹ Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, s. 352.

⁶⁷² Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, s. 452.

⁶⁷³ BOA, *BEO*, 689/51657, H. 2 Rabuilevvel 1313/M. 22 Ağustos 1895.

⁶⁷⁴ BOA, *MV*, 116/45, H. 8 Cemazeyilevvel 1325/M. 19 Haziran 1907.

⁶⁷⁵ Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum, 2009, ss. 216- 218.

arazileri) tespit etmek⁶⁷⁶, göçmenleri iskân yerlerine nakletmek, gerektiği halde göçmenlere ev, hayvan, tohum temin etmek, iskân edildiği halde henüz ürün alamamış olan muhacirlere ürünlerini hasat edinceye kadar yevmiye bağlayarak yardımlarda bulunmak komisyonun görevleri arasındaydı⁶⁷⁷. Burada sayılan görev içeriklerine bakıldığında Osmanlı topraklarına gelmekte olan muhacirlerin sevk ve iskânı ile iâşesinin devlete ciddi bir mali yük getirdiği görülmektedir. Ancak bunun bir takım faydaları da olmuştur. Göçmen olarak gelip boş arazilere iskân edilmiş olan muhacirler atıl durumdaki kaynakların daha etkin kullanılmasına ve üretimdeki artışa katkı yapmışlardı⁶⁷⁸. Devletin muhacirlerle ilgili almış olduğu tedbir ve uğraşların boşa gitmemesi için olsa gerek muhacirlerin iskân edildikleri yerden başka bir yere gitmelerinin önüne geçilmek istenmişti. Başka bir yere gidenlere artık yardım yapılmayacağı gibi, kendilerine tahsis edilen araziler senet karşılığı verilmekteydi. Hatta eski topraklarına ya da başka bir yere yapılacak olası bir göçü önlemek üzere muhacirlerin pasaportları, taşralı idareciler vasıtası ile toplanarak muhacirin komisyonuna iletilmekteydi⁶⁷⁹.

İşkodra'ya gelecek muhacirlere yardım için vilayet dâhilinde⁶⁸⁰ Muhacirin Komisyonunun teşkil edilmesine karar verilir. İşkodra'nın önde gelen kişilerinden olan Salim ve Şaban Beylere Salim Ağa, İbrahim Ağa, Hüseyin Ağa, Hilmi Lohe ve Podgoriçeli Halil Ağa, Hüseyin Ağa ile Ülgün kazasından Şakir Efendi, Hafız Molla Ahmet ve Molla İbrahim üye olarak komisyona atanmışlardı⁶⁸¹.

93 Harbi ardından imzalanan Berlin Antlaşması ve sonrasında gerçekleştirilen protokoller neticesinde İşkodra vilayeti sınırları dâhilinde kalan Bar, Ülgün ve Podgoriçe kazaları Karadağ'a terk edilmişti. Bu kazalarda yaşamakta olan ahalinin istediği takdirde Karadağ'da sahibi oldukları mülklerinin gelirlerini almaya devam ederek Osmanlı topraklarına emniyet içerisinde göç etmeleri kararlaştırılmıştı.

⁶⁷⁶ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, s. 34.

⁶⁷⁷ Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi...", s. 217

⁶⁷⁸ Bu durum özellikle Anadolu'da bulunan toprakların mera olarak kullanımdan çıkarak zirai olarak işlenir hale gelmesi bakımından önemli olmuştur. Yine muhacirlerin yerleştirilmesi için kurutulmuş olan bataklıklar, temizlenmiş çalılıklar da ekilebilir araziye eklenmiştir. Muhacirlerin sahip oldukları tarım metodlarını iskân edildikleri bölgelere getirmeleri ziraatı canlandırmıştır. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, s. 229.

⁶⁷⁹ Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 23, Güz 2011, ss. 22-23, 30.

⁶⁸⁰ Vilayet merkez muhacirin komisyonunun (*İ. V. S.* , H. 1299, s. 47. ; *İ. V. S.* , H. 1312, s. 29. ; *İ. V. S.* , H. 1315, s. 59.) yanı sıra Draç sancağı dâhilinde de İskân-ı Muhacirin Komisyonu bulunmaktaydı. *İ. V. S.* , H. 1315, s. 135. ; *İ. V. S.* , H. 1316, s. 96.

⁶⁸¹ BOA, *Y.EE. 101/43*, R. 12 Teşrinisani 1296/M. 24 Kasım 1880.

Karadağ'da kalmaları halinde ise hayatlarına olağan şekliyle devam edebileceklerdi. Lakin Berlin Antlaşmasında sayılan bu güvencelere rağmen özellikle Müslüman ahaliye uygulanan baskılar neticesinde göçler meydana geldi.

Karadağ Kralı Nikola, ülkesinden Osmanlı topraklarına göç etmiş muhacirlere can ve mal güvenliklerini, dinlerini muhafaza edebileceklerini içeren bir bildiri yayınlarak ülkelerine geri dönmeleri için çaba sarfetmiştir⁶⁸². Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti de Karadağ'a yapılacak geri dönüşleri engellemek için ahaliyi Hristiyan olan bölgelerde, planlanan vergi ve askerlik bedeline yapacağı zammı uygulamamıştı. Buna rağmen göç etmiş olan ahalinin, Osmanlı topraklarına geri dönmeleri için kolaylıklar getiren hükümet, Hristiyan tebaanın geri dönmesi halinde eski topraklarına yerleşebileceklerini ve birikmiş vergilerin affedileceğini beyan etmiş; buna karşılık arazilerini 5 yıl süreyle satmalarının yasak olacağı bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin vergi ile ilgili bu girişiminin arkasında Karadağ'a yapılan geri göçlerin nedenleri arasındaki emlak ve temettuat vergisinin arttırılacağı söylentisinin etkili olması yatmaktadır. Böylece vergi sebebiyle yaşanacak göçlerin önüne geçilmek istenmiştir⁶⁸³.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a geri göçleri önlemek üzere yapmış olduğu girişimler kimi zaman sonuçsuz kalmıştır. Göçmenlerin gıda sıkıntısı çekmesi de yaşanan geri göçte etkili olmuştur. Müslüman göçmenlerin kendi topraklarına geri dönme isteği Karadağ'a geri göçleri tetiklemişti. Ancak bu yolculuk neticesinde kendilerine ağır gelen bir takım masrafları olmuştur. Karadağ hükümetinin bu masrafları karşılaması imkânlar dâhilinde görülmeyince Osmanlı Devleti her yıl bu amaçla harcanmak üzere Çetine Sefaretine, Osmanlı Bankası aracılığı ile para yollamıştır⁶⁸⁴.

Vilayete hicret eden muhacirlerin iskânlarına kadar geçen sürede yiyecek, yakacak, barınma gibi acil ihtiyaçları bulunmaktaydı. Bunların karşılanması için İşkodra vilayeti idari birimleri gerekli yazışmaları yaparak izin ve ödenekleri talep etmişler ve sonrasında muhacirlere söz konusu yardımları ulaştırmışlardı.

---

⁶⁸² Benzer bir uygulama kapsamında Bulgaristan'a dönecek muhacirlerin her türlü haklarının korunacağı, mal ve can güvenliklerinin olacağına dair "ilannameler" dağıtılmıştır. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, s. 115.

⁶⁸³ Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, ss. 361-363.

⁶⁸⁴ Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ...*, ss. 364-365.

1879 yılında Podgoriçe’de vatanlarında kalmış olanların artık hicrete başladıkları haberi alınmıştı. Daha önceden gelip iskân edilmiş olan muhacirler ile bu şekilde gelecek olanlara verilmek üzere yüksek miktarda mısıra ihtiyaç duyulacağı anlaşılmıştır. Ancak vilayet dâhilinde yaşanmış olan “afat-ı semavi” sebebi ile yeterli ürün alınamamıştır. İhtiyacın giderilebilmesi amacıyla İşkodra vilayeti için Berat’ta ayrılmış olan mısırın, Draç iskelesine getirilmesi ve 2 milyon kıyye mısırın daha Yanya ve Selanik vilayetlerinden gönderilmesi İşkodra valiliği tarafından Dahiliye Nezaretinden talep edilmiştir⁶⁸⁵. Aynı yıl Podgoriçe muhacirlerinin çoğuna günlük yemek ile erzak verilmesi ve muhacirin komisyonunun kışlık yakacak yardımı yapması, vilayet idaresince kararlaştırılmıştı. Kömürler, muhacirlere komisyon tarafından verilecek olan mazbata doğrultusunda dağıtılacaktı⁶⁸⁶. 1880 yılında Bosna’dan hicret etmiş olan muhacirlerin şehrin girişinde yollarda aç ve sefil halde bekledikleri nakledilmektedir. Ekmek fırını önünde aç ve sefil halde dilenmeye tenezzül etmeden öylece bekleyen insanların durumu, alınan önlemlerin tüm göçmenlere yetecek düzeyde olmadığını göstermekteydi⁶⁸⁷.

1887 yılında Dilan Ovası ve Tuz kazasında meydana gelen kuraklık sebebiyle burada iskân edilmiş olan muhacirler ile ahalinin yiyecekleri kalmamıştı. Bunun üzerine, ertesi sene geri verilmek üzere, a’şar ambarında bulunan mısırdan 30.000 kilonun muhtaç olanlara dağıtılması talebi kabul edilmişti⁶⁸⁸. Podgoriçe’ye yakın olması sebebi ile Tuz kasabasının Dinoşe ve Vilodina köylerinde iskân edilmiş olan muhacirler, 1888 yılında yaşanan kıtlık sebebi ile yer değiştirmek istemişler ancak buna müsaade edilmemiş, bu teşebbüslerin önüne geçmek üzere gerekli miktarda mısır gönderilmiştir⁶⁸⁹. Alınan tedbirler muhacirlerin iskân edildikleri yerlerde kalmalarının sağlamaya yönelik olsa da onlara yapılan yardımlar açısından da dikkate değerdir.

Söz konusu göçler yıllarca devam etmiştir. Göçlerin devam etmesinde Karadağ tarafından yapılan baskıların şiddetlenmiş olması muhtemeldir. Bu anlamda 1904 yılında İşkodra vilayeti 26 hanede toplam 123 Müslüman muhacirin İşkodra’ya geldiği görülür. Muhacirler içerisinde yardıma muhtaçlar için gerekli miktarda paranın olmadığı gerekçesiyle ödeneğin temini dâhiliye nezaretinden istenir.

⁶⁸⁵ BOA, *DH. MKT. 1327/93*, H. 13 Şevval 1296/M. 30 Eylül 1879.

⁶⁸⁶ BOA, *İ. DH. 63452*, H. 6 Safer 1296/M. 30 Ocak 1879.

⁶⁸⁷ Knight, *A Narrative of Recent Travel*, ss. 138-139.

⁶⁸⁸ BOA, *A. MKT. MHM. 496/42*, H. 24 Cemazeyilahir 1305/ M. 8 Mart 1888.

⁶⁸⁹ BOA, *DH. MKT. 1563/78*, H. 8 Rabiulahir 1306/ M. 12 Aralık 1888.

Ardından muhacirlerin göç etme sebebinin Karadağ'daki menkul ve gayrimenkul mallarının Karadağ Prensi tarafından müsadere edilmiş olduğu öğrenilir. Muhacirlerin Osmanlı Devleti'den yardım isteklerini içeren bir arzuhal doğrultusunda durum Çetine sefaretine bildirilir ve muhacirlerin haklarını savunabilmeleri için yapılacak hukuki girişimlerde kendilerine yardım edilmesine karar verilir.⁶⁹⁰

İşkodra valiliği 1886 yılında, Ülgün kasabası İslam ahalisinden İşkodra'ya gelmiş ve gelecek olanların içlerinde yardıma muhtaç olanlara yönelik yardımlar için gerekli izni Dâhiliye Nezaretinden ister⁶⁹¹. Bunun üzerine 1891 yılında Katolik İşkodra ciballerinden ve Ülgün'den göç eden 144 hanede 886 nüfus hududu geçerek Dağ Kenarı nahiyesi ve civar köylere yerleştirilmişti. Bu muhacirlerin nakli ve iskânları için gerekli olan 12.500 kuruş ise olağanüstü ödenek kapsamında İşkodra Vilayeti Muhacirin tahsisatına gönderilmişti⁶⁹².

1888 tarihinde Kosova vilayetine iskân edilmelerinden vaz geçilip İşkodra vilayeti dâhilinde bulunan Ğuruz çiftliklerine yerleştirilmeleri kararlaştırılan 263 haneden oluşan Ülgün muhacirlerinin ziraat yapmak ve evlerini inşa etmek üzere ormanlarda ağaç kesmeleri izni istenir⁶⁹³. Yapılan yazışmalar neticesinde iskân edilmiş olan Ülgün muhacirlerinin evlerini inşa etmek ve geçimlerini temin etmek için bataklık ve ormanlardan faydalanabilecekleri kararı alınır⁶⁹⁴. Sözü edilen, iskân edilmiş 263 hanelik Ülgün muhacirlerinin sorunlarının bu tarihte çözüldüğü düşünülür. Ancak 1891 yılında muhacirlerin iskân edildiği yerlerle ilgili yeni bir köy oluşturulması ile ilgili bir uygulamada Ülgün muhacirleri tekrar karşımıza çıkar. Ülgün'den hicret etmiş olan muhacirlerin Ğuruz çiftliğine yerleştirilmeleri kararına rağmen 263 Ülgün, 90 Podğoriçeli hanenin, İşkodra vilayetinin talebi ile Buyana Nehri sahilinde bulunan Delibone namındaki mahalle yerleştirilmesi uygun görülmüş, burada bir köy kurularak köye Hamidiye isminin verilmesi kararlaştırılmıştı⁶⁹⁵.

Muhacirlerin iskân edilmeleri sırasında idarenin bir takım ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmuştu. O esnada kullanılmamakta olan araziler dağıtılarak

⁶⁹⁰ BOA, *BEO*. 2866/214940, H. 14 Cemazeyilevvel 1324/ M. 6 Temmuz 1906.

⁶⁹¹ BOA, *İ. DH*. 1006/79496, H. 14 Muharrem 1304/M. 13 Ekim 1886.

⁶⁹² BOA, *DH. MKT*. 1800/46, R. 5 kanunisani 1306/M. 17 Ocak 1891.

⁶⁹³ BOA, *İ. MMS*. 103/4376, H. 22 Şaban 1305/ M. 4 Mayıs 1888.

⁶⁹⁴ BOA, *İ. MMS*. 103/4376, H. 16 Cemazeyilahir 1306/M. 17 Şubat 1889.

⁶⁹⁵ BOA, *DH. MKT*. 1892/127, R. 10 Teşrinisani 1307/M. 22 Kasım 1891.

buraların ekonomiye katılımı sağlanmak istenmiştir. Muhacirlere verilen arazi ve üzerinde inşa edecekleri evleri için gerekli malzemeler bir maliyet oluşturmaktaydı. Ancak muhacirler buralara yerleşerek üretim yapmaları ile neticede verecekleri vergiler sayesinde uzun vadede faydalı olacaklardı. Bunun gibi çok pratik ihtiyaçların giderilmesi için muhacirlerin iskân edildikleri yerler dikkatle tespit edilmeye çalışılmıştır. Kendisi de Podgoriçeli olup Şengın iskelesinde memur olan Nuri Bey, iskeledeki askeri ve diğer eşyaların taşınabilmesi için gerekli olan işgücünü karşılamak üzere Podgoriçeli muhacirlerin bir kısmını buraya getirmişti. Zikredilen kişiler barınacakları evleri olmadığından idarece kendilerine ev tahsisi talebinde bulunurlar⁶⁹⁶. Şengın iskelesine yerleştirilmiş olan muhacirler bu şekilde günlük ihtiyaçlarını karşılayacakları bir iş sahibi olurken aynı zamanda gerekli işgücünü de sağlamış oluyorlardı.

İşkodra vilayetine gelen muhacirlerin tamamına aynı anda arazi verilemediği açıktır. Bunun yıllar almış olması, yaşanan organizasyon sıkıntısına işaret edebilir. Göçmenlerin her zaman belirli bir düzen dâhilinde vilayete gelmemiş olmaları da bu hususta etkili olmuştur. Kendilerinin göçmen olduğunu ve içinde buldukları durumlarını belirtmiş olan muhacirlerle ilgili resmi işlemler hızlı bir şekilde yapılmıştır. Burada kendilerine yardım edilecek muhacirlerin gerçekten ihtiyaç sahibi ve muhacir olup olmadıklarının da kontrolünün yapılıyor olması önemlidir. Bunun için muhacirlerin geçici ve misafir olarak meskûn oldukları mahalle muhtarı ile imamının yapacağı araştırma beklenmiştir. Muhacirin dilekçesinde belirtmiş olduğu mahalde meskûn olduğu, nereden hicret ettiği ve kaç nüfuslu bir aileye sahip olduğunun gerçekliği bu yol ile kontrol edilmekteydi⁶⁹⁷. Yapılan kontrol sonrası muhacirin komisyonu tarafından dilekçe sahibine arazi verilmesi kararlaştırılırdı. Karaniye'den 10 nüfustan oluşan ailesi ile hicret ederek İşkodra'nın Dodes mahallesinde meskûn olan Hasan Ağa, kendisine henüz arazi verilmediği gerekçesi ile muhacirin komisyonuna başvurur. Muhacirin komisyonu durumun araştırılması için defter-i hakaniye dilekçeyi iletir. Dodes mahallesi muhtarı ve imamı tarafından muhacir Hasan Ağa'ya ilişkin bilgiler doğrulanır. Sonrasında defter-i hakani adı

⁶⁹⁶ A. D. A. , *F. 121/Dos. 273/Bel. 4*, R. 18 Mayıs 1312/M. 30 Mayıs 1896.

⁶⁹⁷ Karaniye muhacirlerinden Yusuf Ağa 9 nüfus ile Rus Sağır mahallesinde meskûn olduğunu dilekçesinde belirtir. Bunun üzerine Muhacirin komisyonunun isteği ile mahalle imamı, muhtarı ve başka yollardan inceleme yapılır. Neticede Yusuf Ağanın 6 nüfusla birlikte söylediği gibi muhacir olduğu belirlenmişti. Dilekçe sonrasında yapılan inceleme ile aile nüfus sayısının araştırılmasının sebebi kötü niyetli uygulamaların önüne geçmek olabilir. A. D. A. , *F. 121/Dos. 273/Bel. 6*, R. 3 Ağustos 1312/M. 15 Ağustos 1895.

geçen muhacire yeterli miktarda arazinin verilmesi kararını alır⁶⁹⁸. Burada dikkate değer diğer bir husus ise aile üye sayısının, muhacirlere verilecek olan arazi miktarının belirlenmesinde kullanılan etkenlerden biri olduğudur.

İskân-ı Muhacirin Talimatnamesininin 29. maddesine göre muhacirlere köy ve kasabalarda bulunan sahipsiz, boş ve gasp olunmuş olduğu tespit edilen yerlerden olmak üzere, durumuna göre 20-60 dönüm⁶⁹⁹ arazi verileceği belirtilmekteydi. Muhacirin komisyonu arazileri muhacirlere, vilayet idare meclisinin yapacağı tahkikat sonucuna göre dağıtacaktır. Boş arazilerin muhacirler iskân edilinceye kadar başkasına verilmesi yasaklanmıştır. Muhacirlerin arazi ihtiyacı karşılanamayınca Rumeli ve Anadolu'da bulunan miri çiftlik arazileri, korular, tarıma elverişli olmayan yerler ıslah edilmek suretiyle iskâna açılmıştır⁷⁰⁰. Muhacirlere verilen araziler belirli bir süre boyunca başkasına devredilemeyecekti. İşkodra'ya iskân edilmiş olan muhacirlerin belirlenmiş olan 10 yıllık süre dolmadan arazilerini devrederek iskân edildikleri mahalleri terk ettikleri görülünce İşkodra vilayeti bu uygulamanın önüne geçmek üzere sürenin 20 yıla çıkarılmasını talep etmiştir. Neticede muhacirlere verilmiş olan arazilerin süre dolmadan başkasına devredilemeyeceği kararlaştırılmıştır. Ancak kendisine arazi verilmiş olan muhacirlerden süre dolmadan ölen olur ise arazinin veresesine intikal edebileceği de belirtilmiştir⁷⁰¹.

Yukarıda ifade edildiği üzere muhacirlerin iskân edilecekleri bölgede miri arazi bulunmuyor ise kendilerine miri çiftlikler de verilebilecekti. Berlin Antlaşması sonrası Avusturya tarafından işgal edilen Bosna-Hersek ahalisi Yenipazar, Kosova ve İşkodra'ya göç etmek zorunda kalır. İşkodra'ya gelen Müslüman Boşnaklar, Draç sancağında iskân edilmişlerdi⁷⁰². Draç ve Kavaye kazası çevresinde kullanımda olmayan araziler olduğu halde Bosna muhacirlerine hala arazi verilmediği yönünde şikâyetler alınır. Bunun üzerine adı geçen bölgelerde hâlihazırda yaşamakta olan ahali olmadığından Draç, Şiyak ve Kavaye'de bulunmakta olan muhacirlerin

⁶⁹⁸ A. D. A. , *F. 121/Dos. 258/Bel. 2*, R. 11 Mayıs 1310/M. 23 Mayıs 1894 ve kararın alınması R. 18 Haziran 1310/M. 30 Haziran 1894.

⁶⁹⁹ Verilecek olan arazi miktarı, arazinin verimine göre 70-130 dönüm olarak değişmektedir. Karpaz, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)...*, ss. 34.

⁷⁰⁰ Meclis-i Vukela, üst üste 3 yıl ekilmeyen arazinin muhacirlere tahsis edileceği yönünde bir karar almıştı ancak bu karar Padişah tarafından onaylanmamıştı. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, ss. 214-216.

⁷⁰¹ BOA, *ŞD. 2629/11*, H. 11 Cemazeyilahir 1311/M. 20 Aralık 1893.

⁷⁰² Nedim İpek, "Kosova Vilayeti Dâhilinde Gerçekleşen Göçler", *History Studies*, Volume2/1, 2010, s. 69. ; "Arnavutlar", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 369.

hazineye ait büyüklü ve küçüklü toplam 17 adet çiftliğe yerleştirilmesine karar verilir. Bahsedilen muhacirlerin yanında İstanbul'dan gönderilecek 149 Bosna muhacirinin de bu çiftliklere, ahalinin yardımları ile sevk ve iskânlarının yapılması İşkodra vilayetinden istenmiştir. İşkodra valiliği sözkonusu muhacirlerin bölgedeki ahalinin yardımı ile iskân edilemeyeceğini belirterek hane başına 1000 kuruş ödenek gönderilmesini talep eder. Hatta 23 nüfuslu 6 hanenin henüz Draç'a geldiği ve karantinahanedeki beklemekte olan 150 hane halkının da bunlara ekleneceği için gerekli ödeneğin kış mevsiminden önce gönderilmesinin lüzumuna vurgu yapılmıştır. Her hane inşası için istenen 1000'er kuruş ödeneğe ek olarak muhacirlere dağıtılmak üzere çift hayvanı ve tohum talebinde de bulunulmuştur⁷⁰³.

1887 yılında Ülgün'den hicret etmiş olan Katolik Eşkaril cibalinden 886 kişi İşkodra'daki Velipoye köyüne iskân edilmişti. İskânları esnasında gereği üzere bu ahaliye arazi de verilmişti. Fakat bu arazinin 120 dönümü devlete ait hazine arazisinden değildi. Arazinin İşkodralı merhum Mustafa Paşa varislerine ait olduğu anlaşılmıştır. Muhacirlerin 15 yıl önce iskân edildikleri araziden, devlete ait olmasa da çıkarılmalarının devletin şanına hanel getireceği fikri ile söz konusu arazi bedelinin hazine tarafından varislere ödenmesi uygun görülmüştür. Bu şartlar altında kendisine arazi verilmiş olan muhacir başka bir yere yerleşir ise artık devletten arazi veya ev alamayacaktı⁷⁰⁴.

Muhacirlere dağıtılacak arazi ile ilgili işlemi yapacak olan memurun ilgisizliği de şikâyetlere konu olmaktadır. Velipoye köyünde iskân edilmek üzere yerleştirilmiş olan başka bir muhacir grubu yine Ülgün'den gelmiş olan 60 kadar haneden oluşmaktaydı. Muhacirlere, yerleşerek evlerini inşa edecekleri köy arazisi gösterilmişti. Yapacakları evler için gerekli olan keresteyi hazır ederek evlerini de yaptıkları halde kendilerine tahsis edilecek araziyle ilgili işlemleri yapacak memurun gelmemesinden dolayı durumu dilekçeyle idareye bildirmişlerdi. Dört gün sonra Velipoye köyüne memurun gönderilmesine ve arazinin taksim edilmesine karar verilmiştir⁷⁰⁵. Velipoye köyünde yaşanan benzer bir sıkıntı ile ilgili diğer bir dilekçe de 5 Ekim 1903 tarihinde 30 haneyi temsilen Ülgün muhacirlerinden Enver ve İbrahim isimli kişiler tarafından verilmiştir⁷⁰⁶.

⁷⁰³ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, ss. 227-229.

⁷⁰⁴ BOA, *DH. MKT. 917/26*, H. 18 Ramazan 1322/M. 26 Kasım 1904.

⁷⁰⁵ A. D. A. , *F. 121/Dos. 240/Bel. 1*, R. 18 Şubat 1307/M. 1 Mart 1892.

⁷⁰⁶ A. D. A. , *F. 121/Dos. 252/Bel. 1*, R. 23 Eylül 1309/M. 5 Ekim 1903.

İşpozi muhacirlerinden Yusuf Ağa 9 haneyi temsilen bir dilekçe ile durumlarını bildirmiştir. Çay Ağız kenarında Polay⁷⁰⁷ köyünde yerleşmeleri üzerinden iki sene geçtiği halde geçimlerini temin etmek üzere kendilerine hala arazi verilmediğinden şikâyet etmekteydiler. Kendilerine barınmaları için ev yapacak kadar bir yerin verilmesi vilayet idare meclisince kararlaştırılmış ve bunun üzerine defter-i hakani memuru bölgeye gelmiştir. Ev yapılacak yerleri belirleyen memur bir iki ay içinde tekrar gelip kendilerine dağıtılacak araziye belirleyeceğini söyler ve gider. Ancak bunun üzerinden zaman geçmesine rağmen gelmeyen memura şehre giderek başvurduklarında sudan sebeplerle oyalandıklarını anlarlar. Bunun üzerine dilekçeyi inceleyen muhacirin komisyonu kendilerine hane ve kulübe yapılacak yerler belirlendikten sonra verilecek arazinin tespit edilerek taksim edilmesi işinin zaman geçirilmeden hemen defter-i hakani memurluğunca yerine getirilmesi kararı almıştır⁷⁰⁸.

Muhacirlerin barınma ihtiyacı yaşanan önemli sıkıntılardan birisiydi. 1887 yılında Bar muhacirlerinin hızlı bir şekilde Kavaye kazasına iskân edilmeleri yönündeki talep⁷⁰⁹ neticesinde 4 ay sonrasında muhacirlerin hala ev ihtiyaçlarının karşılanmamış olduğu görülmektedir⁷¹⁰. Kavaye kazasında yaşanmış olan bu durum muhacirlerin meskûn oldukları diğer yerlerde de yaşanmaktaydı. 21 Ocak 1896 tarihinde Podgoriçe muhacirlerinden olan İbrahim, Osman, Salih, Muharrem, Derviş ve Yusuf tarafından verilmiş olan bir dilekçe ile Karadağ'da sahip oldukları arazi ve evlerini terk ederek İşkodra'da hastane arkasına yerleştirildiklerini ve kendilerine birer kulübe yaparak idare etmiş olduklarını belirtmişlerdi. Ancak daha sonra yapmış oldukları bu kulübelerinin yıkılması ile ilgili bir karar alınmış olduğunu belirterek bundan vazgeçilmesini talep etmişlerdi. Vilayet İdare Meclisince yapılan inceleme neticesinde kendilerine herhangi bir arazi verildiğine dair defter-i hakanide bir kayıt bulunamamış ve böylece bu muhacirlerin yerleşmiş oldukları yerin belediye tarafından verilmiş olduğu anlaşılmıştı. Aslında muhacirlere verilecek olan bütün araziler emlak nizamnamesinin 15. maddesi gereğince defter-i hakani memuriyeti vasıtası ile verilecekti. Fakat Dâhiliye Nezaretinin 16 Mayıs 1887 tarih ve 32

---

⁷⁰⁷ Adriyatik kıyısında ve Buyana nehrinin denizle birleştiği yerde bulunan bölgenin adı Velipoye'dir. Ancak bölge ismi Polay olarak da geçmektedir.

⁷⁰⁸ A. D. A. , *F. 121/Dos. 258/Bel. 3*, R. 3 Eylül 1319/M. 16 Eylül 1903 ve kararın verilmesi R.12 Eylül 1319/M. 25 Eylül 1903.

⁷⁰⁹ BOA, *DH. MKT. 1520/54*, H. 29 Şevval 1305/M. 9 Temmuz 1888.

⁷¹⁰ BOA, *DH. MKT. 1560/74*, H. 26 Safer 1306/M. 1 Kasım 1888.

numaralı yazısı üzerine defter-i hakaniye bildirmek şartıyla belediyeler de muhacirlere arazi dağıtabileceklerdi. Podğoriçe muhacirlerine verilmiş olan yerler için bu işlem yapılmamıştı. Bu yönde yapılan inceleme sonrası arazinin muhacirlere, Vali Mustafa Asım zamanında verilmiş olduğu anlaşılmış ve bununla ilgili tapuda da bir kayda rastlanmamıştı. Durum tam olarak anlaşıldığında vilayet idare meclisi muhacirlerin yapmış oldukları kulübeler ve kendilerine verilen arazilerle ilgili olarak defter-i hakani memuriyeti haberdar edilmek suretiyle konunun belediye meclisince halledilmesine karar vermiş, böylece muhacirlerin kulübeleri yıkılmamıştı⁷¹¹.

Ülgün muhacirlerinin, muhacirin komisyonuna verdikleri bir dilekçe ile ev yapmak üzere kendilerine arsa verilmesini isterler. Bunun üzerine konuyu inceleyen komisyon, muhacirlere verilecek olan arazi ile ev yapmak üzere yarımşar dönüm kadar arazinin de verilmesinin muhacirin talimatnamesinde yer aldığına karar verir. Kararın uygulanması için dilekçenin belediyeye gönderilmesine hükmeder. Belediye meclisi yaptığı inceleme sonrası arazinin verilmesi için tapu kalem ile defteri hakani memuriyetine ilgili kararın havalesini uygun görür. Böylece muhacirlerin konu hakkındaki dilekçesi ile arazinin verilmesi için yapılan inceleme sonrası verilen karar 2 aydan az bir sürede tamamlanır⁷¹².

Podğoriçe muhacirlerinden Halil Mehmed Efendi'nin ailesiyle birlikte hala misafir olarak meskûn oldukları Garamet köyünden ya da civardaki Muşat köyünden, içinde buldukları kötü durumun sonlanması için istediği araziyle ilgili dilekçesi 1 aydan kısa sürede karara bağlanmıştı⁷¹³. Yine Podğoriçe muhacirlerinden olan Hacı Abdullah, İşkodra'nın Tophane mahallesine hicret etmiş fakat diğer muhacirlere dağıtılmış olmasına rağmen kendisine tahsis edilmediğinden bahisle muhacirin komisyonuna başvurmuştu. Bunun üzerine muhacirin komisyonu, ilgili muhacirin talimatnamesi gereğince münasip miktarda arazinin Hacı Abdullah'a tahsisi için defter-i hakani memuriyetine gerekli emrin verilmesi kararını almıştır⁷¹⁴.

Tuz kazasında iskân edilmiş olan Podğoriçeli muhacirler Karadağ tarafında kalmış olan arazilerinden elde ettikleri ürünlerini Osmanlı sınırlarına soktuklarında

---

⁷¹¹ A. D. A. , *F. 121/Dos. 263/Bel. 9.* , H. 5 Şaban 1313/M. 21 Ocak 1896.

⁷¹² A. D. A. , *F. 121/Dos. 273/Bel. 7.* , R. 13 Teşrinisani 1321/ M. 25 Ekim 1896 ve son karar R. 7 Kanunuevvel 1312/M. 19 Aralık 1896.

⁷¹³ A. D. A. , *F. 121/Dos. 322 /Bel. 1.* , R. 7 Mayıs 1319/M. 20 Mayıs 1903 ve kararın alınması R. 1 Haziran 1319/ M. 14 Haziran 1903.

⁷¹⁴ A. D. A. , *F. 121/Dos. 263/Bel. 1.* , R. 11 Mayıs 1311/M. 23 Mayıs 1893. ve son karar ise R. 15 Haziran 1311/M. 27 Haziran 1895.

gümrük vergisi ödemiyorlardı. Aynı şekilde İşkodra sınırında kalmış olan arazilerini kullanarak elde ettikleri ürünlerini Karadağ'a götüren Karadağlılardan ihracat resmi talep edilmemekteydi. Ancak 1889 yılında uygulamaya konulan yeni bir kararla Tuz sınırından Karadağlılarca geçirilen ürünlerden vergi istenmeye başlanmıştı. Bu uygulama neticesinde karşılıklılık ilkesi gereği Karadağ tarafı da Osmanlı tebaasının arazilerinden elde ettikleri ürünlerden ihracat vergisi almaya başlamıştır. Bunun üzerine İşkodra valiliği Karadağlılardan Osmanlı Devleti'nin almakta olduğu gümrük vergisinden vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Meclis-i Vükela kararı ile Karadağlıların Osmanlı topraklarındaki arazilerinden elde ettiği ürünlerden ihracat resmi alınmaya devam edilmesi uygun görülür⁷¹⁵. Verilen bu karar üzerine İşkodra valiliği, hariciye nezaretine, Osmanlı muhacirlerinin hem sayıca hem de getirmekte oldukları zahire miktarınca, Karadağlıların Osmanlı Devleti sınırlarından götördükleri meyve ve hububattan oldukça fazla olduğunu belirtmiştir. Muhacirlerin bu şekilde daha fazla ihracat resmi ödemek zorunda kalacaklarını ve zaten fakir ve muhtaç durumda olduklarından bundan olumsuz etkileneceklerini belirtmiştir. Karadağlılardan alınmakta olan verginin alınmaması yönünde İşkodra Vilayet Meclisi tarafından alınan karara Tuz'da bulunan rüsumat idaresinin uymadığı, Karadağlılardan ihracat resmi alınmaya devam edildiği de dâhiliye nezaretine bildirilmiştir. Bunun üzerine Karadağlıların ihracat resminden muaf tutulup, karşılıklılık ilkesi gereğince Karadağ hükümetince de muhacirlerden ihracat resmi alınmayacağına dâhiliye nezaretince karar verilmiş, durum İşkodra valiliğine bildirilmiştir⁷¹⁶.

Osmanlı Devleti 93 Harbi sonrası yaşanan göçler nedeni ile sıkıntılar yaşamış olan muhacirlere belirli süreler çerçevesinde askerlik muafiyeti tanımıştır. Bu anlamda savaş esnasında göç etmiş olanlar 10 yıl süreyle askerlikten muaf tutulurken barış zamanı mülklerini satarak göç etmiş olan muhacirler için bu süre 6 yıl olarak belirlenmişti. Bu kararın İşkodra'da istisnai bir şekilde uygulandığını görmekteyiz⁷¹⁷.

Ülgün'den hicret ederek İşkodra vilayetinin Draç sancağında bulunan ve şer'i hüküm ve kanunların uygulanmakta olduğu Şiyak kazasına yerleşmiş muhacirler, Ülgün'de buldukları vakit kurradan muaf olduklarını belirtmişler ve bu durumun

⁷¹⁵ BOA, *MV*. 49/37, H. 15 Rabiulahir 1307/ M. 9 Aralık 1889.

⁷¹⁶ BOA, *HR. SYS*. 129/45, R. 7 Eylül 1305/M. 19 Eylül 1889 ve H. 27 Rebiulevvel 1307/M. 21 Kasım 1889.

⁷¹⁷ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, ss. 222-223.

iskân edildikleri Şiyak kazasında da uygulanmasını talep etmişlerdir. Talep üzerine harbiye nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde Ülgün gibi Podgoriçe ve civar ahalisinin kurradan muaf oldukları teyit edilmiştir. Ancak daha önceden kurraya katılmaktan 10 yıl muaf tutulmuş olan Yenipazar muhacirleri dışındaki muhacirlere verilen muafiyet süresi 6 yıl olmuş ve Ülgün gibi yerlerden hicret ederek gelmiş olanlarında bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği belirtilmişti⁷¹⁸. Muhacirlerin yaşamış oldukları sıkıntı göz önüne alınmış olsa gerek ki daha sonradan Osmanlı Devleti tarafından muhacirler için yeni bir düzenleme yapılmıştır. Podgoriçe, İşpozi, Zabljak kazalarından hicret ederek İşkodra'ya yerleşmiş olan muhacirlere askerlik muafiyeti getirilmiştir⁷¹⁹. Ardından bu üç kaza muhacirlerine verilmiş olan askerlik muafiyetinin Ülgün ve Bar muhacirleri için de uygulanıp uygulanmayacağı sorulmuştur⁷²⁰.

Muhacirlere tanınmış olan muafiyet ile ilgili sonraki yıllarda bir takım sorunlar meydana gelmişti. Hicret ederek İşkodra vilayeti dâhilinde, özellikle Draç sancağında, iskân edilmiş olan muhacirlerin buralarda doğan çocuklarının askerliğe tabi olup olmayacakları sorusu Şuray-ı Devlete iletilmişti. Meclis-i Vukela bu konu hakkında muhacirlerin, askerliğe tabi olan mahallerde iskân edildikten sonra doğmuş olan çocuklarının, ilgili muafiyetin sebebi olan Bar, Ülgün, Podgoriçe gibi Karadağ'a terk edilmiş kazalardan değil, doğmuş oldukları yerlerden dolayı askerliğe tabi olmaları gerektiğine karar vermiştir⁷²¹.

Uzun yıllar boyunca İşkodra vilayeti sınırlarına hicret eden ve iskân edilen muhacirler hakkında kesin bir sayı vermek zordur. Bunun sebebi resmi yollarla İşkodra vilayeti sınırlarına gelen muhacirlerin yanı sıra verilmekte olan arazinin yanında sağlanmakta olan vergi ve askerlik kolaylığından faydalanmak için gelen bir nüfusun olmasıdır. Yine iskân edilmiş muhacirlerin iskân edildikleri yerlerde durmayarak kendilerine verilen arazileri satıp başka yerlere göç ettikleri de ortadadır. Bunlara rağmen yaşanan muhaceret olaylarının İşkodra vilayetinin nüfus yapısını değiştirecek düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Resmi verilere göre İşkodra'ya, Berlin Antlaşması sonrasında yerleştirilen toplam muhacir sayısı 1894

⁷¹⁸ BOA, A. *MKT. MHM.* 497/5, R. 4 Şubat 1305/M. 16 Şubat 1890; BOA, *MV.* 31/13, R. 3 Nisan 1304/M. 15 Nisan 1888.

⁷¹⁹ BOA, Y. *PRK. ASK.* 57/74, H. 3 Safer 1307/M. 29 Eylül 1889.

⁷²⁰ BOA, *DH. MKT. MHM.* 497/25, H. 1 Ramazan 1305/M. 12 Mayıs 1888.

⁷²¹ BOA, *MV.* 113/6, H. 4 Muharrem 1324/M. 28 Şubat 1906.

yılına ait verilere göre 5.100⁷²², sonraki yıllarda ise 8.178'yi bulmuştur. Ancak bunların 2.346'sının iskân edildiği, 5.862'sinin iskân dışında kaldığı görülür⁷²³.

2.3 Vilayet Dâhilindeki Hukuk Sistemi

İşkodra vilayeti dâhilinde görülen idari farklılıklar gibi hukuk sisteminde de farklılıklar vardır. Vilayetin Draç sancağı ile Akçahisar kazası kasaba ve köyleri ile dağlıları halkı istisnasız bir şekilde nüfus sayımına tabi oldukları gibi Osmanlı hukuk sistemine de dâhildiler. Kişiler arasında meydana gelen anlaşmazlıklarda Osmanlı mahkemeleri yetkiliydi. Ancak Cibal ya da dağlı idaresi adını verdiğimiz ve bir takım ayrıcalıklara sahip olan bölgelerde nüfus sayımı yapılmadığı gibi vergi ve zorunlu askerlik yükümlülükleri de yoktu. Birinci bölümde açıklandığı gibi, İşkodra merkez kazasına bağlı Malisya bölgesi ile Mirdita kazası, Puka Kazası, Leş Malisyası Nahiyesi ve Zadrime Nahiyesinde dağlı idaresi sistemi uygulanmaktaydı. Cibal sisteminin parçası olan hukukun temelinde ise Dukağın Kanunu yatmaktaydı.

İşkodra vilayetinin yanı sıra Kosova ve Manastır vilayetlerinde de uygulanmakta olan⁷²⁴ Dukağın kanunu XV. Asrın ortasında “III. Leke Dukagjinin” tarafından yazılı hale getirilmiş olduğu için bu isimle anılmaktadır⁷²⁵. Kanuna göre uygulanacak olan ceza işlerinde kan davasından daha yüksek bir hak yoktur⁷²⁶. Yani katilin öldürülmesi bir haktı. Öldürülen şahsın kabilesine mensup herkes katilden kan almaya hak kazanırdı⁷²⁷. Kan hakkının yani intikamın uygulanmasında eli silah tutamayacak kadar küçük çocuklar, din adamları ve kadınlar korunmuşlardır⁷²⁸.

Dukağın kanununa göre sosyal hayatın temeli aile, kabile ve kan gütmektir. Aileden birinin veya bir dostun öldürülmesi, eve tecavüz edilmesi, bir yabancıya silahının alınması, söz verilen kızın verilmemesi, borcun ödenmemesi ya da gereği gibi ödenmemesi, bir kimsenin işinden men edilmesi gibi hallerde karşı taraftan kan istemek yani bu hallere sebebiyet vereni öldürmek hakkına sahip olmak demektir. Kutsal sayılan evin gölgesinde öldürülen kişinin intikamı da alınırdı. Burada önemli

⁷²² İ. V. S. , H. 1312, ss. 64-65.

⁷²³ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Samsun; Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Temmuz 2013, s. 325.

⁷²⁴ BOA, *DH. MKT. 2157-119*, H. 26 Şaban 1316/M. 9 Ocak 1899.

⁷²⁵ Shtjefen Gjeçovı, *Kanuni i Leke Dukagjinit*, Shtypur Geer, Shkoder, 2001, s. XXV.

⁷²⁶ Süsseim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 577.

⁷²⁷ İ. V. S. , H. 1312, s. 76.

⁷²⁸ Katil kaçır ve hanesinde sadece bir erkek çocuk olsa bile Dukağın bölgesi içerisindeki Ghoanni kabilesinde öldürüldükleri görülmüş. Durham, *High Albania*, s. 112.

olan intikamın sadece katil ya da kabahati işleyenle sınırlı olmayıp, bunu üstlenen kişilerden yani o kişinin kabile üyelerinden de alınabilmesiydi⁷²⁹. Bunların yanısıra Dukağın kanunu, kilise, aile, evlilik, düğün, ölüm, mezar, miras, alış-veriş gibi günlük hayata ilişkin konuları da içeren kurallar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır⁷³⁰.

Dukağın Kanununun tüm kabileler ve bölgeler arasında aynı seviye ve içerikle uygulanmakta olduğunu söylemek güçtür. Ancak kabilelerin kendi içlerinde oluşturdukları meclisler vasıtasıyla anlaşmazlıklara çözüm buldukları görülmektedir⁷³¹. Meclis, o kabile içerisinde birden çok bayrak var ise her bayrağın bayraktarı, dört kocabaşı ile bilgili, tecrübeli ihtiyarlar arasından seçilecek 12 kişi ve 72 ev reisinin katılımı ile oluşmaktaydı. Meclisin Malisya bölgesindeki uygulanması meclisin karakteristiğini en üst seviyede yansıtması açısından dikkate değerdir.

Kabile meclisi konuya göre farklı sayıda üye ile toplanırdı. Hırsızlık gibi meselelerde bayraktarlar ile dokuz ihtiyardan oluşan bir meclis oluşturulurdu. Bu sayı hırsızlığın boyutuna göre 2-10, çalınan şeyin at olması halinde 8, cinayet işlenmesi halinde 24 kişiden ibaretti⁷³². Meclisin toplantı yeri ise en yakın cami veya kilisedir. Hırsızlık⁷³³ isnat edilen kişi bayraktar tarafından çağırıldığında masum olduğunu iddia eder ise meclis kaç şahit huzurunda yemin etmesi gerektiği kararını verirdi. Sanık suçsuz bulunur ise birlikte kiliseye ya da camiye gidilerek yemin edilirdi. Tarafların yeminleri ardından ailesi de yemin ettikten sonra meclis üyeleri de yemin ederlerdi⁷³⁴.

Durumun daha karışık olduğu davalarla ilgili kararlar, kabileler içerisinde kurulan meclislerin daha büyük ve geniş kapsamlısı olan İşkodra'daki cibal komisyonunda değerlendirmekteydi. Komisyon içerik olarak kan davalarıyla ilgiliydi. Ancak bu komisyon, Dukağın kanunun uygulanmakta olduğu her kabilenin birer üye göndermekte olduğu meclisten oluşmamaktaydı. Sadece Hot, Ğruda,

⁷²⁹ “Arnavutlar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 370.

⁷³⁰ Gjeçovı, *Kanun i Leke Dukagjinit*, ss. 1-111.

⁷³¹ Durham, *High Albania*, s. 27.

⁷³² Malisya bölgesinde bu şekilde oluşturulan meclisin Dukağın bölgesinde bayraktar, bölükbaşılar ile seçilmiş kişilerden oluşan 20-24 kişiden oluştuğu görülür. Tüm kabileyi ilgilendiren konularda ise tüm kocabaşların katıldığı bir meclis oluşturulurdu. Durham, *High Albania*, ss. 173-174.

⁷³³ Hırsızlık suçları genelde aynen ödettirilirdi. Ancak bazen farklılaşabiliyordu. Bir koyun çalındı ise iki koyun olarak alınırdu. Kiliseye ait yerlerden bir şey çalındı ise on kata kadar emsalinin geri verilmesi kararlaştırıldı. Durham, *High Albania*, s. 29.

⁷³⁴ Kaza ile bir başkasının eşini ya da kızını yaralamış ve daha sonra bu sebepten kadının ölmesine sebep olan kişi 15 napolyon öderdi. Bu para bir başka eş alması için yeter miktarda olup kızı ölen kişi için ise kızını satarak elde edeceği paraya denk gelmektedir. Durham, *High Albania*, ss. 27-29.

Klemend, Kastriat, Eşkaril, Reç ve Lohe, Koplik, Gölkenarı, Riyol, Postriba, Şale ve Şoş, Temol, Ğarije, Eşlak kabilelerinin bölükbaşları vasıtasıyla temsil edildiği bir komisyondur.

İşkodra şehrinde bulunan cibal komisyonuna, bu komisyona üye gönderen kabilelerde meydana gelen cinayetlere ilişkin suçlular çok hızlı bir şekilde sevk edilirdi. Yapılan soruşturma neticesinde para cezasına hükmedilirdi. Katil, cibal komisyonu başkanı ile bölükbaşlara para ödemekle yükümlüydü. Cinayet kilise sınırları içerisinde işlenirse kiliseye de ödeme yapmak zorundaydı. Katil, yapılacak olan yargılamayı kabul ettiğinde öldürülen kişinin hanesi ya da kan sahiplerine de nakdi para vermekle yükümlüydü. Kararlaştırılan miktar ödenmediği vakit katilin mensup olduğu kabile fertleri İşkodra şehrinde görüldüğünde yakalanarak para ödenene kadar haps edilirdi. Malisya bölgesi kabileleri yani cibal komisyonuna üye gönderen kabileler paranın ödenmesi gerektiğini düşünürlerdi. Çünkü cibal usulü ve uygulamasını kendi rızaları ile kabul ettikleri gibi bu konuda “Lek, ödenmesinin iyi olacağını söylemiştir. Para ödenmelidir” derlerdi. Ancak genelde bu tür davalarda öldürülen kişinin ailesi bizzat karşı taraftan kan almak yoluna gitmekte ve neticede kan davaları meydana gelmekteydi⁷³⁵.

Komisyonun çalışması hükümet emri üzerine cibalde yaşanan olayları müzakere etmek için bölükbaşının cibale çıkmasıyla başlardı. Görevli olduğu kabile bölgesine giden bölükbaşı, bayraktar, kocabaş ve ğubarlardan oluşan bir meclis oluştururdu. Darp, yaralama, cinayet, hırsızlık gibi suçlara ilişkin şikâyetlere maruz kalan kişiler, kurulacak olan bu cibal komisyonuna getirilirdiler⁷³⁶.

Bir malisör diğer bir malisör tarafından öldürülür ise katilin mensup olduğu kabilenin bayraktar, kocabaşı ve ğubarları katili yakalayarak hükümete teslim ederlerdi. Katil kaçarsa ise evi tahrip edilirdi. Bir anlamda kolluk görevi icra eden bayraktar, kocabaşı ve ğubarların masrafları için de katilin mal varlığından gereken miktarda para tahsil edilirdi⁷³⁷.

Bir malisör cadde üzerinde genel kullanıma açık bir eşyayı gasb eder ise buna karşılık o malı aynen yerine koymakla birlikte 3000 kuruş nakdi cezaya çarptırılırdı. Eğer gasp edilen o mal ana cadde üzerinde değil ise aynen yerine konularak değerinin iki katı nakdi para cezası verilirdi. Malisyalarda gerekli tahkikatları ve

⁷³⁵ Durham, *High Albania*, ss. 30-31.

⁷³⁶ *İ. V. S.*, H. 1312, s. 78. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 100.

⁷³⁷ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 71. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s. 99.

kolluk görevini yerine getirmekte olan rüesa, bayraktar ve ğubarlar görevlerini kötüye kullanırlar ise haklarında gerekli cezayı cibal komisyonu vermekteydi⁷³⁸.

Dukağın kanununda “besa” uygulaması da önemlidir. Yemin anlamına gelen besa, yapılan antlaşmayı, sözleşmeyi, kan davasından belirli bir süre için vazgeçmeyi garantilerdi. Besa verilerek tesis edilen barış sürekli olabileceği gibi sınırlı da olabilirdi⁷³⁹. Malisya bölgesinde çevre kabilelerin katılımıyla kutlanan dini günlerde toplu besaların verildiği görülür. Festival haftası tüm kan davalıları birer arkadaş gibi birbiri ile konuşurdu. Malisya bölgesinde görülen bu besa çeşidi Dukağın kabileleri içerisinde görülmezdi. Dini günlerde toplanmış olanlar kanlılarını gördükleri takdirde vurmaya devam ederlerdi. Bunun için kabilelerin kendi aralarında belirli bir zaman dilimi dâhilinde uygulanacak olan besa verilmesi yoluna gidilmekteydi⁷⁴⁰.

Besa verildiği vakit kimse bundan vazgeçmezdi. Öyle ki Malisya ahalisinden bir şahıs, başka bir kimsenin besa ve teminatında olduğunu söylese ve buna rağmen öldürülürse ortaya çıkan kan davasının çözümü her halükarda kadim usullere göre gerçekleştirilirdi. Yani bu tip kan davaları, daha sonra ciballerde meydana gelen, anlaşmazlıkların çözümü için oluşturulmuş müsalaha-yı dem komisyonunun yetkisi dışında bırakılmıştır⁷⁴¹. Besa'nın etkisi öyle kuvvetliydi ki, bir kimse aralarında husumet olan kimsenin arazisinden geçerken filanca kişinin besa ve teminatındayım diye bağırıp havaya bir el ateş ederek yoluna devam edebilirdi. Eğer bu şekilde öldürülür ise katil de aynı şekilde öldürülürdü⁷⁴². Besanın anlaşmazlıkları sona erdirme işlevi de bulunmaktaydı. Besanın, evlilik yoluyla oluşturulduğu da görülürdü⁷⁴³.

Besa vasıtasıyla tesis edilen barışın sağlanması için nadiren de olsa uygulanmakta olan bir diğer yol “beşik'tir”. Erkekler arasında meydana gelen kan davalarında kadınlar neslin devamlılığını temsil eden beşiği ters çevirerek barış isteklerini dile getirirlerdi. Böylece mücadele hemen biterdi⁷⁴⁴. Beşiğin barış amacı ile kullanılmasında bir başka yöntem daha vardır. Bazı dağlı kabilelerinde kan davası bitirilmek istendiğinde taraflar bir araya gelirdi. Bu sırada daha beşikte olan kundaklı bir çocuk barışmak üzere olan taraflar arasına getirilirdi. Kundağına bağlı haldeki

⁷³⁸ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 209. ; *İ. V. S.* , H. 1310, s. 76. ; *İ. V. S.* , H. 1312, ss. 80-81.

⁷³⁹ Öldürülen kişinin cenazesinin kaldırılmasına kadar geçecek olan 24 saatlik besa gibi. Gjeçovı, *Kanunı i Leke Dukagjinit*, s. 82.

⁷⁴⁰ Durham, *High Albania*, s. 174.

⁷⁴¹ *İ. V. S.* , H. 1315, s. 98.

⁷⁴² *İ. V. S.* , H. 1310, s. 71.

⁷⁴³ Durham, *High Albania*, ss. 125, 171.

⁷⁴⁴ “Arnavutlar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 370.

çocuk, yüzü toprağa dönecek şekilde iki tarafın ortasına konulurdu. Böylece beşikteki bir çocuk varılan uzlaşmanın, verilen besanın teminatı olabiliyordu⁷⁴⁵.

2.3.1 Müsalaha-yı Dem Komisyonu ve Çalışmaları

Müsalaha-yı dem⁷⁴⁶ komisyonu aslında İşkodra'da kurulu olan cibal komisyonunun diğer bir adıydı. Ancak müsalaha-yı dem ile cibal komisyonunun etkili olduğu bölgeleri genişletmek amacı güdüldüğü düşünülebilir. Buradaki amaç, Dukağın kanunu çerçevesinde belirlenmiş cezaları uygulayarak meydana gelen cinayetler neticesindeki kan davalarının sürüp gitmesini önlemektir. Komisyonun vermiş olduğu cezalar daha çok maddi cezalar olup hapis cezası bulunmamaktaydı.

Bir diğer husus ise müsalaha-yı dem'e tabi olan kabilelerdir. Cibal komisyonu bahsinde açıkladığımız üzere İşkodra Malisyası içerisindeki on kabile bu komisyonda bölükbaşılar vasıtasıyla temsil edilmekteydi. Mesela Mirtida kabilesinin cibal komisyonunda temsilcisi bulunmamaktaydı. Mirtida kabilesi üyelerinden Müslüman olarak İşkodra şehrine yerleşmiş kabile üyesinin bulunmaması ve kabilenin İşkodra şehrine uzak olması bunda etkili olmuş olabilir. Bu sebeple Mirdita kabilesi gibi cibal komisyonunda üyesi bulunmayan kabileler hukuki sorunlarını yine kadim dağlı kanunları çerçevesinde kendi oluşturdukları meclisler eliyle çözmekteydiler. Müsalaha-yı dem uygulaması ile cibal komisyonuna dâhil olmayan bölge ve kabilelerin de kan davalarını barış yolu ile çözmeleri düşünülmüştür. Hatta kan davalarını önlemek üzere barış sonrası verilmesi kararlaştırılan paranın, fakir olan halkın ödeyemeyeceği ortada olduğu için, yakını öldürülen aileye Hazine-i Hassa'dan ödettirilmesi kararlaştırılmıştı⁷⁴⁷.

Müsalaha-yı dem yani taraflar arasında barış yapılmamış iken Malisya ahalisinden birisi cinayet işlediğinde o cibalin bölükbaşı, kocabaşı ve ğubarları katili yakalayarak hükümete teslim edecekti. Katil teslim olup itaat ederse hakkında kanunlar dâhilinde verilecek hükümlerden başka bir yaptırım uygulanmayacak, aile ve akrabasına, malına mülküne dokunulmayacaktı. Ancak teslim olmaz ve firar ederse suçu kasten işleyip işlemediği henüz belli olmadığı için kocabaşı ve ğubarların masrafını karşılamak üzere katilin mülkünden 2000 kuruş tahsil edilir,

⁷⁴⁵ Plani kabilesinde uygulanmakta olan bir usuldür. Durham, *High Albania*, s. 114.

⁷⁴⁶ "Dem" kan, "müsalaha" ise barıştırma demek olup kan davasının bitirilmesi, kanlıların uzlaştırılması anlamında kullanılmaktadır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara; Aydın Yayınevi, 2008, ss. 173, 737

⁷⁴⁷ Süssheim, "Arnavutluk", C. I. , s. 590.

ailesi evlerinde oturmaya devam ederdi. Kocabaşı vasıtasıyla katilin ve maktulün vereseşi barışsalar 6.000 kuruş barış tazminatı verildiğinde durum hallolacaktı. Ancak varisler kocabaşı vasıtası ile gizli yapılacak olan barışı kabul etmeyerek olayı müsalaha-yı dem ile çözmek isterlerse bu sefer diyet miktarı 30.000 kuruş olmaktadır⁷⁴⁸.

Hükümet memurlarıyla (bölükbaşılar), bayraktar, kocabaşı ve ğubarlara karşı silah kullananlara aynen karşılık verilirdi. Ahaliden biri diğerine ateş eder ama isabet ettiremez ise bunun karşılığında ceza olarak 1500 kuruş ödemek zorunda kalırdı. Bir kimsenin eşini kaçıranlara 3000 kuruş nakdi ceza verilirdi. Bir kadını darp eder, yaralar ve bunun ardından o kadın sakat kalır ise bunu yapan kişi katil olarak kabul edilerek kendisi de öldürülürdü⁷⁴⁹.

Bir kişinin hayvanı başkasının bağ ve bahçesine girerek zarar verir ise o cibalin bayraktar, rüesa ve ihtiyarları marifetiyle keşif yapılarak hasar tespit edilirdi. Böylece verilen hüküm neticesinde kararlaştırılan miktar hayvan sahibinden tahsil edilerek bağ sahibine verilirdi⁷⁵⁰. Hane, dükkân, mandıra tahrip edenler ve eşya, hayvan çalanlar hakkında 500 kuruş nakdi cezaya ek olarak mal aynen ve kıymetinin iki katı olarak tazmin edilirdi⁷⁵¹.

Müsalaha-yı dem komisyonunun verdiği karar sonrası anlaşmaya uymayarak cinayet işleyen kişi teslim olmaz ve firar ederse erkek akrabası, kendisi hükümete teslim olana kadar tutuklanır ve mülkünden kocabaşı ve ğubarların masrafı için 7500 kuruş tahsil edilir, arazisi de öylece boş halde bırakılırdı. Firar eden şahsı evinde saklayan kişi de aynı suçu işlemiş sayılarak 5000 kuruş cezaya çarptırılırdı⁷⁵². Meclise katılacak olan kişiler geçerli sebep olmadan davete icabet etmezler ya da oluşturulan meclisin aldığı kararın aleyhine hareket eder veya kararın uygulanmasının gecikmesine sebebiyet verirlerse 50-500 kuruş nakdi cezaya çarptırılırlardı⁷⁵³.

Müsalaha-yı dem vasıtasıyla yapılan hukuki ve cezai mahkeme neticesinde verilen cezalara itiraz mercii bulunmamaktaydı. Verilen kararlar kesin olmakla birlikte sonradan yapılacak olan başvurular bazı hallerde dikkate alınmaktaydı. Kendisi namus ve vicdanlı bir kimse olduğu halde olaya şahit olduğunu belirten kişi

⁷⁴⁸ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 207-208.

⁷⁴⁹ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 73. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 76-78.

⁷⁵⁰ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 74. ; *İ. V. S.*, H. 1312, s. 78.

⁷⁵¹ *İ. V. S.*, H. 1312, s. 81. ; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 102-103.

⁷⁵² Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 207.

⁷⁵³ *İ. V. S.*, H. 1315, s. 100.

başvurusu üzerine komisyon reisi ve iki üye tarafından sorgulanırdı. Ardından söyledikleri dikkate değer ise yargılama tekrar yapılırdı⁷⁵⁴.

Osmanlı Devleti, 1858 yılında İşkodra vilayeti dâhilinde özellikle Malisörlerin uygulamakta oldukları Dukağın kanunu neticesinde meydana gelen cinayetleri önlemek üzere tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin temelini oluşturacak verilerin toplanması esnasında yapılan araştırmalarda kan davasından kaçarak İşkodra şehrinde evsiz ve perişan halde yaşamakta olan 500 dağlı Arnavut tespit edilmişti⁷⁵⁵. Böylece kan davasını kaldırmak amacıyla hükümet, İşkodra halkını olumsuz yönlendiren kişilerin şehirden uzaklaştırılmalarını, kan davaları ile yaralama hadiselerine karışanların, öldürülen kişinin yakınlarına münasip bir miktar diyet ödeme şartı ile af edilmelerini düşünmüştü. Bu şekilde barışın tesis edilmesi amaçlanmış ancak buna rağmen tekrar cinayet işlenir ise din ve kanunlara göre gereğinin yapılacağı da belirtilmişti. Katilleri saklayarak onlara yardımcı olanların sürgün edileceği halka bildirilmiş ve alınan bu tedbirler neticesinde İşkodra'da kan davalarında önemli ölçüde azalmalar meydana geldiği belirtilmişti⁷⁵⁶. Belirlenen bu uygulamayı halka anlatmak işi ihtiyarlar, alemdarlar ve kocabaşlar vasıtasıyla yapılmıştı⁷⁵⁷.

Böylece İşkodra'daki kan davalarını kontrol altına almak çabaları ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve uygulanmakta olan kan gütmek âdetinin aklen ve dinen kötü bir adet olması sebebiyle, genelin menfaati doğrultusunda 1892 yılında İşkodra valisi Abdülkerim Paşa zamanında kaldırılmıştır⁷⁵⁸. Bu âdetin kaldırılması için ise her mahalden dörder kişinin katılımıyla oluşacak bir komisyonun teşkil edilmesi kararı alınmıştı⁷⁵⁹. Böyle bir yapıya gidileceğinin ahaliye duyurulması işi ise Miralay Naim Bey'e verilmişti⁷⁶⁰.

1 Kasım 1891 tarihinde Arnavutluk genelinde kan davalarının önlenmesi için müsalahe-yı dem komisyonlarının kurulduğu görülür⁷⁶¹. İşkodra hükümetince kan gütmek âdetinin kaldırılması kararı İşkodra dâhilindeki Müslüman ahali tarafından

⁷⁵⁴ *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 79-80. ; *İ. V. S.*, H. 1315, s.103.

⁷⁵⁵ Peacock, *Albania The Foundling State...*, ss. 116, 121-122.

⁷⁵⁶ BOA, A. AMD. 87/95, H. 1874/M. 1857.

⁷⁵⁷ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 206-207.

⁷⁵⁸ *İ. V. S.*, H. 1310, s. 137.

⁷⁵⁹ Burada yukarıda bahsettiğimiz üzere daha önceden başlanmış olan uygulamaya geri dönülmüş olduğu akla gelmektedir. Kurulacak olan komisyonun çalışma şekli ve verdiği para cezaları miktarları farklı olmakla birlikte şekil olarak 1858 yılında bahsedilen müsalahe-yı umumiye ile aynıydı. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 206-209.

⁷⁶⁰ R. 23 Teşrinievvel 1307/ H. 4 Kasım 1891 tarihli bir yazıdır. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 138-139.

⁷⁶¹ BOA, Y. PRK. UM. 23/56, R. 28 Rabiulevvel 1309/M. 1 Kasım 1891.

doğru bir karar olarak görülmüş ve Müslümanlar dini olarak da yanlış olan bu âdetin kaldırılmasına uyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede hâlihazırda firar etmiş olan katillerin ailesinin eve kapanmak âdetinden vazgeçecekleri ve maktulün aile ve akrabalarının da kan almaya teşebbüs etmeyecekleri teminat altına alınmıştı. Firar edenler ise yakalanarak hükümete teslim edilecekti. Verilen bu taahhütnameden sonra birisini katleden olur ise ailesi günlük hayatına devam edebilecekti. İşkodra İslam ahalisi bu taahhütnameye uyacaklarını namusları üzerine verdikleri “besa” ile belirtmişlerdir. Taahhütname, birisi devlete, diğeri mahalli hükümete ve üçüncüsü de ahali ileri gelenlerine verilmek üzere üç nüsha olarak hazırlanmış ve mahkeme-i şer’iye ile meclis idare siciline kaydedilmiştir⁷⁶².

Bunun üzerine İşkodra vilayeti idaresi Malisya ahalisine hitaben yazılan bir yazı ile kendilerinin de bu âdeti terk etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Bunun gerekli olduğunu ise bir örnekle Malisya ahalisine anlatmışlardır⁷⁶³. Çağrı üzerine kendileri de hükümete bir taahhütname veren Malisör ahalisi kan gütmek âdetini evlatlarının geleceği için kaldırdıklarını, katillerin hükümete teslim edilmesini kabul ettiklerini ve bunu uygulayacaklarını belirtmişlerdir. Ancak bu taahhütnamede alınacak olan karara uymayanlarla ilgili bir madde bulunmamaktadır. Bundan sonra katilin ailesine yahut kabilesinin canına kast edenler olur ise bunlara hiçbir cibal sahip çıkmayarak haklarında cibal usulü uygulanacaktı⁷⁶⁴. Yine, Zadrime nahiyesi ahalisi tarafından kan davalarının bitirilmesi için İşkodra vilayeti idaresine verilen besa sonrası 1 yıldır sorun olmadığı görülmüştü⁷⁶⁵.

İşkodra vilayetinde yaşanan bu gelişmeler üzerine dâhiliye nezareti kan gütmek âdetinin kaldırılması için gösterilen gayretlere devam edilmesi gerektiği belirtilmişti⁷⁶⁶. İşkodra vilayetinin eskiden olduğu gibi müsâlaha-yı dem komisyonları ile kan davalarını önlemesi gerektiğini içeren yazı üzerine vilayet idaresi artık müsâlaha-yı dem komisyonuna ihtiyaç kalmadığını, malisörlerin dahi yukarıda belirttiğimiz taahhütname ile nizami mahkemelere başvurarak haklarını aradıklarını belirtmiştir. Önceden vilayette denenmiş olan müsâlaha-yı dem usulü yerine uygulanan hukuk-u umuminin daha etkili olduğunu belirten İşkodra vilayeti, 1

⁷⁶² R. 25 Teşrinievvel 1307/ M. 2 Kasım 1891 tarihli bir yazıdır. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 139-142.

⁷⁶³ “İnsan, bahçesinde yetiştirdiği bir fidana bile onca zahmet vermektir. Bir insan en verimli çağına gelene kadar ne zahmetler çekiliyor. Ama yok yere katlediliyor”. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 142-143.

⁷⁶⁴ R. 28 Teşrinisani 1307/M. 5 Kasım 1891 tarihli yazı. *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 143-145.

⁷⁶⁵ BOA, *TFR. I. İŞ. 2/130*, H. 22 Safer 1321/ M. 20 Mayıs 1903.

⁷⁶⁶ BOA, *DH. MKT. 1904/48*, H. 20 Cemazeyilevvel 1309/M. 22 Aralık 1891.

yıldır katillerin hükümete teslim edilmekte olduğunu, katilin aile ve akrabasının günlük hayatlarına rahatça devam etmekte olduklarını bildirmiştir⁷⁶⁷. Bu sebeple hali hazırda Kosova vilayetinde ve Debre'de uygulanarak fayda sağlanmış olan müsalaha-yı dem usulünün İşkodra'da tekrar tatbik edilmesinin olumsuz sonuçlar doğuracağı dâhiliye nezaretine bildirilmiştir. Burada İşkodra vilayeti İslam ve malisya ahalisinden alınan taahhütnamelere atıfta bulunarak bunların daha tesirli olduğunu dâhiliye nezaretine bildirmiştir⁷⁶⁸.

Gerçekleşen yazışmalar sonrasında İşkodra vilayeti dâhilinde müsalaha-yı dem komisyonunun varlığını sürdürmüş olduğunu görmekteyiz⁷⁶⁹. Fakat yine de ahalinin hepsinin kadim adetlerini bırakmış olduğunu, Dukağın kanununu terk ettiğini söylemek güçtür. 1898 tarihli İşkodra vilayet salnamesinde müsalaha-yı dem komisyonuna yer verilmemiş olsa da vilayetin dağlık kısımlarında yani malisya bölgelerinde Dukağın Kanununun uygulanmakta olduğu ve kan davalarının sürdüğü görülür. Yaşanan kan davalarının önlenmesi için bu bölgelerde nahiye ve kaza teşkilatı oluşturulması ile nizami mahkemelerin kurulması gerektiği 1910 yılında kararlaştırılmıştır⁷⁷⁰. Buralarda kurulması planlanan nahiye ve kaza örgütlenmesiyle bölgede idari kontrolü sağlamanın yanında Kanun-i Esasiye uygun olmayan Dukağın kanununun feshinin amaçlanmış olması bize bu tarihlere kadar kan davalarının devam etmiş olduğunu göstermektedir⁷⁷¹.

2.4 İşkodra Vilayetinde Aile ve Evlilik

Arnavut toplumunun temeli ailedir. Baba erkil aile yapısının gözlemlendiği toplumda, çocuk evlendikten sonra baba evinde oturmaya devam eder ve böylece aile büyürdü. Aile reisinin otoritesi ise kesin olup öldüğünde yetki ailenin en büyük erkeğine geçerdi. Aile reisi ihtiyarladığında ya da ailesini koruyamayacak hale geldiğinde kendi isteği ya da aile kurulu kararıyla yerine yine aileden başka bir erkek başkan olarak seçilirdi. Ailenin erkekleri İslam ya da Hristiyan bir kadınla evlenebilirdi. Kadınlar ev ekonomisinin de temeli olmaları sebebi ile önemli bir yere sahiptiler. Bölgede mevcut olan kan davaları sebebi ile yalnız kalan kadınların ailedeki sayısının çok olması istenilen bir şeydi. Gayri meşru ilişkilerin cezası ise

⁷⁶⁷ BOA, *DH. MKT. 2063/77*, H. 20 Cemazeyilahir 1310/M. 9 Ocak 1893.

⁷⁶⁸ BOA, *DH. MKT. 2063/77*, H. 16 Safer 1311/M. 29 Ağustos 1893.

⁷⁶⁹ *İ. V. S.*, H. 1310, ss. 137-140. ; *İ. V. S.*, H. 1312, ss. 76-80. ; *İ. V. S.*, H. 1315, ss. 99-103.

⁷⁷⁰ BOA, *BEO. 3811/285751*, H. 7 Şevval 1328/ M. 12 Ekim 1910.

⁷⁷¹ BOA, *DH. İD. 93/6*, H. 26 Zilkade 1328/M. 29 Aralık 1910.

ölümdü. Aldatılan koca, kadın ve adamı aynı anda ve aynı silahla öldürmek zorundaydı. Cezanın verilmesi ardından kadının ailesi damatlarına bir kurşun hediye ederdi⁷⁷².

İşkodra şehrinde Katolikler, rahiplerin akdettiği nikâh sonrası mahkemeye giderek hâkim huzurunda da nikâhlanırlardı. Hâkimin yapmış olduğu ve aslında bir nevi tasdik işlemi olan bu iş için 5 kuruş resim verirlerdi. Katolikler arasındaki evliliklerde usul böyle iken Ortodoksların evliliklerinde rahibin kıymış olduğu nikâh yeterliydi⁷⁷³. Malisörler ise çocuklarını daha beşikte iken nişanlardı. Ergenlik çağına gelince İslam olanlar düğün merasiminden 5-10 gün evvel İşkodra Şer'iyye Mahkemesine gelerek, Hristiyan olanları ise kendi ruhbanları şahitliğinde nikâhlanırlardı⁷⁷⁴. Şehirde bulunan İslam ve Katolik Arnavutlar ortak bir yaklaşım benimseyerek gelin ile damat evleninceye kadar görüşürmezdi⁷⁷⁵.

İşkodra vilayetindeki bazı köylerde yapılan evlilikler, adetler ve kadim gelenekler sebebiyle masraflı olmakta ve birçok kişi bu masrafları karşılamak için arazisini satmak zorunda kalmaktaydı. Osmanlı Devleti kan gütmek alışkanlıkları ile yaptığı mücadelenin bir benzerini yaşanan evlilik masrafları için de yapmıştır. Kan davalarının önlenmesi için ahaliden alınan taahhüname gibi evlilik ile ilgili alışkanlıklarından vazgeçtiklerini içeren taahhüname alınmıştır. Böylece gelin ve ailesine alınmakta olan hediyeler ile haftalarca süren yemekli-tatlılı cemiyetlerin üç gün ile sınırlandırılmasıyla uygulanmakta olan gayrimeşru adetler de terk ettirilmiştir⁷⁷⁶.

Vilayette Katoliklerin yapmış oldukları evlilikler dikkat çekmektedir. Katolik Arnavutlar ilk eşleriyle rahibin kıydığı nikâh ile evlenirlerdi. Ancak Katolikler, papazların kesin olarak uyulmasını istedikleri, birden çok eş ile evlenmenin yasaklanmasına aldırış etmeden, birden çok kadınla evlenirlerdi. Katolikler, rahibin gerçekleştirmiş olduğu birinci nikâhtan sonraki evliliklerini imamın kıydığı nikâh ile

⁷⁷² “Arnavutlar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 369.

⁷⁷³ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 184.

⁷⁷⁴ *İ. V. S.* , H. 1310, s. 68. ; *İ. V. S.* , H. 1312, s. 73.

⁷⁷⁵ Lear, *Journals Of a Landscape...*, p. 141.

⁷⁷⁶ Salnamede “gayrimeşru adetler” denilerek kastedilen adetlerin ne olduğu belirtilmemiştir. Ancak burada kastedilen şeylerin kız tarafının akrabalarına alınmak zorunda olunan hediyeler ile uzun süren düğün merasimi ve ziyafetler kastedilmiş olunabilir. *İ. V. S.* , H. 1310, s. 136.

yaparlardı. Bu konuda papazların tüm karşı çıkışlarına aldırmaz ve hatta tek eşlilik için ısrar eden papazları idam ettikleri de olurdu⁷⁷⁷.

Bazı kız sahibi ebeveynlerin çocuklarını ikinci bir eş olarak evlendirmek istemediği de görülürdü. Baba ve anne kızlarını satmış oldukları adamın yakın zamanda eşinin öldüğünü, amcasının dul kalan eşi ile yeğenin dul kalan eşini kuma olarak almış olduğunu öğrenmişler. Neticede kızlarının üçüncü bir eş olarak evlenmesini istemeyerek Papaza durumu anlatırlar. Kızlarıyla evlenmesi için diğer iki eşini bırakmasını teklif ederler. Almış oldukları parayı iade edeceklerini söylerler. Ancak adam anlaşmanın yapılmış olduğunu ve kızları ile de evlenmek istediğini belirtince aile çıkabilecek kan davasını da göze alarak kızlarını başka bir yere kaçırmış ve evlendirmiştir⁷⁷⁸. İşkodra Katolik Hristiyanları arasında görülen bu çok eşliliğe rağmen Müslüman Arnavutların çok kadınla evlenmediği genel kabul gören bir yaklaşımdır⁷⁷⁹.

İşkodra vilayetinde İslam ahali ile Katolikler arasında yapılan evlilikler de görülmekteydi. İslam ve Katolik Arnavutlar din farkını önemsemeden birbirleri ile ilişkilerini sürdürmüşlerdi. İlişkilerin bir yönü olarak Katolikler çoğu zaman Müslüman ahaliye kız verirdi. Müslümanların, Katolıklere kız verdiği nadiren görülmekteydi⁷⁸⁰. Buna rağmen, neticede kan davası oluşsa da, her iki taraf da birbirinden kız kaçırmak yoluna sık sık başvurmuştur.

Genellikle dile getirilmekte olan kaniya göre Hristiyan bir kadın Hristiyan bir erkekle evlendiğinde mutlu olmazdı. Kadın bulduğu ilk fırsatta evden kaçırdı. Sıklıkla meydana gelen bu hadiseler neticesinde İpek'te buldukları bir Müslümanla evlenerek "Türk" olurlardı. Şale kabilesi içerisinde bir kadın bu şekilde kaçarken fark edilmiş ve aile üyeleri tarafından yakalanmış. Kadını yakalayan kabile üyeleri "Müslüman bir erkekle mutlu olacağına Hristiyan bir erkekle mutsuz olmasının daha iyi olacağını" ifade etmişlerdi⁷⁸¹.

Katolik ve İslam evliliğinin en sık yaşanmakta olduğu kabilelerden birisi de Mirdita kabilesidir. Mirdita kabilesindeki erkeklerin neredeyse hepsi Müslüman

---

⁷⁷⁷ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 198.

⁷⁷⁸ Durham, *High Albania*, ss. 128-129.

⁷⁷⁹ Wingfield, *A Tour in Dalmatia, Albania and Montenegro...*, s. 145.

⁷⁸⁰ Örnek olarak Mirdita Prensi Bib Dode Paşanın karısı yani Preng Bey'in annesi Müslümandı. Burada din farkı önemli görülmemiş lakin evlenilecek kişinin en az kendisi kadar asil olması önemsenmişti. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 184.

⁷⁸¹ Durham, *High Albania*, s. 126.

kadınla evlenirdi. Evlilik gerçekleştiğinde kadını vaftiz edip ailesine de yüklü miktarda para öderlerdi. Bu durum tarafların anlaşması ile gerçekleşen evliliklerde geçerliydi. Kız alınacak kabile ile barış içerisinde olduğunda sorun yoktu. Ancak genelde kabileler arasında kavgalar olduğu için kız vermek istenmezdi. Bu sefer kız kaçırılırdı. Böylece kan davaları eksik olmazdı. Bu şekilde akraba evlilikleri yapılmamış olurdu. Kabile içerisindeki kızları ise genelde çevredeki Hristiyan kabilelerin erkekleri ile evlendirilirdi. İzlenmekte olan evlilik usulünün nedeni ilkel dönemlerden kalan kız çocuklarının öldürülmesi âdeti neticesinde erkek nüfusun artmış olmasıdır⁷⁸².

Evliliklerde dikkat edilecek bazı hususlar bulunmaktaydı. Öncelikle evlenecek olan kişiler aynı kandan gelmemeliydi. Yani babaları bir şekilde çok uzak akraba olan kişilerin evlenmesi yasaktı. Özellikle dağlı kabileler sözlü bir şekilde aktarılan kökleriyle ilgili hikâyeler doğrultusunda hangi kabilelerden ya da bayraklardan kız alınıp verilmeyeceğini takip etmekteydiler. Aynı atadan gelmekte olan kız ve erkek birbiri ile kardeş sayılmaktaydı. Katolik kabilelerde görev yapan rahipler 6. derece akrabalıktan sonraki evliliklere izin verdikleri halde onlar daha uzak akrabaları ile de evlenmezlerdi. Katolik kabilelerin bu yaklaşımı Müslüman kabilelere benzemektedir⁷⁸³.

Ancak Arnavutlar baba tarafı ile ilgili olarak dikkat ettikleri evlenme yasağına anne tarafından olan akrabalıklarında dikkat etmezlerdi. Çünkü anne tarafı aynı kandan sayılmazdı ve evlenme yasağı yoktu⁷⁸⁴. Bu yasak doğrultusunda bir kişi evlenmek istediğinde kabile dışından yani farklı bir kabileden evlilik yapmak zorundaydı. Fakat bazen farklı bir kabile ile de evlenme yasağı ortaya çıkabildiği gibi aynı kabile içerisindeki farklı bayraklar arasında evlilik yapıldığı da görülmekteydi⁷⁸⁵. Bunun sebebi yeteri kadar uzak bir akrabalık olduğu kanaatinin oluşmuş olması ya da o bayrakların köken olarak birbirinden farklı olmasıdır. Bu şekilde kabile dışından kız alınır ve kabile içerisindeki kızlar da aynı kurallara uyularak başka kabilelerle evlendirilirdi. Genelde kız alınan kabileye kız verilirdi.

---

⁷⁸² Tozer, *Researches in the Highlands...*, ss. 318-320.

⁷⁸³ Durham, *High Albania*, s. 22.

⁷⁸⁴ Durham, *High Albania*, ss. 20-21.

⁷⁸⁵ Mesela Mirdita, Şale ve Şoş kabileleri ataları kardeş olduklarından birbirleri ile evlenmezlerdi. Yine Şale kabilesi Arnavutluk'a geldiğinde yerleştikleri bölgede başka bir kandan var olan topluluğu kabile içerisinde barındırmaya devam etmişlerdir. Kabile içerisinde bu devirlerden gelen 8 hane ile evlilik yapılmasında bir engel yoktu. Durham, *High Albania*, ss. 122-123.

Kastriati kabilesi Hotlu kızlarla evlenirken, Hot kabilesi kızları Kastriatlı erkeklerle evlenirdi⁷⁸⁶.

Baba tarafından akraba olanlar arasındaki evlilik yaşağında dikkat edilen akrabalık ilişkilerinin bir istisnası vardır. Dukağın yani Puka sınırları içerisinde yer alan Nikaj kabilesinin soyu kız çocuktan geldiği halde evlenme yasakları çerçevesinde değerlendirilmişti. Bu anlamda anne tarafından gelen soyda yasaklardan sayılmıştır. Nikaj kabilesi aslında Hot kabilesi ile aynı kökene sahip olan Krasnich kabilesi ile akrabadır. Nikol isminde bir çobanı içlerinden sürmüşler ve bu çobanın sahip olduğu tek kızı kimseyle evlenememiştir. Bir gün çingene ile evlenerek gelen kızına baba Nikol bir şey demez ve bu kızın nesli devam ederek çoğalır. Nikaj kabilesi içerisindeki 100 hane Nikol'un kızından gelen nesildir. Böyle olduğu halde Krasnichler Nikaj kabilesi içerisindeki 100 haneden kimseyle evlenmez ve onları baba kanından sayarlardı⁷⁸⁷.

Baba tarafından gelen kan bağı sebebi ile yasaklanmış olan evlenme yaşağının dışında maddi bir bağ olmadığı halde kuvvetli bir şekilde etkili olan yasaklar da bulunmaktaydı. Bu çerçevedeki yasakların başında “kumarii i pakzimit” yani vaftiz babası gelmekteydi. Kilise kanununa göre aynı vaftiz babasına sahip olan kişiler 6. dereceye kadar evlenemezlerdi ve Katolik Arnavutların bu yaşağa riayet ettikleri görülmekteydi⁷⁸⁸.

Vaftiz babasına benzeyen diğer bir evlenme yaşağı ise “kumarii i floksh” idi. Burada vaftiz babasında olduğu gibi çocuğun saçlarının ilk kez kesilmesi âdeti neticesinde oluşan akrabalık görülmektedir⁷⁸⁹. Çocuk büyüdüğünde, baba kendi yaşına ve statüsüne denk olan birisini seçerdi. Ondan çocuğunun saçlarını kesmesini isterdi. Çocuğun saçını kesen bu kişiye “kumbar” denirdi. Çocuk böylece saçını kesen kişinin ailesinin bir ferdi, çocuğu olarak görülürdü. Kumbar, Türkçedeki “sağdıç'a” denk olmaktadır⁷⁹⁰.

Çocuğun saçının kesilmesi hadisesi Katolik kabileler içerisinde vaftizden bile önemlidir. Bunun için daha önceden çocuğun saçı asla kesilmemiş olmalıdır.

---

⁷⁸⁶ Durham, *High Albania*, s. 21.

⁷⁸⁷ Arnavut dağlı kabileler içerisinde öldürdüğü kişinin eşyalarını ve silahını alıp götürerek tek kabile Nikaj kabilesidir. Kabile toplamda 300 haneden oluşurdu. Nadiren kiliseye giderlerdi. Durham, *High Albania*, ss. 195, 208, 209.

⁷⁸⁸ Durham, *High Albania*, s. 22.

⁷⁸⁹ Durham, *High Albania*, s. 23.

⁷⁹⁰ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 181.

Kumbar yere oturur ve ailenin son çocuğu olmasın diye önce başka bir çocuğu kucağına alırdı. Ardından gerçek çocuğu kucağına alarak dört tutam saçını keserdi. Her bir yön için kesilen bir tutam saç haç işaretini temsil ederdi. Müslüman kabileler içerisinde de var olan kumbar geleneği ufak bir ayrıntı ile Hristiyanlarınkinden ayrılırdı. Burada dört tutam yerine üç tutam saç kesilirdi. Hristiyanların sevdiği haç işareti burada üçgen işarete dönüşmüştü. Saçların kesilmesi sonrası karşılıklı hediyeler verilirdi. Hediyeler genelde para veya el örgüsü çoraplardı. Böylece ortaya çıkan akrabalık ilişkisi kan bağı gibi değerlendirilir ve tıpkı vaftiz babalığında olduğu gibi 6. dereceye kadar evlilik mümkün olmazdı⁷⁹¹.

Arnavutçada “pobratim⁷⁹²” ve ya “probo-probofin” adı verilen kan kardeşliği ya da yemin kardeşliği evlenme yasakları arasında bulunmaktaydı. Kardeş olmaya karar veren iki kişi bir parça şeker ya da bir kâse şaraba damlattıkları kanlarını yiyerek-içerek kan kardeşi olurlardı. Netice de birbirinin kardeşi olan kişilerin çocukları artık 100 yıl geçse de evlenemezdi. İçlerinden birisi öldüğünde çocukları hala kuzen ve ölenin kardeşleri diğerinin kardeşi sayılmaktaydı⁷⁹³.

Evlilik öncesi dikkat edilen bu akrabalık ilişkilerinin yanı sıra evlilik adetleri de ilgi çekicidir. Bir Arnavut sohbet esnasında karşısındakine “kızın olursa oğluma istiyorum” der ve böylece anlaşma yapılırdı. Karşı tarafa anlaşılan miktarda para verilirdi. Ardından kız çocuk dünyaya geldiğinde yeterince olgun olduktan sonra evlendirilirdi. Burada beşik kurtmesinden farklı bir durum sözkonusu olup kız çocuğu daha dünyaya gelmeden yapılan bir anlaşma vardır. Kişi, oğluna zaten doğmuş olan bir kızı isteyebileceği gibi kendisi içinde anlaşma yapabilmekteydi⁷⁹⁴.

⁷⁹¹ Durham, *High Albania*, ss. 23-24.

⁷⁹² Birbirine sadakat yemini ederek kanlarını içerlerdi. Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 309.

⁷⁹³ Her iki taraf Hristiyan ise bir bardak şarap ya da rakıya üçer damla kan damlatılarak içilmesi ile kan kardeşi olunurdu. Burada kanın damlatıldığı şey değişebilirdi. Önemli olan kişilerin kanlarını karıştırarak yemeleri ya da içmeleri idi. Arnavutlar arasında uygulanmakta olan bu dört evlenme yasağına ek olarak bir de bebeğin kordon bağı kesen kişiler arasında oluşan akrabalık bağının olduğu ileri sürülür (Durham, *High Albania*, ss. 24-25.). Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Kordon bağı, doğumu yapan ve yardım etmekte olan kadınların kesiyor olması ve kan bağında dikkat edilen unsurun baba tarafından gelen kan olması birlikte değerlendirilmelidir. Kaynaklarda doğumu yapanlarla ilgili olarak erkek ebeye rastlamadığımız ve kadınlar vasıtasıyla herhangi bir akrabalık ilişkisine zaten dikkat edilmiyor olması bu düşüncemizin temelini oluşturmaktadır. Nitekim yazarda bu konuyla ilgili yeterince bilgi toplayamamış olduğunu belirtmiştir.

⁷⁹⁴ Küçük yaşta meydana gelen bu evlilikler bölgelere göre farklı haller almaktaydı. Kastriati ve Vukli bayraklarında kadın evin reisinin malıydı. Reis öldüğünde yerine geçen mirasçı erkeğin malı olurdu. Buna rağmen şehirde yaşamakta olan kadınlara göre dağlı kadınların daha özgür oldukları da bir gerçektir. Dağlı kadınların fikrinin sorulduğu ve meydana gelen anlaşmazlıklarda dinlendikleri görülebilmekteydi. Durham, *High Albania*, s. 37.

Babası tarafından belli bir ücret karşılığında satılmış olan kız evlilik çağına geldiğinde evlenmek zorundaydı. Erkek tarafı için evlenmek her halükarda zorunlu idi. Kız çocuğu ise tek bir halde evlenmekten vazgeçebilirdi; “bekârlık yemini”. Kız şahitler huzurunda kilise ya da cami içerisinde ömrünün sonuna kadar bekâr kalacağına dair yeminini ederdi. Bu yeminini tutmayarak başkası ile evlendiğinde ortaya kan davası çıkardı. İlk başta evlenmek üzere kendisine söz verilen erkeğin hanesi, kızın ailesi ile sonradan evlenmiş olduğu kişinin ailesinden birer kan alarak şerefini temizlemek yoluna gidebilecekti⁷⁹⁵.

Burada bekârlık yemini etmiş olan kadınlarla ilgili bir uygulama vardır. Yemin etmiş ve böylece evlenmeyerek babasının evinde yaşayan kız, erkek kardeşi yok ise babası öldüğünde kendisine miras kalan toprakları işletirdi. Ancak bunu yaparken erkek kıyafeti giyerek silah taşırdı⁷⁹⁶. Bekârlık yemini etmiş Arnavut kızlar yaygın bir şekilde görülmekteydi. Ancak erkek kıyafeti giyerek gezenleri nadirdi. Bekârlık yemini etmiş olan Yakovalı bir Arnavut kızın erkek kıyafetleri ile yıllarca Osmanlı ordusunda askerlik yapmış olduğu anlatılmaktaydı⁷⁹⁷.

Dukağın kabilelerinde⁷⁹⁸ bekârlık yemini etmiş olan kızın babası öldüğünde erkek kardeşi yoksa topraklar ailenin diğer mirasçılarına kalırdı. Yani yeminli kız toprağı işlemek zorunda kalmaz ve erkek elbisesi giyerek silah taşımazdı. Geçimini temin edebilmesi için kendisine toprakları almaya hak kazanan mirasçı tarafından yıllık 300 okka mısır, 18 okka rakı, 30 okka şarap verilirdi. Verilen erzak miktarı kabile içerisindeki yaşlılar meclisine başvurulması halinde arttırılabildi⁷⁹⁹.

Evliliğin bir anlaşma sonucu meydana geliyor olması kızların birer eşya olarak görülmekte olduğunu düşündürmektedir. Nitekim erkek çocuk doğuran bir kadının bunun yanısıra satmak üzere kız çocuğu dünyaya getirmesi de istenilen bir şeydi. Çünkü yoğun kan davaları sebebi ile eş öldüğünde yalnız kalma ihtimali olan kadın kızlarını satarak geçimini sağlayabilirdi. Ancak erkek çocuk doğurmazsa çok güzel olsa da dul kaldığında kimse tarafından eş olarak alınmazdı⁸⁰⁰.

⁷⁹⁵ Durham, *High Albania*, ss. 35-36.

⁷⁹⁶ Durham, *High Albania*, s. 38.

⁷⁹⁷ Durham, *High Albania*, s. 85.

⁷⁹⁸ Bu kabileler Yüksek Pulati bölgesi olarak ifade edilmekte olup Şale, Şoş, Toplana, Merturi, Nikaj kabilelerini içermektedir. Eskiden Lek Dukaghini tarafından idare edilmiş oldukları için genel olarak bu isimle anılmaktadırlar. İşkodra vilayetinde Puka kazası sınırları içerisinde yer almaktaydılar Durham, *High Albania*, s. 109.

⁷⁹⁹ Durham, *High Albania*, s. 173.

⁸⁰⁰ Durham, *High Albania*, s. 37.

Evliliğin bitmesi erkeğin kadına ait kıyafetten bir parça keserek ailesine yollaması ile olmaktadır. Bu adet Müslüman kabileler arasında da görülürdü. Evliliğin bitmesine neden olan diğer yol ise eşin ölmesiydi. Ancak burada başka bir durum ortaya çıkmaktaydı. Dul kalan kadın ölen eşinin kardeşi ya da kuzenleri tarafından kuma olarak alınır. Kilise yaşanmakta olan durumu önlemeye çalışmış olsa da kabileleri ikna edememiştir. Üstelik çok eşliliğin nadir olduğu Müslüman kabilelerde dahi bu adet uygulanmaktaydı⁸⁰¹. Aynı şekilde dul kalan kadın evin reisi olan kişinin malı sayılırdı. Bu şekilde çocukları ile birlikte dul kalan bir kadın evin reisi konumundaki ölmüş eşin kuzeni tarafından satılmak istenmiştir⁸⁰².

2.5 İşkodra Vilayetinde Din

İşkumbi Nehri, Arnavutluk'u fiziki ve kültürel olarak ikiye ayırmakla birlikte dini olarak da ikiye ayırmaktaydı. Nüfusun 2/3'ünün Müslüman olduğu Arnavutluk'ta İşkumbi nehrinin kuzeyinde kalan Geğlerin Hristiyan olanlarının büyük oranda Katolik oldukları gözlemlenir. İşkumbi Nehrinin güneyinde yaşamakta olan Toskların Hristiyanları ise Ortodoks mezhebi ve kültürü etkisi altındaydılar⁸⁰³.

İşkodra vilayeti nüfusunun dâhil oldukları din ve mezheplere ilişkin verileri daha önce belirtmiştik. Mensup olunan din ve mezhep açısından Draç sancağının İşkodra sancağına nazaran daha homojen bir nüfusa sahip olduğunu göstermiştik. İşkodra sancağı İslam ve Katolik nüfusun birbirine yakın oranlarda olduğu yer olarak dikkat çekmektedir. Ortodoks nüfus ise İslam ve Katolik nüfusa kıyasla küçük bir oranda bulunmaktaydı.

Dini dağılımın rakamsal verilerinin yanında Arnavutların inanç olarak hangi dine mensup olursalar olsunlar gevşek oldukları ifade edilmektedir. Fakat yeniçeriliğin kaldırılması sonrası Bektaşiliğe gösterilen büyük ilgi ile İslam dinine olan bağlılık artmıştır. Müslüman olmuş bir Arnavut, diğer din ve mezheplere

---

⁸⁰¹ Ölen kardeşin eşini kuma olarak almak âdeti Malisya bölgesinde olmamakla birlikte Dukagin bölgesinde uygulanmaya devam etmekteymiş. Durham, *High Albania*, s. 36.

⁸⁰² Durham, *High Albania*, s. 128.

⁸⁰³ Yaşanan İslamlaşmada buralarda görevli olan Hristiyan din adamlarının birbirleri ile olan mücadeleleri ile yerel dile vakıf olmaları etkili olmuştur. Durham, *High Albania*, s. 7.

mensup olan Arnavutlar nazarında Türk olarak algılanmaktaydı⁸⁰⁴. Arnavut Müslümanlar içerisinde İşkodra halkı çok dindar⁸⁰⁵ olmalarıyla meşhurdu⁸⁰⁶.

1911 yılında İşkodra ve civar ahalisinin durumlarını tetkik etmek üzere İstanbul'dan bir görevli gönderilmişti. Sırat-ı Müstakim dergisinde bu görevlinin İşkodra hakkındaki gözlemleri ifade edilmişti. İsmi verilmeyen görevlinin naklettiğine göre İşkodra'da camiler İstanbul'daki camiler gibi sadece hamal ve aşağı tabakalarla değil; zenginler, tüccarlar ve hatta harbiyelilerden oluşan bir cemaatle her vakit dolup taşıyordu. Camilerde her gün sıradan vaizler tarafından olsa da vaazlar verilmiş. Bu vaizlerin bazıları gerçekten önemli sözler de söylemekteymiş. Camilerde kullanılmakta olan dil Arnavutça olup Türkçe verilen vaazlar anlaşılmamaktaymış. Halkın mutaassıb⁸⁰⁷ olmasına örnek olarak mekteplerde ders anlatımı için asılmış olan resimler için “Bu mektepler kilise değil ki resimlerle süslensin” demeleri gösterilmekteydi. Oruç tutmayanlara gösterilen tutum ise oldukça sertti. Çünkü İslam ahali içerisinde oruç yiyen asla olmazmış. Bazı devlet memurlarının oruç tutmamaları tepkiler çekmekteymiş. Bu durum karşısında çok üzüntülü olduklarını dile getiren halk “eğer bunlar Müslüman iseler oruç tutsunlar, namaz kılsınlar ve eğer Müslüman değilseler isimlerini değiştirsinler, biz de ona göre muamele edelim” diyorlarmış⁸⁰⁸.

⁸⁰⁴ Bugün dahi Arnavutluk'ta etkili olan Bektaşiliğin Arnavutluk ile münasebetini ise ancak 1717 ve 1728 tarihlerine kadar götürebilmekteyiz. Bektaşiliğin önemli merkezlerinden birisi olan Akçahisar ahalisinin, Sarı Saltuk'un buraya gelmesi ve çiftçilerin ürünlerine zarar veren bir ejderi öldürmesi sonrası Müslüman oldukları anlatılan hikâyelerdendir. Bu olay sonrasında Sarı Saltuk müritleri Arnavutluk'a yayılmışlardı. Sarı Saltuk'a ait olduğuna inanılan ve Akçahisar'a hâkim tepedeki mağarada bulunan mezarı önemini korumaktadır (Süssheim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 576.). İtalyan misyoner Pasi 1895 yılında Kthella, Selita ve Perlataj ciballeri için yapmış olduğu gözlemler sonrası buraların isimlerinin Hristiyan olmasına rağmen geleneksel giysilerini yitirerek Hristiyan'dan çok Türk'e benzemiş olduklarını belirtmiştir. Katoliklerin, Müslümanlara duydukları nefretin her geçen gün azalmakta olduğunu ve pek çoğunun İslamlaşmakta olduğunu belirtmiştir. İMüslüman olmayanlarının ise Hristiyan olmaya devam ettikleri halde Türk olmaktan nefret etmedikleri gibi gerektiğinde Müslümanlarla birlikte Hocaya gitmekten de çekinmediklerini anlatmıştır. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 85-86.

⁸⁰⁵ XIX. yüzyıl sonuna kadar hiçbir Katolik din adamının Papaz kıyafeti ile sokağa çıkamadığı ve bu yüzden Papazların Katolik tüccar kıyafetleri ile sokağa çıkabildiği, şehirde hiçbir Katolik kilisesinin olmadığı ve sadece şehir dışında küçük bir ibadethane olduğu, Katoliklerin yaşamakta olduğu 2 mahalleye ise dinsizler mahallesi denildiğini belirtilmiştir. Ancak yine aynı çalışmanın ilerleyen sayfalarında İşkodra Başpiskoposu ile 1879 yılında yapılan bir röportaj kaynak gösterilerek Türklerin dini konulardaki hoşgörüsünün hiçbir Avrupa ülkesinde görülmediği de belirtilmiştir. Bartl, *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, ss. 68-70.

⁸⁰⁶ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 33.

⁸⁰⁷ Kendi dinini ve göreneklerini aşırı tutan, bunun dışındaki hiçbir yeniliği kabul etmeyen yaklaşım tarzı. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe...*, s. 690.

⁸⁰⁸ *Sırat-ı Müstakim*, “İşkodra'dan”, R. 17 Eylül 1327/M. 30 Eylül 1911, C. 7. , S. 160. , s. 62.

Uzun günlerde tutulan oruçlar esnasında İşkodralı Müslümanlar şişko ve iyi beslenmiş Hristiyanları görünce rahatsız olurlardı. Bu sebeple meydana gelen tartışmalar genelde ölümlü sonuçlanırdı. Bayramlarda 20-30 ölüm olayının gerçekleştiği bile olurmuş⁸⁰⁹. Müslüman Arnavutlar yaz mevsimine rastlayan Ramazan günlerinde işleri olmadığı vakit evlerinde dururlardı. Kapılarında bir gölgede oturarak güneşin batmasını bekleyen Müslümanlar “Hristiyan köpeklerini” ve “kâfirleri” öğlen yemeği ardından yudumladıkları kahveyle içtikleri sigara ile yakalamak için silahları ile birlikte gözlerdiler⁸¹⁰.

İşkodra'nın Müslüman ahalisinin dini tutumları hakkında verilen bu bilgiler şehirde yaşamakta olanlarla ilgiliydi. Şehir dışında yaşamakta olan dağlılar arasında Müslüman bulunanların İslam ve Hristiyan dinini telakkileri farklıydı. Katolik ve İslam ahali arasında yaşanan evliliklerin sebebi bunda aranmalıdır. Yukarıda İşkodra şehri İslam ahali hakkında verilen bilgilerden sonra aynı gazetede dağlarda yaşamakta olanların inançları ile ilgili gözlemler üzümlere anlatılmıştır. Fetih sonrası gerçekleşmiş olan İslamlaşmanın hocalar tarafından takip edilmediği nakledilir. Bundan dolayı dağlı Müslümanların sadece Müslüman olduklarını söylemekle yetindikleri belirtilmektedir. Köylerde yaşamakta olan Müslümanlar Veli, Ali isimlerini taşıyarak kendim Müslümanım demekten öteye gitmezlerdi. Özellikle İtalya'nın tesiri ile tekrar Hristiyanlaşan Müslümanların ortaya çıktığı anlatılmaktadır. İşkodra zabıtlarının anlattığına göre malisörlerin bir kısmının mensup olduğu din dahi bulunmamaktaydı⁸¹¹. Dağlı kabilelerin çoğunluğu Katolik olsa da sahip oldukları eski pagan inançlarının etkisinde kaldıklarından kilise otoritesini tam manasıyla tanımış olduklarını söylemek güçtür⁸¹².

Kendilerini öteden beri Katolik olarak görmekte olan vahşi kabilelerden olan Nikaj kabilesinin hemen her üyesi vaftiz ismini bırakarak “Türk” ismi almıştı. Said, Süleyman, Hüseyin gibi isimleri kullanmakta olan Nikaj kabilesi üyeleri Türklerden nefret ettiklerini söyledikleri halde kızlarını Müslüman Gashi kabilesine satarı. Burada Gashi kabilesinin bir kız için kör ya da çirkin olmasına bakmadan ödemiş oldukları paranın etkisi olabilir. Nikaj kabilesi gibi Katolik olan Şale kabilesi de Türk

⁸⁰⁹ Peacock, *Albania The Foundling State...*, s. 50.

⁸¹⁰ Peacock, *Albania The Foundling State...*, ss. 119-120.

⁸¹¹ *Sırat-ı Müstakim*, “İşkodra'dan”, s. ay.

⁸¹² Durham, *High Albania*, s. 21.

ismi kullanırlar fakat kızlarını Müslüman kabilelere satmazlardı. Kızlarını Müslüman kabilelere satan olur ise evini yakarlardı⁸¹³.

2.5.1 İşkodra Vilayetinde Müslüman-Hristiyan İlişkileri

İşkodra şehrinde ikamet etmekte olan Müslümanlar, aslında daha önceden dağda yaşamaktayken şehre yerleşerek Müslüman olmuş Arnavut kabile üyeleridir. Bu sebeple şehirdeki Müslüman Arnavutların mensup oldukları cibal vasıtasıyla dağlarda Katolik akrabaları bulunmaktadır. Şehirdeki Müslüman Arnavutlar mensup oldukları cibalin adıyla anılmaktaydılar; Hüseyin Ağa (Lohe), Hasan Ağa (Hot).

Aynı cibale mensup ama farklı dinlere tabi olan şehirli Müslümanlar ile dağlı Katolikler arasındaki ilişki birbirlerine habersiz gidip gelecek, misafir olacak kadar yakındı. Katolik dağlılar şehre indiklerinde konaklamak üzere akrabaları olan Müslüman Arnavutların evlerine giderlerdi. Aynı dine mensup oldukları Katolik ya da Ortodoks Arnavutların evlerine gitmezlerdi⁸¹⁴. Karşılaşılan bu durumun temelinde cibal sistemi vardır. Sefer esnasında orduya dağlı kabileler ile şehirde ikamet etmekte olan Müslüman Arnavutlar katılmaktaydı. Savaşlarda birlikte mücadele etmeleri dağlı Katolikler ile şehirdeki Müslümanların ilişkilerini sıcak tutmuştur. Dağlı Katolikler şehirde yaşamakta olan Hristiyanları, Osmanlı Devleti aleyhine çalışmakta olan yabancı konsoloslara müracaat etmelerinden dolayı sevmemekteydiler⁸¹⁵. İşkodra şehrinde az sayıda bulunmakta olan Ortodoks ahali, mezhep olarak Karadağ ile ortak olması nedeniyle, Müslüman ve Katolik Arnavutlar nazarında “kâfir” olarak görülmekteydi⁸¹⁶.

Dağlı Katolikler ile şehirli Müslümanlar arasındaki ilişkilere örnek olarak savaşta ölen kişinin din ayrımı yapılmadan şehit olarak sayılıyor olması gösterilebilir. Müslüman ve Katolik Arnavutlar arasında var olan bu ilişkiler dağlarda birlikte yaşamaları halinde de sürmüştür. Müslümanların bayram günlerinde Katolik çobanlar, Paskalya bayramlarında Müslüman çobanlar birbirlerinin sürüleriyle

---

⁸¹³ Burada Türk denilerek kast edilen İslam ismi olmakla birlikte Türk ve İslam ifadelerinin hemen her zaman birbiri yerine kullanılmakta olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Durham, *High Albania*, ss. 207-208, 215.

⁸¹⁴ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 166.

⁸¹⁵ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 205-206.

⁸¹⁶ Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, s. 167.

ilgilenirdi⁸¹⁷. Köylerde bulunan imam ve papazlara verilmek üzere ahali tarafından para toplandığı zaman Katolikler imama, Müslümanlar papaza verilecek olan paraya katkı yapardı. Sözü edilen uygulamanın günlük hayata dair nedenleri vardı. Katolikler birinci evliliklerinden sonra yapacakları evliliklerde imamın akdine ihtiyaç duyardı. Aynı şekilde Müslüman ahali de dağlarda kan alan kişilerin sadece papazlar olması sebebi ile onlara muhtaçtı⁸¹⁸.

---

⁸¹⁷ Tozer, *Researches in the Highlands...*, s. 319.

⁸¹⁸ Katolik ve Müslüman ahali arasında var olan bu yakın ilişkiler papazlar tarafından bozulmak istenmiş olsada pek başarılı olunamamıştı. Cevdet Paşa'ya göre bu ilişkinin daha da güçlendirilmesi gerekliydi. Bu amaç doğrultusunda fetihten buyana savaşlarda yanyana savaşan bu iki ahalinin İslam Hristiyan farketmeksizin sınırda oluşturulacak olan sınır-askeri düzenlenmeliydi. Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, ss. 183-184.

SONUÇ

İşkodra vilayeti Osmanlı Devleti idaresi altında bulunduğu dönemde bugünkü Arnavutluk sınırlarındaki İşkumbi Nehrinin kuzey kısmını kapsamaktaydı. Vilayetin Draç ve İşkodra olmak üzere iki sancağa bölünerek idare edilmiş olduğu görülür. İşkodra vilayetinin sınırlarının belirlenmesinde vilayet içerisindeki kültürel farklılıklara dikkat edilmiştir. Vilayetin genel sınırları çizilirken Arnavut nüfusunun farklı tarihi süreçler içerisinde geçmiş olan Geğalık ve Toskalık bölgesi birbirinden ayrılmıştır. Güney Arnavutluk'taki Tosklar Grek-Ortodoks kültürü etkisindedir. Kuzeydeki Geğalar ise Latin-Katolik kültürü tesiri altında kalmıştır. Tarihi ve fiziki olarak birbirinden ayrılmış olan Arnavutların bu iki kolu Osmanlı taşra idaresine de yansımıştır. Osmanlı Devleti iki toplumun farklı kültürel yapılarına dikkat ederek kuzeydeki Geğaları, İşkodra vilayeti sınırlarına dâhil etmiştir. İki toplumun birbirinden farklı idari birimler altında yönetilmesi keyfi bir uygulama değildir. Osmanlı Devletinin fetih öncesindeki içtimai yapıyı ve fetih sonrasındaki gereksinimleri dikkate alması sonucu böylesi bir idare biçimi ortaya çıkmıştır.

İşkodra vilayeti nüfusunun önemli bir kısmı dağlarda ikamet etmekteydi. Şehir, kasaba ve ovalara yakın köylerde yaşamakta olan nüfusun genellikle Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu sebeple Draç sancağı ile İşkodra sancağı arasında idari ve hukuki bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Draç sancağı, vilayetin yükseltisi az, ekilebilir alanları çok olan kısmında yer almaktaydı. Vilayet nüfusunun yaklaşık üçte birinin bulunduğu Draç'ın büyük kısmı Müslüman'dı. İşkodra sancağı ise vilayetin kuzey kısmında dağlık alanların çok olduğu yerleri kapsamaktaydı. İşkodra sancağı idaresindeki Mirdita ve Puka kazaları ile merkez kazaya bağlı olan kabileler dağlarda yaşamaktaydılar. Üzerlerinde yaşamakta oldukları dağların ismiyle anılmakta olan bu kabilelerin çoğu Katolik'ti.

Dağlı kabileler içerisinde Müslümanlar olduğu gibi şehir ve kasabalara yerleşmiş Müslüman kabile üyeleri de bulunmaktaydı. Farklı dinlere dâhil oldukları halde aynı kabilenin mensubu olmaları Katolik ve Müslüman ahalinin ilişkilerine yansımıştı. Farklı dinlere mensup olmuş olan Arnavutlar arasında böyle bir ilişkinin ortaya çıkmasında vilayette uygulanmakta olan cibâl usulünün tesiri vardır.

Dağlı Katolik kabileler yaşadıkları bölgelerin olumsuz şartları nedeniyle geçimlerini güçlkle temin ederlerdi. Ekilebilir arazilerinin az olması yoksulluklarının temel sebebiydi. Olumsuz şartlara rağmen dayanıklı ve savaşçı karakterleri daha fethin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmişti. Kendilerinden vergi alınmadığı gibi zorunlu askerlikten de muaf tutulmuşlardı. Muafiyetlerinin karşılığında sefer zamanı Osmanlı ordusuna asker olarak hizmet ediyorlardı. Bu hizmetin bir nevi paralı askerlik olduğunu söylemek güçtür. Çünkü günlük yemek ve cephane dışında kendilerine ücret verilmemekteydi. Buna karşın yaşadıkları sıkıntıları gidermek üzere Osmanlı Devleti'nin genel bir uygulaması olarak kendilerine gıda yardımı yapılırdı.

Dağlı Arnavutlar ile aynı çerçevede değerlendirebileceğimiz bir topluluk daha vardır. İşkodra şehrini oluşturan mahallerin Müslüman olanları kendi içlerinde tıpkı dağlı Arnavutlar gibi bayrak dediğimiz kısımlara ayrılmışlardır. Bunun gibi, Leş kazası Malisya bölgesindeki Katolikler ve Zadrime ovasında sakin Müslüman köyler için de bayrak uygulamasının geçerli olduğu görülür. Fakat burada cibâl usulüne tabi olarak yönetilmekte olan bölgeler arasındaki farklılığa dikkat etmek gerekir. Bu farklılık cibâl usulünün ne derece uygulanmakta olduğu ile ilgilidir. İdari, askeri ve hukuki unsurlar temel alınarak cibâl sisteminin uygulanma derecesi düzenlemelere de yansımıştır.

Vilayet merkezinde ikâmet etmekte olan Müslüman ahali içerisinde, İşkodra'nın Malisya cibâllerine mensup olan on kabileye, idareci olarak birer bölükbaşı gönderilirdi. Bölükbaşı, sorumlusu olduğu kabilenin ileri gelenleri ile birlikte oluşturduğu meclis sayesinde kabilenin yönetimini üstlenmekteydi. Temelde kendi hukuk kurallarını uygulamakta olan dağlı kabileler arasındaki anlaşmazlıklara cibâl sistemi uyarınca İşkodra şehrinde oluşturulmuş olan cibâl komisyonu bakmaktaydı. Komisyon yine dağlı kanunlarını esas alarak çözümler üretmekteydi. Burada amaçlanan kan davalarının uzamaması ve anlaşmazlıklara sulh yolu ile

çözüm bulmaktı. İşkodra Malisyası cibâlleri, cibâl usulünün idari, askeri ve hukuki yönlerinin birlikte uygulandığı yegâne yerlerdi.

Şehirdeki cibal komisyonuna dağılı kabilelerin hepsi temsilci yollamazdı. Örneğin Mirdita ve Puka kazaları kabileleri bu komisyonda temsil edilmezlerdi. Kaza konumunda olan bu iki bölge içerisindeki bayraklar cibâl usulüne uygun olarak sefer zamanı orduya katılırlardı. İdari olarak bölükbaşına benzeyen yetki ve konumları bulunan kaymakamları bulunurdu. Hukuki yönüyle cibâl sistemine tabi olmayan iki kazanın askeri olarak cibâle tamamen dâhil olduğu görülür.

İşkodra şehrindeki Müslüman mahallelerde yaşamakta olan Müslüman Arnavutlar da cibâl usulü ile idare edilmekteydiler. Ancak vergi ve askerlikten muaf olmak bakımından dağılı Arnavutlara benzeyen şehirli Müslüman Arnavutlar, cibâl komisyonunda temsil edilmezlerdi. Komisyonda temsil edilmemek bakımından Mirdita ve Puka kazalarına benzerlerdi. Ancak burada da karşımıza farklı bir uygulama çıkar. Şehir ve kasabalardaki mahalleler ile ovalık alanlardaki köylerde yaşamakta olan Müslüman Arnavutlar sefer zamanında tıpkı dağılı Arnavut kabileleri gibi bayraklar halinde orduya katılırlardı. Fakat bu mahalle ve köylerde yaşamakta olan Müslüman Arnavutların hepsine bölükbaşı gönderilmezdi. Askeri, idari ve hukuki bakımdan cibâl usulünün tamamen uygulanmakta olduğu Malisya ciballerinden bu yönleriyle ayrılırlardı. Cibâl sisteminin sadece askeri niteliği kendilerine uygulanırdı.

İşkodra şehri mahallelerindeki İslam ahaliye benzer bir durum merkez kazaya bağlı birer nahiye hükmünde idare edilmekte olan bölgeler için de geçerlidir. Drin Kenarı, Buyana Kenarı, Dağ Kenarı ve Karaina bölgelerine bölükbaşı idareci olarak atanmaktaydı. İdarecileri bölükbaşı olduğu ve nahiye ismiyle anıldıkları halde bu bölgeler cibâl komisyonuna temsilci vermezdi. Osmanlının nizami mahkemelerine tabiydiler. İşkodra merkez kazası içerisinde birer nahiye olarak belirlenmiş olan bu bölgelerde idari ve askeri yönü itibarıyla cibal usulünün uygulandığı görülür.

Osmanlı taşra idaresinde bir birim ve yöntem olarak yer almayan cibâl usulünün İşkodra vilayetinin bir kısmında uygulandığı görülür. Burada idari ayrıcalıklara sahip yerlerin varlığı akla gelir. İşkodra sancağındaki kabilelerin otonom hatta bağımsız oldukları ileri sürülebilse de böyle bir kaniya varmak güçtür.

Birçoğu dağlarda birbirinden uzak köylerde ikamet etmekte olan kabilelere nizami bir idari yapı kurmanın gerekliliği sorgulanmalıdır.

Dağınık yerleşim birimleri arasındaki coğrafi şartlar idari olarak kaza yapısının uygulanmasını engellemekteydi. Üstelik dağlı kabilelerin üzerinde yaşamakta oldukları dağlar, dış güvenlik bakımından sorunlu yerler değildi. Bu nedenle yerleşim birimi olmadığı halde askeri veya idari gerekçelerle kurulan Tuz kazasına benzeyen kazaların oluşturulması bölge için işlevsel değildi. Maddi şartlara bölge halkının savaşçı karakteri eklendiğinde devlet için yararları da bulunan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bölgeden toplanması muhtemel vergi miktarının, halkın fakir olması sebebiyle, az olacağı görülmüştür. Bu sebeple Osmanlı Devleti cibâl usulüne dâhil olan Arnavutlara vergi ve zorunlu askerlik muafiyeti tanımıştır. Karşılığında, kabilelerin devlete olan bağlılıkları ve askeri destekleri sağlanmıştır.

Kabilelerin Osmanlı fethi öncesi zaten şekillenmiş olan ilişkileri cibâl sistemi ile devam etmiştir. Kabileler arası mücadeleler, onların aynı idari yapı dâhilinde yaşamalarını imkânsız kılmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu farklılıkları dikkate alarak bölgedeki idari sistemi şekillendirmiş olduğu görülür. Çünkü Draç sancağında bu gibi bir sisteme tesadüf edilmez. Şehir, kasaba, köy ve dağlarda yaşamakta olan müslim ve gayrimüslim herkes vergisini verirdi. İşkodra sancağındaki ayrıcalıkların olmadığı Draç sancağında Osmanlı idari yapısının tatbik edilmekte olduğunu görürüz. Nizami mahkemeler olduğu gibi nüfus sayımı da kolaylıkla yapılmıştı.

İdari bakımdan bir bütünlük arz etmeyen İşkodra vilayetinin kültürel olarak birbirine yakın unsurları barındırdığı görülmektedir. Bu yakınlıkta mensup olunan dinin ötesinde etkenler vardır. Vilayet dâhilindeki halkın büyük ölçüde, Osmanlı fethi öncesi kültürel değerlerini muhafaza ettiği görülür. Millet sistemi nedeniyle İşkodra vilayeti nüfusunun ne kadarının Türk olduğunu bilmiyoruz. Fakat Müslüman kitlenin yanı sıra Hristiyan Arnavutların da Türk kültüründen etkilenmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bölgeye çeşitli yıllarda Avrupalı gezginler tarafından yapılan seyahatlerde bu husus defalarca dile getirilmiştir. Katolik olduğu bilinmekte olan bir Arnavut'u dış görünüşü ve davranışları ile bir Türk'ten ayırt etmenin zorluğu anlatılmıştır. Üstelik yapılan bu tanımlamalar, Osmanlı tesirinden uzak kalmış, çoğu zaman bağımsız oldukları iddia edilmiş olan dağlı Arnavutlar için de geçerlidir.

Kültürel olarak görülen bu benzerliklerin şehirli ve Müslüman Arnavutlar dışında dağlı ve Katolik Arnavutlar arasında da görülüyor olması bir takım soruları akla getirmektedir. Bu sorular dağlı Arnavutların Osmanlı ordusunda askerlik yapmaları sebebiyle oluşan kültürel etkileşim ile açıklanacak kadar yüzeysel değildir. Halk diline yerleşmiş olan kelimelerin günlük kültürel alışverişin bir parçası olduğu iddia edilebilir. Ancak Katolik kabileler içerisinde kendilerinin Türk hâkimiyeti öncesinde de sahip olduklarına inandıkları soyut inançlar, durumu karmaşık hale getirmektedir. Yoğurt, sofras gibi kelimeler maddi kültürel alışverişin sonuçlarıdır. Lakin Müslüman kabilelerle çoğu zaman mücadele içerisinde olan, şehir merkezinden ve kültürel etkilerinden uzak dağlı Katolik kabileler içerisindeki ecel kelimesi ve inancı karşımıza çıkmaktadır. Kelime sadece ölmüş olan kişinin ardından kullanılmamış kadere karşı duyulan çaresizlik ve inanç belirtilmiştir. Bu durum bizlere Arnavutluk coğrafyasında Osmanlı öncesi Türk varlığının sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Bosna'dan göç ederek Arnavutluk'a yerleşmiş kabile üyeleri kendilerinden önce buralarda yaşamakta olan topluluklar hakkında bilgiler vermişlerdir. Osmanlı kültürü ile olan kültürel benzerliklerin sağlıklı bir şekilde açıklanabilmesi bu konu üzerine yapılacak araştırmalar neticesinde mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları *

1.1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO.)

Dâhiliye Islahat (DH. TMİK. S.)

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

Dâhiliye Mektubi Mühimme (DH. MKT. MHM.)

Dâhiliye Nezareti İdari Kısım (DH. İD.)

Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.)

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR. SYS.)

Haritalar (HRT.)

İrade Dâhiliye (İ. DH.)

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS.)

İrade Şura-yı Devlet (İ. ŞD.)

Şura-yı Devlet (ŞD.)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)

Rumeli Müfettişliği İşkodra Evrakı (TFR. I. İŞ.)

Sadaret Âmedi Kalemi Belgeleri (A. AMD.)

Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A. MKT. MHM.)

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

Yıldız Parakende Evrakı Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.)

Yıldız Parakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y. PRK. BŞK.)

Yıldız Parakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y. PRK. UM.)

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.)

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES.)

---

* Belge numaraları ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

1.2 Republika e Shqiperise Drejtoria e Pergjithesme e Arkivave; Arnavutluk Devlet Arşivi

Vilajeti Shkodres, Fondi-121; İşkodra Vilayeti Fonu.

1.3 Yayınlanmış Vesikalar

Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi, İstanbul, H. 1297.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, H. Yıldırım Ağanoglu-Sebahattin Bayram-Mümin Yıldıztaş(hzl.), İstanbul; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2008.

2. Albüm ve Koleksiyonlar

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

3. Süreli Yayınlar

3.1 Salnameler

3.1.1 Devlet Salnameleri

H. 1263- H. 1326 *Tarihli Devlet Salnameleri*.

R. 1327 ve R. 1328 *Tarihli Devlet Salnameleri*.

3.1.2 Vilayet Salnameleri

H. 1292 *Tarihli Manastır Vilayet Salnamesi*.

H. 1299 *Tarihli İşkodra Vilayet Salnamesi*.

H. 1310 *Tarihli İşkodra Vilayet Salnamesi*.

H. 1312 *Tarihli İşkodra Vilayet Salnamesi*.

H. 1315 *Tarihli İşkodra Vilayet Salnamesi*.

H. 1316 *Tarihli İşkodra Vilayet Salnamesi*.

3.2 Gazete ve Dergiler

Servet-i Fünun,

Sırat-ı Müstakim

4. Tedkik Eserler

“Arnavutlar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1971, ss. 368-372.

“Arnavutluk”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1971, ss. 372-379.

- “İllry’ler”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , Ankara; Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 100.
- “İşkodra”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XX. , Ankara; Milli Eğitim Basımevi, 1972, ss. 423-424.
- Akbal, Fazıla; “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, C. XV. , S. 60. , Ekim 1951, Ankara; TTK, 1995, ss. 617-629.
- Ali Cevad; *Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, İstanbul; Mahmud Bey Matbaası, 1313.
- Alpan, Necip P. ; *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara, 1975.
- Avlonyalı Ekrem Bey; *Osmanlı Arnavutluk’undan Anılar (1885-1912)*, Atilla Dirim (çev.) , İstanbul; İletişim Yayınları, 2006.
- Bardhı, Ali; “Müfettiş Davut Borici’nin Günlüğünde (1870-1877 Eğitim) İşkodra Vilayeti’nde Eğitim”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2009).
- Bartl, Peter; *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1978-1912*, Ali Taner(çev.), İstanbul; Bedir Yayınevi, 1998.
- Baykara, Tuncer; *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Ankara; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Bayraktar, Hilmi; “Kırım ve Kafkasya’dan Adana Vilayeti’ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, Konya, Güz 2007, ss. 405-434.
- Berber, Ferhat; “19. Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 23, Güz 2011, ss. 17-49.
- Boncoviç, Safet; “Müslümanlar’ın Karadağ’dan 19. Yüzyıldaki Göçü”, *Muhacirlerin İzinde*, Hayri Kolaşinli(drl.), Ankara; Lotus Yayınevi, 3. Basım 2004, ss. 13-39.
- Bozboru, Nuray; *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul; Boyut Kitapları, 1997.
- Cevdet Paşa; *Tezahir 13-20*, Cavid Baysun(hzl.), IV C. , Ankara; TTK, 1991.
- Chekrezı, A. Costantine; *Albania, Past and Present*, New York; The Macmillan Company, 1919.
- Çadırcı, Musa; “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarık-i İlmiyye’ye Dair Ceza Kanunnamesi”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25. , 1982, ss. 139-161.
- ; *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Tülay Ercoşkun(drl.), Ankara; İmge Kitapevi, 2007.
- Çelik, Bilgin; “II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, , İzmir, 2003).
- Darkot, Besim; “Balkan”, *İ.A.* , C. II. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1979, ss. 280-283.

- Demirtaş, Mehmet; “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum, 2009, ss. 215-238.
- Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara; Aydın Yayınevi, 2008.
- Duka, Ferit; “XV.-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Üzerine Gözlemler”, *Otam*, Ankara, Ocak 1991, ss. 63-72
- Durham, M. Edith; *High Albania and It's Customs In 1908*, London; Ropal Anthropological Institute Of Great Britain and Ireland, nd.
- ; *High Albania*, London; Edward Arnold Publisher to the India Office, ,1909.
- Engelhardt; *Tanzimat ve Türkiye*, Ali Reşad(çev.), İstanbul; Kaknüs Yayınları, , 1999.
- Er, Hamit; *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul; Rağbet Yayınları, 1999.
- Evlia Çelebi Seyahatnamesi*, VI. Kitap, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı(hzl.), İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Fevzi Çakmak; *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?* , Ahmet Tetik (hzl.), İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Fraser, Foster John; *Pictures From The Balkans*, Popular Edition, London; Cassel and Company, 1912.
- Gençoğlu, Mustafa; “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, C. II., S.1, Nisan 2011, ss. 29-50.
- Gjeçovı, Shtjefen; *Kanunı i Leke Dukagjinit*, Shkoder; Shtypur Geer, 2001.
- Glenny, Misha; *Balkanlar; Milliyetçilik Savaş ve Büyük Güçler 1804-1999*, Mehmet Harmancı(çev.), İstanbul; Sabah Kitapları, 1999.
- Gökbilgin, M. Tayyib; “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *Belleten*, C. XX. , S. 78, Ankara; TTK, 1995, ss. 247-295.
- Görgülü, Ayten; “Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah/1912-1913)”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008).
- Günay, Ünver ve Güngör, Harun; *Türk Din Tarihi*, İstanbul; Laçın Yayınları, 1998.
- Gündüz, Tufan; *Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, İstanbul; Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Halaçoğlu, Ahmet; *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara; TTK, 1995.
- Hecquard, Hyacinthe; *Historia dhe Pershkrimi i Shqiperise se Eperme ose i Gegerise*, Per kthyer nga: Oriana Tamburi, Plejad 2008.
- Hoca Saadetin Efendi; *Tacü't Tevarih*, V C. , İsmet Parmaksızoğlu(hzl.), Eskişehir; Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

- Hüseyin Kazım; *Arnavutlar Ne Yaptılar*; Yeni Turan Matbaası, H. 1330.
- İnalçık, Halil; “Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, C. I. , S. II. , İstanbul, 29 Temmuz 1953, ss. 152-175.
- ; “ Ottoman Methods Of Conquest”, *Studia Islamica II*, Paris, 1954, ss. 103-129.
- ; “İskender Bey”, *İ.A.*, C. VII. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1979, ss.1079-1082.
- ; *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Ankara; TTK, 1987.
- ; “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, İstanbul; OBİV Yayınları, 1993, ss. 9-32.
- İnciciyan, P.L. ve Andreasyan, H.D. ; *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, Ayrı Basım, Güney Doğu Araştırmaları Dergisi, S.2-3, İstanbul; Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1974.
- İpek, Nedim; “Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6. , Samsun, 1991, ss. 97-134.
- ; “Balkanlar, Girit ve Kafkasya’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1. , Isparta, 1995, ss. 198-214.
- ; *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Ankara; TTK, 1999.
- ; “1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı”, *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 15-24.
- ; “Kosova Vilayeti Dâhilinde Gerçekleşen Göçler”, *History Studies*, Volume2/1, 2010, ss. 65-81.
- ; *Selanik’ten Samsun’a Mübadiller*, Samsun; Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- ; “Kuruluşundan Cumhuriyet’e Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Cevdet Yılmaz(ed.), Samsun; Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- ; *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Samsun; Samsun Büyükşehir Belediyesi, Temmuz 2013.
- Karal, Enver Ziya *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara; Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997.
- ; *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856-1861*, IX C. , Ankara; TTK, 2011.
- Karpat, Kemal ve Zens, Robert W. ; “I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, C. XII, Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 873-888.
- Karpat, Kemal; *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Bahar Tırnakçı(çev.), İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Nisan 2003.
- Kiel, Machiel; “İşkodra”, *DİA*, C. XXIII. , İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 433-434.

- Kırmızı, Abdulhamit; Abdülhamid'in *Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul; Klasik Yayınları, 2008.
- Knight, E. F. ; *A Narrative of Recent Travel*, London; Sampson Low Marston Searle and Rivington, 1880.
- Külçe, Süleyman; *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944.
- Lear, Edward; *Journals Of a Landscape Painter in Albania*, London; Richarad Bentley, 1900.
- Lidhja Shqiptare E Prizrenit Ne Dokumente Angleze*, Ali Hadri(ed.), Pristina,1978.
- Malcolm, Noel; *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Özden Arıkan(çev.), İstanbul; Sabah Kitapları, 1999.
- McCarthy, Justin; *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Fatma Sarıkaya(çev.), Ankara; TTK, 2012.
- Mert, Özcan; "II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası", *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 720-729.
- Moses, Kalankatlı; *Alban Tarihi*, Ziya Bünyatov-Yusuf Gedikli(çev.), İstanbul; Selenge Yayınları, 2006.
- Müneccimbaşı Dede Efendi; *Sahaif'ül Ahbar Fi Vekayi'ül-A'sar*, C. II. ,Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ortaylı, İlber; *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara; TTK, 2011.
- Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, V C. , Prof. Dr. Tevfik Güran(hzl.), Ankara; Devlet İstatistik Enstitüsü, Temmuz 1997.
- Özcan, Uğur; *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Ankara; TTK, 2012.
- Peacock, Wadham; *Albania The Foundling State of Europe*, New York; D. Appleton and Company, 1914.
- Pepiç, Adnan; "Podgoriçe'nin Kısa Bir Tarihiçesi", *OTAM*, S. 18'den Ayrı Basım, Ankara, 2006, ss. 273-283.
- Puto, Arben and Pollo, Stefanaq; *The History of Albania from Its Origins to the Present Day*, London; Routledge and Kegan Paul, 1981.
- Qytetet Shqiptapre*, Editors Ramadan Çipuri-Genti Kruja-Niuton Mulleti, Epoka University, 2010.
- Reyhan, Cenk; *Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare Merkezîyetçilik-Adem-i Merkezîyetçilik*, Ankara; İmge Yayınevi, 2007.
- Saydam, Abdullah; "Tanzimat Devri Reformları", *Türkler*, C. XII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 782-804.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet; *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu; Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul; İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2010.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Mehmet Harmancı(çev.), II C. , İstanbul; E Yayınları, 1983.

- Sinno, Abdurrauf; *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar (1877-1881)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul; Selenge Yayınları, 2011.
- Sloane, William M.; *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Sibel Özbudun(çev.), İstanbul; Nesnel Yayınevi, Eylül 1987
- Sönmez, Banu İşlet; *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2007.
- Sungur, Mutullah; "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi", *Türkler*, C. XIII. , Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 750-761.
- Süssheim, K. ; "Arnavutluk", *İ.A.*, C. I. , İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1993, ss. 573-592.
- Şemseddin Sami Fraşeri; *Arnavudluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* , Mütercimi Şahin Kolonya, ty.
- Şemseddin Sami; "Akçahisar", *Kamus 'ul-Alam*, C. I. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 257-258.
- ; "Arnavudluk", *Kamus 'ul-Alam*, C. I. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 149-150.
- ; "Balkan", *Kamus 'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 1211-1217.
- ; "Bar", *Kamus 'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 1187.
- ; "Draç", *Kamus 'ul-Alam*, C. III. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1891, ss. 2124-2125.
- ; "İşkodra", *Kamus 'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 977-981.
- ; "Kavaye", *Kamus 'ul-Alam*, C.V. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1896, s. 3706.
- ; "Leş", *Kamus 'ul-Alam*, C. V. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1896, ss. 3991-3992
- ; "Peklin", *Kamus 'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, ss. 1526-1527
- ; "Podgoriçe", *Kamus 'ul-Alam*, C. II. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1889, s. 1542.
- ; "Şiyak", *Kamus 'ul-Alam*, C. IV. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1894, s. 2892.
- ; "Tiran", *Kamus 'ul-Alam*, C. III. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1891, s. 1717.
- ; "Zadrime", *Kamus 'ul-Alam*, C. IV. , İstanbul; Mihran Matbaası, 1894, s. 2404.
- Şener, Abdüllatif; "Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi (1839-1876)", *(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997)*.
- Temizer, Abidin; " Osmanlı- Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1876-1912)", *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007)*.

- Todorova, Maria; *Balkanları Tahayyül Etmek*, Dilek Şendil(çev.), İstanbul; İletişim Yayınları, 2003.
- Tozer, Henry Fanshawe; *Researches in the Highlands of Turkey*, II Vol. , London; John Murray, Albemarle Street, 1869.
- Tufan, Muzaffer, “Balkanlarda Osmanlı Öncesi Türk İzleri”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara; Atatürk Kültür merkezi Yayınları, 1997, ss. 1-13.
- Tüccarzade İbrahim Hilmi; *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, İstanbul, 1323.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, IX C. , Ankara; TTK, 2011
- Ünal, Feyzullah; “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30. , Ağustos 2011, ss. 241-248.
- Ünlü, Mucize; “ Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1996).
- ; “Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912), (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002).
- Wingfield, W. F. ; *A Tour in Dalmatia, Albania and Montenegro with in Historical Sketch of The Ragusa*, London; Richard Bentley, 1859.
- Woods, H. Charles; “Albania and Albanians”, *The Geographical Review*, Vol. 5. , No. 4, (Apr. 1918), ss. 257-273.
- Zhelyazkova, Antonina; *Albania and Albanian Identities*, Antonina Zhelyazkova (Edit.) , IMIR, Sofia, 2000, ss. 9-63.

5- Elektronik Kaynaklar

www.shkodraonline.com/galeria/main.php?g2_itemId=2213, (24.12.2013)

EKLER

مجلس اعلیٰ دارالافتاء
کراچی
مکتبہ اعلیٰ
۷۹۶

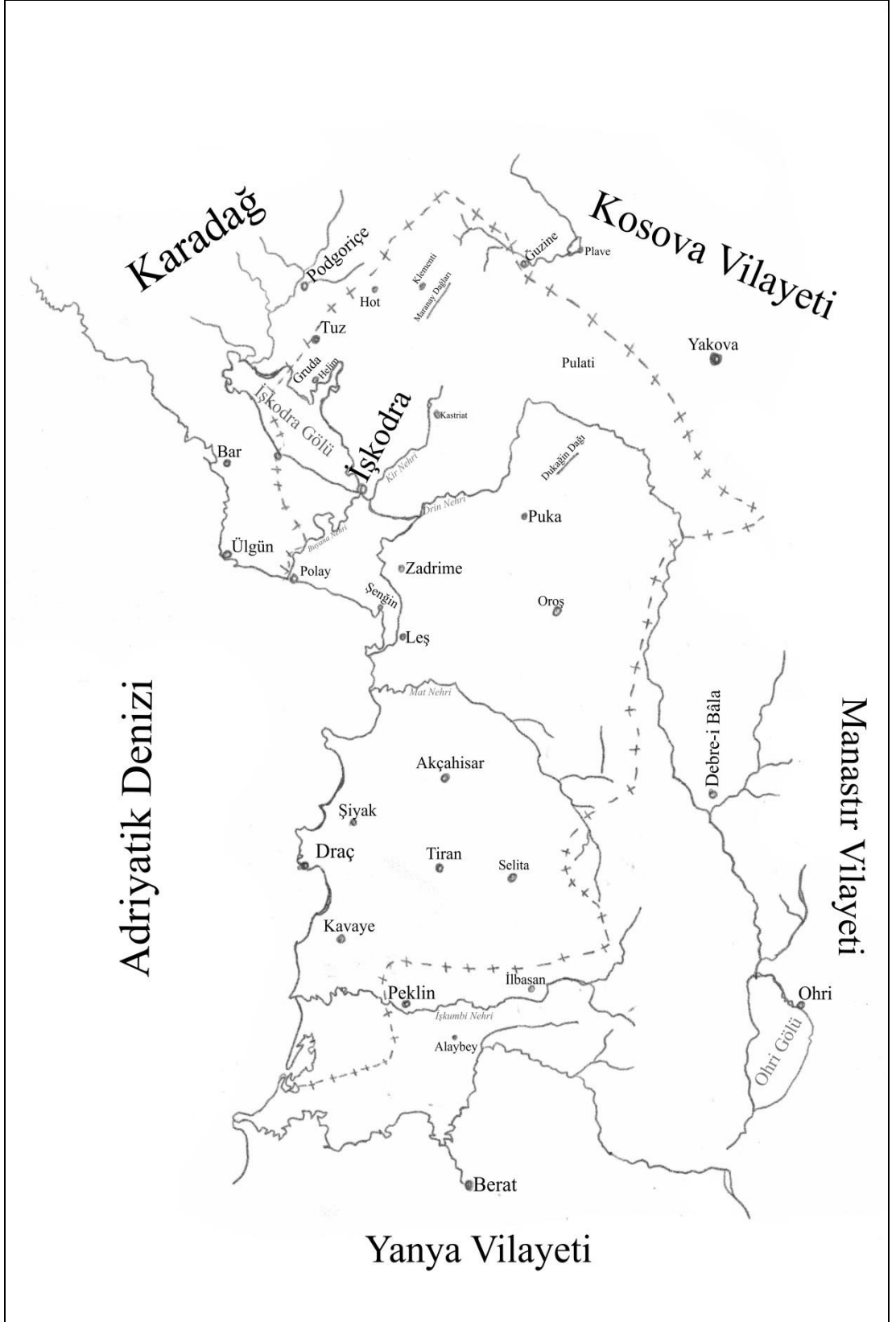
اشفوریہ و تیسری

عادیہ
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری

صدر دارالافتاء کراچی
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی

بھیجی ۱۰/۱۱/۱۹۰۶
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری
مجلس اعلیٰ دارالافتاء کراچی
اشفوریہ و تیسری

Ek-2: Karaniye Muhacirlerinden Hasan Ağa'nın Dilekçesi Üzerine Mahalle Muhtarı ve İmamı tarafından yapılan inceleme (A. D. A. , F. 121/Dos. 258/Bel. 2)

Ek-3: İškodra Vilayeti Sınırlarını Gösteren Harita

ÖZGEÇMİŞ

İlkay Erken 12.01.1984 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun Anadolu Lisesi'sini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 2008 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden bu yana 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan ERKEN, iyi derecede İngilizce, orta derecede Arnavutça bilmektedir. Osmanlı İdaresi altında Arnavutluk ile ilgili çalışmaları sürmektedir.

İletişim Bilgileri:

E mail: ilkay.erken@omu.edu.tr